

కావ్య పరీమళము

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

ప్రచురణ
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి
కళాభవన్ :: సైఫాబాద్,
హైదరాబాద్ - 4.

మొదటి కూర్పు
ప్రతులు 1,000
మే 1970

వెల రూ. 3-50

ముద్రణ :
నాట్విక్ కా ప్రెస్,
ఖైరతాబాద్, హైదరాబాద్.

అంకితము

డాక్టరు బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారికి

సీ॥ సంప్రదాయపు టూహ సరణి యీలాఁబిది

భావుకత్వపు రమ్య ఫక్కియిద్ది

ఆనందసౌధ సోపానమ్ము - ట -

భావనా లక్షణ ఫణితి యిద్ది

ఆది పురాణేతిహాసత్రయీ త్రయీ

శిఖలు తీర్చిన యట్టి చెలువమిట్లు

జని యెత్తు దానికిఁ జారితార్థ్యంబిద్ది

తెలుగువాడై నట్టి తెలివి యిట్లు

భావములు వందగాఁబుట్టవచ్చుఁ బుట్ట

మొదలు పాముండవలయుఁ గ్రొచ్చుదురు లేక

చీమలు చరించు నంచు దాక్షిణ్యమునై

అడవి గోడలు పాలికలనుచు లేక.

శా॥ నీకున్ మెత్తనయైన గుండెపొరలో నిష్పాక్షికత్వంబనన్
గైకొందే యొకదారిలో పెఱల జోకన్ శ్రీ పరిపాకరే
భాకావ్యంబుల దీక్షపూనవును స్వర్గరంబంతలో నింతలోఁ
జేకోనిప్పుడు గోకికో సుఖము తెచ్చెంబోచిరంటిసుధల్.

శా॥ కొంకుల్మాలిన సంఘపున్ మురికిమల్కుల్ చెట్టదుర్నితి కా
వ్యాంకంబై యదియొక్క చిత్రణము వహ్వో భూముతానా ! రసా
లంకారధ్వని కల్పనా బహుళ హేలాశయ్యలే కావ్యమా !
కొంకుల్ విగ్గినకుంటులా! బహుపరాకుల్ నీకు వాచించెదన్.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

విషయ సూచిక

1. మనుచరిత్రము	...	1
2. పాండురంగ మాహాత్యము	...	42
3. పారిజాతాపహరణము	...	60
4. ఆముక్తమాల్యద	...	74
5. వసుచరిత్ర	...	95
6. కాశీఖండము	...	115
7. హరవిలాసము	...	135
8. భీమేశ్వర పురాణము	...	145
9. శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్యము	...	155
10. ఉత్తర హరివంశము	...	193
11. విజయ విలాసము	...	214

మనుచరిత్రము

అంకముఁజేరి నై లతనయాస్తన దుగ్ధములానువేశ బా

ల్యాంక విచేష్ట తొండమున నవలించినబళింపఁబోయి యా

వంక కుచంబుఁగాన కహివల్లభహారముగాంచి వే మృణా

శాంకుర శంకనంఁటెడి గజాఝునిఁగొల్తు నభీష్టసిద్ధికై.

ఇది విఘ్నేశ్వర ప్రార్థన. ఇది మనుచరిత్రములోనిది. మనుచరిత్రము వ్రాసినది అల్లసాని పెద్దన. ఈ గ్రంథము శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారికి నంకితమీయబడినది.

పెద్దన్నగారికి ఆంధ్ర కవితాపితామహుడని బిరుదు. పెద్దన్నకంటె పూర్వులు తెలుగులో చాలమంది కలరు. కవిత్రయము, నాచన సోమన్న, శ్రీనాథుడు, పోతన్న మొదలైన మహానుభావులు చాలామంది కలరు. కవిత్రయములో నొకడైన ఎఱ్ఱాప్రగ్గడకు ప్రబంధ పరమేశ్వరుడన్న బిరుదు కలదు. ఇట్టి విషయములో పెద్దన్నగారికి ఆంధ్ర కవితాపితామహు డన్న బిరుద మెట్లు వచ్చినదో, ఎట్లు చెల్లుబడియైనదో, విచారించ వలసిన విషయము.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు చక్రవర్తిగనుక తన కభిమానుడైన కవికి ఈ బిరుదమునిచ్చెనా?

తాకికములైన కారణములు పొసగవు. విప్రతిపత్తు లెన్నియైన చెప్ప వచ్చును.

ఒక భాషయున్నచో నా భాష గొప్పసారస్వతము కలదియైనచో నా సారస్వతము వృద్ధిపొందెడి లక్షణములలో కొన్ని దశలుండును. ప్రథమదశ పురాణదశ. ద్వితీయదశ కావ్యదశ. కవిత్రయము, నాచనసోమన్న, మాదన్న, పోతన్న మొదలైన వారిది పురాణదశ. శ్రీనాథుడు పురాణ

దళకు చివరివాడు. కాని, యాయన వ్రాసిన శృంగార వైషధము దాని యంతటనది కావ్యము. అది యనువాదము కాని స్వతంత్ర గ్రంథముకాదు.

ఇట్లుండగా ఆల్లసాని పెద్దన్న ఆంధ్రభాషలో తొట్టతొలుత స్వతంత్ర కావ్యమును వ్రాసినవాడుగా కనిపించును.

మనుచరిత్ర మనువాదము కాదు. ఆంధ్రీకరణముకాదు. మార్కం డేయ పురాణములోని యొక కథ తీసికొని దానిని స్వతంత్ర కావ్యముగా నిర్మించినాడు.

ఈ గ్రంథముపేరు “స్వారోచిష మనుసంభవము”; కాని “మను చరిత్రము”ని యలవాటైనది. ఆ పేరే చెల్లుబడి యగుచున్నది. నిజానికి గ్రంథముపేరు స్వారోచిష మనుసంభవము. నేను రచించిన ‘ఆల్లసానివాని యల్లిక జిగి బిగి’ యన్న విమర్శ గ్రంథము చదివినచో స్వారోచిష మను సంభవమన్న పేరీగ్రంథమున కెట్లన్వర్ణమో తెలియగలదు.

ఒక మహా విషయమును స్థాపించుటకొరకు తొట్టతొలుత వ్రాయ బడిన కావ్యమిదియే యని చెప్పవచ్చును. అందులో స్వతంత్రముగా కథా నిర్మాణముచేసి కథాంశములను తానే సమకూర్చుకొని చేయబడిన మొదటి గ్రంథ మాంధ్రసారస్వతములో నిదియే !

మరియు ప్రధానమైనది ఇంకొక విషయముకలదు. కవులందఱకు తలాయొక కైలియు నుండును. పురాణకవుల కైలులు పురాణ కవులవి. కావ్యకవుల కైలులు కావ్యకవులవి. అరెండు కైలులకు పెద్దభేదముండును.

పురాణకవులు ప్రధానముగా కథను చెప్పికొని పోవుటమీద దృష్టి నిలుపుదురు. కావ్యకవులు వర్ణనమీద దృష్టిని నిలుపుదురు. పురాణకవులు పద్యరచన చక్కగా చేయవలయునన్న ప్రయత్నము నెక్కువ చేయరు. కావ్యకవు లాప్రయత్నమును మిక్కిలిగా జేయుదురు. పురాణకవులు వ్రాయుచుండగా దాని సందర్భమునుబట్టి యొక మంచిరచనగల పద్యము రావచ్చును. కావ్యకవులలో నట్టిప్రయత్న మధికము, నట్టిపద్యముల సంఖ్య యెక్కువ.

పురాణములు చదువుచున్నప్పుడు పాఠకుని బుద్ధి కథా గమనము భిన్నాంశములు మొదలై నవానిపేద నుండును. కావ్యములు చదువునప్పుటి పాఠకునిబుద్ధి ప్రతి పద్యగత చమత్కారము ప్రతి పద్యమునందు చేయబడిన సూక్ష్మకల్పన, పద్యరచనా సౌందర్యము—వీని మీదనుండును.

చారిని వీరిని పోల్చిచూడకూడదు. సామాన్య సంసారములున్నవి. సంపన్నమైన సంసారములు కలవు. రెండు సంసారములకు ప్రాధాన్యము బ్రతుకుటయే. సామాన్య సంసారములో నతిథులు వచ్చినచో చాపవేసి కూర్చుండబెట్టుదురు. మర్యాదచేసి మాటాడి పంపింతురు. గొప్ప సంవత్సరకల సంసారములో నతిథులురాగా పరువులు, తివాసీలు, పట్టు దుప్పటులతో కుట్ట బడిన యాసనములు, వీవనలు, అగరునత్తులు— ఈ మొదలయిన భోగము లుండును. పురాణ కవులకు కావ్యకవులకు భేదమిది.

మరియు తొలుతటి రాజులువేటు. తరువాత వచ్చిన రాజులువేటు. శ్రీకృష్ణరాయల నాటికి నాంధ్రసామ్రాజ్య మేర్పడినది. విజయనగర సామ్రాజ్యము స్థిరపడినది. విజయనగరము నాటి ప్రపంచకములలో నొక మహానగరము. అనంతమైన యొకభోగభూమి. భోగములలో సూక్ష్మవిషయముల ననుభవించుటకు వలసిన సౌకర్యము కలదు. పాలు త్రావినచో పట్టి వెండిగిన్నెలో త్రాగరు. పైడిగిన్నెగాని, పక్షపు గిన్నెగాని కావలెను. ఆ గిన్నెచుట్టు నది పట్టుకొనుపిడి శిల్పములచేత నిండియుండును. ఇదియొక భోగలక్షణము. ఈ భోగలక్షణము ఆనాటి సర్వశిల్ప విద్యలయందును భాసించెను. అదియే కవిజ్ఞములోనికిని వచ్చెను.

అందుచేత పెద్దన్నగారి పద్యరచన మాధుర్య గుణములకు నిధానమయ్యెను. క్రొత్త క్రొత్త పలుకుబళ్ళకు, రమ్యమైన సమాస గ్రంథనమునకు కాణయాచి యయ్యెను.

పరమేశ్వరుడు పరమ మధుర సరస్వతీ రూపముగా చిక్కని కారదా రూపముగా పెద్దన్నగారి వాక్కునందు వచ్చి కూర్చుండెను.

పెద్దన్నవలె చక్కని మధురమైన పద్యరచన చేయగల కవి యాంధ్ర సారస్వతమున మఱియొకడుండడు.

మన సారస్వతములోనున్న మహా కవులందఱి విషయములో వారి వారి శైలి వారి వారి ప్రత్యేకత అని చెప్పవచ్చును. కాని పెద్దన్నగారి విషయములో నీప్రత్యేకత యందొక వైలక్షణ్యమున్నది. ఆ విజయనగర సామ్రాజ్య సూక్ష్మభోగ పరమ మాధుర్యలక్షణ మాశైలియందున్నది. ఇది యనుభవైక వేద్యము.

శ్రీనాథుడు దీనికి మార్గదర్శిగా కనిపించును. కాని యీ లక్షణము శ్రీనాథునియందు పరాకాష్ట పొందలేదు. పెద్దన్నగారియందు పొందినది. అందుచేత నతడాంధ్ర కవి తాపితామహుడు, పితామహుడనగా తాతకాదు బ్రహ్మ.

బ్రహ్మకు పూర్వము సృష్టిలేదా? బ్రహ్మనెవరు సృష్టించినారు? ఈ సృక్యమానమగుచున్న సృష్టిని బ్రహ్మ చేసినాడు. ఆ రీతిగా నాంధ్ర భాషయందు ప్రథమ ప్రబంధనిర్మాత, ప్రబంధ సర్వలక్షణములు కలిగిన గ్రంథ నిర్మాత యాయనయని యర్థము.

ఆంధ్ర సారస్వతమున కదియొక క్రొత్తభోగము. ఆ భోగము నారంభించినది యాయన.

అంకము, శేరి — తొడనెక్కి, తల్లితీసి తొడమీద నెక్కించు కొనలేదు. ఇతడే యెక్కినాడు.

శైలి తనయాస్తన దుగ్ధములు — తల్లియైన పార్వతీయొక్క చనుబాలు. ఆమె కొండకూతురు. ఆమెయందు స్తన్యసమృద్ధి యెంతయుండునో తెలియదు.

బాల్యాంక విచ్ఛేదన్ — బాల్యమునకు చిహ్నమైన విశేషమైన చ్ఛేదతో; శైశవముకాదు బాల్యము. అనగా మకురుపాలు తాగుచున్నాడు కాబోలు!

తొండమున నవ్వలిచన్గబళింప బోయి — పిల్లలు పాలుద్రావుచు విడిగానున్న చేతితో తల్లియొక్క రెండవ తొమ్మరు సృశించుదురు. పుణుకుదురు. ఈ చ్ఛేదనరీతి! ఈ విఘ్నేశ్వరుడు తల్లియొక్క అవ్వలిచన్ను తొండముతో గ్రహించబోవుచున్నాడు. తనకు చేయి యున్నది

కదా! ఇది జాత్యాంక విచ్ఛేదము కాదు. ఏనుగు మొగము కలిసి వున్నవాని లక్షణము.

అవ్వలిచన్ద్రబళింపబోయి — కబళించుట యనగా తినుట. కబళము — ముద్ద; మూఢుడు కబళము — చన్నును కబళింపబోవుటయేమి-నరే!

అవంక కుచంబుగగాన కహివల్లభ హారము గాంచి — వెనకినాడు కుచము కనిపించలేదు. హారముగానున్న పాము కనిపించెను. అహివల్లభుడే హారము. దానిని చూచినాడు. చూచినాడనగా తెలిసికొన్నాడని యర్థము. కాంచి యనగూడదు. అతడది యహివల్లభ హారముగా తెలిసికొనలేదు. అచట నహివల్లభ హారముండుటచేత నది మృతాశాంకుర మనుకొన్నాడు. మృతాశాంకురము — తామరతూటి మొక్క.

అహివల్లభుడనగా వాసుకి. వాసుకి నిర్వములకు రాజు. అతడు శివునికి భూషణము. అతనిని మృతాశాంకురమని యనుకొనుట యెట్లు? ఆ వాసుకి శరీరము మహాదీర్ఘము మహాస్థూలమై యుండవలయును.

ఇది అర్థ నారీశ్వర స్మూర్తియొక్క వర్ణన. ఇకడు గజాస్థుడు. ఏనుగు మొగము గలవాడు.

అభిష్టసిద్ధికై ఇతనిని కొలుచుటలో నతని యందభిష్టములు సమకూర్చులక్షణములు లేవు. అట్టి లక్షణములు వర్జితములు కాలేదు.

పుత్రప్తిచేత గజశబ్దమున కర్థము మదముకలదియని. అనగా యథార్థ పరిశీలన చేయనిది. ఇది లోకముయొక్క స్వభావము. ఈ లోకమే ఆ విఘ్నేశ్వరుని ముఖము. ఈలోకము వట్టి భ్రాంతిమయము. తెలిసికూడ వట్టిభ్రాంతి

చనిపోవుదుమని యెవరికి తెలియదు? లోకముయొక్క ప్రవర్తనకు ఈ తెలియుటకు నేమి సంబంధము. ఇదిభ్రాంతి. అర్థనారీశ్వరుడనగా లోకము యొక్క మహాత్త్వము పుంజీభూతమై దేవతారూపము కట్టినవాడు.

పార్వతి, దుర్గ, ప్రకృతి, పంచభూతముల సమాహారము. పరమేశ్వరుడు ఈ పంచభూతముల యందభివ్యాప్తమైయున్న చైతన్యము. ముఖ్య ప్రాణము. విజ్ఞానమయ బ్రహ్మ మొదలైనవి కావచ్చును.

వారికి ముఖము మదముతో నిండిన కొడుకు పుట్టి నాడు మదమును మినహాయించినచో వీడు పరమ చైతన్యస్వరూపము, అతనినిగూడ మనము చేవతగా కన్పించి - మనమదము మనకు తగ్గరాదు, మన పనులు మనకు కావలయును-అట్టి విఘ్నేశ్వరుని స్తోత్రము చేయుచున్నాము.

కావ్యకవులు సామాన్యముగా పేజాంతార్థముల నుద్దేశించి వ్రాయరు. వారికి కావలసినది వాక్చమత్కృతి, పాఠకుని మనస్సునకు చక్కిలిగింత పెట్టుట, లోకములోనున్న లీలలు చిత్రించుట, మరియు లోనికిపోయి చూడరాదు.

ఈ కావ్యకవుల యూహలో కవితయనగా చల్లని గాలితగిలినట్లు, వెన్నెలలో విహరించినట్లు, పచ్చ కర్పూరపుపొడి చల్లుకున్నట్లు-అంతే.

మను చరిత్రము

పరచానదియని యొక నదియున్నది, కాళికి వారణాసి యనిపేరు. పరచానది - అసినది అన్న రెండు నదులకు మధ్యనుండుట వలన వారణాసి యన్నపేరు వచ్చినదందురు. ఈ పరచానది యొడ్డున యరుణాస్పదమన్న పురమున్నది.

అచటి విప్రులు మెచ్చ రఖిలవిద్యాప్రాధి

ముదిమదితప్పిన మొదటిజేల్పు

అచటి రాజులు బంటునంపి భాగ్యవ్రతై న

లింకాన పిలిపింతు రంకమునకు

అచటిమేటి కిరాటు లలకాధిపతివై న

మును సంచిమొదలిచ్చి మనుప దటు

అచటి నాలవజాతి హలముఖాత్మపిభూతి

నాదిభిడువు ధైత్యమైనమాన్సు

అచటి వెలయాండ్రు రంభాదులై న నారయ

కాసె కొంగునవారించి కడపగలరు

నాట్యరేఖా కళాధురంధర నిరూధి

నచటపుట్టిన చిగురుకొమ్మైన చేప.

[మొదటివేల్పు బ్రహ్మ; బింకానన్ - పట్టుడలతో, అంకమునకు - నమీపమునకు, మేటికిరాటులు - గొప్పవైశ్యులు, వర్తకులు. అలకాధిపతి - కుబేరుడు (ఆయనవద్ద నవనిధులున్నవట) నాలవజాతి - శూద్రులు, కృషికులు, హలముఖాత్త విభూతి - నాగటి కొర్రునుండివచ్చిన సంవత్సర ఆదిభితువు - శివుడు, భైరవుడు - బిచ్చపుడనము. వెలయాండ్రు - వారకాంతలు, ఒరయన్ - స్పర్ధవహించినచో, కానెకొంగు - వెనుకకుఁదోపి కొను చీరచివర, నాట్యరేఖ అను కళావిద్యయందుకల ధురఁధర - అధికమైన, నిరూఢిన్ - సామర్థ్యముతో.]

చిగురుకొమ్మ - శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారు విజయనగరమునుండి పాలించుచు ప్రధానముగా పెనుగొండ యందుండెడివారు. పెనుగొండలో కోటయున్నది ఈ కొండమీద చిగురుచెట్లని కొన్నికలవు. ఆ చెట్టుపేరు చిగురుచెట్టు, అచెట్టు చాలాపెళును. ములగచెట్టువంటిది. చిగురుకొమ్మ యనగా లేతకొమ్మయని యర్థం కాదు. అచటి చిగురుచెట్టుయొకను మ. విదేవగలది. విలీచినచో విలుగదని యర్థము. పెద్దన్నగారు పెనుగొండలోని తానెఱిగిన యీచెట్టును అరుచాప్పుదములో నున్నట్లు వర్ణించెను.

మనపూర్వ ప్రబంధములలో నేకావ్యము చూచినను ఈ రీతిగా వర్ణనములు వర్ణింపబడును. వారకాంతలు వర్ణింపబడుదురు. ఆనాటి నాగరికతయు సంపత్కవస్థయు నాలుగు వర్ణములమీదను నాధారపడి యుండెడిది. రాజ్యములయొక్క రక్షణ దుర్గములమీద నాధారపడి యుండెడిది. అందుచేత నగడ్డలు ప్రాకారములుకూడ వర్ణింపబడును, మరియు నానాటి శిల్పములలో భరతనాట్యము ప్రధానమైనది. దేవాలయములలో వారకాంతలు నాట్యము చేసెనువారు. దేవాలయములలోనున్న స్వాములకు ననేక భోగములు జరిగెడివి. నేడు తిరుపతి మొదలైన క్షేత్రములలో జరుగుటలేదా? ఆ భోగములలో ప్రధానమైనది, వారకాంతలు చేయు నాట్యము. అందుచేతనే వారికి భోగమువారని పేరువచ్చినది. వారు భరతశాస్త్రములో చాల సమర్థులు.

ఆనాడు పూవులమ్ముటకూడ నొక గొప్పవృత్తి. పురుషులుకూడ సాయంకాలములందు పుష్పములు ధరించెడివారు. పురుషులకుఁగూడ జుట్టు

వారికి ముఖము మదముతో నిండిన కొడుకు పుట్టి నాడు మదమును మినహాయించినచో వీడు వరమ చెతనృస్వరూపము, అతనినిగూడ మనము దేవతగా కన్పించి - మనమదము మనకు తగ్గరాదు, మన పనులు మనకు కావలయును-అట్టి విఘ్నేశ్వరుని స్తోత్రము చేయుచున్నాము.

కావ్యకవులు సామాన్యముగా వేదాంతార్థముల నుద్దేశించి వ్రాయరు. వారికి కావలసినది వాక్యమత్యంతి, పాతకుని మనస్సునకు చక్కిలిగింత పెట్టుట, లోకములోనున్న లీలలు చిత్రించుట, మరియు లోనికిపోయి చూడరాదు.

ఈ కావ్యకవుల యూహలో కవితయనగా చల్లని గాలితగిలినట్లు, వెన్నెలలో విహరించినట్లు, పచ్చ కర్పూరపుపొడి చల్లుకున్నట్లు-అంతే.

మను చరిత్రము

వరణానదియని యొక నదియున్నది, కాళికి వారణాసి యనిపేరు. వరణానది - అసీనది అన్న రెండు నదులను మధ్యనుండుట వలన వారణాసి యన్నపేరు వచ్చినదందురు. ఈ వరణానది యొడ్డున యరుణాస్పదమున్న పురమున్నది.

అచటి విప్రులు మెచ్చ రఖిలవిద్యాప్రాధి

ముదిమదితప్పిన మొదటిజేల్పు

అచటి రాజులు బంటునంపి భార్యపునై న

ఖంకాన పిలిపింతు రంకమునకు

అచటిమేటి కిరాటు లలకాధిపతినైన

మును సంచిమొదలిచ్చి మునుప దక్షు

అచటి నాలవజాతి హలముఖాత్మ సుభూతి

నాదిభికువులై శృంగమైనమాన్యు

అచటి వెలియాండ్రు రంభామలైన నొరయ

కానె కొంగునవారించి కడపగలరు

నాట్యరేఖా కళాధురంధర నిరూధి

నచటపుట్టిన చిగురుకొమ్మైన చేప.

[మొదటివేల్పు బ్రహ్మ: బింకానన్ - పట్టుదలతో, అంకమునకు - సమీపమునకు, మేటికిరాటులు - గొప్పవైశ్యులు, వర్తకులు. అలకాధిపతి - కుబేరుడు (ఆయనవద్ద నవనిధులున్నవట) నాలవజాతి - శూద్రులు, కృషికులు, హలముఖాత్త విభూతి - నాగటి కొర్రునుండివచ్చిన సంపదతో ఆదిభితువు - శివుడు, భైరవుము - బిచ్చపుడనము. వెలయాండ్రు - వారకాంతలు. ఒరయన్ - స్పర్ధవహించినచో, కాసెకొంగు - వెరుకకుడోపి కొను చీరచివర, నాట్యరేఖ అను కళావిద్యయందుకల ధురంధర - అధికమైన, నిరూఢిన్ - సామర్థ్యముతో.]

చిగురుకొమ్మ - శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారు విజయనగరమునుండి పాలించుచు ప్రధానముగా పెనుగొండ యందుండెడివారు. పెనుగొండలో కోటయున్నది ఈ కొండమీద చిగురుచెట్లని కొన్నికలవు. ఆ చెట్టుపేరు చిగురుచెట్టు, ఆచెట్టు చాలాపెళును. ములగచెట్టువంటిది. చిగురుకొమ్మ యనగా లేతకొమ్మయని యర్థంకాదు. అచటి చిగురుచెట్టు యిళును మంచిదేవగలది. విలీచినచో విఱుగదని యర్థము. పెద్దన్నగారు పెనుగొండలోని తానెఱిగిన యీచెట్టును అరుణార్పదముతో నున్నట్లు వర్ణించెను.

మనపూర్వ ప్రబంధములలో నేకావ్యము చూచినను ఈ రీతిగా వర్ణనములు వర్ణింపబడును. వారకాంతలు వర్ణింపబడుదును. ఆనాటి నాగరికతయు సంపత్త్యవస్థయు నాలుగు వర్ణములమీదను నాధారపడి యుండెడిది. రాజ్యములయొక్క రక్షణ దుర్గములమీద నాధారపడి యుండెడిది. అందుచేత నగర్దలు ప్రాకారములుకూడ వర్ణింపబడును, మరియు నానాటి శిల్పములలో భరతనాట్యము ప్రధానమైనది. దేవాలయములలో వారకాంతలు నాట్యము చేసెనువారు. దేవాలయములలోనున్న స్వాములకు ననేక భోగములు జరిగెడివి. నేడు తిరుపతి మొదలైన షేత్రములలో జరుగుటలేదా? ఆ భోగములలో ప్రధానమైనది, వారకాంతలు చేయు నాట్యము. అందుచేతనే వారికి భోగమువారని పేరువచ్చినది. వారు భరతశాస్త్రముతో చాల సమర్థులు.

ఆనాడు పూవులమ్ముటకూడ నొక గొప్పవృత్తి. పురుషులుకూడ సాయంకాలములందు పువ్వుములు ధరించెడివారు. పురుషులకుగూడ జుట్టు

ముళ్లు, గిరజాలు-వానికి పూవులు పెట్టుకొనుట యిదియొక భోగము. కనుక మన పూర్వ కావ్యములలో నీ వర్ణనలు చేయబడినవనగా-కావ్యము జీవితమునకు ప్రతిబింబమని యాధునికు అనుచున్నారకదా - అనాటి సంప్రదాయమున కీకావ్యములు ప్రతిబింబములు.

ఒది యిట్లుండగా నీకథలో ప్రారంభించుచు పెద్దన వెలయాండ్రను పంపించెను. అయ్యారి వెలయాండ్రు, మహా భరతశాస్త్ర కళానిష్ఠాతలు. ఎందుకు చేసెననగా నొకటి జీవిత ప్రతిబింబము. రెండవది యీ కావ్యములో కథాసాయకుడు ప్రవరాఖ్యుడు. ఆతనికి మాలయ పర్వతముమీన వరూధినియన్న యప్పరస కన్పించును. ఆమె దేవతా వారకాంత. వారకాంతలు, వారి హేలలు, వారి యొయ్యాధిములు, వారి సౌందర్యములు ప్రవరాఖ్యునకు క్రొత్తలుకావు. ఈరంగతిన సూచించుటకుగూడ ప్రవాసెను.

ఆ వూరిలో ప్రవరాఖ్యుడన్న బ్రాహ్మణ యువకుడు కలడు. అతడు పండితుడు. యజ్ఞములు చేసినవాడు. చాలా యుండగాను. పలుమందికి వేదమును నేర్పెడివాడు. మరియు వైరాగ్యవంతుడు. అందుచేత వానిని పరశ్రీమి కొనినచో లాభములేదు. ఈ మాటగూడ వివశ్యత్యథకు సూచనగానే చెప్పబడెను.

అతనికి తల్లిదండ్రులుగ గలరు. అతడు ప్రార్థననే లేచి పరణానదిలో స్నానముచేసి వచ్చి తన నిత్యకర్మానుష్ఠానము చేసికొనును. ఎవరు దానము చేయ వచ్చినను స్వీకరింపడు. అతడు అప్రతి గ్రహీత. ఎవరైన దానము చేసినచో దానము చేసినచాని పాపము కొంత ప్రతిగ్రహీతకు వచ్చును. దానము పుచ్చుకొన్న బ్రాహ్మణుడు తత్రాయశ్చిత్తము కొఱకు తగినంత గాయత్రీ మంత్రమును జపించవలెను. రాజు లితనికి సాల గ్రామము నిత్తుమందురు. సాలగ్రామము, బాణము, నివి రెండు రాళ్లు. సాలగ్రామము నందు విష్ణుమూర్తియుండును. బాణములు, శివలింగములు, ఏది బాణమో ! ఏది సాలగ్రామమో ! తెలిసికొనుట ఆ విద్యయందు పండితులైన వారికే సాధ్యము. అతడు సాలగ్రామమును గూడ దానము పుచ్చుకొనడు.

అతనికి భార్య కలదు. ఆమె అన్నపూర్ణ వంటిది. అతిథులు నడికిరేయి వచ్చినను భోజనము పెట్టును. (నడికిరేయినగా నర్థరాత్రమని యర్థము) నడిరేయి నడురేయి సామాన్యరూపములు. నడికిరేయి విశేషరూపము.)

ఇతనికి తీర్థయాత్రలు చేయవలెనన్నచో మిక్కిలి యిష్టము. 'తీర్థ సంవాసు లేతెంచినచో నాదరించి భోజనముపెట్టి దూరములడుగును. ఎంతో యాదరించును.

ఇట్లుండగా నొకనాడు కుతవకాలము (కుతవకాలమనగా మధ్యాహ్నము దాటిన కాలము) నందు ఒక జౌహగసిద్ధుడు వచ్చెను. బ్రహ్మ డతనికి మర్యాదచేసెను. అతని సంతయో గౌరవించెను.

మీ మాటలు మంత్రములు

మీ మెట్టినయెడ ప్రయాగ, మీ పాదపవి

త్రామలతోయము లలఘు

ద్యౌమార్గ ఝరాంబు పాదరుక్త్యము లుర్విన్.

మరచేళములో నతిథులను గౌరవించుట అతిథుల కన్నముపెట్టుట మన మతములో ప్రధానమైన భాగము, దానముచేయుట మిక్కిలి గొప్ప విషయము. శ్రీ శంకరాచార్యులవారు భాష్యములో నొకచోట దానేన ఉపనమంతేయని వ్రాసినారు. దానముచేత ప్రాణులు ఉప - సమీపమునందు, ఎవరి సమీపముందు? పరమేశ్వరుని సమీపమునందు, నమంతే-వంగుచున్నారు. సదా నమస్కరించుచున్నారు. అనగా దానముచేత జీవులు పరమేశ్వర సన్నిధానమునందు వర్తిల్లుదురని యర్థము. అతిథి పూజకూడ ఇట్టిది. 'అభ్యాగతస్త్వయం విష్ణుః' అభ్యాగతుడనగా అతిథి. అతడు స్వయముగా విష్ణువు. అందుచేతనే మీ పాద పవిత్రామలతోయములు - మీ పాదములు కడుగగా వచ్చిన స్వచ్ఛమైన నీరు; అలఘు-తక్కువకాని, ద్యౌమార్గజలము - ఆకాశ గంగ మందాకిని తేదా భాగీరథి; (ఆకాశమునందలి గంగ మందాకిని. భూలోకమునందలిది భాగీరథి. పాతాళలోకము నందలిది భోగవతి) ఆ గంగ యొక్క అంబు - నీళ్ళకు, (ఆయన పాదములు కడిగిన నీరు) పాదరుక్త్యములు - పునరుక్తియనగా చెప్పినమాటయెచ్చెప్పట, దానిమీద తద్దితరూపము

పానరు క్త్యము-అర్థ మొకటియే. గంగ విష్ణుపాదోద్భవి గనుక అఖ్యాగతుడు స్వయంవిష్ణువు కనుక నిట్లనుట.

ప్రవరాఖ్యు డిట్లెంతయో పొగడగా ఆ యాపదసిద్ధుడు గృహస్థ ధర్మమును పొగడెను.

కెలకులనున్న తంగెటి జున్ను గృహమేధి
యజమానుఁ డంకస్థితార్థపేటి
పండిన పెరటి కల్పము వాస్తవ్యుండు
దొడ్డిఁబెట్టిన వేల్పుగిడ్డి కాపు
కడలేని యమృతంపు నడచావి సంసారి
సవిధమేరు నగంబు భవన భర్త
మరుదేశ పథ మధ్యమ ప్రప కులపతి
యూఁకటి కొడవు సన్ద్యము కుటుంబి

బధిర వంగ్వంధ భిక్షుఁ బ్రహ్మచారి
జటిపరివ్రాజ కాతిథి షపణ కావ
భూత కాపా ద్యనాథులకుఁ గాన
భూసురోత్తమ గార్హస్థ్యమునకు సరియె

గృహ స్థైర్యవాదనగా ఇట్టి యిట్టి వాడు; గృహమేధి, యజమానుడు, వాస్తవ్యుడు, కాపు, సంసారి; భవనభర్త, కులపతి, కుటుంబి, యివి యన్నియు గృహస్తునకు పేర్లు.

కెలకు - ప్రక్క; (కెలను - కెలకు ఈ రెండు రూపములు కలవు. కొలను - కొలకు చెఱువని యర్థము) - తంగెటిజున్ను - తంగేటిచెట్టునకు పట్టిన తేనెపట్టువంటిది. తంగేటిచెట్టు పరమాపదము. తంగేటిచెట్టు సమూలముగా పెరికితెచ్చి యెండపెట్టి పొడిచేసి దానిని పంచదారతోనో తేనెతోనో నలుబదిరోజులు సేవించినచో పర్వవ్యాధులు కమించును. అందుచేత తంగేటి జున్ను అనుట - అంకస్థితార్థపేటి - అంక - ఒడియందు; స్థిత - ఉన్న; అర్థపేటి - డబ్బుగల పెట్టె; (హస్తామలకము అందురు. చేతిలోనున్న యుసిరికాయ యని యర్థము) అట్టిది. వేల్పుగిడ్డి - కామధేనువు; నడచావి - దిగుడుచావి (నడచి వెళ్ళుటకు వీలైన చావിയని యర్థము. కాని నడపిన గు

నడచుచున్న పీనుగనియర్థము. నడదివ్వియ - నటచుచున్న దివిటీ. (నడదివ్వియలు చేసె నగరికి మాణిక్యమకుటముల్ గలిగిన మనుజవతుల—అని తిక్కన గారు విరాటరాజుతో తాము పాండవులమని చెప్పికొనప్పుడు ధర్మరాజును గూర్చి చెప్పిన వద్యములోనిది.)

సవిధ మేరునగంబు - సమీపమునందున్న మేరు పర్వతము.

మరుదేశ పథమధ్యమ ప్రప - మరుదేశమనగా ఎడారి. చవిటి పట్టి దేశము. పథము - మార్గము, ప్రప - చలివేంద్ర (తప - సిగ్గు, కృప - దయ) బధిరులు - చెవిటివారు; పంగులు - కుంటివారు; అంధులు - గ్రుడ్డివాండ్రు; జటి - జడలు కలవారు, పరివ్రాజకులు - సన్యాసులు; ఊపణకులు - బౌద్ధభిక్షులు; అపఘాతలు - సన్యాసము వుచ్చుకోని పరమ విరాగులు; కాపాలికులు - ఇదియొక మతము. వారు నిత్యము కపాలములను చేబూని తిరుగుచుందురు.

ఈ వద్యము మిక్కిలి ముఖ్యమైనది—

అప్పుడు ప్రవరుడు

ఏ యే దేశములన్ జరించితిరి మీరే యే గిరుల్ చూచినా
రే యే తీర్థములందు కుంకిడితి రేయే ద్వీపముల్ మెట్టి నా
రేయే పుణ్యవనాళిద్రిమ్మరితి రేయే తోయధుల్ డాసినా
రా యా చోటులగల్గు వింతలు మహాత్మా నా కెఱింగింపవే !

అని యడిగినాడు. గిరులు - కొండలు, తీర్థములు - పుణ్యనదులు; క్రుంకిడుట - స్నానముచేయుట; తిమ్మరుట - తిరుగుట; తోయధి - సముద్రము (తోయమనగా నీరు. సంస్కృతములో నీరు అన్న యర్థముగల శబ్దములకు 'ధి' 'నిధి' రెండును కలిపినచో సముద్రమన్న యర్థము వచ్చును. తోయధి, తోయనిధి; జలధి, జలనిధి; వారిధి, వారినిధి; పయోధి, పయోనిధి; పాథోధి పాథోనిధి; నీరధి, నీరనిధి; వార్ధి, వారినిధి; - మరియును ఈ నీటి యర్థ మిచ్చు శబ్దములకు, జ, జాత, రుహ యివి కల్పినచో తామరపువ్వునన్న యర్థము వచ్చును. జలజము, జలజాతము, జలరుహము. ఇట్లే - మరియుద, దాహ యన్న యక్షరములు కలిపినచో మేఘమగును; వారిద; వారివాహము, జలదము, జలవాహము - ఇట్లు)

ఈ వద్యములో నెక్కువ యేమియునులేదు. కాని పద్యరచన పరమ సుఖముగా నున్నది, అడుగుటలో నున్న సౌఖ్యమంతయు కనిపించుచున్నది. నోటికి వచ్చుటకు పరమ సుఖముగా నున్నది.

అప్పు డౌ పదసిద్ధు డిట్ల న్నాడు.

ఓ చతురాస్య వంశకలశోదధి పూర్ణశశాంక తీర్థయా
త్రాచల శీలినై జనపదమ్ములు పుణ్యనదీనదమ్ములున్
జూచితి నందు నందుగల చోద్యములన్ గనుగొంటి నా పటి
రాచల సశ్చిమాచల హిమాచల పూర్వదిశాచలమ్ములన్.

చతురాస్యడు—నాలుగు మొగములు కలవాడు బ్రహ్మ; చతురాస్య వంశము - బ్రాహ్మణవంశము; అదియే, కలశోదధి - పాల నముద్రము; దానియందు పుట్టిన పూర్ణ శశాంకుడు—నిందుచడదురుడు, అని సంబోధన.

ఓ మిహిరాంశు వంశకల శోదధి పూర్ణశశాంక అని పూర్వము శ్రీనాథుడు వ్రాసినాడు. మిహిరాంశుడనగా చల్లని కిరణములు కలవాడు చంద్రుడు. శృంగార నైషధములో నలమహారాజు నౌకాయన యిట్లు పిలిచినాడు.

శ్రీకృష్ణరాయల యాస్థానములో నున్న కవులు శ్రీకృష్ణరాయలతో సహా శ్రీనాథుని శబ్దములు శ్రీనాథుని పోకడలు వందలకొలది గ్రహించి నారు. పెద్దన్నగారు తక్కువవాడు కాదు. కాని ఆ పిలుపుకన్న నీ పిలుపు విశేషార్థము కలది. ఇచట నౌపదసిద్ధుడు బిచ్చగానివంటివాడు. వానిబ్రతుకు గృహస్థులమీద నాధారపడియున్నది. అందుచేత నతడు గృహస్థులను పొగడును. మరియు నతడు తన గొప్పదనము తాను చెప్పికొనుచుండును. చివరి చరణములో అచలమన్న శబ్దము నాల్గుసార్లు వాడి చరణము పరుగెత్తునట్లు చేసినాడు. ఈ రచనయంతయు తనయొక్క బహుదేశ పర్యటనముయొక్క గొప్పదనము వ్యంగ్యమగుటకే. ఇది యెంత యందమైన పద్యము ! మనము సంగీతము పాడుకొనుచున్నట్లే యుండును. అని డౌపదసిద్ధుడు పెద్దవచనమును చెప్పెను. ఆ వచనములో తాను చూచిన ప్రదేశముల నన్నింటిని పెద్ద పెద్ద సమాసములతో చెప్పెను, ఆ సమాసము లన్నింటియందు అతని గొప్పదనము వ్యంగ్యమగుటకే.

కాని ప్రవరుడు యూజ్వికుడు, కర్మశీలి, పరమసాధువు, కాని చాల గడుసువాడు. అతిథిని అగౌరవించడు. కాని యతనిమాటల నితడు నమ్ము లేదు. అందుచేత నిట్లన్నాడు :

వెఱవక మీ కొనర్తు నొక విన్నప మిట్టివి యెల్లఁజూచిరా
నెఱకలుఁ గట్టుకొన్న మఱియేండ్లును బూండ్లునుబట్టుఁ బ్రాయపుం
జిటుత తనంబు మీ మొగము సెప్పక చెప్పెడు నద్దిరయ్య మా
కెఱుంగఁ దరంబె మీ మహిమ లీర యెఱుంగుదు రేమి చెప్పుదున్.

వెఱవక—వెనుకకు దీయక; ఒక విన్నముచేయుదును; ఎఱకలు—తెక్కలు,

ఈ పద్యమున ఏండ్లును పూండ్లును పట్టు; మీ మొగము చెప్పక చెప్పెడు, ఈ లోకోక్తులు వాడబడినవి. గౌరవము సడలినదని యర్థము. అతనిని తన తోటివాడుగా చూచుచున్నాడని యర్థము. మీ మహిమలు మీకే తెలియును — మే మెఱుగుట సాధ్యమా? మరి యేమి చెప్పుమందురు?

ఈ మాటలలో నొక సన్నని యాశ్చర్యము, ఒక దాగియున్న తెక్కలేని తనము చున్నది.

ఆ ఔషధసిద్ధుడు పదియూండ్ల పాపరాజు. దేశదేశములు తిరిగి గడుసు తేలినవాడు. వాడు గ్రహించినాడు. వానికి ప్రవరాఖ్యు నేడిపించవలెనని పుట్టినది.

అందులకాత డేమిచేసెననగా—ఇట్లన్నాడు. 'అదికాదయ్యా! మావద్ద నొక దివ్యౌషధమున్నది. తద్భూరి ప్రభావమునన్ - దాని యధికమైన ప్రభావముచేత; పవమాన మానస తిరస్కరితవరాహాంకృతిన్ - వాయువును మనస్సును తిరస్కరించునటువంటి గొప్పవేగముతో; నేనెప్పుడు తిరుగుచుండును. ఇది చాల రహస్యము. ఆకాశమున సూర్యుని గుఱ్ఱము లెంత త్వరగాపోవునో భూమియందు నే నంత త్వరగా పోవుదును.' అన్నాడు. ఈ ప్రవరాఖ్యుడు తీర్థయాత్రలు చేయుటయందు మిక్కిలి మక్కువ కలవాడు గావునను ఎంత తెలివిగలవాడైనను తరుణాగ్నిహోత్ర గమకను, అనగా కుఱ్ఱననమగుటచేతను, చప్పున లోబడి "సావీరీ! నేనేదో పొరపాటు మాటాడినాను. నేను మీ శిష్యుడను నాచేత తీర్థయాత్రలు చేయుంపుమని

యడిగెను. ఆ సిద్ధుడు వెంటచే యితని పాదముల కొకపసరు పూసెను. పూయుటయేమి ! పెట్టుటయేమి ! ఒక్కసారియే చేసెను. ఈ ప్రవరాఖ్యుడెగురుట మొదలుపెట్టెను. ఆకాశములోనికి పోయెను. ఇదివఱకే యితఁడు పోయి హిమాలయ పర్వతములు, జదరీనారాయణము మొదలైనవిషయము అన్నియు వినియున్నాడు. ఇతని కాళ్ళక్కిడికి దారితీసినవి.

“అట ఇని కాంచె భూమిసురు డంబరచుంబి శిరస్సరయు రి
పటలముహుర్ముహుర్లుతదభంగ తరంగ మృదంగ నిస్వన
స్ఫుట నటనానురూప పరిపుల్ల కలాప కలాపి జాలమున్
కటక చరశ్శరేణు కరకంపిత సాలము శీత శైలమున్.”

అవింశన్నియు దేవతాభూములు. ఇతడు భూదేవత. అందుచేత నితడు భూమి సురుడని చెప్పటం. కొంత దప్పు దిగెను. అచ్చటిమండి చూడగా ఆకాశమును హుద్దుపెట్టుకొనుచున్న శిరస్సులు కలిగిన చెఱువులు, నెలయెఱ్ఱు పినియొక్క సమూహము యొక్క మాటిమాటికి లేచుచున్న తరంగములను మదైళ్ళయొక్క భ్రమిలకు స్ఫుటముగా నాట్ర్యముగా కనుకూలముగా వికసించిన వింశములు కలిగిన నెమళ్ళ సమూహమును చూచెను.

మరి నేలమీదికి దిగెను. ఆసానువుల (కొండప్రక్కల) చుండు అడయెనుగులు చెట్లను కదిలించుచున్నవి. అట్టి హిమవత్పర్వతమును చూచెను.

ఈ ప్రదేశములను గూర్చి యందు విన్నదే. ఇట్టిట్లుండునని విన్నదే ! అందుచేత అతని కన్నియు పరిచితములుగా కనిపించుచుండెను.

అక్కడ రేగుచెట్ల పరుగుయున్నది దానిరడును ఒక త్రోవ యున్నది. ఆ త్రోవవెంట పూర్వము సరనారాయణులు నడచిరి. (కృష్ణుఁడు అర్జునుడున్నా). అత డిదియంతయు చూచెను అక్కడ అలకానది కలుగు. దాని గాలులు పీచుచుండెను. అతడు చూచిన ప్రదేశములను మరము చదివి తీరవలెను

అతడెన్నో యందములు చూచెను. ఇత డెన్నియో చూడవలె ననుకొనెను. అన్నిటినిచూచెను. అతడు చూచినవేదనగా :

“నిడుద పెన్నెటిగుంపు ఒడగట్ట సగరు ము
 మృనుమండు తపము గై కొనినచోట
 జరత కచ్చపకులేశ్వరు వెన్నుగానరా
 జగతికి మిన్నేలు దిగినచోట
 పుచ్చడికతనంబు పోఁబెట్టి గిరికన్య
 పతిఁగొల్వ నాయాసపడిన చోట
 వలరాచ రాచవా రలికాడు కనువెచ్చఁ
 గరఁగివ యల కనికరపుఁజోటు

తపసి యిల్లాండ్ర చెలువంబుఁ దలఁచి తలచి
 మున్ను ముచ్చిచ్చును విరాళిఁ గొన్నచోట
 కనుపపులు వేల్పుఁబడవాలుఁ గన్నచోట
 హర్ష మునఁ జూచి వ్రవరాఖ్యుఁ డాత్మలోన.

ఇవి యేమి స్థలములు! భగీరథుడు తపము చేసినచోట, ఆకాశగంగ భూమికి దిగినచోట, పార్వతీ దేవి శివునికోసము తపముచేసినచోట, శివుడు మన్మథుని దహించినచోట, కుమారస్వామి జన్మించిన చోట. ఆశ్చర్యముకదా! ఈ పద్యములోని మాటలెటువంటివి!

భగీరథునకు సగరుముమ్మనుమడు - భగీరథుడు సగరచక్రవర్తికి మనుమని కొడుకు. పెన్నెటిగుంపు - పెద్దవెంట్రుకల గుంపు. అది ఒడ కట్టినదట!

మిన్నేలు - ఆకాశగంగ; పైనుండి గంగానది గభేలున దూకఁగా భూమియంతయు బొత్తపడి పాతాళముదాక చొచ్చుకొనిపోయి భూమిని మోయుచున్న ఆదికూర్మముయొక్క విభుడిప్ప కన్పించినదట : ఆ పతనమెంత వేగముకలదో చెప్పటకు జరతకచ్చపకులేశ్వరు వెన్నుకానరాన్ అని వాడినాడు. కచ్చపము - తాబేలు; జరతము - ముసలిది; బాగుగా బలిసినది, యుగాలుగా కూర్చున్నది యని యర్థము. గిరికన్య - పార్వతీదేవి; ఆమె భర్తకొఱకు తపస్సుచేసినది. సేవచేసినది. ఎవరైనను మగవాండ్రు స్త్రీకోస మారాటపడుదురు. ఈమె మగనికోస మారాటపడెను. తపస్సుచేసెను. దీనినే కాళిదాసు కుమారసంభవములో “నరత్న మస్మిష్యతీ మృగ్యతేహితత్” అన్నాడు. రత్నముపోయి యెవ్వరిని వెదుకదు. దానినేపోయి యందఱును

వెదకుదురు. అట్టిపార్వతి శివుని భర్తగా సంపాదించుటకు చాల యిక్కట్లు పడినది. స్త్రీ యట్లుచేయుటకు సిగ్గును పడలిపెట్టవలెను. పుచ్చడికతనమనగా సిగ్గు; సిగ్గు అనుటలో గొప్ప యేమున్నది. ఆమె పరమేశ్వరి. చక్రవర్తి కూతురు. అందుకోసము వట్టి సిగ్గు అన్నమాట చాలదని పుచ్చడికతనమన్న మాట తెచ్చినాడు. దానిని పోలెట్టి-వదలిపెట్టి-ఓరి, మీ నాయనగా రింట్లో నున్నారా? మీయయ్య ఇంట్లో నున్నాడా! మీ బాబున్నాడా? మీయమ్మ మొగుడున్నాడా? మీ నాయనమ్మ కొడుకింట్లో నున్నాడా? — అన్నియు నొకటియా! కవులు వాడెడి శబ్దములలో నొకమార్గాద్ యొక యొడుపు నొక యొక్కారము నుండును. పుచ్చడికతన మట్టిమాట.

వలరాచ రాచవాడు — మన్మధుడు, అలి కాడుడు — శివుడు; కనువెచ్చన్ — కంటివెచ్చనదముచేత, అగ్నికాదు వట్టి సెగ. అబ్బో! అసలు అగ్ని తగిలినచో లోకములే మండిపోవును —. ఆ వెచ్చనముచేత వాడు కఱగిపోయినాడట! కాళిదాసు బూడిద యైనాడని చెప్పినాడు. పెద్దన్న గారి మన్మధుడు కడు మెత్తనివాడు, వెన్నపూస పంటివాడు. పీడు కరిగి పోయినాడు. కాళిదాసుయొక్క మన్మధుడు కఠినుడు, వాడు జాయి. అందుచేత బూడిదయైనాడు. ఆస్థలమట కనికరపు స్థలమట! అయ్యో పాపమని మన మనుకొనవలయును. కావ్య కవులలోనుండెడి మార్గవ మిటువంటిది.

పూర్వ మగ్నిహోతుడు తపస్సుల భార్యలనుజూచి మోహము గొన్నాడు. అదియు నచ్చటనే చిట్టచివరకు కుమారస్వామి జన్మము చెప్పుచున్నాడు. కుమారస్వామి యెక్కడ పుట్టినాడు? తెల్లుగడ్డిలో పుట్టినాడు. వేల్పు పడచాలు — వేల్పులనగా దేవతలు, పడచాలనగా సేనావని, కనుపవులు — తెల్లుగడ్డి, పులు — గడ్డి. (పులుమేసి — గడ్డితిని) తెల్లు కనుపులుగా నుండును. చెఱకు గడకున్న కనుపులవంటివి గావు. గఱుకు గఱుకుగా నుండును. అందుచేత కనుపవులు అన్నారు.

చూడవలసిన వన్నియు చూచినాడు. చూచినవాని నన్నింటినిజూచి యాశ్చర్యపోయినాడు. ఏమి హిమవత్పర్వతము అనుకొన్నాడు. ఒక్కసారి హిమవత్పర్వతమును గుఱించి యూహించినాడు.

౨. 7. 04

వసువునిగ్గులు దేటు పాచజన్నిద మొప్పఁ
బ్రమథాధిపతి యింటిపట్టెటింగె
శచి కీఠ గఱపుచుఁజదలేట సురరాజు
జలకేళి సవరించు చెలువెటింగె
నదనుతోఁజేపి చన్నవిసి యోషథుల ము
నొద్దపు కొండలకెల్లఁ బిదుకనెటింగె
వేల్పుటింతులలోన విట్టిపిగుచు మేన
నవరత్న రచనల రవణమెటింగె

బరిపరి విధంపుఁ జన్నంపు బరికరంపు
సొంపుసంపద నిఖిలనిలంపసభయు
నప్పటప్పటికిని జిహ్వాత్రువృదుల్ల
నామెత లెటింగె నీతుపారాద్రికతన.

ఈ మంచుకొండమీద నెన్ని యెన్ని చమత్కారములు జరిగినవి. శివుడిచ్చట పెండ్లియాడెను. ఇంద్రుడిచ్చట విహరించెను. ఇచ్చటనే భూదేవి వర్షతములకెల్ల నోషధులనుఁ బిదికెను. ఇచ్చటనే హిమవర్షత రాజుభార్యయైన 'మేన' దేవతా స్త్రీలందరికంటె నెక్కువ నగలు, రత్నములు ధరించి లెక్కుపోయెను.

శివుడిచ్చట పెండ్లియాడెననుటకు ఇంటిపట్టెటింగెనని వ్రాసినాడు. ఇప్పటికిఁగూడ లోకములో వాడొక యింటివాడై నాడందురు. పాచ జన్నిదము - పాము + జన్నిదము, (ముకారాంతములైన యిట్టి శబ్దముల చివరనున్న 'ము' సమాసములో 'పాచ' యగును. రెండవ, ప కారము వెనుక సరసున్నవచ్చును. పాచ జన్నిదము—పాము జందెము; వేముచెట్టు—వేపచెట్టు; నాము + చేను - నాచచేను.) బ్రమథాధిపతి - శివుడు.

తన భార్యయైన శచీదేవికి నింద్రుడు ఈత నేర్పినాడట !

ఇట్లు చూచిచూచి విసిగి మధ్యాహ్నము కాగా ఇవ్వాళిటికి ఇంటికి పోదము, మరల రేపువచ్చి చూతములే అనుకొన్నాడు.

అతని యమాయికత్వ మిక్కడనున్నది. తీర్థయాత్రలుపోయి సేవించవలయునన్న యాదుర్దాలో తక్కిన విషయములు మఱచిపోయినాడు. లోకములో చాలమంది యింతే. అన్ని విషయములందు చాల గడుసువారుగా నుందురు. ఏదో యొకానొకయాళ యుండును. దానియందు వారిని సులభముగా మోసముచేయవచ్చును. ఔషధసిద్ధుడు దీనిని గ్రహించినాడు, తనకోపమిచ్చట తీర్చుకున్నాడు. తీరా చూచునప్పటికి కాలికి వసరుకటిగి పోయినది. దుఃఖపడినాడు. కొంత యేడ్చినాడని చెప్పవచ్చును. చివరకిట్లు ను కున్నాడు :

“అకలంకౌషధ సత్త్వమున్ తెలియ మాయాద్వారకావంతి కా
శికురుక్షేత్ర గయాప్రయాగములు నే సేవింప కుద్దండ గం
డక వేదండ వరాహవాహరిపు ఖడ్గవ్యాఘ్ర మిమ్మంచుకొం
డకు రాజెల్లునె, బుద్ధిజాడ్య జనితోన్మాదుల్ గదా శ్రోత్రియుల్”

తా నట! ఈ అకలంకమైన ఔషధముయొక్క సత్త్వమును తెలిసికొనుటకు వచ్చినాడట! ఇది యబద్ధము. లేదా దాని సత్త్వము తెలియగా వచ్చినాడనవచ్చు. ఇట్లు రాగా దాని సత్త్వము తెలిసినదన్నమాట. తెలియన్ - తెలియగా, తెలియుటకు; రెండర్థములు చెప్పవచ్చును. కాని యితడు దాని సత్త్వము తెలియుటకు రాలేదు. అందుకును వచ్చియుండవచ్చును. మాయ, ద్వారక, అవంతి, కాశి, కురుక్షేత్రము, గయ, ప్రయాగము, ఇవి యన్నియు నుత్తరహిందూస్థానమునందున్న మన పుణ్యక్షేత్రములు. ఆ ప్రదేశములకు బోయి, పితరులకు పిండములు వేసినచో వారు తమ లోకములకు పోవుదురు.

నే నచ్చటికిపోక యీ మంచుకొండకు వచ్చితినేమో! ఈ మంచుకొండ యెట్టిది? ఉద్దండమైన గండమృగములు, వేదండములు - ఏనుగులు; వరాహములు - అడవిపందులు, వాహరిపులు - అడవిదున్నలు; ఖడ్గమృగములు; వ్యాఘ్రములు - ఇవియన్నియు కలది. ఉద్దండ...వ్యాఘ్రము - ఇదియొక సమాసము. ఇందు మృగములు పేర్లు చెప్పబడినవి. మనమేమని యర్థము చెప్పికొనవలయును. ఈ సమాసమంతయు మంచుకొండకు విశేషణమని చెప్పకొనవలయును. ఇవియన్నియు కలదియని చెప్పికొనరాదు. వీనిచేత నివసించబడుచున్నట్టిదని చెప్పికొనవలయును.

చూచితిరా! ఇంతకుముందు హీమవత్సర్వతము నేమి పొగడినాడు. ఇప్పుడు మంచుకొండ వట్టిదౌర్భాగ్యపు కొండయని చెప్పుచున్నాడు. ఇంతకుముందు ఏమి సీసవద్యములు, ఏమి చమత్కారము! ఇప్పుడట, వట్టి పులులు, వందులు నుండెడి స్థలమట! ఇది మానవ స్వభావము. సుఖము లనుభవించు నపుడు భోగ వస్తువులను తత్ హేతువులయిన మనుష్యులను పొగడుదురు. దుఃఖములు ప్రాప్తించి నప్పుడు వానిని తెగడుదురు. మానవులు జీవితము ననుభవించుచు సుఖదుఃఖము లనుభవించు భిన్నవేళలందు వారు పలికెడి భిన్నమైన పలుకులు వారి సుఖదుఃఖములకు వ్యంజకములేగాని యదార్థములుగావు. ఎందుకనగా వెంటనే ప్రవరాఖ్యు డిట్లనుచున్నాడు. బుద్ధిజాడ్యజనితోన్నాదుల్కరా! శోత్రియుల్. కర్మానుష్ఠాన పరులు, బుద్ధియొక్క జాడ్యము - మాంద్యముచేత, జనిత - పుట్టిన, ఉన్మాదము కలవారుఅని. ఇంతకుముందు మంచుకొండను తిట్టినట్లే తన్ను తాను తిట్టుకొనుచున్నాడు. లోకములో జనులేమందురు? నాకు బుద్ధి లేదుకనుక నీకు సాహాయ్యము చేసితినిరా యనుచు, తనకు బుద్ధి లేదని యర్థమా! వాడు సాహాయ్యము పొందుట కనర్హుడని యర్థము. అట్లే యిచ్చట ప్రవరాఖ్యుడు తన్ను నిందించుకొను చున్నాడు. ఇంతకంటె నిక్కడ నెక్కువ యర్థముకాదు.

ఇట్లు తాను దుఃఖపడుచు, తన సంసారమును తలచుకొనుచు, తప్పని సరిగా నడచుచు ఒక కోసనుచూచెను.

ఆ కోసయొక్క వర్ణన సరిగా వెనుగొండ కొండమీద నొకచోట నున్నదట! పెద్దన్న దానినే వర్ణించినాడు. వెనుకటి చిగురుకొమ్మవలె. దానికి శ్రోవయున్నది. ఏమి యందమైనదారి. అచ్చట నొక మేడయున్నది. అది యెంత యందమైనమేడ.

ఈ దారిగాని, ఈ మేడగాని వర్ణించుట-సొగసు సొగసుగా వర్ణించుట-కావ్యకవుల లక్షణము.

అప్పుడతనికొక పన్నిని సువాసన, గాలితోవచ్చినది తగిలెను.

మృగమద సౌరభవిభవ

ద్విగుణిత ఘనసారసాంద్ర పీటీగంధ

స్థగితేతర పరిమళమయి

మగువ పొలుపుఁదెలుపు నొక్కమారుత మొలసెన్.

మృగమదము — కస్తూరి, ఘనసారము — పచ్చకర్పూరము; కస్తూరి చేత గుమ్మమును వాసనచేత రెట్టింపైన పచ్చకర్పూరము కలిసిన తాంబూలపు గంధముతోకూడిన గాలివచ్చినది. ఆ గాలిలో ఆ తాంబూలముకంటె నిశరమైన వాసనకూడ వచ్చుచున్నది. ఆ యితరమైన వాసన యేమి? అత్తరులు, పునుగులు, జవ్వాదులు కూడ నున్నట్లున్నది. ఇట్టి వాసన యెచటనుండి వచ్చును? మహాభోగపత్నియైన యొక స్త్రీ యున్నచో వచ్చును. ఆ మారుతము మగువ పొలుపుఁ దెలుపుచూరుతము.

అతడు పట్టి శోత్రియుడు కాడు, భోగి. స్త్రీల యొయ్యారములు, భోగములు తెలిసినవాడు. ఈ పద్యములోని రహస్యమిది.

మరియైనచో తానాచోటును పరిహరింపవలయును. రెండు కారణముల చేత నతడు పరిహరించలేదు. ఒకటి—తనకు దారిచెప్పెడి దిక్కు మరియొకటి లేదు. రెండు—అతడిట్టి సౌందర్యములు, భోగములు, సంగీతములు నన్నియు నెఱిగినవాడు. అతనికి వ్యామోహములేదు. అందుచేత వెళ్ళినాడు. వెళ్ళి యామెను చూచినాడు. ఆమె మెఱుపుతీగవలె నున్నది. పెద్ద కన్నులు కలది, నల్లని ముంగురులు కలది, చంద్రునివంటి మొగము కలది. మంచి యాసనములో నున్నది. చాల భాగ్యశాలిని. చూచినవెంటనే యామె దేవతా స్త్రీయని యితడు గ్రహించెను. అచ్చట మానవస్త్రీ లేవరుండురు?

ఆమె తనయింటిముందటనున్న యొకమామిడిచెట్టు మొదట వేయించు కొన్న యరుగుమీద కూర్చుండి వీణ వాయించుచున్నది. ఆమెయొక రతిపాక వేశ్య పిశ్రమములో నున్నది. వీణ వాయించు చున్నది. అప్పుడామెను యితడు పలుకరించు స్థితితో లేదు. కాని యామెయే యితనిని చూచినది. ఇతడు నలకూబర సన్నిభుడు.

నలకూబరు డనగా కుబేరుని కుమారుడు. నలకూబరుడు, జయంతుడు మన్మథుడు, నలమహారాజు, నకుల, సహదేవులు, వీరందఱు మన పురాణములలో గొప్ప సౌందర్యవంతులైన పురుషులు.

ఇచ్చట అబ్బురపాటుతోడ చూచి యుశంయుశత్కటక - మునుమున్ బుట్టెడుకొంకు - పంకజముఖ కప్పుడు-తొంగిలి తెప్పలన్ దొలగ - ఈ వద్యములన్నియు చదివితీరవలెను. అప్పుడు

“అనిమేషస్థితమాన్వై బిత్తరపుజా పస్యేవతావృత్తి మా
స్వై నవస్యేదసమృద్ధి బోధకకమాన్వైన్ మోహవిభ్రాంతి తో
డనై గీర్వాణవధూటికిన్ భ్రమరకీటస్యామమెప్పన్ మను
మృగి భావించుట మానుషత్వముమెయిన్ జూపెట్టెనా నత్తటన్.”

ఆమె దేవతాస్త్రి. దేవతలు తెప్పవార్చరు. అందుకే వారిని అని
మేషులని; అనిమిషులనియందురు. నిమేషము-నిమిషము-రెప్ప పాటు. వారికి
స్వేదము-చెమట, యుండదు. వారికిమోహముండదు. ఆమెప్రవరునిచూచుచు
కనుతెప్పలువార్చినది-(ఇది శృంగార భావలక్షణము)ఆమెకు చెమటపోసినది.
(దీనిని సాత్త్విక స్వేదమందురు). మోహమునదే. ఆమె గీర్వాణవధూటి-దేవతా
స్త్రి; గీర్వాణులు - దేవతలు. వధూటి - ఒకటి స్త్రి; (సామాన్యముగా
వాడుదురు) రెండు పెండ్లాడిన స్త్రి; మూడుకోడలు; ఇచ్చటనే యర్థము
చెప్పవలెనని ప్రశ్న. కవి యొక కావ్యమును వ్రాయునప్పుడు వర్ణనలు
చేయును. కొన్ని వర్ణనలు కవి స్వంతముగా చేయును. కొన్నింటిని కథాను
బంధిగా చేయును. కథానుబంధిగా చేసిన వర్ణనలు తత్తత్పాత్రల మనో
లక్షణములను చెప్పుచుండను. స్వంతముగాచేసినవి వానిసొంతమే. అయినను
వానిలో నొక్కొక్కచోట కవి యభిప్రాయముండవచ్చును. పాత్ర యభి
ప్రాయముండవచ్చును. వధూటికిన్ అనుటచేత సామాన్య స్త్రి వాచకముగా
పెద్దన్న వాడియుండవచ్చును. కాని ప్రవరాఖ్యుని మనస్సులోనామె యెవ్వ
నికో పెద్దమన్న యూహకూడ నుండవచ్చును. ఇది వధూటి శబ్దములో
నున్న స్వారస్యము.

అమరములో వధూః అన్న శబ్దముమాత్రమే యున్నది. వధూటి
శబ్దము చాలాచోట్ల వాడబడినది. గోపవధూటి మొదలైనది.

లేదా యిచ్చట ప్రవరుని చూచినంతనే వరుణిని తానతనిస్త్రిగా
భావించినది. ఆమెను పూర్వమొక గంధర్వుడు వాంఛించెను. ఆమె తిరస్క
రించెను, ఆమె యంతవఱకు కన్య. దేవతావారకాంత కనుక నామెకు పలు

మందితోడ సంపర్కము కలదనుకొనుట కథాగత లక్షణములకు వ్యతిరేకము. అది న్యాయముగాదు. ఆమె తన్నుదాను ప్రవరునకు సమర్పించుకొన్నది. వేంటనే వధూటియైనది. పెద్దన్నగారి యర్థమిదియై యుండవలయును.

పెద్దన్నగారు జాగ్రత్తగా నాలోచించి శబ్దమును వేసెడివారు.

ఇప్పుడు ఆమె దేవతా స్త్రీ. ఇతడు మనుష్యుడు. ఆమెయందు దేవతా లక్షణములు పోయి మనుష్యలక్షణములు వచ్చినవి. కనుకైప్పజేయుట, చెమట పోయుట, మోహము కలుగుట, —

కవి యిచ్చట నాపవలయును. ఇది ధ్వనియగును. తరువాత చెప్పినది వాచ్యమగుచున్నది. ఒక న్యాయమును కుదిర్చినాడు. ఆ న్యాయము శ్రమరకీట న్యాయము. శ్రమరము - తుమ్మెద యొక పురుగును పట్టుకొని జుంజుమ్మని తిరిగి దానిని తుమ్మెదనుజేయునని లోకములో వాడుక. ఇది శ్రమరకీటన్యాయము. దానిప్రకారము వరూధిని ప్రవరాఖ్యుని భావించుట చేత తానుకూడ మనుష్యుడైవనది అన్నట్లుగా నున్నది.

ఇప్పుడేమైనది. వ్యంగ్యముపోయి వాచ్యమైనది. వ్యంగ్య మధిక రమణీయమైనది. వాచ్యము తక్కువ రమణీయమైనది. మరి యెందుకు చేసినాడని ప్రశ్న. పెద్దన్న తక్కువకవికాడే ! దీనికి రెండుమూడు కారణములు కలవు. 1. కావ్యకవులకు పద్యము సుఖముగా పూర్తిచేయుట అధిక వాంఛనీయము. 2. ఇచ్చట నిది వాచ్యము చేయకుండ వదలిపెట్టినచో వ్యంగ్యమును గ్రహించుట చాలకష్టము. ఈ వ్యంగ్య మొక న్యాయముమీద నాధారపడియున్నది. ఆ న్యాయమును వదలిపెట్టినను వ్యంగ్యము వ్యంగ్యముగానే యుండును. కాని న్యాయమును సమకూర్చుటచేత నొక చిన్న చమత్కారము కలుగుచున్నది. 3. పెద్దన్న యిచ్చట వ్యంగ్యముకన్న వాచ్యమే అధిక సుందరముగా భావించినట్లున్నది. ఆ మాట సచ్చముగా కాదనుటకును వీలులేదు.

అని అతని సౌందర్యమును చాల మెచ్చుకొని హఠాత్తుగావచ్చి కాలి గజ్జెలు మ్రోయునట్లుగా వచ్చి యతనిదారి కడ్డముగా నిలచెను. అతడు నివ్వెఱిపోయెను. కాని యతడిట్టి లక్షణములు మున్నెఱుగును. అతడన్నాడుకదా !

“ఎవ్వతపీపు భీతహరిణేక్షణ ! యొంటి జరించె దోట లే
కివ్వనభూమి భూసురుడనే బ్రవరాఖ్యుడ త్రోవ తప్పితిన్
క్రొవ్వున నిన్నగాగ్రమునకుం జనుదెంచితి నిల్లుసేర నిం
తెప్పిధిగాంతు తెల్పుగదవే తెరువెద్ది శుభంబునీకగున్ ”

ఈ మాటలామెకు నొకవిధముగా నర్థమైనవి. ఏమియులేదు. ‘భీత హరిణేక్షణ’ - భయపడిన లేడికన్నులవంటి కన్నులుకలదానా ! (లేడికన్నుల వంటి కన్నులుకలదానా యని బహుప్రీతి సమాసము చెప్పవలెను. లేడివంటి కన్నులుకలదానా యనకూడదు. ఆమెకన్నులు లేడికన్నులవలె నున్నవిగాని లేడివలె లేవు.)

ఓంటిచరించె దోటలేక - భయములేక యొక్కతెవు తిరుగుచున్నావు.

ఈ మాటలామె కాశగొలిపినవి. తనకన్ను తెట్టివైసచో నతనికేమి ? తనకన్నులు మెచ్చుకొనుచున్నాడు గనుక నే యట్లుపిలిచినాడు అని యామె యుద్దేశ్యము.

కాని యతడు సౌందర్యము నెఱిగినవాడు. దానిని నోటితో ననెడు వాడు. భయములేకుండ నిచ్చట తిరుగుచుంటివనగా నతడిచ్చట దారితెన్ను లేక భయపడుచున్నాడు. అది యడవి యనుకొనుచున్నాడు. అట్టిస్థలములో నామెను చూచుటచేత నిట్లన్నాడు. మరియు ‘శుభంబు నీకగున్’ అని బ్రాహ్మణాశీర్వాద మిచ్చినాడు. ఈ యాశీర్వాదములో శృంగార రసము యొక్క ఛాయకూడ లేదు.

తరువాత పద్యపు మొదట ‘అని తనకథ నెఱిగించిన’ యని యున్నది. అనగా తన కథయంతయు చెప్పెనని యర్థము—సిద్ధుడువచ్చుట, కాళ్ళకు పసరురాచుట మొదలైనదంతయు.

అప్పటికి వరూధినికి అతడు తనచేతిలోచిక్కిన పిట్టయని తెలిసినది. ఈమాట యనుటచేత నామె యతనిని వలవేసి పట్టుకొనవలెననిగాని మరి యే దురూహలుగాని లేవు. అతడిప్పుడు నిస్సహాయుడు. అట్టిస్థితిలో తా నతనిని వలచినదిగనుక తనవలపు చెప్పినచో నచటనుండి రోవుటకత డంగీకరింప వచ్చును. నిజాని కామెకుమాత్రము దారి యేమి తెలియును? ఆ పర్యవసాయములు

ఆ మార్గములు నామె యెఱుగునా? ఒక అటవికుడో యొక అటవికురాలో యైనచో దారి చెప్పగలుగుదురేమో !

ఇంక నామె తన ప్రేమను బయటపెట్టుట మొదలుపెట్టినది.

“ఇంతలు కన్నులుండ తెరువెవ్వరి వేడెదు భూసురేంద్ర! యే
కాంతమునందునున్న జవరాండ్ర నెపంబిడి పల్కరించులా
గింతియకాక నీ వెఱుగవే మునువచ్చిన త్రోవచొప్పు నీ
కింతభయమ్ములే కడుగనెల్లదమైతిమి మాట లేటికిన్”

ప్రసిద్ధమైన పద్యము. అతనికన్నులు విశాలమైనవని. అతడు తెలిసియే మిషపెట్టి పలుకరించుచున్నాడని తాను వానికి లోకువైనదని-యిట్టిమాటల చేత నామె తన ప్రేమ వెల్లడించినది.

ఎఱుగవే మునువచ్చిన త్రోవచొప్పు. అనగా ‘అని తనకథనెఱింగించిన’ యన్నమాటకు వ్యాఖ్యానము వేతే యేమియులేదు. ‘ఎవ్వతె పీపు’ అన్న పద్యములో సంత యర్థమున్నదో యంతియే యర్థమని సామాన్యముగా నందఱు ననుకొందురు. అందుకనియే ‘యెఱుగవే మునువచ్చిన త్రోవచొప్పు’ అని యీమె యనుట తటస్థించినదనికూడ చెప్పవచ్చును.

కాని యిందులో విశేషార్థ ముత్పన్నమగును ‘సీపు వెళ్లుట యసంభవ’ మని. ఇచ్చటనుండి యెవ్వరువెళ్ళరు. నీ విచ్చటనుండి పోవలసిందే! యని కూడ నర్థముచెప్పవచ్చును.

ఈ మాటలు ప్రవరున కర్థముకాలేదు, అర్థమైకూడ అతడు పట్టించు కోడు. తనవంశము గొప్పచెప్పినది.

చిన్ని వెన్నెల కందు వెన్నుదన్ని సుధాబ్ధి
పొడమిన చెలువ తోబుట్టు మాకు
గహిపుట్ట జంత్రగాత్రముల రాల్గరగించు
విమల గాంధర్వమ్ము విద్య మాకు
నవిల్లు శాస్త్రపుమినుకు లావర్తించు
పని వెన్నతోడఁ బెట్టినది మాకు
హయమేధ రాజసూయములనఁ జేర్వడ్డ
సవన తంత్రంబు లుంకువలు మాకుఁ

గనకనగనీమఁ గల్పవృక్షముల నీడఁ
బచ్చరాచట్టు గవి రచ్చపట్టు మాకుఁ
బద్ధసంభవ వైకుంఠ భర్గసభలు
సాముగరిడీలు మాకు గోత్రామరేంద్ర."

ఇది చాల మంచి పద్యము.

చిన్ని వెన్నెలకందు-అందమైన వెన్నెల పసివాడు. అనగా చందమామ; అతని వెన్నెలదన్ని — అతని వెంటనే; సుధాబ్ధిన్ — అమృతసముద్రములో, పొడమిన చెలువ — లక్ష్మీదేవి; మాకు తోబుట్టువు. లక్ష్మీదేవిపేరు చెప్పలేదు కదా! అందుచేత నామె తమకు వరుసకప్పగారుకాదు. నిజముగా నప్పగారు. అనగా తమరుగూడ పాలసముద్రములో పుట్టిరని యర్థము. 'పచ్చరాచట్టు గమి' పచ్చని మణివేదికలు బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరుల సభలు వారికి సాము గరిడీలు. సాముగరిడీలు పురుషులు చేయుదురు. కాని భరతశాస్త్రము వేర్పికొను స్త్రీలయొక్క విద్యకూడనట్టిదే !

ఆమె యిట్టి మాటలనగా ప్రవరుడు ఆమె స్వరూపమును సంపూర్ణముగా తెలిసికొనెను. తాను అరుణాస్పదపురములో పలుచోట్ల కుపోవుట వారితనిని గౌరవించుట యితడు సాలగ్రామము మున్నుగా గొననివాడుఁ గనుక నిర్లిప్తుడుగనుక నతడనెడిమాటలు కొన్నిగలవు. వానినన్నాడు. కాని 'అండజయాన !' యని సంబోధించుట తప్పుచేసినాడు. వట్టి స్త్రీ పర్యాయ పదముగా వాడినాడు. అతని హృదయములో వస్తుసౌందర్యదృష్టి నెలకొని యున్నది. ఆ దృష్టికి నతనివాంఛకు సంబంధములేదు. నీవుచేసినమర్యాదలు మాకు వచ్చినవి. నేను మీయింటికి వచ్చినచో నొకటియు రానిచో నొకటియునా? నేనింటిపోయి క్రియాకలాపము చేసికొనవలెను. నన్ను దయచూచి వదలిపెట్టవలయును. నీవు దేవతాస్త్రీవి. నన్ను తేలికగా మాయించి పంపగలుగుదువు.

అనగా వసూధినికి ప్రవరుడు తన్ను మించిపోలేడని తెలిసినది. ఇంక నతనికెన్ని మేనెరలుపెట్టినది, అక్కడనున్న సౌందర్యములన్నియు చెప్పినది. ఎంతో శృంగారరసమును వెడలగ్రక్కినది. తన్నుఁగూడి రమింపుమన్నది. ఆశ్చర్యపించినది.

చివరకు నిట్లన్నది :

“ఎందేడెందము కదళించు రహితే నేకాగ్రతన్ నిర్వృతిన్
జెందున్ గుంభగత ప్రదీపకళికాశ్రీదోష నెందెందుఁ బో
కెందే నింద్రియముల్ సుఖంబుగను నా యింపే పరబ్రహ్మమా
నందోబ్రహ్మ యటన్న ప్రాణదువు సంతర్బుద్ధి నూహింపుమా !”

అమె ఆనందోబ్రహ్మ యన్నవాక్యమున కీ దుర్వాఖ్యానము చేసినది.

ఇతడు సర్వశాస్త్రవేత్త. అధ్యయనవరుడు. అట్టివారు మరి చేనినైన నోర్తురుగాని వేదోపనిషచ్చాస్త్రగత పంక్తులకు దుర్వాఖ్యాన మొర్వరు. ఇంతవఱ కామెయందు జాలికలదు. జీవులయొక్క కామప్రవృత్తి యిట్లుండు నన్న యొకయూహ కలదు. ఇప్పుడదియు పోయినది. ఆనందోబ్రహ్మ యటన్నది మహావిషయము. స్త్రీ పురుష రతిసంబంధమైనదిగా వ్యాఖ్యానము చేయుట పాపముకూడ.

దానికీత డిట్ల నెను ;

“ఈ పాండిత్యము నీకు, రక్క-మరియెందేగంటిమే కామశా
స్త్రోపాధ్యాయునినా వచించెదవు మే లోహో శ్రయీ ధర్మముల్
పాపంబుల్ రతిపుణ్యమంచు నికనేలాతర్కముల్ మోక్ష ల
క్ష్మీ పథ్యాగమసూత్రపంక్తి కివె పో మీ సంప్రదాయార్థముల్”

ఇది మీ వ్యాఖ్యానము. ఇక్కడ తర్కము కూడనా! ఆనందోబ్రహ్మ మొదలయినవి మోక్షలక్ష్మీ పథ్యాగమసూత్ర పంక్తిలోనిది.

మోక్షలక్ష్మీ - మోక్షేందరియొక్క; పథి - మార్గమునందున;
ఆగమ - శాస్త్రములయొక్క; సూత్రపంక్తి - సూత్రముల వరుస.

సంస్కృతములో కొన్ని శబ్దములు సమాసాంతము లైనచో అకారాంతము లగును. అందుచేత లక్ష్మీపథ్యాగమములు కావలయును. కాని ఆ సూత్రము వికల్పము. వచ్చినచో వచ్చును రానిచోరాదు. అందుచేత పథ్యాగమ అని యణాదేశ సంధియేయైనది.

సంప్రదాయము- దీనిని లోకములో సాంప్రదాయమని వాడుదురు. అది తప్పు. సమర్థించవచ్చును.

అతడిట్టివానిని తుచ్ఛసుఖము లనెను.

ఆమె కాళ తునిగిపోయెను

ఆమె యతనిమీదపడి కౌగలించుకొనెను.

“ప్రాంచద్భూషణ బాహుమూలరుచితో పాలిండ్లుపొంగార పై
యంచుల్ మోవగ కౌగలించి యధరంజాసింప హా శ్రీహరి!
యంచున్ బ్రాహ్మణు డోరమోమిడి తదీయాంస ద్వయంబంటి పొ
మ్మంచుంద్రోచె కలంచునే సతులమాయల్ ధీరచిత్తమ్ములన్.”

ఇందులో పక్కా రసాభాసమున్నది. ఈ పద్యము జనమందఱికి వచ్చును. అప్పుడామె యేమి చేయును? ఒక పేలను చూపించెను.

“పాటునకింతులోర్తు రె కృపారహితాత్మక నీవుత్రోవ ని
చ్చోట భవన్నభాంకురముసోకె కనుంగొనుమంచుజూపి య
ప్పాటల గంధివేదననెపంబిడి యేడ్చె కలస్వనమ్ము తో
మీటినవిచ్చుగుబ్బ చనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందగన్.”

నీ గోటికొన చివర యిచ్చట గ్రుచ్చికొనెనని చూపినది. ఎచ్చటనో మనకు తెలియదు. పాపమామె యంత లజ్జ విడిచినది. ఆ గిచ్చువలన బాధ కలిగినట్లు ఏడ్వ మొదలుపెట్టినది.

ఈ పద్యమొక అందమైన పద్యము. దీనినిఁజట్టి ముక్కుతిమ్మన్న తన పారిజాతాపహరణములో నొక పద్యము, భట్టుమూర్తి తన వసుచరిత్రములో నొక పద్యమును వ్రాసికొనిరి.

చివరకామె నీవు నన్ను పొందుటచేత నీ గొప్పదన మేమియుపోదు పూర్వము నీకంటె గొప్పమహద్దులే యప్పుర స్త్రీలను పొందినారు అని వారి కథలు తడవమొదలు పెట్టెను.

“వెలిపెట్టరే బాడబులు వరాళరుఁబట్టి

రాళకన్యాకేళిఁ దప్పజేసి

కులములో వన్నెతక్కువ యయ్యెనే గాధి

పట్టికి మేనక చుట్టఁజీకము

ననువుకాడై వేల్పు నాగవాసముఁగూడి
 మహిమఁగోల్పడియెనే మాండకర్ణి
 స్వారాజ్యమేలంగ న్నిరైరె సుర లహ
 ల్యాజారుడైన జంభాసురారి
 వారికంటెను నీ మహత్త్వంబు ఘనమె
 పవన పర్ణాంబు భటులై నవని యినుప
 కచ్చడాల్ గట్టుకొను మునిప్రముచ్చులెల్లఁ
 దామరస నేత్రలిండ్ల బందాలుగారె."

బాడబులు - బ్రాహ్మణులు; గాధిపట్టి - విశ్వామిత్రుడు; ననువు
 కాడు-మిండకాడు; వేల్పు నాగవాసము - ఆపురస్త్రీలు. స్వారాజ్యము-
 స్వర్గము; (స్వః + రాజ్యము - స్వారాజ్యము) శబ్దము స్వః - సకా
 రాంతము "స్వస్" అన్నమాట. ఈ విసర్గమైన 'ర' అన్న అక్షరము రాగా
 'స్వ'కు దీర్ఘమువచ్చును. అందుచేత స్వరాజ్యము వేటు స్వారాజ్యము వేటు.
 మన దేశములో చాలామంది పలుశబ్దములను తప్పగా వాడుదురు. అందులో
 నిది యొకటి. ఇరువది యేండ్లక్రింద ఆహింసావాదులు చాలమంది స్వరా
 జ్యము బదులు స్వారాజ్య శబ్దమునువాడి బ్రిటిషువారి పోలీసుల చేతిలో
 స్వారాజ్యమును పొందిరి: కచ్చడాలు - గోచులు.

కచ్చడాలన్న శబ్దమిచ్చట వాడుట వరూధినిచేసిన యాక్షేపణకు
 లక్షణము.

చివరికా ప్రవరుడు తాను నిత్యము ప్రేల్చుచున్న మహాగ్నిహోత్రుని
 ప్రార్థించి మింటికెగిరి తనయూరు తాను బోయెను.

మనము పూర్వము వరూధిని నెరుగము. ఆమె సంగతి మనకు తెలి
 యదు. అయినను అతడు వెడలిపోయిన తరువాత మన మనస్సు వానిమీద
 కంటె నీమెమీద నెక్కువ నిలచును. ఆమె యెవ్వరు? ఆన్న ప్రశ్నకంటె
 ఆమె యేమైపోయినది? ఏమి చేసినది? ఇట్టి ప్రశ్నలు మనలను బాధించును.
 అతడు వెల్లిపోయిన తర్వాత నామె యతనిని గురించి చాల దుఃఖించినది.
 ఆమె దేవతా స్త్రీ. వారికి చావులేదు. ఆమె యనుకొన్నది కదా! నాకంటె
 మనుష్య స్త్రీలే యెక్కువ యదృష్టవతులు. వారు తాము ప్రేమించిన

పురుషుడు నిరాకరించినచో చనిపోగలుగుదురు. నేను చావలెనని దుఃఖించినది. ఇంతలో ప్రొద్దు కుంకినది. సంధ్యాకాంతులు క్రమ్మినవి. ప్రపంచమంతయు నెఱ్ఱగానైనది.

ఉరుదరీ కుహరసుప్తోష్ఠ శార్దూలముల్
 ఝరవారి శోణిత శంకరద్రావ
 వనకుంజ మధ్యశాద్వల చరన్మృగపంక్తి
 దావపావకఫీతిః దల్లిడిల్లి
 నాశ్రమాంతర భూరుహోగ్రముల్ మునికోటి
 బద్ధ కాషాయ విభ్రాంతిఃపాద
 ఘనసాను శృంగ శృంగాటకంబులఁగాంచి
 యమరులు హేమాద్రియనుచు వ్రాల.

గానైరేశలరుచిఁ గింశుకప్రవాళ
 ఘుస్పణకిసలయ కంకేళి పుసుమగుచ్ఛ
 బంధుజీవ జపారాగ బాంధవంబు
 లన్నగంబున జరతారుణాతపములు.

పెద్ద గుహాగర్భములయందు సుప్త - నిద్దురపోయి; ఉత్త - లేచిన; శార్దూలముల్ - పెద్దపులులు; ఝరవారిన్ - సెలయేళ్లలోని నీటిని శోణితశంకన్ - నెత్తురన్న యూహతో; త్రావన్ - త్రాగగా; పెద్దపులులు పవతెల్ల నిద్రపోయి ఆ మగత సరిగా తీరకముందు సంధ్యాకాలపు యెఱ్ఱదనముచేత నెర్రవడిన సెలయేటి నీళ్ళను నెత్తురనుకొని త్రావినవట ! అడవిలో అగ్ని బయలుదేరినదని లేళ్లగుంపు భయపడినది. మునులు చెట్ల కొమ్మల మీదనున్న యెఱ్ఱదనమునుజూచి ప్రొద్దుట నెండవేసిన తమ కావి బట్టలు శిమ్మలు విప్పలేదని చూచిరి. వట్టి కొండల చరియలుచూచి దేవతలు వారి నివాసభూమియైన బంగారు పర్వతమనుకొని ప్రతికొండమీద వ్రాలిరి.

ఇది సంధ్యాకాంతుల వర్ణన. మన కవులయొక్క వర్ణనలిట్లుండును. ఇంత రమ్యముగా నుండను. మరియు సీపనర్మయొక్క మొదటి చరణము

దాని కదియేసాటి. ఆ యక్షరములకూర్పు పరమ రమణీయము. అవి జర
తాడుతాతపములు. ముదిరిన యెఱ్ఱని యెండలు. ఆ సమాప మందమైనది.

చీకటిపడ్డది. తెల్లవార్లు గడచినది. మరల తెల్లవాటినది. ఇచ్చట
నెన్నియో పద్యము లందమైనవి కలవు.

అంతట వరూధిని దుఃఖపడుచున్నది. ఇంటిలో తోచక యుద్యాన
వనము లోనికి పోయినది.

ఇట్లుండగా మన కావ్యములలో నొక యంగమున్నది. తొమ్మిది
రసములు కలవు. వానిలో శృంగారరసము ప్రధానమైనది. రస ముద
యించుటకు విభావము లుండవలయును. విభావములు రెండు విధములు.
అలంబన విభావము, ఉద్దీపన విభావము. శృంగార రసమునకు నాయికా
నాయకులుండురు కదా! వారాలంబన విభావములు. వారు లేనిచో రసమే
లేదు. రెండవది ఉద్దీపన విభావము. ఆ భర్తదగ్గర లేనప్పుడు ఆ నాయిక
చాల బాధపడుట సహజమేకదా! చల్లనిగాలి, వెన్నెల, చందమామ, మన్మ
థుడు మొదలైనవి ఉద్దీపన విభావములు

ఆ నాయిక యీ యుద్దీపన విభావములను తిట్టుట మన కావ్యము
లలో నొక సొగసు. కవులు చమత్కారముగా తిట్టించుదురు;

వరూధిని చంద్రుని తిట్టుచున్నది :

త్రిపుర సంహార మొనరించునపుడు హరుడు

బండికల్లుగ నీమేను గండిచేసె

నదియు సెలవాటి తెగటారవైతి చంద్ర

అకట రోహిణియెడ నపథ్యమునఁజేసి

శివుడు త్రిపుర సంహారము చేసినపుడు ఆయనకు భూమి రథము, సూర్య
చంద్రులు రథ చక్రములు. చక్రమైన చంద్రునిలో నిరుసుపెట్టుటకు చంద్రు
నిలో గండిచేసెనట అది పెద్దగాయము. మందులుపేసి మాన్పించుకొన్నను
ప్రాతపుండు సెలవేయుట యున్నదికదా! నీవల్లైన చచ్చితివికాదు. దాని
కన్న నందమైన మాటయిది. "రోహిణియెడ నపథ్యమునఁజేసి" యన్నది.
చంద్రునకు రోహిణి పెద్దభార్య. ఆమె యన్నచో నతనికెక్కువ ప్రేమ.

అతని కిరువది యేడుమంది బాధ్యులు; గురుభార్యయైన తారతో నతడు చేసిన జారత్వము ప్రసిద్ధము. అతడు గొప్ప కాముకుడు. స్త్రీలోలుడు. వుండు సెలవాటినపుడు జ్వరమువచ్చును. ఆ జ్వరములో స్త్రీ సంయోగము చేసినచో దోషగుణము కలుగును, దోషగుణము చాలాచెడ్డది. చాలమంది చతురు.

ఇది చిన్న పద్యమైనను మిక్కిలి భావముకలిగిన పద్యము. చక్కని యూహకలిగిన పద్యము. వరూధిని చంద్రుని కాముకత్వమును నిందించుచున్నది. వరూధిని శీలవతియని తెలియుచున్నది.

మన కావ్యములలో నిట్లు ప్రబంధము లన్నింటిలో మన్మథ చంద్ర మలయానిలాదుల దూషణలు శృంగారరస కావ్యములలో పతి విరహోవస్థ యందు కవులు నాయికలచేత చేయింతురు. జనము బంధువియోగము జరిగినప్పుడు భోగము లనుభవించుట కిష్టపడరుకదా! ఇష్టపడక పోవుటయే కాదు, తిరస్కరింతురు, వానిని దూషింతురు. ఇది మానవ స్వభావము. దీని నాధారము చేసికొని మన కవులకల్పనలు చేసినారు.

ఒక స్త్రీ ఒక పురుషుని ప్రేమించుటయు ఆ ప్రేమ కొనసాగక పోయినచో ప్రాణములుకూడ పరిశ్యజించుటయు లోకములోనున్నది. అదియే నిజమైన ప్రేమయని యాధునికులు మిక్కిలి ప్రశంసించుట కలదు. ఆ స్త్రీ ఎందుకు చనిపోవును? తాను ప్రేమించిన వానిని వదలి బ్రతుకలేదు. ఈ శృంగార నాయికల లక్షణముకూడ నించుమించుగా నట్టిదే! అందుచేత కవులు తమ కావ్యముల యందిట్లు వ్రాసిరి. దీనివెనుక నీ పరమగాఢానురాగమున్నది.

ఇవి ప్రతి కవియు చేసినాడని యాధునికు లాక్షేపించుట యారంభించిరి. తిరస్కరించుట యారంభించిరి. చిలవలు పలవలు మొలిపించిరి. వారిది సరియైన యూహకాదు, మరియు కావ్యములు కల్పనల కోసము వ్రాయబడుచున్నవని తొలుత చెప్పబడినది. ఆ వెనుకనున్న గాఢానురాగమును పాఠకుడు వదలిపెట్టుకుండ కవిచేసిన కల్పనలలోని చమత్కారము చూడవలయును. మన పాశ్చాత్య విద్యా ప్రభావమువలన తదనుయాయులైన కొందఱు విద్యాధికులవలన మన కావ్యములను మెనమెట్లు చదువుకొనవలయునో మరచిపోయినాము.

ఈ కల్పనలు చదివినచో నేటి పాఠకులకు మన సంప్రదాయములు మన పురాణకథలు వానిలోని చమత్కారములు మొదలైనవి చక్కగా తెలిసి అందలును పండితులు కావచ్చును.

ప్రాద్దు క్రుంకినది. చీకటి పడినది. వరూధిని తన యుత్సాహమే పోగొట్టుకొన్నది. ఆమె చెలికత్తె యామెను మందలించుచున్నది.

వాలారూం గొనగోళ్ల నీ వలసతన్ వాయించుచో నాటకున్
మేళంబై న విపంచి నిన్న మొదలున్ నీవంటమింతేసి యా
యాలాపంబై యవేళఁ బల్కెఁడు ప్రభాతాయాత వాతాహతా
లోల తంత్రులు మేళవింపగదవే లోలాక్షి దేశాక్షిన్.

వరూధిని వెనుకటిదినమున వీణవాయించి తీగలను నాటరాగమునకు శ్రుతిచేసినది. ఈ ప్రవరుడు వెల్లి పోయినాడన్న దుఃఖముతో మరల వీణవంకనే చూడలేదు. రాత్రి గడచినది. తెల్లవాటిరది. గాలిచేత కొట్టబడి యా తంత్రులు వేళకానివేళ నాటరాగ సంబంధిస్వరములు వెలువరుచుచున్నవి. ప్రాతఃకాలమునందు దేశాక్షిరాగము పాడవలయును. దానికి తంత్రులను మేళవించుమని చెప్పుచున్నది. ఆమె మేళవించినచో కొంత దుఃఖము మరచి పోయి నట్లగునుకదా, అందుకని.

ఇచ్చట మన కవులు, వారి పాండిత్యము, వారి నాగరకత, వారి బహుశాస్త్ర జ్ఞానము, ఆనాటి నాగరకత — ఎన్ని తెలియుచున్నవి. ఈ పద్యము చదివి తెలిసికొన్నచో సంగీత శాస్త్రములోని యొక మహా పరమ రహస్యము తెలియునుగదా! అన్ని రాగములు నన్ని సమయములందు పాడరాదు. కొన్ని ఋతువులయందు కొన్ని రాగములు పాడరాదు. అది సంపూర్ణముగా తెలిసి సంగీతము సానందించెడి నాగరకత మన దేశములో నేనాడో పోయినది. అన్ని విద్యలయందలి యన్ని సూక్ష్మములు నశించి పోయినవి.

ఇది తృతీయాశ్వాసము. ఆమె వియోగ దుఃఖమంతయు నరువది ఏడు పద్యములలో పర్ణి శ మైనది.

ఇప్పుడిమె యెవ్వరన్నప్రశ్న పుట్టక తప్పదుకదా !

పూర్వమొక గంధర్వు డీమెను ప్రేమించెను. ఈమె యంగీకరించలేదు. అతని కీకథ తెలిసెను. వారు దేవతలు, కామరూపులు. అనగా నిష్ఠమువచ్చిన రూపమును ధరింపగలరు. అతడు ప్రవరాఖ్యుడుగామారి ఈమెను పొంద వలయుననితలచెను. అన్నియు వర్జనలే! మలయవనమనిగురించి యొకచరణ మున్నది. ఆ గాలిలోనుండి నువాసన వచ్చుచున్నది.

“ఉరగపూతార్కర ధూమోగ్ర గంధము జాసి

పొలయుఁబో యీ తావి మలయవనముడు.”

ఈ చరణములోని మొదటిసగము తెనాలి రామకృష్ణునిది వలెనున్నది. సంస్కృతము నసహ్యించుకొనువాడు తా నీ యనుభవానందమునకు చెడను. ఎవరికి నష్టము ?

ఇట్లెన్నియో వర్ణనలుగలవు.

ఈనాటి పాఠకులు రసవేత్తలుకారు. వారికి తెలిసినది సుంతభావము. ఆ భావముకూడ సాంఘికవ్యవస్థ, రాజకీయములు, సామ్యవాదము మొదలైనవానికి సంబంధించినదివలె నున్నది.

ఊహయొక్క, భావనయొక్క రామణీయకము తెలిసినచో నీకావ్యము లర్థమగును.

మొదట బుద్ధిని దానికి ననువుగా చేసికొని కావ్యపాఠము కడకు పోవలయును.

కొంత సేపటికి ఆ గంధర్వుడు—ప్రపరునివలె వేషమువేసికొనినవాడు— ఆమెకు గనిపించెను. వరూధిని యితడే యతడనుకొనెను. వరూధినివచ్చి మరల పలుకరించెను. ఈ గంధర్వుడు నటించవలయును. అప్పు డక్కువనా భూసురుడు (కపట బ్రాహ్మణుడు) ఎట్లు ప్రవర్తించవలయును ? ఇట్టి ఘట్టములలో కవియొక్క శక్తి తెలియును. ఏవియో కొన్ని లక్షణములు ప్రతికవియు చెప్పును. సామాన్యకవులు చెప్పలేనిది మహాకవులు చెప్పుదురు. ఇక్కడ పెద్దగా రొక సీసపద్యమును వ్రాసిరి. అందులోని మొదటి చరణమును చూడవలయును.

కొనసాగి కామిసిగోష్టి ప్రాథములైన
ఉదుటుచూపులు తెప్పతుదల నావి

పద్యమంతయు పాఠకుడు చదువుకొనవలయును. ఈ చరణములోని యందము చూపింతును. కొనసాగి—రాటుతేలి; కామిసిగోష్టిన్—నిత్య స్త్రీ సంపర్కముచేత; ప్రాథములైన—బిగిసిన; తద్విషయికమైన సామర్థ్యమునందు పరాకాష్ఠపొందిన; ఉదుటుచూపులు—ఉదుటు అన్నమాటకు నిఘంటువులలో నర్థముండును. ఉదుటుచూపులన్నమాట దానియంతటనదియే. దానియర్థము దానిదే. స్త్రీసంపర్క ప్రాథుడైనవాడు తనవాంఛ యెదురుగానున్న స్త్రీలకు తెలియునట్లు కొన్నిచూపులు చూచును. ఉదుటుచూపులనగానవియే. దానికదియే యర్థము. అట్టిచూపులను తెప్పలయొక్క తుదలయందు ఆచి పట్టుకొనెనట.

ఇట్లు వ్రాయుటకాని ఉదుటుచూపులన్న శబ్దమును తెచ్చుటగాని చాల గడుసరియైన కవి చేయగలడు. అల్పులుచేయలేరు. మరియు నీ సిన పద్యపు చరణముయొక్క నడక ఒక గొప్పలయమీద నున్నది. అది ప్రతి వాడును తనకుదాను చదువుకొని తెలిసికొనవలసినదే.

నే నీ వ్యాఖ్యానములు వ్రాయుటలో పాఠకులయొక్క మనస్సులు మన సాహిత్యములోని రామణీయకము తెలిసికొనుటకు ప్రయత్నము చేయుచున్నాను.

చివరకునామె యితడు ప్రవరుడేయనుకొనినది. అతడు దొంగకదా! ఒక నియమము పెట్టెను. రతినమయమునందామె కన్నులు మూసికొన వలయునట! ఇంతకంటె రతినమయ గత పరమదుష్టమైన నియమముండదు. నిజమునకు రతి లేకపోయిననునరే! ఈ నియమమున కంగీకరించు స్త్రీయందు స్త్రీత్వముకంటె నెదో మహాగుణమున్నది. ఆమె స్త్రీకాదు. ఒక కారణ జన్మరాలు ఆ రహస్య మీ నియమములో నిమిడియున్నది. ఆమె గర్భమున నొక మహానుభావుడు పుట్టవలెను, వాని గర్భమున స్వారోచిషమనువు జనింపవలెను. అందుకొఱకామె జన్మించినది. అందుచేత నామె యంగీకరించినది. ఒకదానివంక నొకటి చూచుకొనుట లేకున్నను పశువులుకూడ రతినమయమునందు కన్నులు మూసికొనవు.

భారతమునందు వ్యాసదేవరన్యాయకాలమున అంబాలిక కనులు మూసికొన్నది. గ్రుడ్డివాడైన ధృతరాష్ట్రుడు పుట్టినాడు. వరూధినికి సంతతి కలిగినచో గ్రుడ్డివాడు కలుగవలెను. కలుగలేదే ! ఇది యాశ్చర్యము.

దేవతలు రాక్షసులు తాము కామరూపములు ధరించినచో రతివేళ మృతివేళ వారి సహజరూపములు పొందుదురు. అందుచేత నాగంధర్వు డీ నియమమును జెప్పెను.

ఇచ్చట కొన్ని యందములైన పద్యములున్నవి. అతడన్నాడుకదా !

నీచనుదోయి సంకుమద నిర్భరవాసన మేనమాన న
య్యోచిర సౌఖ్యముల్ కనుటయొండె తపంబొనరించి పాపముల్
రాచుటయొండె గా కిహవరమ్మకూఱక దూరమై వయ
|శ్చిచన రెంటికిన్ జెడిన రేడనాదునె నీరజేక్షదా !

అకట నిర్దయబుద్ధివని దూఱఁగడు రంభ
యాహా వివేకివౌదనియె హరిణి
చేదు మ్రింగెదవంచుఁ జిలికి నవ్వె ఘృతాచి
మాయలాడని తిట్టె మంజుఘోష
న్యాయసింఘరములఁ బ్రార్థించె నూర్వశి
జంకించె రమ్మంచుఁ జంద్రరేఖ
చెలివేచితని దిసంతులుగొట్టె మేనక
విడుపు మాయలటంచు నొడివె హేమ

గొంటవనియొఁ దిలొత్తమ గూర్మిఁగొసరె
ధాన్యమాలిని పుంజికస్తల యదలెప్ప
దివిజకామిను లీరితిఁ దిరుగువాటి
గువ్వకోల్గొంచుఁ దమలోన నవ్వుకొంచు.

వీరు పదకొండుగురు వరూధినిచెలికత్తెలు. ఒక్కొక్కతె యొక్కొక్క మాటయన్నది. ఈ పద్యములోనున్న చమత్కారమేమనగా వారొక్కొక్క రన్నది యొక్కొక్క మాటయైనను ఆ మాటలలోని వైలక్షణ్యముచేత

ఆ మాటలనుచున్నప్పుడు వారు నిలుచున్న భంగిమలు వారి యాకార విశేషములు వారి స్వభావములు భిన్నభిన్నములుగా గడుసుగా శాంతముగా సాత్వికముగా మృదుతిరస్కారముగా పదునొకండు విధములుగా కనుపించుచున్నవి. లోకజ్ఞుడు భావజ్ఞుడు రసజ్ఞుడైన మహాశిల్పి వ్రాయదగిన బొమ్మలు.

ఈ పద్యముచివర గుంపుకూడుచు నన్న యర్థముకల శబ్దము “గువ్వ కోల్గొంచు” వాడబడినది. పెద్దన్నగారి శబ్దజాలములో కొన్నిమాటలుకలవు. పుచ్చుచీడితనము, కచ్చడాలు, గువ్వకోల్గొంచు-ఇంకనుకలవు-గోవాళ్లు; ఊమిరంపు వయసుగుబ్బలు; ఇట్టి కొన్నిమాటలుకలవు. ఆయన కవిత్వము నందు భావరసలకుగల యాకర్షణలో పీని పాలుకూడ కొంత యెక్కువ యున్నది.

వారిద్దరు పలుచోట్ల విహరించిరి. ఒక సీసపద్యమున్నది. ఆ పద్య మాచోట ఆచోటనని చెప్పును. ఆ పద్యపు మొదట “మృగనాభి నికరంపు బుగబుగల్ కలచోట” అని యున్నది. ఆయన సమాసగ్రథనమట్టిది.

పెద్దన్నగారి పద్యములకు చాలమంది కవులు నకళ్ళుదొంగిరి. ఆయన యొక్క ఆంధ్రకవితయందలి యుపజ్ఞయట్టిది. ఆయనమాటలే వేఱని వ్రాసితినిగదా! “పావురము లారజమ్ములు పలుకుచోట” (ఆరజములనగా నవ్యక్తమధురమైన స్వరములు.) అర్థములోనేమున్నది? ఆరజమ్ములు పలుకుచోట యన్న కూర్పులోనున్నదిగాని.

వారిద్దఱకు నొక కుమారుడు కలిగెను. ఆ గంధర్వుడు వరూధినిని వ:చి వెళ్ళిపోయెను.

ఆ బిడ్డపేరు స్వరోచి. (ఇది నాకారాంతశబ్దము) ‘స్వరోచిస్’ అనిపేరు. తెలుగులో స్వరోచియగును. రోచిస్ అన్నశబ్దము తెలుగులో రోచి’యగును. తేజస్ - తేజము; యశస్ - యశము; అర్చిస్ - అర్చి; ఇట్లు. అతడు పెద్దవాడై గొప్పరాజయ్యెను. అతడొకప్పుడు వేటకువెళ్ళెను. ఈ వేటను చదివి ఊరవలయును. ఎన్నో వేటకాళ్ళు, వానికిపేర్లు; ఆ యడవిలోనున్న యేకలములు (అడవిపందులు)

కందూతికై రాయు కర్కశంబగుతుంటి

పీటపెట్టిన మాను పెల్లగిలంగ

వాని వెనుక భాగములయొక్క కందూతికి (దురదకు) పీటపెట్టిన
మానులకు జేసికొనిరాదుగా ఆ మానులు పెల్లగిల్లనట !

‘చప్పరించు వెదుళ్లు నటలుబ్బ దంష్ట్రాగ్ని

చొంగవై బడి చుంఱుచుంఱు మనగ’

ఆ పండులు వెదుళ్ళను నమలుచుండును. నమలుచుండగా నిప్పుపుట్టును.
ఆ నిప్పు వాటి నోటిచొంగవై బడి చుంఱుచుంఱు మనుచుండును.

అయిన వర్ణ నలిట్లుండును. జేట చాలవరకు వర్ణితమయ్యెను.

అడవిలో చావాగ్నిపుట్టినది. అది యెట్లున్నది?

“చకితై చాహతి చావమాదతిక పుచ్చస్వల్ప గచ్చత్తర
మక ముద్రిగ్రహయాళు భల్లుకము వక్షోభాగనిక్షిప్త డిం
భక పల్లత్పవగీ కదంబము ప్రాహంభః ప్రోద్ధితక్రోడ నా
యక మాఖీలముఖ ద్విపిస్తప్తటికంబయ్యెన్ వనంబత్తరిన్ !

భయపడి లేళ్లు పారిపోవుచున్నవి. తోకలుముడుచుకొని సివంగులు
వెళ్లుచున్నవి. ఎలుగుగొడ్డు కొండలకెగ్రాచాకినవి. పిల్లలను తొమ్ముల
నెత్తుకొని అడవిలోతులు దూకుచున్నవి. చెఱువులలోనుండి అడవిపండులు
లేచిపోవుచున్నవి. పెద్దపులులు మహాభయంకరమైన మొగములతో నున్నవి.
అడవి యట్లున్నది.

ఈ పద్యముయొక్క రచన సమాసభూయిష్ఠము. కాని చిక్కనిరచన.
పద్యము నోటికి రావలయును.

అతడు చాలసేపు వేటాడెను. అతనికప్పుడు ఒక శకునముతోచెను.
ఆ శకునమువలన నతని కొకలాభము కలుగవలయును. అప్పుడాయడవిలో
నొక మొట్ట వినిపించెను. అప్పుడొకస్త్రీ ఆ రురాలై దుఃఖించుచు రాజుదగ్గఱకు
వచ్చి యిట్ల నెను.

“ఓ రాజన్యమహేంద్ర యో మణిగణ ప్రోతాసివాతాశన

ప్రారణ్యత్కటిచక్ర యో ముఖరశార్దక్రూర బాహగ్గళా

యో రుక్మాచలకల్ప యో కవచితపూర్ణాంగ కావంగదే

యో రాహుత్త శిరోమణి నిరవధిప్రోద్ధతప్రతాపారణి !”

ఇది మిక్కిలి యందమైన పద్యము. ఆ సంబోధనలు మిక్కిలి రమణీయముగానున్నవి. మొదటి చరణము మరియు నందమైనది.

ఓ మహారాజా! మణిగణములచేత చెక్కబడిన పామువంటి ఖడ్గముచేత ప్రకాశించుచున్న మొలకలవాడా! ముఖర - మ్రోగుచున్న; ధన్యుచేత భయంకరమైన బాహువులుకలవాడా! ఓ మేరువర్మతము వంటివాడా! ఓ కవచము ధరించినవాడా! గుఱ్ఱపుస్వారి చేయువారిలో నుత్తముడా! ఓ దివిటీవంటి ప్రతాపముకలవాడా!

ఇంతలో నామె తనకథ నిట్లుచెప్పెను :

“వినుమానములుగాగ వనలోడ పెనబెట్టి

నెట్టెమ్ముగా ప్రేగు జుట్టినాడు”

వినుమానములవగా అడ్డదిడ్డముగా; ప్రేవులతో తలపాగ చుట్టినాడు. ఎన్నో లక్షణములున్నవి.

ఇట్టి రాక్షసుడు తన్ను తఱుముకొని వచ్చుచుండెను. ఆమెపేరు మనోరమ. ఆమెతండ్రిపేరు ఇందీవరాక్షసుడు. చిన్నప్పుడు చాలగారాబముగా పెరిగినది. ఆమెయొకప్పుడు చెలికత్తెలతో విహారముపోగా ఒకముసలిమునిని చూచినది. అతనిచుట్టు పుట్టవలె లేచినది. అతని ముక్కుమొగము తెలియక యీమె యతనిముక్కును మొగమును తడిమివది. అతనికి మెలకువవచ్చి అతని చేతిలోనున్న నాగబెత్తముతో చచ్చునట్లు బాదెను. బాది నిన్నొక రాక్షసుడు వెంటబడి తఱుమును నీవు వానికి పట్టుబడుదువని శపించెను. ఈమెచెలికత్తెలు ఋషినితిట్టిరి, బెదరించిరి.

“ఓయి దయాపిహీనమతి యూరక యీపసిబిడ్డ గొట్టగా

చేయెటులాడె నీకు నిది చేసినదేమి? వృథా శపింతురే

బోయవె అడుతోడునను బుట్టవె శాపనిమిత్తమే తపం

బీయెడునున్న శాంతిపరు లేమనువారిక నీ చరిత్రకున్.”

వారా ముసలిమునిని మిక్కిలి నిందించిరి. అతడు వారినిగూడ శపించెను. వారందఱకు డయవ్యాధి వచ్చునట్లు శపించెను.

ఆ మనోరమ యిట్లుచెప్పి రాజుతోనిట్ల నెను. నాదగ్గఱ నస్తుహృదయ మను విద్యకలదు. ఆ విద్యను మున్ను శివుడు స్వాయంభువ మనువునకిచ్చెను. ఆ మనువు వశిష్ఠునకిచ్చెను. ఆ వశిష్ఠుడు చిత్రాయుధు డన్నవానికిచ్చెను. ఆ చిత్రాయుధుడు మా మాతామహుడు. ఆయన మాతండ్రికిచ్చెను. నా తండ్రి నాకిచ్చెను. నేను నీకిత్తును, దానిని నీవు గ్రహించి యీ రాక్షసుని సంహరింపుమనెను. అంతలో రాక్షసుడు వచ్చెను. కిరాతు లందఱు పారిపోయిరి. రాజు ధైర్యముతో నిలచెను. ఇద్దరకును యుద్ధముజరిగెను. రాజు ఆ రాక్షసుని సంహరించెను. అంతనారాక్షసుడు తానొక దేవతా రూపమును తాచెను. పూవులవాన కురిసెను.

తరువాత నాదేవతామూర్తి గానైన రాక్షసుడు-ఆతడొక గంధర్వుడు- భూమికి దిగినచ్చి తనకథ నిట్లుచెప్పెను : “నేను నలనాభుడన్న యొక గంధర్వుని కొడుకును. బ్రహ్మమిత్రుడనువాడు శిష్యుల కాయుర్వేదము పాఠము చెప్పుచుండగా నేనుపోయి నాకుగూడ చెప్పుమనియడిగితిని. ఆయన చెప్పను పొమ్మనెను, అని నేను దాని కనర్హుడననెను. నేను అతనినెదిరించి మాటాడితిని. కాని కృత్రిమముగా నతనిశిష్యులలోకలసి యీవిద్యసంతయు నేర్చితిని. నేర్చినవాడను తిరిగి రావచ్చునుగదా ! చివఱకతనిని నీవు చెప్ప కున్న నేమి ? నేను దొంగగా నీదగ్గఱనే చదివితినని వెక్కిరించితిని.

“తండ్రి ! నాకు ననుగ్రహింపఁగదె వైద్యంబును శ్రాద్ధించినన్ గండ్రల్ గా నటులాడి ధిక్కృతులఁ బోకాల్మాంటి వోహో మదిన్ దిండ్రల్ గల్గినవారి కే కరణినేరిన్ విద్యరాకుండునే గుండ్రాడఁచినఁ బెండ్లియేమిటికిఁ జిక్కుంగప్పముష్టింపచా,”

ఇట్లు తిట్టితిని - ఈ వద్యము ప్రసిద్ధమైనది. చివరచరణమును సాహస వ్రముగా లోకమునందు వాడుకొందురు. అది లోకోక్తి-ముష్టింపచుడనగా బిచ్చగాడు. ముష్టియెత్తిర బియ్యమును వండుకొనువాడు -

అంతట నా బ్రహ్మమిత్రుడు కోపించి నన్ను రాక్షసుఁడవుకమ్మని శపించెను. నేనాయన కాశ్చర్యవ్రేళ్ళపడితిని. చివరికతడు నన్ను కరుణించి చివరకొక మహానుభావునిచేత చంపఁబడి భద్రమును పొందుదువనెను. అంత నేను రాక్షసుఁడనై తిని.

అశ్రమండలి మోచునందాక నూరక
 పెరిగినట్లై మేను నరవరేణ్య
 యవధిభూధర సానువందాక నూరక
 పఱచినట్లై మేను పార్థి వేంద్ర
 యబ్జభూభువనంబు నందాక నూరక
 యెగసినట్లై మేను జగదధీశ
 యహిలోక తలమంటునందాక నూరక
 ఐదినయట్లై మేను ప్రభుకథంస
 యఖిజగములు మ్రింగునంత తాకలియురు
 నబ్బలేడును జెడగ్రోలునంత తృప్తయు
 నచలచాలనచణమైన యదటుంగలిగె
 నసురభావంబు ననుజెడు గవళరమున.

రాజునుడై నప్పుడట్లైనాడట ! ఇదియొక యాశ్చర్యమైన కవ్యము.
 రాజునుడగుట దేసేమిటో యెట్టిదో ? హాసయవభూతి యెట్లుండునో వాని
 అక్షణమేమో దీనిని విశ్రాంతిగా నూహించి పెద్దన్నగా రీ కవ్యమును
 ప్రహారి, అట్టినియుములలో చేసిన యఖండమైనయూహ యొక మహాకవిని
 చేయును ఏ యూహయులేక ఏ యుర్రాత్తమైన కల్పనయు లేక, ఊరక
 కవులగుచుండి, మహాకవుల యొక్క కల్పనలు చదువుటయందుకూడ నశ్రద్ధ
 వహించి వారిని తిట్టెడివారికి నివీతెలియవు.

అతిదూశ్యమీదపడి తిన నారంభించెను. తన యీ కథయంతయు
 రాజుతోచెప్పెను. ఈ మనోరమ నా కన్నకూతురు. దానిని తినుటకే నేను
 ఇట్లువెడలితిని. అని యాగంధర్వుడు మనోరమను స్వరోచికిచ్చి పెండ్లిచేసెను.
 వారికి పెండ్లియైనది.

వారిద్దరికి స్వారోచిషు డన్నమనువు పుట్టెను. అతడు పెద్ద తపస్సు
 చేసెను. చివరికతడు మనువయ్యెను.

ఈ మనుచరిత్రలో చివర దశావతారస్తోత్ర ముండెను. ఆ పద్యము
 అన్నియు జాగ్రత్తగా చదువవలయును.

అందులోని యొకవద్య మిది :

“కొలుతుఁ దాద్యగృహద్యాహుకు కులిశయప్తి
నెద్ది గిరివోలఁ గడుపులో వృద్ధిఁబొందఁ
బగిలి రాకాసిదేహంబు మొగపు ముత్య
మయ్యె ముంగామురారి రంగె మురారి.”

శ్రీకృష్ణుడు కేశియన్న రాక్షసునిచంపెను, వానినోటిలో తన చేయి దూర్చి కడుపులోనికి పోనిచ్చి యాచేతిని తెగంముబ్బించెను. వాని పొట్ట పగిలెను. వాడు చచ్చిపోయెను. అట్టి నీ చేతిని సేవింతును మురారి! ఓ శృష్టమూర్తి! అటువంటి నీ చేయియన్న వజ్రాయుధమును కొలుతును. ఏచేయి వాని కడుపులో వృద్ధిపొందగా ఆరాకాసి దేహముపగిలి నీ ముంజేతి కా శరీరము కంకణమై మొగపు - రత్నము మొదలైనవాని ముందటి భాగము - ‘మొగపూస’ అన్నశబ్దములో మిగిలినది. మొగపుముత్యము - రత్నము ముందున్నను శబ్దము. రాకాసిదేహ మిట్టైచది. ఈయన చేయి వజ్రాయుధమువలె నున్నది. వజ్రాయుధము రత్నము. దాని ముందున్న ముత్యముగా రాకాసిదేహమైనది.

ముంగామురారి—ముంజేతి కంకణము—అనగా స్వామియొక్క చేయి బ్రహ్మాండముగా పెరిగి ఆ కేశియన్న రాక్షసుని శరీరము మిక్కిలి స్వల్పమై యీచేయి వజ్రాయుధమువలె నుండి వాని శరీరము ముత్యమైయొప్పెనని యర్థము. ‘ముంగామురారి’యనగా ముంజేతికంకణముకదా! ఆ శబ్దమునకు ‘రంగె’ ‘మురారి’—ఈ రెండుశబ్దములనుకలిపి మురారిని సంబోధనచేసెను.

పాండురంగ మాహాత్మ్యము

కొలింగదేశాభరణమైన పీఠికాపురమను పట్టణమునందు సఖాపతియన్న యొక యగ్నిహోత్రి యుండెను. అతడు గొప్ప పండితుడు. అతనికొక కుమారుడు కలిగెను. ఆ కుమారుని పేరు నిగమశర్మ. అతడు గొప్ప యందగాడు.

అతనికి నూనూగు మీసాల వయసువచ్చినది. అతడు మిక్కిలి చదువు కొన్నవాడు. అతడు స్త్రీలోలు డయ్యెను. జుండెమును లెక్కచేయడు. తెల్ల బట్టలే కట్టుకొనును. ఎప్పుడును తాంబూలము నమలుచుండును. వారు ధనవంతులు. ఈ నిగమశర్మ సఖులును, పరిహాసకులును వెంటరా నూరి వెంట విహారము చేయును. అతనికి పెండ్లియైనది.

ఉష్టా ని హోమాగ్ని నూడనొల్లఁడుగాని

విరహాజ్వరార్తుడై వెచ్చనూర్చు

సంధ్యకుఁ బ్రార్థనాంజలి ఘటించడుఁగాని

యెరఁగు నీర్హాకషాయిత కర్తి

నాగమవాదంబుకాఁగా దనఁడుగాని

విటవాదములుతీర్చు వేగిలేచి

కంబుభృత్పాదోదకంబు గ్రోలఁడుగాని

యౌవతాధరసీఠు వానిచొక్కుఁ

బుణ్ణిచిహ్నంబు లవఘనంబున ఘటించ

సిగ్గుపడుఁగాని కరనఖ శిఖరలిఖిత

జాతనూత్న డతాంకముల్ సమ్మతించు

నారజముమీరి యాదుర్విహారహారి.

హోమాగ్ని — హోమముచేసెడు వహ్ని: విరహాజ్వరము—ప్రేమించిన స్త్రీని యెడతాసి యుండలేక పడెడుపాద; సంధ్యకు ప్రార్థనాంజలి — సంధ్యా వందనము; ఈర్ష్యా కషాయిత — కోపమువచ్చిన భార్య; ఆగమ

వాదములు - వేద వాదములు; కంబుభృత్ పాదోదకములు - పూజచేసిన తరువాత శంఖములోని తీర్థము; యౌవతాధర సీధువు - యౌవతము - యువతుల సమూహము; సీధువు - కల్లు; ఆవళుసము - శరీరము; కర... ఊతాంకముల్ - చేతి గోళ్ల యొక్క కొనలచేత వ్రాయబడిన నొక్కుల యొక్క గుర్తులు. ఆరణ్యము - ఇష్టము.

నిగమములనగా వేదములు. వానిపేరు నిగమకర్త. వాని పేరు నేతీరీరకాయవలె నయ్యెను.

తాత తండ్రు లార్జించిన యాస్తియంతయు భోగముచేటలో వ్యయ పెట్టుచుండెను. తన మేని సొమ్ములు తాకట్టుచెట్టును. తల్లి వేడ్చించి యామె నగలు తీసికొనును. తండ్రియొక్క పత్రములు దొంగిలించును. దుష్టపు వడ్డీలకు పత్రములు వ్రాయును. చివరకు ఋణదాతలు బాధపెట్ట జొచ్చిరి. అతనికి గ్రామములో మర్యాదపోయెను.

ఇతనివారై యతని యక్కగారికి తెలిసి తమ్ముని దిద్దుకొందమని యచ్చటికి వచ్చెను. ఆమె హతాత్తుగా వచ్చిన తమ్ముని కతని భార్యచేత సేవచేయించి తలంటిపోయించి మంచిబట్టలు కట్టించి, తమ్ముని కూర్చుండ బెట్టి యిట్లుచెప్పెను:

ప్రారంభించిన వేదపాఠములకున్ ప్రత్యూహమాసంచునో
యేరా తమ్ముడ! నన్నుఁజూడచనుదే వెన్నాళ్లనోయుండి చ
తూరాజీవయుగమ్ము వాచినది నిగ్గనోకున్ని మీజావయున్
నీరాకల్ మదిగోరు చంద్రుపొడుపున్ నీరాకరంబుంబలెన్.

ఇది ప్రసిద్ధమైన పద్యము. ప్రత్యూహము - విఘ్నము; చతుః - రాజీవయుగము; - చతుః రాజీవయుగము; (ఇది సంస్కృత విసర్గ సంధి. ప్రాస నిట్లు దుకుట పద్యమున కొక యందము.) చతుఃరాజీవయుగము - తామర పూవులవంటి రెండుకనులు; నిన్ను చూచుటకు నా కనులు వాచి పోయినవని యర్థము. చంద్రుపొడుపు - చంద్రోదయము; నీరాకరము - సముద్రము; చంద్రోదయముకు సముద్రమువలె మీజావ నీరాకను గోరును. "రాక"కు రెండర్థములు - ఒకటి వచ్చుట; రెండు పున్నమి; ఈ శ్లేషచేత ఉపమానోప మేయములు రెంటిని సరిపోవుచున్నది,

పరమేష్ఠినుండి నీతరముదాఁక విశుద్ధ
తరమైన వఁశంబుఁ దలఁచవైతి
దఱిఁద్రొక్కియున్న యీతల్లి తండ్రులఁ జాల
పఱచవై సంతోషపరచవైతి
నగ్నిసాక్షిగఁ బెండ్లియాడిన యిల్లాలి
ఇల్లాలితాకార నొల్లవైతి
ధర్మశాస్త్రార్థ విత్తముల విత్తములచే
వలరించి విఖ్యాతినందవైతి
శీల శుభలంబు నిదిపిల్లి శీలమనుచుఁ
జుగవులిపయెల్లఁ జిక్కుల చదువులనుచుఁ
దోడివారలు నవ్వు నాతోడ! యేల
జేసెనైతిని యీ గుణంజేతి నీకు.

పరమేష్ఠి - ప్రవక్త; పఱచ - ఎందుకు పనికిరానివాడు; ఇల్లాలితాకార - ఈ అందమైన తాకారము కలది; పిల్లి శీలము - దొంగతనముగా నదియు నిదియు నెత్తికొనిపోవుట; నాతోడ! - నా తమ్ముడ.

ఈ వర్ణములలో తరముదాఁక విశుద్ధతరమైన; పఱచవై సంతోష పఱచవు; ఇల్లాలి ఇల్లాలితాకార; విత్తముల విత్తములచే; మొదలయిన యమకముచేత పద్యమున కెంతో యందము వచ్చినది. ఆ యమకము భిన్న చరణములలో భిన్న స్థలముల యందుంచుటచేత యమకమువలె కాకుండ పద్యముయొక్క చమత్కారమువలె నున్నది.

“నాదు సహోదరుండు సుజనస్తవనీయ నయప్రసక్తిఁ బ్ర
హ్మదుల మెచ్చఁ డే నతనియజ్ఞమునంగడుఁ బూజ్యురాలవై
వేది యలంకరింతునని వేపురిలోపల నాడుకొందు నీ
వేదియులేక సర్వగుణహీనుఁడవౌట యెఱుంగఁ దమ్ముడా !

ఒకడు యజ్ఞము చేసినచో నతని యప్పుగారిని ఒక పెద్ద పీటమీద కూర్చుండఁజెట్టి పూజ చేయుదురన్న యొక వైదికాచారము దీనివలన తెలియుచున్నది. అది యీ పద్యములోని సాగసు.

ఈ రీతిగా నక్కగారుచేసిన హితమును వాడు మన్నించినట్లుగా మన్నించెను.

ఈ గ్రంథములతో ప్రసిద్ధములైన రెండు మూడు కథలలో నిగమ శర్మ పాఖ్యానముకంటే. అక్కగారువచ్చి తమ్మునికి హితోపదేశము చేయుట సామాన్య సంసారములలోనే యొక యాచారము. సామాన్య జీవితము లోని యొక ఘట్టమునకు ప్రాధాన్య మిచ్చినట్లు మన్నింతురు. తమ్ముని కామె హితోపదేశము చేయకముందు నామె కూర్చున్న వద్దతి నితడు వ్రాసెను.

“కుడివలన నింతయోరగా కొమరుమెఱసి

బిడ్డ చనుద్రావ నిట్లను వినరుహాఁషి.”

ఆమె తమ్మునికి తల ద్రువ్వుచు తలలోని యీరు ఈరుపెనతో లాగి చిట్లించుచు తన మరదలు తనకు తమలపాకు లందించుచుండగా ప్రక్కన బిడ్డ పాలు త్రాగుచుండగా తమ్ముని కీమాటలు చెప్పెనని యున్నది. ఇది సామాన్య సంసారములలోని శోభ. దీనికొఱకు నీ ఘట్టమును భావుకులు మెచ్చుకొనుట కలదు.

అతడు కొన్నాళ్లు సరిగానే యుండెను. తరువాత నొకనాటి రాత్రి ఇంటిలోనున్న సంపదనంతయు దొంగిలించి తల్లినగలు భార్యనగలు మూటగట్టి అర్ధరాత్రమున నడవినపడి పారిపోయెను. ఇంటిలో నందఱు మరునాటి ప్రొద్దున లజాయిలు దిజాయిలు.

కాని యా రాత్రిపూట దొంగలు వానిని బాణములతో కొట్టిరి. వాని యొడలంతయు పెద్ద పెద్ద గాయములయ్యెను. వాని ప్రాణములు మాత్రము మిగిలెను. దొంగలు వానిని దోచికొని పారిపోయిరి.

మరునాడు వానినొక కాపుకొడుకు చూచెను. వాని నింటికి దీసికొని పోయి రక్షించెను. వానికి వైద్యులు చేయించెను. ఈ నిగమశర్మ తన దుష్ట చరిత్రమునుదాచి తానొక సత్పురుషునివలె తాను దొంగల పాల బద్ధట్టు ఆ కాపు కొడుకుతో చెప్పెను. ఆ కాపుకొడుకు నమ్మెను.

వారిద్దరికి స్నేహయయ్యెను. ఇతనికి నెమ్మదించెను. వారియింటిలో నొక కోడలున్నది. ఆమె కొన్ని వికారచేష్టలు కలది. వీరిద్దరికి సంబంధము కుదరెను.

తలపుండ్లు గడిగించి తను బ్రణికించెగా
నడవి చోరాహతుండైనదెచ్చి;

మొదలైన భావములులేక నామె నంటకాగెను. ఆమె మగని పజ్జ పండు కొనియుండి యితనిని గూర్చియే యాలోచించును.

పొన్నాకుపై తేనె సన్న చంద్రిక మోవి
మాధుర్యమనక వేమాఱుబొగడి
యామని బుగబుగలంగ చంపకదామ
గంధంబనక పెక్కుగతులనెన్ని

యిది యింకొక పద్యము. అతడామెనుగూర్చిచేసిన వలపోత. మొదటి చరణములోని పలుకబడి గొప్పది.

మోవి మాధుర్యము, పొన్నాకుపై తేనెవంటిదట. నిలువదు.

సామాన్యముగా హంద్ర సారస్వతమున ప్రసిద్ధములైన పద్యముల ప్రసిద్ధియంతయు నొక పలుకుబడిమీద, ఒకమాట మెలపుమీద, ఏదోయొక విలక్షణమైన సాహిత్య ప్రక్రియమీద నాధారపడి యుండును. ఈ పద్యము యొక్క ప్రసిద్ధి చరణముమీద నాధారపడి యున్నది.

నిగమకర్మ యాకాపు పడుచును లేవదీసికొని పోవలయునని యెడరు వేచియుండెను. ఆ యూరిలో నొక జాతంచేసిరి. చీకటి పడినది. వాడామెను లేవదీసికొనిపోయెను. అ కాపుకోడలు కంచెయంత కాపురమును పాలవంటి కులమును పాడుచేసికొని లేచిపోయెను.

వారిద్దఱును నొక పల్లెచేరి బోయవారిలో కలిసిపోయిరి. వారు కల్లుత్రావుట, వేటాడుట, అడవులలో తిరుగుట.

వారదియొకమోస్తరయిన కాపురమును సాగింపజొచ్చిరి.

కొన్నాళ్లకీ కాపుకోడలు చనిపోయెను. అంత నిగమశర్మ యొక మాల స్త్రీని పెండ్లామెను. ఆమెయందు వారి కొక కుమారుడుకూడ పుట్టెను. ఈ సంసారము కొన్నాళ్లుసాగెను.

ఒకనా డతడు కుక్కలు వెంటరా నడవిలోనికి వేటకు వెళ్లెను. పవలెల్ల వేటాడి రాతిరికితిరిగి వచ్చువేళకు వానియిల్లు దగ్గమై యుండెను. పెండ్లాము, కొడుకు పరిజనమునందఱు నింటిలో తగులబడిపోయిరి. వాడు మూర్ఛపోయి మరల మేల్కొంచి యిట్లు దుఃఖించెను.

“ఎల్లఁకు నెల్ల చోదనములిచ్చి మృగాశులఁ గొండుగాని యో
పల్లవపాడి! యేఁబరమపావన వంశమునిచ్చికొంటి నీ
నల్లనిరూపు నిక్కమనినమ్మి ధ్రువంబదిగాక నేఁడు వి
ద్యుల్లతి కాధికాభినయధూర్వహమౌట యెఱుంగనింతయున్.”

ఇతఁడు తన బ్రాహ్మణ్యమును కామమునకు వెలకట్టెను. తనవంశము నిచ్చి దానిసౌందర్యమును కొన్నాడట! నిక్కమని నమ్మినాడట! ఈమాటలో నెంతయో యర్థమున్నది. ఏది నిక్కమని నమ్మినాడు? ఆమె సౌందర్యము నిక్కమని నమ్మినాడా? కులముకంటె యశావనము కామభోగము నిక్కమని నమ్మినాడా? కామ ప్రవృత్తియే ప్రధానముగాని తక్కిన వానికి ప్రాధాన్యములేదని నమ్మినాడు కాబోలు! ఈ యొక్క మాటయు పలు మందిజీవుల పెడతల యూహలను వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నది. దీనిని సరిగా గ్రహించినచో పలుమంది యాధునికులు బాగుపడవచ్చును. ఆమె నల్లనిరూపు చివరకు విద్యుల్లతికాధికాభినయధూర్వహ మైనదట. మెఱుపు తీగకంటె నెక్కువైన యభినయ భారమును పహించినదని యర్థము. ఒకటి : నిమిషములో నంతరించిపోయినదని; రెండవది : మెఱుపు తీగ వచ్చినంతనే కనులు మిఱుమిట్లుగొని వెంటనే చీకట్లుగొనును. దాని శరీరముయొక్క నల్లదన మట్లున్నదని—

“ఈ కడజాతినాతికిహిహి! మహిదేవుడు చిక్కెనంచు నన్
రాకకుఁబోకకుఁ జనపరంపర కెంపగుచూడ్కి జూచి యం
బూకృత మాచరించుటకు బుద్ధిఁదలంకకలంకము క్త చం
ద్రాకృతిఁబొల్పు నీముఖమునం దమృతస్థితిఁగాంచి మించుటన్.”

ఈ పద్యముగూడ చాల ప్రసిద్ధమైనది. ఈ పద్యముయొక్క సౌందర్యము కూడ విలక్షణమైన యమకముమీదనే యాధారపడి యున్నది. ఇహిహీ—మహిదేవుడు. రాకకు—పోకకు, పరంపర—కెంపగు; తలంక — కలక;

అంబాకృత మాచరించుట - ఉమ్మివేయుట; తలంకన్ - భయపడును; కలంకముక్తచంద్రాకృతి - మచ్చచేత పదలిపెట్టబడిన చంద్రుని యాకారము.

ఇతడిట్లేడ్చి యేడ్చి యా పెండ్లము బిడ్డలను చూడకుండ తినలేను త్రావలేనని యడవిలో బడిపోవును. నడువలేక క్రింపవడిపోవుచు మరల లేచుచు, అట్లే పెక్కుదినమ్ము లనేక యోజనమ్ములుపోయి చిట్టచివరకు పుండరీక షేత్రమును చేరెను. అక్కడ షేత్రములో తీర్థములో స్నానమాడెను. స్వామిని చూచుచుండెను. వానికి రెప్ప మూతపడుటలేదు.

ఒకయింత తెప్పవేయకచూచు బ్రహ్మచారి

దలగొట్టుకొని దుఃఖ జలధిమునుగు

ఖిలము తెఱపుమంచుఁ బృథివిలోఁజొరబాటు

సమధిక స్తంభోద్భవము గమించు

తిరియువాఁడనుబోలె దెసలకుఁజెయిచాచు

దొరఁగు నప్రాంబుధిఁ దొప్పదోగు

హా! పోయితే; యనియఱచు భార్యగుఱింపి,

బహువిధాన క్తి విభ్రాంతిఁబొందుఁ

జేరగారాని దర్శనస్థితి పహించు;

బాడబస్సూర్తి లోఁ గొన్ననగిదినుండు

దాసవారాతి కాఁబూని తనవతార.

దళకమును మున్నెఱాల్చె నా ధరణినుచుడు.

ఇతడు పూర్వపుణ్య విశముచేత నెన్నిపాపములు చేసినను వికుంత పురమునకు పోబోవుచున్నాడు.

భక్తులు సారూప్యమును పొందుదురు. భగవంతుని కేరూప మున్నదో ఆ రూపమునుపొందుట సారూప్యమనిజేను. ఈ పద్యములో విష్ణుమూర్తియొక్క దళావతారములు వాని దుఃఖముయొక్క స్థితితో స్లేషగా చెప్పఁ

బడినవి. మొదటిది మత్స్యవతారము. పెటవారిన్ తేప్పవేయక చూచు - పెటలు పెటలుగావచ్చు నీటియందు చేపతేప్పవేయక చూచును. ఇతడు ఇతరులను తేప్పవేయక చూచును. ఇది మత్స్యవతారము.

తలకొట్టుకొని దుఃఖిలది మునుగును. కూర్మావతారము. తాబేలు తలను లోపలకు లాగుకొని కఠినమైన సముద్రములో మునుగును. ఇట్లే తక్కిన యవతారములుగూడ. తిరియువాడు - బిచ్చగాడు; అస్రాంబుధి - 1. సముద్రమువంటి కన్నీళ్లు, 2. పరశురామావతారము.

‘చేరగారాని దర్శనస్థితి వహించు.’

వానియాహ యెవడును పొందలేదన్నట్లున్నాడు.

దర్శనములారు. పద్దర్శనములు. అందులో బౌద్ధదర్శనమొకటి. అది చేరగారానిది. అనగా శూన్యమనియర్థము.

దానవారాతి - విష్ణువు;

ఇట్లు వాడు చనిపోయెను. వానిని తీసికొనిపోవుటకు యమభటులు వచ్చిరి. వాడు పెద్ద మొట్టవెట్టెను. అదివఱకే యమభటులు వానిని పాశములతో బంధించిరి. ఆ మహాపవిత్రక్షేత్రమున పూర్వము భగవంతుడు తన చక్రాయుధమును రక్షగానుంచెను. ఆ చక్రాయుధమువాని మొట్టవెని వాని బంధములను త్రెంచెను. యమభటులు పారిపోయిరి.

అప్పుడు విష్ణుభక్తులువచ్చిరి. వారు వీనిని గరుత్మంతునిమీద నెక్కించి తెల్లదీవికి తీసికొనిపోనారంభించిరి. అప్పుడు :

ఉత్తాలఫణి భుగ్గురుత్తాల వృంతాని

లా శాంత ఘర్మాంబువయ్యె మేను

ప్రత్యగ్రముక్తా తపత్రీభవ చేషు

వారితా తపమయ్యెఁ జారుమౌళి

సూత్రపఠిషదోర్వేత్ర దత్తావ కా

శామరంబయ్యెఁ గటాక్షవిహృతి

భృగుభరద్వాజ ప్రభృతికృత స్వస్తి వా

గృగముఖరములయ్యెఁ బార్శ్వతలము.

లరుణకిరణ సహస్రాభ మభ్రగంబు
నగు విమానంబుపై నెక్కి నిగమశర్మ
తీండ్రబుడ్డెగ్గితు కోదండు తండ్రీబోలి
పరమధామంబునకుఁ బోవుపథమునందు.

అజానుదీర్ఘంబులై హరిణ్ణాణిమయ
స్తంభంబులకు కులస్వాములగుచు
దివ్యగంధముల నుద్రేకించి విద్యుదం
కురరేఖలకు జోడు కోడెలగుచుఁ
దలచుట్టుదిరిగి రాగలిగి పాండుర పద్మ
పత్రంబులకుఁ బ్రాణబంధులగుచు
సకలంబు వెలిగింపఁజాలి బాలార్క బిం
బములకు ననుబింబపంక్తులగుచు

నాల్గుచేతులు గాంచన నలిన మాలి
కలు వెడఁద కన్నులొస్య ప్రభలుచెలంగఁ
గుముదుఁ డనుపేరఁ బరమేశుఁగొలిచి నిలిచి
యున్నవాఁ డాతఁడిప్పుడు నో మునీంద్ర !

ఆంధ్ర సారస్వతములో నీ పద్యముల కివియేసాటి. ఇట్లే యితర మహాకవులలోకూడ కొన్ని పద్యములుండును. వానికవియే సాటియని చెప్పదగిన పద్యములు. అనగా నా సందర్భములో నట్లు మరియొకడు వ్రాయలేడని యర్థము. మరల ఆ కవియే అట్లొకొకచోట వ్రాయలేడని చెప్పవచ్చును.

నిగమశర్మ సారూప్యమును పొందెను. శ్రీమన్నారాయణనితో సమానమైన రూపమునుపొందెను. అతని మేను (శరీరము) —

ఉత్తాల - ఉన్నతమైన, ఫణిభుక్ - గరుత్మాంతునియొక్క, గరుత్ - తెక్కలనెడి. తాలవృంత - విసనకజ్జలవలని; అనిల—గాలిచేత; ఆకాంత - చక్కగా చల్లబడిన; ఘర్మాంబువు - చెమటనీరుకలది అయ్యెను.

ప్రత్యగ్ర-క్రొత్తదైన; ముక్తాతపత్త్రిభవత్ - ముత్యాల గొడుగువలె
చేయబడిన; శేష - ఆదిశేషునిచేత; వారిత - అడ్డగింపబడిన; ఆతపము -
ఎండకలది; చారుమౌళి-అతని అందమైన శిరస్సు; అయ్యెన్-అయెను.

నూత్రవతీకుడు - విష్వక్సేనుడు; దోః - చేయి; కటాక్షవిహృతి-
కడగంటిచూపుయొక్క విహారము.

ఈ పద్యములో మొదటిచరణమున ఉత్తాలగరుత్తాల-అన్నశబ్దములచేత
చేయబడన యమకము లోకోత్తరముగనున్నది. సమాసముల కూర్పును
ఇతరులు చేయలేనిది.

ఇతఁడు పరమేశ్వరునివద్ద కుముదుడను పేరుతో పార్శ్వచరుఁడుగా
నుండెను. అతనికి నాల్గుచేతులు. అవి ఆజానుదీర్ఘమ్ములై హరిస్మణిమయ
స్తంభమ్ములకు కులస్వాములుగా నున్నవట! నాలుగుచేతులు బంగారు
తామర పూమాలలు, వెడదకన్నులు. మొగమునందలి కాంతులు - ఇందు
క్రమాలంకారము.

ఇతడు భగవంతునివద్దనున్న పార్శ్వచరులలో శ్రీమన్నారాణునకు
మిక్కిలి ప్రీయుడయ్యెను.

ఇది యొకకథ. ఈకథ యంత యందముగా వ్రాయబడినది.

ఒకకథ అందముగా వ్రాయబడుట వేఱు. ఆ కథయొక్క యౌచిత్యము
యొక్క స్వరూపమువేఱు. మర పురాణములయందు నిట్టికథలు చాలగలవు.
ఒక డనేక పాపములుచేయును. చివరి కాలములో భక్తుడగును. వాడు
మోక్షమునకు పోవును. ఈ కథ అంతకంటెచెడ్డది. వీడు భక్తుఁడుకూడ
కాలేదు. ఆ ష్టేత్రమునందు చనిపోవుటవలన వీడు వైకుంఠమునకు
పోయెను.

మతమిట్లయినచో సృష్టికి చాలనష్టము. ఎవడును మంచి ప్రవర్త
నతో నుండవలసిన యవసరములేదు. ఇట్టి సిద్ధాంతములు సంఘములోని
కాంతికి చాల యపాయమును గలిగించును. వాడు చేసినన్ని పాపములు
చేయును. చివరకు భగవంతుడా! నన్ను రక్షించుమనును. ఆ భగవంతుడు

రక్షించునా? బ్రతికి నన్నాళ్లు సాధువుగా బ్రతికి సత్కారములుచేసి బ్రతికిన వాడు మోక్షగామికాడు. వీడగును. ఇది న్యాయముగాలేదు. అందుచేత నిచ్చట నొక పద్యమున్నది.

చేరువచేరువై కడుఁబడేళిమమై తనుడాయుపూర్వ సం
స్కారతపః ఫలంబున భజదవృజినావళి నాశకృన్న కం
రీరవ కేవనిత్య స సంగమ తీర్థరాజ వా
ధారలనాడి తత్పరమధామపతిన్ బలుమాటుఁ జూచుచున్.

ఈ నిగమశర్మ పూర్వజన్మలయందు బహు తపస్సు చేసినవాడు. ఆ తపస్సు పడేళిమమై - పక్షమై; వానికి మిక్కిలి దగ్గరగా వచ్చినది. ఎట్లు పరిపక్వమైనది? ఈ జన్మలో కాలేదు. అనగా వాడుచేసిన తపస్సు ఫలానా అప్పటికి ఫలించునని వ్రాయబడి యున్నది కాబోలు! ఇది యొక లాటరీ వంటిదో! ఆలాటివరకు బిచ్చగాడు. ఆనాడు వానికి రెండు లక్షలువచ్చెను.

భగవంతుని లక్షణమే యిట్లుండగా రాజ్యములు లాటరీమీద నాభార పడుటలో తప్పేమి యనిపించును.

ఇంతకుమించి యొకయూహ చేయవచ్చును. ఈ నిగమశర్మ యా మాలతను పెండ్లియాడు వరకు దుష్టుడే! ఏకాగ్రత లేనివాడు. మాలతను పెండ్లియాడిన తరువాత వానికేకాగ్రత వచ్చినట్లున్నది. ఏకాగ్రత యనగా మానవజన్మ యెత్తిన తరువాత పరమార్థ భూతమైన లక్షణము. వాడు ఆ పెండ్లము బిడ్డలు కనిపించకుండ నేను త్రావను తిననని కూర్చుండెను. అట్టిస్థితి పరమయోగి లక్షణము. వాని కదియే కావలయును. ఇంకొకటి యక్కరలేదు. దీనినే భాగవతమున " కామోత్కంఠత గోపికల్ " మొదలైన శ్లోకములో చెప్పిరి.

ఇందులో నింకొక విషయమున్నది. ఈ నిగమశర్మకు ఏకాగ్రత కుదిరినది కాని, ఆ యేకాగ్రత భగవంతునిమీద కుదరలేదు. ఆ యేకాగ్రత విషయము వాని భార్యయు, పిల్లలును. వారిని తీసివేసి భగవంతు నచ్చట నిల్పినచో వాడు ముక్తుడగును. మన పురాణముల యందలి వలుకథ లిట్టివి.

ఇట్లుండగా మరి వీనికి వెకుంఠమున చేరుట ఎట్లు సంభవించెను?

ఇది పాండురంగ మహాత్యము. పుండరీక షేత్రముయొక్క మహాత్యము.

ఒక కాలము ఒక దేశము పవిత్రములై యున్నవి, ఏకాదశి, శివరాత్రి, మొదలయిన దినములు పవిత్రములుకదా! ఆ దినములలో చనిపోయినవాడు ఉత్తమగతులకు పోవునని మనవారు చెప్పుదురు. అది కాలము.

రెండవది దేశము. ఆ దేశమునందే షేత్రములని నిరూపింపబడినవి. తిరుపతి మహా షేత్రమున్నది. అక్కడ నున్నది నారాయణునియొక్క యవతారము. ఎన్నిచోట్ల విష్ణ్వలయములు లేవు? ఆ దేవతలు పేద వారేమి? ఈ వెంకటేశ్వరస్వామి యింత ధనవంతుడేమి? ఇది దేశమహిమ యనగా షేత్రమహిమ యనగా. ఆ షేత్రముయొక్క మహాత్యమటవంటిది. ఇది ప్రత్యక్షముగా కనిపించుచున్నది. మోక్షమువచ్చుట అప్రత్యక్షమైన విషయము. కొందఱి ప్రత్యక్షమునుచూచి అప్రత్యక్షము నంగీకరింతురు. కొందఱు ప్రత్యక్షము నంగీకరింతురు. అప్రత్యక్షము నంగీకరింపరు, ఎవరి కర్మ వారిది. సిగమళకర్మ కర్మ సిగమళకర్మది. అతడు పూర్వ సంస్కార తపఃఫలంబున కుముదుడయ్యెను.

అయుత నియుతోపాఘానము

పూర్వము వింధ్యపర్వతము మీరు పగవ్రతముతో స్వర్ణవహించి పెరుగ మొదలుపెట్టెను. నక్షత్రములు మొలపూసలుగ పెరిగెను. అంతకుపూర్వమే కాశీ మహా నిగరమునందు అగస్త్యమహర్షి వేయిమంది శిష్యులతో కాపురముండెను. ఆయనవద్ద ఆ వేయిమందిలో నిద్రలు శిష్యులు కలరు. ఒకని పేరయుతుడు, రెండవ వానిపేరు నియుతుడు. ఆ శిష్యులన్నచో సగస్త్యమహర్షికి చాలప్రేమ. వారినిగూర్చి యగస్త్యమహర్షి యిట్లనుకొనెను.

వాసోనిగ్రహమెన్నరా కలియు నీర్వట్టుంగడింపర్ తలల్
మాసెంగాయన రంగముల్ బడలినన్ బాటింప రట్లుండ నీ
యాసాయమ్ముగ నానిశాశ్వతముగానామ్నాయముల్ గ్రోల్పుచో
నాసీన ప్రచలాయితంబయిన లేదాహా! వితర్కింపగన్ -

వాసోనిగ్రహము - వాసస్సు - వస్త్రము. నిగ్రహము - అడ్డగించుట; అనగా కట్టినగుడ్డనుగూర్చి విచారించరు; నీర్వట్టు - దప్పిక;

అసాయమ్ముగ - సాయంకాలము పర్యంతము; ఆనిశాత్యయముగా-తెల్ల
వాలు పరకు; నిశయొక్క అత్యయము - నిశయొక్క నాశనము అనగా
తెల్లవాలుట; ఆమ్నాయములు - వేదములు; క్రోల్పుచోన్-వర్ణించుచో;

ఆసీన ప్రచలాయితము - కూర్చున్నచోటినుండి కదలుట.

ఇదియొక గొప్ప పద్యము. శబ్దముల కూర్పుచేత రామకృష్ణుని
తీవిని వెలార్చుచుండును.

అగస్త్యుడు వాటిద్దరకు పెండ్లి చేయవలెనని నిశ్చయించి బ్రహ్మ
దేవునికడ నిద్దరు కూతుండు గలరనివిని యాయన దగ్గరకు పోయెను. ఆ
బ్రహ్మదేవుడు అగస్త్యుడిట్లు వచ్చుటకు సంతసించి అగస్త్యుని స్తోత్రము
చేసెను.

“హుంకారములులేవె యుపపురందర హఠి^క

తాటనంబునకుఁ జాల్పడవుగాక!

భ్రూభంగములులేవె యాఖిల వింధ్యగ

ర్వ స్తంభనమునకు రావుగాక !

చులుకాకృతులులేవె జలరాశినిశ్శేష

శోషణక్రీడకుఁ జొరవుగాక !

జాతరాగ్నులులేవె జటతాపి వాతాపి

తనుదాహమున నెదుర్కొనవుగాక !

నిష్ఠ నీమాడ్కి లోకప్రతిష్ఠగుటిచి

దుష్టనిగ్రహ శిష్టసంతుష్టిపాతు

రోషభీషణ రేఖానిరూఢగాఢ

లీలఁగ్రీడించు ప్రోడలు లేరుగాక.

ఇదియు నొక యాశ్చర్య కరమైన పద్యము. అందఱును హుం
అందురు. ఏమి లాభము? అగస్త్యుడు హుం అనగా ఉపపురందరుడు నహు
షుడు పెల్లగింపబడెను.

భ్రూభంగములు - కంటిబొమ్మ ముడులు; అనగా కోపచిహ్నములు
చుళుకము - పుడిసిరి; జతరము - పొట్ట; జాతరాగ్ని - డుధాగ్ని

ఆ యిద్దఱు కూతుండవేద్దు- ఒకామె పేరు గాయత్రి, రెండవ యామె పేరు సావిత్రి. ఆగస్త్యుడు వారిద్దఱిని తనవెంట తెచ్చెను. తన శిష్యుల కిద్దఱకును చూపించెను.

అయుతుడు పెండ్లి కొప్పకొనలేదు. నియుతు డొప్పకొనెను. ఆగస్త్యు డాయిద్దఱు బాలికలను నియుతునకేయిచ్చి పెండ్లి చేసెను.

ఆగస్త్యున కయుతునిమీద కోపమువచ్చెను. వానిని వెడల నడచెను.

అయుతుడు గురు గృహమునుండి వెడలిపోయి తాను దుఃఖింప నారంభించెను.

“ఉర్విధరము లెక్కియుఁజుకనే కుచకుంభ
యుగమెల్లఁగాక తానుఁజుమనిన
వాఁడికైదువులపై వ్రాలనే నిడుచూపు
వాలోల్లఁగాక తా వ్రాలుమనిన
మున్నీట సుడివడి మునుఁగనే నతనాభిఁ
గ్యనొల్లగాక తా వ్రాలుమనిన
జెప్పిగురుఁడేమి పనిచినఁ జేయలేనె
కావె తనసొమ్ము మామక కాయకర్మ
గతులు మొట్టోయనంగ లింగంబుగట్టు
జంగమన నంగనలఁగూర్చ జనదుగాక.

వాఁడికైదువులు - పదునుగల కత్తులు. ఈ పద్యములో ఉక్తివైచి త్ర్యము కలదు. స్త్రీలయొక్క కుచములు కొండలతో, చూపులు కత్తులతో, బొడ్డు సుడిగుండముతో, నూగారు పాముతో కవులు చోల్తురు. దాని నీపద్యములో చమత్కారముగా త్రిప్పి చెప్పినాడు. లేదా ఉపమాలంకారము దీనియందు ధ్వనిత మగుచున్నదని చెప్పినను చెప్పవచ్చును.

ఈరీతిగా నయుతుడు మిక్కిలి విరక్తుడై తపస్సుచేయ నారంభించెను. మహోగ్రతపము చేసెను. అతని తపస్సునకు మిన్నునుండి నిష్పలుకురి సెను. అట్టితపస్సు చూచినచో నింద్రుడు నిలువలేడు. అతనికి నిష్పత్రోక్తి నట్లగును. మాడు పట్టున తేలుకుట్టి నట్లగును. అప త్రాగినట్లగును. ఆ యింద్రుడు వృద్ధబ్రాహ్మణవేషము వేసికొని నలుగురు శిష్యులను వెంటబెట్టుకొని దూడ

తోడి యొకయావును నడిపించుకొనుచు నయుతునివద్దకు వచ్చెను. వచ్చి యతని యాశ్రమములో కూర్చుండి విశ్రమించి యచ్చట స్నానాదులుచేసి యయుతునివద్దకు వెళ్ళెను. అయుతుడు అతిథిపూజచేసి “స్వామీ! మీరెచ్చటి వార”ని యడుగగా ఆ దొంగయింద్రు డిట్ల నెను. “నా యాశ్రమము హిమవత్పర్వతము మీదనున్నది. అన్ని యాశ్రమములలో గార్హస్థ్య ముత్తమ మైనది. నేను దాని నాచరించుచు ననేకతీర్థములు సేవించితిని. కంచి, శేషాద్రి, శ్రీరంగము, ప్రయాగ, గయ, జగన్నాథము, వుండరీకమునన్నియు సేవించితిని.” నీ వెవరని యడుగగా నయుతుడు తన కథ యంతయు జెప్పెను. దానికి వృద్ధబ్రాహ్మణుడు కోపించి “ఓయీ! జ్ఞానమరు అమృతపుజల్లును మన్మథాగ్ని సోకకుండచేయుట కష్టము. గృహస్థధర్మము మిక్కిలిమంచిది -

“కిలారముననుండి పాలింటికే తేర వివళధాన్యముల చేలబండి యొరుగ” కిలారము - ఆవులమంద; మొదలుగా గృహస్థధర్మముల నెంతో పొగడెను.

అప్పు డయుతుడు స్త్రీ సంగమమును చాల దూషించెను. వృద్ధ బ్రాహ్మణునకు కోపమువచ్చెను. లాభములేకపోయెను. ఇంద్రుడు ఇంక తన పని సాగదని వెంటదెచ్చిన కామధేనువు నచ్చట నదలిపెట్టి తనదారిన తాను పోయెను. ఆ కామధేనువు వుండుచోడి యెత్తువడినదానివలె నుండెను. అయుతునకు దానిని దూరగా జాలినదీ దానిని పోషించునారంభించెను. ఆ ధేనువరిచర్యతో ధ్యానము, పూజాద్రవ్యములు చెచ్చట, రుద్రాక్షలు త్రిప్పట మంత్రమునన్నియు మూలపడెను. క్రమముగా నాచూపుబలిసెను. గుడువలె బలిసెను. జలిసి యేడాదికేడాది కీనుచుండెను. ఆ యడవిలో నామె యధేష్ఠముగా ద్రిమ్మరుచుండెను. ఆ యాపుచేతలు దుర్భరము లయ్యెను. దానినిచూచి అయుతుడిట్లనుకొనెను.

“వత్సనాభీ గంధవహమయ్యై నీయావు

పై గాలి నీవార పాకములకు,

గతినకుద్దాల వక్త్రములయ్యై నీ జన్మై

మునుడెక్క లక్కందమూలములకు,

జటుల దవాన లచ్చటయయ్యె నీ గిడ్డి
 కటు జిహ్వ జర్హిర్ని కాయములకు,
 నారణోచ్చారణోద్భవులయ్యె నీ తొట్టు
 కంఠహృంకృతు లేణ గర్భిణులకు
 నాకు మొగమోడియకాఁ గాదనరు తపస్సు
 లేల ? యీ మైలపూయక దూల దీని
 వత్సయుతముగ నీవనీ వాటమునకు
 లాడి గావించునంతఁ దొలంగు దూఱు.

ఈ యావువైమండి వచ్చెడిగాలి నివ్వరిపంటలకు వసనాభి గాలివంటి
 దై నది. దీనిదెక్కలు కంఠమూలములకు త్రవ్వగోలలై నవి. దర్శలకు దీని
 నాలుక దావాగ్నియైనది. ఇదిబలిని సర్వమును నాశనము చేయుచున్నది.
 నా మొగమోటమిచేత బుష్పలేమియు ననుటలేదు. దీనికి లాడివేయుదునని
 దానిమెడలో నొకకట్టకట్టి లంకవేసి పదలిపెట్టినాడు. దానిని చాలా బాధ
 పెట్టినాడు. ఆ కామధేనువునకు కోపమునచ్చినది. ఆమె వీనిని శిక్షించవలయు
 ననుకొనెను. అక్కడికి కొంతదప్పున వాధూలుడను ముని తపస్సుచేసుకొను
 చుండెను. అతడు మహాజ్ఞాని. అతనిచుట్టును పుట్టలేచెను. ఈ కామధేనువు
 పోయి యా పుట్టను మట్టించెను.

“మట్టినవిట్టు మండినడి మౌనిసమద్ధతుడయ్యె మేనిపై
 పెట్టినపుట్ట నెట్టసెనీ బీటలువాఱ శ్రవశృకుంఠముల్
 చట్టుపల్లెత్తి ముంగటికి సాగఁదలంప జటాచ్చటాచ్చవిన్
 ద్రులైలు గట్టిసిద్ధిలు మరుద్భుగధీశకులమ్మ మేల్కొనన్.”

ఈ పద్యము ఆ మౌనియొక్క తపస్సునంతయు చెలిచినట్లుండెను.
 అపు కాళ్ల మట్టగింపు ఘోరముగాననిపించును.

ద్విరుక్తకారము, శ్రవశృకుంఠములు, జటాచ్చటాచ్చవి, మరు
 ద్భుగధీశకులము, పద్యమునంతయు కుక్కినట్లు చేసినవి.

చట్టుపలు - టెక్కలు: మరుద్భుక్ - పాము; ఆ బుష్ప లేచి ప్రక్క
 నున్న యయుతునిచూచి వానిని నీవొక కప్పపుకమ్మని శపించెను.

అయుతుడు కాళ్ళప్రేళ్ళపడెను. తనకథ చెప్పికొనెను. వాధూలముని జాలివహించెను. గృహస్థధర్మ మెందుకు వదలిపెట్టితివిరా పిచ్చివాడా ? నేనింతవాడనన్న గర్వ మెవ్వరికిని పనికిరాదు. నీవు కప్పవై నరసింహదేవుని సేవించుము నీ కొకపెండ్లము దొరకును. ఆమెయందు సంతానమును కనుము. అప్పుడు నీకు భగవత్కరుణ కలుగును. అనిచెప్పి యాముని తన దారిని తాను వెళ్ళిపోయెను. అయుతుడు అనేక తీర్థయాత్రలుచేసి వుండరిక షేత్రమునందు నృసింహస్వామినిచేరి యక్కడ కప్పయయ్యెను. ఒకనా డచ్చటికి కాన్యకుబ్జనగరపు రాజుకూతురు తన చెలులతో వచ్చి స్వామిని సేవించి యీ రత్నాలు బంగారము మూటగట్టినట్లున్న కప్పనుజూచి దానిని బట్టుకొని దానితోనాడుచు ఆటకొఱకు నచ్చటనున్న యొకమునిపైన నీ కప్పనువినర, ఆ ఋషి కోపించి వీరునందఱను కప్పలుగాఁ శపించెను. వీరందరు కప్పలైరి. వానికి భార్యలైరి. కప్పగానున్న అయుతునకు వారి యందు సంతానము కలిగెను.

ఈ చరిత్రము అద్భుతము. అద్భుత రసైకపాత్రము.

తెనాలి రామకృష్ణయ్య వ్రాసిన ప్రతిపద్యము గడుసుదనమునకు నిలుకడగానుండును. పలుకుబడిక్రొత్త, కల్పనక్రొత్త, అంతయు నొకయద్భుత రసము. తన కవితయంతయు నద్భుతమని చెప్పుటకేమో చివరి కథ యిది వ్రాసి ఆ అయుతునికథ అద్భుతరసైక పాత్రమని కావ్యము నించుమించుగా ముగించెను.

నిగమశర్మకథలో కొంతయుండెను. ఈ కథలోనదికూడ లేదు, అతని రచనయా ! సర్వత్ర అద్భుతముగా నుండును. ఈ కథ యెందుకు వ్రాసెనో తెలియదు. గృహస్థధర్మము గొప్పదియని చెప్పుటకు వ్రాసెనా ?

పాండురంగశేత్ర మాహాత్య్య మిదియా ?

కవిత్వమనేక దశలలో నుండును.

మొదటిది కవియైనవానికి సొంతమైనయొ కత్తై లి యుండవలయును.

రెండవది వాని పలుకుబడియందు ప్రత్యేకమైన వైలక్షణ్య ముండ వలయును.

ఇవి రెండును తెనాలి రామకృష్ణయ్యకు సమృద్ధిగాకలవు.

మూడవది కథ నడుపుచున్నప్పుడు భిన్నభిన్నాంశములను స్వకల్ప నలతో నిండించగలిగి యుండవలయును. అలంకారములు, లోకోక్తులు; ప్రౌఢమైన భాషాప్రయోగములు మొదలైనవానితో రచన యాశ్చర్యముగా నుండునట్లు చేయవలెను. ఇదియు తెనాలి రామకృష్ణయ్యకు సమృద్ధిగా కలదు.

నాలు-కవి తాను తీసికొన్నకథలో తగినంత పుష్టిలేనిచోకథాంశములు కల్పించుటయందు, రసమును మలచుటయందు, దానికి పుష్టిని సమకూర్చు వలయును. పాఠకుని హృదయమును నిత్యవ్యగ్రముగా చేయవలయును.

అయిదు-కథ నెన్నుకొనుటలో నిజముగానున్నది మహాకవియొక్క యదార్థమైన శక్తి.

కథలనేక విధములు. కొన్నింటియందు రసము ప్రధానము. రసములు తొమ్మిది. కొన్నింటియందు భగవద్భక్తి ప్రధానము. కొన్నింటియందు దొక మహాపురుషునిచరిత్ర ప్రధానము. కొన్నింటియందు సృష్టిలోని కొన్ని మహా రహస్యములు ప్రధానము. ఇంకననేక విధములుగా కథలుండును.

ఇన్నివిధములైన కథలను తీర్చవలయును కదా ! కవులలో రెండు రకములున్నారు. ఒకడు వట్టికవి. వాడు కథను చెప్పికొనిపోవును. రెండవ వాడు శిల్పియైనకవి. వాడు కథనుచెప్పటలో చిత్రచిత్రములైన శిల్పములు చూపించును.

ఇట్లు పోసుపోసు మహాకవులలోకూడ తారతమ్యములుండును.

ఇదియొక యగాధమైన విషయము.

కాని మొదటి రెండు గుణములుకలవారే చాలమంది కవులు.

తెనాలి రామకృష్ణయ్య అక్కడ మేటి.

పారిజాతాపహరణము

ఈ గ్రంథము వ్రాసినాయన నంది తిమ్మన్న. ఈయనకు ముక్కు-తిమ్మన్న యనికూడ పేరు.

“ముక్కు-తిమ్మనార్య ముద్దుపలుకు” అని వ్రశ స్తీ. ఈయన పలుకు ముద్దుగానుండునని యర్థము.

శ్రీకృష్ణుడు స్వర్గమునకు బోయి పారిజాత వృక్షమును పెరిగించి కొనితెచ్చిన కథ యిందులి యతివృత్తము.

శ్రీకృష్ణున కనేకులు భార్యలు. వానిలో రుక్మిణి, సత్యభామయు, నెక్కువ ప్రేమాస్పదలు. ఇద్దఱును కులమును రూపమున్ మగని కూరిమి యున్ గలవారే. ఇద్దరు నా గర్భము కలవారే. అందుచేత వారిలో రవ రవలు పుట్టెను.

ఒక నాడు శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణి యింటనుండి రుక్మిణితో జూదమాడు చుండెను. అప్పుడా కాశమునుండి నారదుడు వచ్చెను ఆరివేరము-కయ్యము ఆయన ఆరివేరంపు తిపసి. వచ్చిన నారదునివారు పూజచేసిరి. ఆ నారదుడు శ్రీకృష్ణుని పొగడెను. ఆ నారదుడు పచ్చనప్పుడు పారిజాతపువ్వులను తెచ్చెను. దానిని స్వర్గమునుండి తెచ్చెను. శ్రీకృష్ణుడా పుష్పమును రుక్మిణిదేవి కిచ్చెను. కాని యిచ్చుటకు మున్ను మనసులో దీనివలన సత్య భామకు కోపమువచ్చునేమో యనుకొనెను. కాని యచ్చటనున్న రుక్మిణి కీయనిచో నామెను పరిహాసము చేసిసట్లగును. ఆమెయు సంశయపడెను. కాని నారదుడు తీసికొమ్మని కనుసన్న చేసెను. ఆమె తీసికొన్నది. ఆమె ఆ పువ్వును తలలో పెట్టుకొనునప్పటికి.

“వలిగుబ్బలి ముద్దుపట్టి లేతనెల ధరించినట్లమరెను. వలిగుబ్బలి - హిమవత్సర్వతము - ఆయన ముద్దుపట్టి పార్వతీదేవి.

అంత నారదు డిట్ల నెను.

“ పరిమళము నెడదు వాడదు

వరువము తప్పదు పరాగభర భరితంబై

నిరతము జగదేకమనో

హరమగు నీ కుసుమరాజ మంబుజ వదనా.”

“అలి నీలాలక నీవు నీవతి రహస్యక్రీడ వర్తించువే

ళ లతాంతాయుధు సంగరంబునకు మల్లాసమ్ముఁ గల్పించు ను

జ్జ్వల దీపాంకురమై రతిశ్రమతనూ సంజాత ధారాళ ఘ

ర్మలవంబుల్ తొలగింపగా సురటియై రంజిల్లు నిచ్చాగతిన్.”

లతాంతాయుధు సంగరంబునకు - మన్మథయుద్ధమునకు - సంగమమున కుత్సాహము కల్పించునని యర్థము. సురటి - విసనకజ్జ.

అయన భగవంతుడు. అమె భగవతి. నారదు డిట్ల నవచ్చునా ? యని కొందఱి సందేహము. నారదుడు తాతగారి వంటివాడు. వీరు పసిపిల్లలు. కొందఱు వృద్ధులు యౌవనములోనున్న పడుచువాండ్రతో దగ్గిర బంధుత్వము నున్నచో ముఖ్యముగా ప్రేమయు చనవు నధికముగా నున్నచో నింత స్వాతంత్ర్యమును తీసికొందురు. ఇది లోకసహజము. నిజమునకు స్త్రీ పురుష సంగమము సృష్టిపేతువు. అది ధర్మబద్ధ మైనప్పుడు దోషములేదు. అది సృష్టిపేతువని ధర్మబద్ధమై యుండవలయునని లోకము తుచ్చ కామ ప్రవృద్ధబుద్ధియై దాని యందసభ్యబుద్ధి కల్పించుకొనెను. తల్లి తండ్రుల సంగమములేక పుత్రోత్పత్తిలేదు. చెల్లెలి నెవరికోయిచ్చి పెళ్లిచేయుట సంతానము కొఱకే.

నారదు డింతటితో నూరకుండక “ ఓయమ్మ రుక్మిణీ ! నీవీ వుష్పమును తలలో తాల్చుటవలన సవతులందరువచ్చి నీ పాదములమీద వ్రాలుదురు. ఇన్నాళ్లును కృష్ణుడు సత్యభామకు వశంపదుడని విందును. ఇప్పుడు తెలిసినది. ఆ సత్యభామ

చక్కని దాననంచు నెలజన్వనినంచు జగంబులోన వే

రెక్కిన దానమంచు పతియెంతయు నా కనురక్తుడంచు దా

నిక్కుచు విఱిసిగొను గణింపదు కాంతలసత్య యింతకున్
 సుక్కుకయున్నె నీ మహిమనూచిన బోటులువిన్నవించినన్.”

అనికూడాలెను. ఆతడు సత్యభామ పేరెత్తి యిట్లునుట న్యాయముగాలేదు, కాని యాయనకు భయము. తాను పెట్టడలచుకొన్న పోట్లాట యూరకే పూవిచ్చి వెళ్లినచో సరిగా కలుగదేమో! యని.

ఒక రాజాంతఃపురములోఁగూడ రాజకీయము లుండును. ఒక రాజు నకు పదిమంది భార్యలున్నచో వారి వారి ప్రతినిధులు పదిచోట్ల రహస్యముగా నుండురు. ఆ భార్యవద్ద నేమి జరిగినది? యీ భార్యవద్ద నేమి జరిగినది? అన్న వార్తలు ప్రతి భార్యయు తెలిసికొనుచుండును.

ఈ రుక్మిణియొక్క యంతఃపురములో నల్లైతక్కినపడుగురు భార్యల ప్రతినిధులును కలరు. వారు వారు తమ తమ రాణులవద్దకుపోయి ఈ కథ యంతయు చెప్పిరి.

తక్కిన యందరును నర్దుకొని యూరకుండిరి. మరియు నచ్చట నారదుడు ప్రధానముగా సత్యభామ పేరెత్తినాడు గాని తమపేరు తెత్తలేదు కదా!

సత్యభామ తన చెలికత్తై రుక్మిణి యంతఃపురమునకుపోయి రాలేదని ప్రొద్దుబోయెనని యెదురు చూచుచుండెను. అప్పటికే ప్రొద్దుపోయెను. అప్పుడు సత్యభామ యెచ్చట నున్నది?

‘తన శృంగార వనంబులోన గిరిపాంతం, జక్కఁగాదిద్ది తీర్చిన పూదేనియ యేటికాలువదరిం, శెంగల్వపుప్పొళ్లు నించిన చంద్రోపలవేదిపై సరసగోష్ఠిన్ బోటియుంచాను నవ్వనజాతాయతశేత్ర శౌరిగుణముల్ వ్రాక్రుచ్చి వర్ణించుచున్.”

ఇది యాయన ముద్దుపలుకు.

చంద్రోపలవేది — చంద్రకాంతపు రాతితోవేసిన యరుగు; ఆ సమయములో న మె శ్రీకృష్ణ దేవుని గుణములు పొగడుచున్నది. ఈ మాటలో నందమున్నది. తానాస్వామి గుణములనిచ్చట పొగడుచుండును ఆ సమ

యములోకూడ పొగడుచుండెను. సరిగా నప్పుడే యీవార్త వచ్చును. ఆమె కెక్కువ కోపము వచ్చుటకుపీల్చిన సమయమని నూచించున్నది. అప్పుడామె కుడిబుజము, చూచుకము, కన్ను కంపించినవి. స్త్రీలకు కుడి వైపునందలి యవయవము లదరినచో శుభముకాదు. పురుషుల కెడమ వైపునదరినచో శుభముకాదు. అంతటి స్త్రీలకువచ్చెడి యాపద ఏమి ? తమ భర్త మరీయొక స్త్రీయందనురక్తుడగుట. అప్పుడే రుక్మిణీవద్దనుండి రావలసిన చెలివచ్చినది.

ఆమె మంచికోపముతో వచ్చినది. ఆమె యిట్లన్నది - అనుచుండగా 'కనుగవ నెఱసంజ నొడమగా' - ఆమె కన్నుల యందెఱుని సంధ్యాకాల ముదయించగా - ఎఱ్ఱదనము కోపమునకు లక్షణము. ఎఱ్ఱసంజ - ఎఱసంజ; తెలుగులో సామాన్యముగా ద్విత్వాక్షరములు ద్విత్వములేకుండగూడ వాడబడును. సన్నమాట - సనమాట.

లోకములో ఆశ్రితులు తమ కాశ్రయమిచ్చిన వారితో నభేద ప్రతిపత్తిగా నుందురు. వారి దుఃఖములు తమవి. వారి సుఖములు తమవి. వారి కోపములు తమవిగా నుందురు.

“అమ్మా ఏమని చెప్పుదును ! అచ్చటికి నారదుడు వచ్చెను. ఆ మురారికి పారిజాత పుష్పమునిచ్చెను. ఆయన

“మిన్నుండి వేగ కయికొని
కన్నుల నొత్తికొని మొక్కి గారవమొసగన్
చెన్నుడు రుక్మిణి కొసఁగెను;
అన్నెలితయుఁ గొప్పలోన నవ్వెరిదాల్చెన్.”

ఆ కృష్ణుడు మిన్నుండి (ఎక్కువ సంతోషించియని తాత్పర్యము) ఆకాశమంటినాడు అన్నట్లు - కాని యీ మిన్నుండియన్న మాటలో కృష్ణుడు తరువాత స్వర్గమునకువెళ్లి పారిజాతమును తెచ్చునన్న యర్థము దూరముగా నున్నది.

అక్కడ జరిగినది వేఱు. ఇది చెప్పినది వేఱు. కృష్ణుడు సంశయించుటగాని రుక్మిణి సంశయించుటగాని యిది చెప్పలేదు. ఆ పుష్పమామె ధరించినంతనే రాజబింబాస్య రుక్మిణి తేజరిల్లె. సానబట్టిన మకరాంకు శస్త్రమనగ.

మకరాంకు శస్త్రమనగా మన్మథ కాణము; ఈ మాటనిది కల్పించి చెప్పినది. ఈ చెలికత్తై మనస్సులో సత్యభామ యొక్కర్తుకయే కృష్ణునకు తగినది, రుక్మిణి తగనిది, యని యభిప్రాయము.

అంతియేకాదు, ఆ రుక్మిణియట తలలో నా పువ్వుఁదాల్చి మూడు లోకములు తానే యేలుచున్నట్లు—

ఆ కుసుమమ్ము, దాల్చిన మహా మహిమమ్మునఁ దోడిఁ కామిని
లోకము మచ్చరంబు మదిలోనఁదొఱంగి భజించుచుండ, న
స్తోక నిజప్రభావములుసూ పెడు గద్ది యమీద నెక్కి ము
ల్లోకముదాన యేలుగతి లోలివిలోచన యేమి నెప్పుడున్.

ఈ పద్యములో క్రియలేదు. ఏలుగతి — అని యాపినది. ఉన్నదియని గర్వపడుచున్నది యని యా మొదలైన విషయములేదు. అక్కడికి అపి వేసినది. ఇది లోకసహజము. ఒక కోపముతో నున్నవారు వాక్యమును పూర్తి చేయరు. అది యవతలివారికి కోపమెక్కించుటలో నొకమార్గము.

“ఎంతకులేడు నారదమునీంద్రుఁడు శౌరివినంగ రుక్మిణి
కాంశవినంగ, నేను వినఁగా బలికెం; బలిఁగూర్చురాన నా
యంతటి వారులేరని యహంకృతి నెప్పుడు విర్రపీగుచున్.
వంతునవచ్చు సత్యగరువంబిఁ కఁజెల్లదటంచు, మానినీ!”

ఈ పద్యములోనున్న విశేషమేమనగా “నేను వినగా” ననుట — తానెవ్వతె? తానొక చెలికత్తై. ఒక పరిచారకురాలు. తనకేమంత ప్రాధాన్యము? తన ప్రాధాన్యము తనకు. ఉన్నచో సత్యభామకుకూడ నుండ వచ్చు. పరిచారకులయొక్క యహంకారము విచిత్రముగా నుండును.

ఈ మాటలన్నది యెవరు? నారదుడు. అతనికేమి లెక్క? కాని యిది యంతయుపోయి కృష్ణునిమీగ పడవలయును. ఇంత గొప్పచెలికత్తై యచ్చట నున్నదని నారదున కేమి తెలియును? ఎంతదో యంతది యొక చెలికత్తై యున్నదని తెలియవచ్చును.

అని చెలికత్తె చెప్పగా దెబ్బతిన్న త్రాచుపామువలె సత్యభామ మండి పడెను. సత్యభామ తన కోపమును వెల్లడించెను. పుష్పమును రుక్మిణి కిచ్చినచో నిచ్చికోనిమ్ము, ఆ నారదుడు మా పేరెందుకెత్తుకోవలయును ? సరే ! ఆ నారదునకు పోట్లాటలు పెట్టుటయేపని. నా భర్త ఆ నారదుని వారింపవలదా ? కృష్ణుడిచ్చినచో నిచ్చుంగాక, రుక్మిణి యే మొగముపెట్టి తీసికొన్నది. ఇన్నాళ్లు నేనే సవతులందఱలో గొప్పదానివలెనుండి నే డేమొగముపెట్టికొని తిరుగుదును ? నేనెట్లు వారితో మాటాడెదను. ఓసీ ! ప్రాణములెంతతీపి. అనగా నామె తన ప్రాణములు వెంటనే పోవలెనని వాంఛించినదన్నమాట. ఓసి. ఇట్టిమాటలునినికూడ నేను బ్రతికియున్నాను. ఇంక నెట్టివిచూతునో ! ఆ కృష్ణుడు రుక్మిణిమీద తనకున్న ప్రేమ యెంతయెంత దాచి నాదగ్గఱ ప్రేమ చూపుచున్నాడు. సరే ! కృష్ణుడచ్చట నున్నాడు. భర్త అచ్చటనున్నాడుగనుక నామెకిచ్చినాడు. ఈ సవతులందఱు ఆమెను సేవించుటకు పోదురా ?

కొందఱు లోకములో మేలువచ్చినను కీడువచ్చినను తలయొగ్గుదురు. అది నాచేతకాదు. ఓసి ! అతని ప్రేమలేమిచెప్పుదును ? నామాట జవదాటడే ! నా చెలులకు లంచములిచ్చును.

కృతకాద్రీ కందరా కేళినిగూహన
 వేళా వరస్పరాన్వేషణములు
 పోషిత మాధవీ పున్నాగపరిణయో
 త్సవ కల్పితానేక సంభ్రమములు
 చాతురీనిర్జిత ద్యూతపఞ్చాదాన
 కలితచేలాంచ లాకర్షణములు
 సాయం సమారంభ చక్రవాక ద్వంద్వ
 విరహోవలోకన విభ్రమములు
 సాంద్రతర చంద్రికాకేళి చంక్రమములు
 విధుశిలామయ వేదికా విశ్రమములు
 ఫలికచిత్రిత నిజరూప భావనములు
 మఱచెనో కాక, రుక్మిణి మాయదగిలి.

కృతకాద్రి - కల్పించిన కొండ. ద్వారకాపురి సముద్రపుటొడ్డున నున్నది. అచట కొండలుండవు. కొండలలో విహరించవలయుననగా నెట్లు ? వారు మహాధనవంతులు గనుక అవీయవీ పేర్చి కొండవలె చేయుదురు. అందులో గుహలు మొక్కలు మొదలైనవివెంచి చేయుదురు.

కందరా—గుహ; కేళి—ఆట; నిగూహనము—దాగికొనుట; దాగుడు మూతలాడుదురన్నమాట ఆ సమయములో ఒకరినొకరు అన్వేషణములు — వెదుకుటలు.

పరస్పరావేల్లనములని మరి యొక పాఠము. అది అన్వేషణములకంటె మంచిపాఠము. ఎందుకనగా వారొకరినొకరు వెదకికొని యొకరినొకరు చూచినంతనే కాగలిగిచికొని చుట్ట పేసికొందురని యర్థము.

మాధవీ — బండిగురివెద; పున్నాగము — వానిరెంటికి పెండ్లి చేయు నప్పటి తొందరపాట్లు.

చాతుర్యముచేత గెలిచిన జూదపుపందెము నిమ్మని చేలాంచలాకర్షణములు చీరలువట్టి కొని లాగికొనుటలు.

సాయంకాలములయందు చక్రవాక దంపతులు విరహమనుభవించు చుండగా వీరుచూచి విభ్రాంతిపొందుటలు. అయ్యో, మనకు వియోగము వచ్చినచో నిట్లుండును కదాయని;

ధనమిచ్చి పుచ్చుకొన్నను
మనమున నోర్వంగవచ్చు; మగఁడింతులకున్
జన విచ్చిపుచ్చుకొన్నను
మనవచ్చునె ? యింక నేటిమాటలు చెలియా ?

అని యామె కోవగృహమునకుఁ బోయెను ఆచటనెంతయో బాధ పడుచుండెను. చీకటింటికడ మంచముమీద మబ్బుచివరనున్న చంద్రరేఖవలె నుండెను. మాసినచీర, నగలు లేకపోవుట. వాసెనకట్టు;

మాత్సర్యమను విషమామెక్కెను. మనకపు పాము కాటు పేసినట్లు. ఆ లక్షణములన్నియు కనిపింప నారంభించెను.

మదించిన యేనుగుయొక్క తొండమునందలి తామరపువ్వువలె నామె తిరుగుచుండెను.

ఈమె యిచ్చటనిట్లుండగా కృష్ణునకు లోపలహాడలు. ఆ చెలికత్తె వెళ్ళి చెప్పియుండును. అది దుర్మార్గురాలు. ఏవోయేవోకల్పించి చెప్పను. అని శ్రీకృష్ణుడు తనకొడుకైన ప్రద్యుమ్నుని మౌనికప్పగిప్పగించి తాను సత్యభామయొక్క యంతఃపురమునకు బయలుదేరెను. తన కొడుకైన ప్రద్యుమ్నుని మౌనికప్పజెప్పి యనగా ప్రద్యుమ్నుడప్పటికి పెద్దవాడై నాడని యర్థము. ఇతనికాలిచెప్పు అతనికాలికి సరిపోవుచున్నదన్నమాట. శ్రీకృష్ణుడు తన యీ శృంగారరసములో ప్రద్యుమ్నునికి పనిచెప్పుట ఆ కొడుకున కెంత తెలియకపోయినను న్యాయముగాలేదు. కాని దీనివెనుక నొకరహస్యమున్నది ప్రద్యుమ్నుడు మనస్మరుడు. సర్వజగత్ స్త్రీ పురుష సంగమ వ్యవహారనిర్ణేత. వారు వారిద్దరు జగన్నాథులు. ఇద్దరికిని లోకము లోకమే, తాము తామె. ఇదియొక లీల.

“అరదమునెక్కి కేతన పటాంచలచంచలమైన తాల్మితోఁ
దురగజవంబు మున్నడవద్రోచి కడంగెను తత్తరముతోఁ
దిరిగెడుబండి కండ్ల పగిచిన్ భ్రమియించు మనంబుతోడ శ్రీ
హరి ననుదెంచె సత్యసముదించిత కాంచనసాధ పిథికిన్.”

ఇదియొక యాశ్చర్యమైన పద్యము. ఆయన రథము నెక్కినాడు. ఆయన తాల్మి-ఓగు-జెఃడాకుకట్టిన గుడ్డ చివరివలె చంచలముగానున్నది. ఆయన తత్తరము-తొందరపాటు రథమునకుకట్టిన గజ్జముఁకంటె ముందు పోవలెననిపించుచున్నది. అతనినున్న బండి యాకులవలె తిరుగుచున్నది. ఆయన సత్యభామయొక్క ప్రకాశించుచున్న బంగారపు మేడదగ్గరికి చనుదెంచెను.

చనుదెంచెనగా వచ్చెను. చనెన్ అనగా వెళ్ళెను. చను + తెంచు - ఇవిరెండు ధాతువులు ఇట్టివానిని శబ్దపల్లవములందురు. ఈ చనుదెంచు అన్న ధాతువువాడుట మూలముగా శ్రీకృష్ణున కచ్చటకుచేరిన తృప్తి వ్యజ్యమానమగుచున్నది అమృత్యు, వచ్చినాము-అన్నట్లు. పద్యములోనున్న తొందరయంతయు చరితార్థమైనట్లు.

ఇచ్చటనొక కొంచెము భేదమున్నది. సత్యభామది కాంచనసౌధము. రుక్మిణిది మణిసౌధము. చెలికత్తె చెప్పినదికదా రుక్మిణిసతి మణిసౌధమున నుండగానని. ఆమె పట్టమహిషి. ఆమెది మణిసౌధము. ఈమె తక్కినయేడు గురుభార్యలలో నొకతె. తక్కినభార్యలవి కాంచనసౌధములు. లేదా తక్కిన యారువురివి కాంచనసౌధములుకూడ కావేమో !

ఇక్కడ సత్యసముదంచిత కాంచనసౌధ వీధి. సత్యాసముదంచిత కాదు. సత్యభామా సముదంచితకాదు, సత్యసముదంచిత. శ్రీకృష్ణుడామెను 'సత్య' అనును. అది ప్రియమైనపేరు. సత్య ఇంటికివచ్చితిని. సత్య నాకొఱ కెదురుచూచుచుందును. సత్య ఏమనునో ! సత్య ఎట్లున్నదో ! ఈ ప్రేమలో నున్న సత్య అన్నశబ్దమునే వాడినాడు. అచ్చటికూర్పులో సూక్ష్మముగా ధార కొంచెము విరిగిన లక్షణమున్నది. దానిచేత నీ ప్రేమ వ్యంజిత మగుచున్నది.

శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామ సౌధములోనికివెళ్లెను. సౌధమంతయు చిన్న బోయియున్నది. అచ్చట నెవ్వరును చిలుకలకు మాటలు నేర్పుటలేదు. నెమళ్ల నాడించుటలేదు. వీణలు వాయించుటలేదు. హంసలను నడిపించుటలేదు పారిజాత పుష్పవృత్తాంత మెవ్వరో చెప్పియుండురని శ్రీకృష్ణుడనుమాన పడినాడు. కోపగృహమును చేరినాడు. తానువచ్చినసంగతి యామెకు తెలియకుండ చెలికత్తెలకు వైగలుచేసి ముసుగుపెట్టుకొని పండుకొని యున్న యామెపట్ల చేరి తానొక సిసనకఱ్ఱబూని యామెకు విసరుచుండెను. ఆ విసరుట యెట్లున్నదనగా "తగ్వపుః కీలిత పంచసాయకశిఖన్ దరికొల్పుచు నన్నుచై వడిన్". ఆమె శరీరమునందు తగ లొక్కినిన మృత్యాన్నిని మంటలుగా రేపుచున్నట్లున్నది.

ఆ ముసుగులోనున్న సత్యభామకు పారిజాతపు క్రొత్త వాసనలు వచ్చినవి, ఆమె ముసుగుతీసిచూచెను. పతి విసనకఱ్ఱపుచ్చుకొని విసరుచుండెను. ఆయనను చూచినంతనే యామె కన్నులయందు నీళ్ళు గిర్రునతిరిగెను. ఆమె మగల ముసుగుడుకొనెను. ఆ ముసుగులోకూడ ఆమె కన్నీళ్లు జార్చుచుండెను. ఆ ముసుగుతో జార్చుచున్న కన్నీళ్లుకూడ వర్షింపబడెను. అది చాల యవసరము. ఆమె మనస్సునందున్న యగ్నిని చల్లార్చుటకు మేఘమువంటి

యాయన వచ్చెనని, యోయి ! యగ్ని నీలింక వెళ్లుమని యగ్నిని బయటికి పంపించు వాని మిత్రుడైన వాయువువలె నామె నిట్టూర్పువిడిచెను. ఎంత పెద్దనిట్టూర్పు విడిచెనగా నామె కప్పికొనిన దుప్పటియొక్క చివళ్ళు లేచెను.

“వనిత కుచద్వయఃస్ఫురయన్ ప్రవాసిన కుంకుమవస్త్రభంగము
జ్జనిత నితాంతపుగ్ధ కణజాలముచేతః గరంగి మెల్లమె
ల్లన వెలివట్టుపయ్యెద కెలంకులజాటుట యొప్పె మానసం
బున నెఱకొన్న క్రోధరసమున్నదః బెట్టుచున్న వైవదిన్.”

ఆమె న్దనములమీద ప్రాసిన కుంకుమముతోడి యలంకారములు ఆమె చెమటచేత కలుగి తెల్లనవట్టుపయ్యెద చివళ్ళయందు జారెను. ఆది యామెలోనున్న క్రోధరసము బయటికి వచ్చినట్లుండెను.

అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడామెను చాలబతిమాలెను. బతిమాలి మునుగును లాగెను. చేతిలోనున్న తామరపువ్వుతో నామె కొట్టబోయెను.

చివరకు కృష్ణుడు దిక్కులేక యామె పారములమీద ప్రాలెను.

“జలజాతానన వాసవాది సురపూజాభాజనంబై తన్మీ
ర్చు లతాంతాయుధు కన్నతండ్రి శిరమచ్చో వామపాదస్ఫునం
దొలగండ్రోచె లతాంగి, యట్లయగు, నాథుల్ నేరముల్ సేయ పే
రలుకం జెందినయట్టి కాంత లుచిత వ్యాపారముల్ నేర్తురే”

జలజాతాననడు - బ్రహ్మ, అతడు లతాంతాయుధుని కన్నతండ్రి. మన్మథుడు శ్రీకృష్ణుని కుమారుడుకదా ! లోకమునందలి సర్వస్త్రీల ప్రేమలను పాలించువాడు మన్మథుడు. ఇతడు వానితండ్రి. అతనితలను కాలితో త్రోసెను.

అతడు మిక్కిలి కోపముపొందవలయును. కాని యామెకాలిస్పర్శచేత తాను పులకరించిన శరీరముకలవాడై తనకు మన్మథ సామ్రాజ్యపట్టాభిషేకము జరిగినట్లు ఇట్లన్నాడు.

“ననుభవదీయ దాసుని మనంబున నెయ్యపుగిన్కబూని తాఁ
చినయది నాకు మన్ననయ; చెల్వగు నీపద వల్లవంబు మ
త్తనుపులకాగ్రకంటకవితానముఁ దాఁకిన నొచ్చునంచు నే
ననియెడ; నల్కమానవుగదా యిది నైన నరాళకుంతలా !”

నేను నీ దాసుడను. నన్నుతన్నుటలో తప్పులేదు. వైగా నిది నన్ను
గౌరవించుట. నాయొడలు పులకరించి ముళ్ళముళ్ళవలెనున్నవి. నీ కాలికి
గ్రుచ్చికొని నొప్పిపెట్టలేదుగదా ! ఇంకనైన కోపముచూసుము. ఓసి
అరాళకుంతలా ! అన్నాడు. అరగా వంశశత్రున ముంగురులుకలదానా !
తల ద్రువ్వుకొనలేదుకనుక ముంగురులు లేగియున్నవి. అందుచేత నరాళ
కుంతలాంబున్నాదో ! అరలామె గుంతలామె అరాళములో నిజముగా
శృంగారరసములోనిది యొక క్లిష్టఘట్టము. కోపముతో శారద్య తన్నినచో
లోకములో నిద్రలుగల్గలే యూరమునందు ఉండెను స్థనివంటి మహా
రిసికుడు. రెండవవాడు వట్టి అనవచ్చుడు.

సవ్యభామ శత్రువుగా చాల అప్పుచేసినది. కృష్ణుడుకోపించి వెవలి
పోయిచోకథ రేగెలేదు. ఆమె జీవితాంతము పృథినితరుమి పురుషునినదే.
అట్టిస్థితి నామె నిర్బించికొన్నది. కాని శ్రీకృష్ణుడొక పరమంజుషుడు. ఆయన
మానవస్వభావము తెలిసినవాడు. మామే శ్వరుడు. ఆయన చిన్మయరూపుడు.
అన్నియుతెలిసి ప్రవర్తించువాడు. ఆయన యీశ్వరుని సాగించినాడు. ఇది
లోకమునందు శృంగారరసమునకు అడ్డుభూతమైచది.

ఈ తన్నుట రలివేళకాదు. అప్పటిస్థితి వేఱు. ఇది వట్టికోపము నభిన
యించునమయమునందు. ఆమెయు ప్రేమచేతనే యిట్లుచేసినది. ఎంతప్రేమ
యున్నను ప్రవర్తనలో నొక హద్దుండవలయును.

ఆమె చాల విచిత్రమైన ప్రృథితికలది. ఇట్టి స్త్రీయందరు. ఆమె
యట్లుచేయగా నతడట్లనగా స్త్రీయైచది వెంటనే మెత్తపడి భర్తయొక్క
కవుగింటికిదూరును. అప్పుడతడామెను లాలించును. నిజముగా నట్లు జరుగ
వలయును.

ఇక్కడ నింకొకరీతిగా జరిగినది. ఆమె లేచికూర్చుండి మగల శృంగార
రసమే యారంభించినది. ఓయి పశుపులకాపరి ! నీకు భావజ మగ్న కర్మ

ములు తెలియునా? నీకు మాయందు ప్రేమలేదు. ఈ దొంగ వేషములు నీతో పుట్టినవి. ఈ మాయలు నీకు వెన్నతో పెట్టినవి. నేను నిన్నునమ్మి మోసపోయితిని. నీవిచ్చటి కెందుకు వచ్చితివి? పారిజాత వాసనలు మాకు చూపించి మమ్మొకసక్కెము చేయుటకు వచ్చితివి,

మానంబె తొడవు సతులకు

మానమె ప్రాణాధికంబు; మాన మఖిల స

మృనములకు మూలంబగు,

మానరహితమయిన బ్రతుకు మానినికేలా !

ఇదివరకు చూపించబడిన యనౌచిత్య మతయు నీ పద్యములోనున్న భావ ముచేత పరిహరింపబడినది. ఈ భావమే ముందుకూడ విస్తరించబడును. సత్యభామ ప్రధానముగా నభిమానపతి. ఆమె కాలితో తన్నినప్పుడు కోపమువచ్చి కృష్ణుడు వెడలిపోయినచో నామె భరణముమీద బ్రతికెడి స్త్రీ కాదు. ఆమె విషము త్రావియో, యురి పోసికొనియో తప్పకుండ మరణించెడి స్త్రీ. ఈ రహస్యము శ్రీకృష్ణునకు తెలియును. అందుచేత నాయన యట్లు ప్రవర్తించెను.

ఉవిదయెవ్వతె నోచియున్నదో యీశమం

తకరత్నమింక నొదల ధరింప,

నీరై వతకత్తెల చారుకూట విటంక

కేలి కింకెవ్వతె పాలుపడునొ,

యెవ్వతె కబ్బినో యీ వసంతారామ

కర్పూరకదళికాగారవసతి

లీల నీ మణిసాధ జాలకంబులనిన్ను

గూడియెవ్వతె వార్ధి జూడంగలదొ

యకట ! నేఁబెంపఁ బెరింగిన శుకమయూర

శారికా బృందమెవ్వతెఁ జేరునొక్కొ

నన్ను నాతోడి సవతులు నగకమున్న

పంత మలరంగ నిన్ను మెప్పింతుఁగాన.

అమె చనిపోవుటకు సిద్ధముగా నున్నది. అమె భగవంతునితో కడపిన ప్రతి నిమిషము జీవితముతో కడపినది. అమె బంగరు మేడయొక్క గవాళుములు మణులతో చేయబడినవి. అందుండి తాను స్వామితో కలిసి సముద్రము చూచుచుండునట !

నను నెవ్వరెఁగాఁ జూచితివి ? యని మాట్లాడలేక పోయినది. తన్ను సవతులు నశ్యకముందు అతనిని మెప్పించునన్నది. అనగా మరణించునని యర్థము.

ఇదియొక స్త్రీ సృష్టి. పరమ సుకుమారముగా చేయఁబడిన సృష్టి. ముక్కు తిమ్మన్నయొక్క ప్రతిభ యంతయు నిండున్నది. అప్పుడామె ఏడ్చినది.

“ఈసునబుట్టి డెంగమునపెచ్చిన కోపదవానలమ్ముచే
గానిలియేడ్చెఁ బ్రాణవిభుకైదురెన్లలితాంగి పంకజ
స్త్రీ సఖమైనమోము పయి చేల చెఱంగిడి బాలపల్లవ
గ్రాసకపాయ కంఠ కలకంఠ వధూకల కాక లీడ్వనిన్.”

ఈ పద్యము చాలప్రసిద్ధమైనది.

అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడామెను కాగలించుకొని కన్నీరుతుడిచి యిట్లన్నాడు.

ఓ లలితేంద్రనీలకళోపమకైశిక ! యింతవంత నీ
కేల ? లతాంతమాత్రమునకే గలుగ ? నివ్రను నీకుదేవతా
కేలివనఁబుసొచ్చి, యనికి నృలసూదనుఁడెత్తి వచ్చినన్
దిలుపడంగఁదోలి యిటఁదెచ్చెదనిచ్చెద పారిజాతమున్.

ఈ పద్యములోని మొదటి సంబోధనము పరమ రమ్యమైన సమాసము.

ఒక్క పువ్వుకోసమింత యెందులకు ? నేను స్వర్గలోకమునకుఁబోయి యింద్రుని తోటలోని పారిజాతముమొక్క పెల్లగించి నీ తోటలో నాటుదును.

అప్పుడైనను సత్యభామ స్వామిని తిరిగి కాగలించలేదు. అనునయ మాడలేదు. ఊమాపణ యడుగలేదు.

అని వలుకు నంబుదశ్యా

ముని గర్జితమధురవాక్యముల సత్యా మా

నిని నీపలతిక వోలెం

గనుపట్టె సఖిమయూరికలు సెలరేగన్.

ఆయన మేఘములవలె నల్లనివాడు. ఆ మేఘముయొక్క గర్జితమే యీ తియ్యని మాటలు. నీపలతిక కడిమితిగ. ఆమె యట్లున్నది. అనగా చివురించి నట్లున్నది. చెలికత్తెలన్న సెమళ్లు చెలరేగినారు. చెలరేగినది చెలికత్తెలు. ఆమె ప్రసన్నురాలై నది.

ఆమె భావములో కృష్ణునకు తానొక్కతయే భార్య. ఇంతకు ముందటి సీసపద్యములో ఈ శమంతకరత్న మెవ్వతె ధరించును ? మొదలైన మాటలలో తాను చనిపోగా కృష్ణుడు మరి యొకర్లును పెండ్లియాడు నన్నట్లున్నది. ఆయనకింక నేడుగురు భార్యలు కలరు. మరి యేమి? సంఖ్యా పూరణము చేయవలయునా ? ఆ సత్యభామయొక్క తీవి, యభిమానము, ఆమె గర్వము విలక్షణమైనవి. ఎంత సుకుమారమైన సృష్టిచేసినాడు ముక్కు తిమ్మన్న ! ఎంత విలక్షణమైన సృష్టిచేసినాడు ముక్కుతిమ్మన్న !! ఎంత రహస్యమైన సృష్టిచేసినాడు ముక్కు తిమ్మన్న !!!

ఆ ము క మా ల్ల ద

ఈ గ్రంథ మాండ్రభాషలో మహా ప్రౌఢమైన ప్రబంధము. కర్త శ్రీ కృష్ణ దేవరాయలవారు. ఆయన విజయనగర సామ్రాజ్య చక్రవర్తి. కవిత్వములోకూడ నంతటివాడే. ఈ గ్రంథము వైష్ణవ మతమును సమర్థించుటకు ప్రచారము చేయుటకు వ్రాయబడినది. విజయనగర చక్రవర్తులు మొదట శైవులు. లేదా స్మార్తులు. తరువాత వైష్ణవులు. ఈ గ్రంథము యొక్క అవతారికలో కృష్ణరాయల పంశం చెప్పబడియున్నది. ఆ పద్యము లిన్నియు పెద్దన్న మనుచరిత్రములో నున్నవి. మరి నామగై చెప్పినవ కూడ నున్నవి

ఇది ప్రౌఢ ప్రబంధము. అనగా హృదయానము లేకండ సర్వము కాదు. ఇది యెన్నో కృష్ణుల కలిగిన గ్రంథము. పద్మసలలో దీనినిమించిన గ్రంథముండదు. ఇట్లు విల్పించుట యెవ్వరికి సాధ్యము కాదన్నను ననవచ్చును. ఈ గ్రంథము ప్రధానముగా నావర్ణనా శక్తిచేతనే నిలచియున్నది.

కాని యిందులో కథ యున్నది. ఒకటి విష్ణుచిత్తుని కథ. రెండవది కేశిధ్వజ భాండీకృత సంవాదము, మూడు గోదాదేవి కథ. నాల్గు మాలదాసరి కథ. ఈ మాలదాసరి కథవంటికథ అనగా నట్టిరచన సృష్టిలో నెవ్వడును చేయలేడు. ఆండ్రభాషలో నాముక్తమాల్యదలోతప్ప మరి యేసారస్యతము నందుండదు, అట్లు వ్రాయుట యసంభవము.

విలుబుత్తారని యొక గ్రామమున్నది. అది అరవదేశము. ఆ పట్టణమును వర్ణించినాడు శ్రీ కృష్ణరాయలు. ప్రతి పద్యము నొక యద్భుతమైన కల్పన. అందులో నొకపద్యము మరియు ప్రసిద్ధము.

తలఁబడుచుటగుచ్చి బాతువులు కేదారంపుఁ గుల్యాంతర
స్థలి నిద్రింపఁగజూచి యారెకు లుపస్సొత్తప్రయాతద్యిజా
వలి పిండికృత కాటికల్య విదదావాసంబుఁజేర్పంగ రే
పుల డిగ్గనైవఁ బాటువానిఁగని నవ్వు న్నాళిగోప్రాఘముల్.

బ్రాహ్మణులు ప్రొద్దుట స్నానముచేసి తెల్లని తడిబట్టలుపిండి యొడ్డున పెట్టుదురుకదా! బాతులు మెడ వెనుకకుత్రిప్పి రెక్కలలో గ్రుచ్చికొని చలికి పండుకొని యున్నవి. అవి బ్రాహ్మణుల బట్టలనుకొని రాజభటులు వానిని శర్మచాస్తుల కప్పజెప్పటకనిపోగా నవి యెగిరిపోయినవి.

ఆవిల్లి పుత్తూరునందు విష్ణుచిత్తుడను వైష్ణవ భక్తుడు కలడు. అతడు పండితుడు. కాని మహా తపస్వి. గొప్ప విష్ణుభక్తుడు. గొప్ప అన్నదాత. న్యాయార్జిత విత్తముతో ఆనేతుశీతాచలము నుండి వచ్చిన వైష్ణవుల కన్నముపెట్టును.

“అన్వేషానిధి గేహసీమనడురే యాలించినన్ మ్రోయు నెం
తే నాగేంద్రశయానుభుత్య కథలుం దివ్య ప్రబంధాను
ధానధ్యానము నాన్తి శాకజహుతా నాస్తుష్టతా నాస్తపూ
హానాస్తోదిత సౌష్ఠ్యమంచ కృపయాభోక్తవ్యమన్ బల్కులున్,”

అతని యింటలో వర్ణరాత్రమునందుకూడ నీమాటలు వినిపించుట. ఒకటి విష్ణుపుయొక్క పుణ్య కథల; రెండు దివ్య ప్రబంధముల యొక్క పఠనము. దివ్య ప్రబంధములనగా తిరువాయ్మొళి, మొదలయిన యాశ్వాదులువ్రాసిన ప్రసిద్ధ ద్రావిడ గ్రంథములు. మూడు అయ్యా కూర అయిపోయినది. పదార్థములు చల్లబడినవి. పప్పు అయిపోయినది. భోజన సౌష్ఠ్యములేదు. దయచేసి భోజనము చేయవలయును - అని - ఈమాటలు సంస్కృతములో నున్నవి.

అతడిక్కడ నిట్లుండగా, మధురా నగరమున్నది. ఆ నగరముయొక్క వర్ణనమున్నది, ఆ యూరునకు రాజున్నాడు. ఆయన పేరు మత్స్యధ్వజుడు. అతడు రాజ్యము చేయుచుండగా నొకప్పుడు గ్రీష్మర్తువు వచ్చినది. ఇవి యన్నియు వర్ణనలే. అందలో నొక పద్యము.

“తారుణ్యాతిగచూత నూత్నఫలయుక్తైలాభిఘోరస్వన
ధారాధూపిత శుష్యదంబుహృత మాతస్యచ్ఛేద పాకోద్గతో
ధారపుం గనరార్చు భోగులకు సంధ్యావేళలం గేళికాం
తారాభ్యంతర వాలుకాస్థిత హిమాంతరూరి కేశాంబువుల్.”

దోరమామిడి కాయలలో నూనెపోసి చేపలువేసి వండి తిన్నారట. భోగులు తిన్నారు. అవేడి తట్టుకొనలేక సాయంకాలములయందు లేత కొబ్బరి బొండములనీరు త్రాగుచున్నారు.

ఈ గ్రంథము పెద్దన్నవారు వ్రాసి కృష్ణదేవరాయల పేరు పెట్టి నాడని కొందరు చెప్పదురు. ఇట్టి పద్యములెన్నో ఆ మాట నిజము కాదనుటకు సాక్ష్యములు. మరియు పెద్దన్నగారికై లి వేటు. శ్రీకృష్ణరాయలవారి కై లి వేటు. ఇంత విస్పష్టమైన రెండు కైలులు వ్రాయగలిగిన కవి యుండదని చెప్పవచ్చును.

ఈ మధురానగరమునకు దగ్గరనే వృషపర్వతమని యున్నది. ఆ పర్వతముమీద విష్ణ్వలయ మున్నది. ఆ స్వామికి తెప్పతిరునాళ్లు జరుగుచున్నవి. ఆయుత్సవము చూచుటకొక పరదేశ బ్రాహ్మణుడువచ్చి ప్రక్కనున్న మధురానగరమును దర్శించుటకు వచ్చెను. మధుర ప్రక్కనే వైఘయనది కలదు. అందులో స్నానముచేసి ఆ రాజపురోహితుని యింటిలో భోజనముచేసి తనతోడి యితర బ్రాహ్మణులకూడ తోడుగా పండుకొని యేదో యేదో చదువుకొను చుండగా రాజుగారు నానుంచుకొన్న భోగినీకాంత యింటికి సలంకరించుకొని పోవుచుండెను. అప్పుడు ఈ పరదేశ బ్రాహ్మణుడొక సుభాషితమును చదువుచుండెను. దానిలోని తాత్పర్యమేమనగా వయస్సనందే మోక్ష ప్రయత్నము చేయవలయును. అని. ఈ మాట విన్నంతనే రాజునకు తల తిరిగెను, అతడు తిరిగి యింటికివచ్చెను. మరియు చాలవిచారించి చివరకు నిర్ణయించెను. ఏ దేవత మోక్షదాతయో వానిని సేవించుదునని నిశ్చయించికొనెను. ఆ బ్రాహ్మణునకు కొంత ముడుపు పంపెను. తనపద్ధతువచ్చెడి పలుమంది పండితులను పిలిపించి మీ శాస్త్రాలలో ఏ దేవుడు మోక్షమిచ్చునో నిర్ణయింపుడనెను. ఎవడు గెలుచునో వానికి ఖరపూవులవోని బంగారు నాణెములు జాలరులో గట్టి వ్రేలాడదీసి దాని నిత్తునెను.

సభలో పండితులు చర్చలు చేయుచుండిరి.

ఆ సమయములో విల్లి బుత్తూరుతో విష్ణుచిత్తుడు తులసిదండకట్టి స్వామిమెడలో వేయబోవుచున్నాడు. అప్పుడు భగవంతు డీట్ల నెను. “ఓయీ మధురలో నిట్లు జరుగుచున్నది, నీవుపోయి నా మహిమను ప్రకటించి ఆ

బీరపూనాణెములను సంపాదింపుము. ఆ రాజు ఇహమును రోసినాడు. వానిని వైష్ణవుని చేయుము. అనగా విష్ణుచిత్తుండు భయపడినాడు. ఇతడు పండితుండు, ఇతనికి వాదన ఏమిటి? పండితులితనిని చీల్చి ముక్కలు చేయుదురు.

స్వామీ! నన్నునితఃపురా పఠితశాస్త్ర గ్రంథ జాత్యంధు, నా రామశ్లాఖనన క్రియాఖర ఖనిత్రగ్రాహీ తోద్యత్కిణ స్తోమాస్నిగ్ధ కరుస్థవద్భవనదాసు న్యాదిగాఁ బంపుచో భూమిభృత్యభ నోటమైన నయశంబు శ్రీకుఁగాకుండునే.

స్వామీ నేను పూర్వము శాస్త్రగ్రంథములేమి చదువలేదు. అందుచేత జాత్యంధుడను. ఎప్పుడును నీతోటలో నేల త్రవ్వజుచేత త్రవ్వగోలవలన నా చేతులు బొప్పెలు కట్టినవి. నేను నీతోటలో పనివాడను. నన్ను పంపినచో రాజసభలో మీకు తలవంపులుకదా! ఇచ్చట భూమిభృత్యభయన్న శబ్దమున్నది. రాజశబ్దము తరువాత సభా శబ్దము వచ్చినచో నపుంసక లింగమగును. రాజసభ మగును. ఇచ్చట పర్యాయశబ్దమైన భూమిభృత్యభయమును రాయలవారు వాడిరి.

“గృహసమ్మార్జనమో, జలాహరణమో, శృంగారపల్లంకికా వహనంబో, వనమాలికాకరణమో, వాల్లభ్యలభ్యధ్వజ గ్రహణంబో, వ్యజనాతపత్రధృతియో, ద్రాగ్ధీపికారోపమో నృహరీవాదమునాకు! లేరె యితరుల్ని లీలకున్ జాత్రముల్.”

స్వామీ! నీ యిల్లు ఊడ్చుటయా? నీ పల్లకిని మ్రోయుటయా? పువ్వులు గ్రుచ్చుటయా? ఓ నృహరీ! నాకు వాదములెందుకు? ఇది నీ లీలయైనచో దానికి పాత్రులైనవారు ఇతరులులేరా?

అనగా విష్ణువు లక్ష్మీవంకఁజూచి నవ్వి నేను వీనిచేతనే గెలిపించెదను చూడు అన్నాడు. అని విష్ణుచిత్తునితో “ఓయీ! ఇచ్చట నీ యిష్టమా? పద. నీచేత గెలిపింతును. వెనుక నేనున్నాను గదరా” అని. అంత విష్ణుఁ చిత్తుడు మాటాటకుండ మధురకు బయలుదేరినను.

మధురకుచేరి రాజసభకు వెళ్ళెను. లోనికి బ్రవేశించెను. రాజతని ప్రతిభ కొలదిమాటలలోననే గ్రహించి యితడు వాదించుట కనుమతి

యిచ్చెను. అతడొకని తరువాత నొకనిగా వారుల నోడించెను. అందఱి నోడించెను. ఇతడు వాదించుచుండఁగా రాజు ప్రేలాడకట్టిన బీరపూవుల వంటి నాణెముల జాలెముతెగి క్రిందపడెను. ఆకాశమునందు దేవదుందుభులు మొఱసెను. పూలవాన కురిసెను. అప్పడిట్ల య్యెను.

“అద్ధావాగ్విబుధం బహోవచన కవ్యాహార మాహా వచ
స్సిద్ధం, బాఃకృతతాంగతః కలిరితి శ్రీనూక్తివిధ్యాధరం
బిద్ధౌద్ధత్యమగాల్లయంహి కుఢియా మిత్తున్నదత్తిన్నరం
బద్ధీ రాగ్రణిగెల్పుటుత్సవము నందయ్యెన్న భంబంతయున్.”

అద్ధా - ప్రశంసావాక్యము. అద్ధాయన్న మాటయాడిన విబుధము-
దేవతలు కలదియు; కవ్యము - పితృదేవతలకిచ్చు నన్నము; కవ్యాహా-
రులు - పితృదేవతలు; వారు అహో అన్నారు. ఆం - ఈయడరము
సంస్కృతములో కోపము మొదలైనవానిని చెప్పును. కలికృతతాంగతః -
కలికృతయుగ లక్షణమును పొందెను అని వివ్యర్థులన్నారు. కిన్నరులు,
కుఢియా - దుష్టబుద్ధులయొక్క, యౌద్ధత్యం - పొగరుబోతు తనము,
లయం అగాత్ - లయమును పొందెను అన్నారు. ఆ ధాత్రిసుదని గెల్పు
టుత్సవమునందు అకాశమిట్ల య్యెను తరువాత నెవరిదారిన వాడుపోయిరి.
రాజతని నూరేగింపించెను. ఆ సమయములో విష్ణుమూర్తి గరుత్మంతుని
మూపునందుండి విష్ణుచిత్తునకు కన్పించెను.

“ఇంగిలికంబునం దడిపియెత్తుకసీనపు రెంటిమో యన
న్నింగి గరుత్మరంవరల నిగ్గునలేదొగరెక్కె; నంత వీ
చెం గలకాబ్ది మీగడల జిడ్డజిగించెడు కమ్మగాడ్పు; ని
డెం గడుమ్రోత; పెన్నిరవడింగని రాఖగరాజ మూపునన్.”

గరుత్మంతునియొక్క టెక్కల కాంతిచేత నాకాశము తొగరు వన్నె
వహించెను. వచ్చినగాలి పాలనముద్రముమీది మీగడల జిడ్డువానన వేసెను.
అట్లాకాశమున తోచిన భగవంతుని విష్ణుచిత్తుడు స్తోత్రముచేసెను. దశావ
తారములను వర్ణించెను. శ్రీరామోపాసనము నిట్లు వర్ణించెను.

వవిధారాపతనంబుఁ గైకొనని యపొలస్త్వమై సప్తధా
తువులం దూఱు పరిశ్రమంబునకు నుద్బోగించెనా; సప్తసా
ల విభేదంబొనరించి నిల్వక సలీలన్ జన్న యుష్మస్మరు
జ్జవనాస్త్రంబొనఁగు న్నిరుల్ రఘుకులస్వామీ రమావల్లభా.

ఇంద్రుఁడు వజ్రాయుధముపెట్టికొట్టగా పొలస్త్వుడు (అనగా రావ
ణాసురుడు) వానికేమియు దెబ్బతగులలేదు. అట్టివానిని చంపుటకు వాని
శరీరములోనున్న ధాతువులను భేదించవలెను. ఆ ధాతువులసంఖ్య యేడు.
సప్త ధాతువులు. రాముఁడు సప్తసాల విభేదనముచేసెను. ఏడు తాడిచెట్లను
నఱకెను. ఆ సప్త ధాతు విభేదనముకొఱకు ఈ పరిశ్రమముచేసెనా ! యన్న
ట్లున్నదట ! అటువంటి రామునిబాణము సిరులొసగుగాఁత !

ఈ పద్యము మనుచరిత్రములోగూడ నున్నది. అంత వేష్టుచిత్తుఁడు
మరల విల్లిపుత్తూరుపోయెను. అచ్చట సఖముఁగానుండెను. అచట నుండు
చుండగా నొకనాడు తనతోటలో తామరపూలు పూచిన దిగుడుబావిప్రక్క
నున్న తులసితోటలో నతనికొక చిన్నపిల్ల కనిపించెను. అతనికి పిల్లలులేరు.
ఆ పిల్లను తీసికొనిపోయి భార్యకిచ్చెను. ఇద్దఱు నాపిల్లనుపెంచిరి. ఆమెకు
క్రమముగా యావనమువచ్చెను. ఆ యింటిలో నెప్పుడును హరికథలు విష్ణు
సంగీతములు, విష్ణుగాథలు, భజనలు. ఆమెకు క్రమముగా వేష్టుభక్తి పొచ్చెను.
విష్ణుభక్తియేకాదు. విష్ణువునందు ప్రేమకలిగెను. ఆమె మనస్సులో
భగవంతుని పెండ్లియాడుదమని నిశ్చయించెను.

వారు మహాధనవంతులు ఆమెకు ముగ్గురు చెలికత్తెలుకలరు. ఒకామె
పేరు మరాళి. ఇంకొకామెపేరు హరిణి. మూడవయామెపేరు స్రగ్వీణి.
వా రీమెరహస్యమును తెలిసికొనిరి. ఆమె యొకనాడు కృష్ణకథలుచ్చ
రించుచు :

“నాఁడు మనమున్న నెట్లా పూజోచులార”

యనిన వారలు మగుడ నాయమకు ననిరి

“యింతినాఁడుండ కెంచుబోయితివి నీ” వ

టన్న నచ్చెరువడి వారి కతిపవలికె.

‘సకియతారః; త్రైకాలిక జ్ఞానవంతు
 త్రైన ఋషులట్లు పలికెద, రంతయెఱుక
 యెదఁ గలిగెనేని యెఱిఁగింపుఁడేను మొదల
 నెవ్వతె’ నటన్న; మఱి వారలిట్టులనిరి.

“దివిజ ద్రుప్రసవంబుఁగాంచిన సపత్నింజూచి, చూచోప కిం
 తవు జిల్లుంబని యంతసేసి మది నీర్హాక్రోధ ముల్పుండడిం
 ప విరింబోకద్రుమంబుకైకొని, పతి స్మదన్నప్రమానెల్లఁ దే
 నవధింబెట్టిన సత్సవీ వహహ, కావాభామిని ” నావుడున్.

మన మా దినములలోనున్న నెట్లుండెడిదోయన్నది గోదాదేవి. ఆమె
 పేరు గోద. ఈపేరు ప్రసిద్ధమైనదే. గోదావరీనది యున్నదికదా! గోదా
 అన్నపేరును శబరి యన్నపేరును గలిపి గోదావరియైనదందురు.

అప్పుడు చెలికత్తెలు ‘అప్పుడు నీవున్నావు!’ అన్నారు. గోద తానప్పు
 డెవ్వతె? నన్నది. వారు నీవు సత్యభామవన్నారు. ఆమెకు పూర్వజన్మజ్ఞాన
 మంతయు వచ్చెను.

ఆమె యిట్లుగా నెంతయో భగవద్భక్తురాలై కృశించిపోయి చాల
 బాధపడుచుండగా విష్ణుచిత్తుడుచూచి విల్లిపుత్తూరులోని స్వామితో చెప్పగా
 ఆయన యామెను శ్రీరంగమునకు దీసికొనిపోమ్మనెను. అతఁడు దీసికొని
 పోయెను. ఆమెయచ్చట రంగనాథుని సేవించుచుండెను. తాను పూలదండ
 కట్టి ముందాదండ తానుతాల్చి తరువాత స్వామికివేయుచుండెను. అందుచేత
 నామెకు ‘అముక్తమాల్యద’ యన్నపేరు వచ్చెను. చివరకు వారిద్దరకు
 విల్లిపుత్తూరులో వివాహము జరిగెను.

ఇది యాముక్తమాల్యద మొత్తముమీది కథ. ఈ గ్రంథ మేడా
 శ్వాసములు, ఈ కథ ఈ వీడాశ్వాసములమీద పఱచఁబడినది.

ఈ గ్రంథములో ప్రధానమైనవి ఋతువర్ణనములు. ఆ వర్ణనముల
 కవధిలేదు. ఆ కల్పనలకంటెలేదు. రెండవ యాశ్వాసములో గ్రీష్మ ఋతు
 వర్ణనము. నాల్గవయాశ్వాసమున వర్షర్తు శరదృతు వర్ణనములు.

మరియు విశిష్టాద్వైతమతము బహువిధములుగా వర్ణింపఁబడినది.

మధ్య మూడవ యాశ్వాసములో భాండిక్యకేశిధ్వజ సంవాదమన్న మరియొక కథకలదు. నాల్గవ యాశ్వాసములో యామునాచార్య చరిత్ర కలదు. ఆరవ యాశ్వాసములో మాలదాసరి కథకలదు. ఏడవ యాశ్వాసములో నొక దుష్ట బ్రాహ్మణుడు బ్రహ్మరాక్షసుడెట్లయ్యెనో ఆ కథకలదు.

కాని యామునాచార్య మాలదాసరి కథలుమాత్రమే యిందు చ్రాయఁబడును.

యామునాచార్య కథ

ఈ కథ శ్రీ విష్ణుమూర్తి తనభార్యతో చెప్పినట్లున్నది. విష్ణుచిత్తుఁడు గెలిచినప్పుడు స్వామి యిట్లన్నాడు : “ఈ విష్ణుచిత్తుఁడును యామునాచార్యుఁడును వీరిద్దరు నా దర్శనము నుద్ధరించినవారు” అని. దర్శనమనగా షడ్దర్శనములలో నొకటి. షడ్దర్శనములని యున్నవి. ఆయా మతముల యొక్క సిద్ధాంతములను నిరూపించు గ్రంథములపేరు దర్శనములు. జౌద్ధ దర్శనము, సాంఖ్యమత దర్శనము, ద్వైతదర్శనము, అద్వైత దర్శనము మొదలుగ. ఈ యామునాచార్యుఁడు విశిష్టాద్వైత దర్శనమును సముద్ధరించెనని యర్థము.

ఈ యామునాచార్యుఁడు చిన్నప్పుడు వేదశాస్త్రములు చదువుకొనుచుండగా నప్పుడు పాండ్యదేశము నొకరాజు పాలించుచుండెను. ఆ రాజు వెట్టికైవమ్మ ముదిరి హరుడె పరతత్త్వమనును. అతడు జంగమార్చన చేయును. వీరభద్ర పల్లెరములుపట్టును. కైవమతములు కట్టించును. వీరకైవముఁబూని జండెమునుఁ ద్రెంచివేయును. లింగముఁ దాల్చినవారేపాపముచేసినను లెక్కచేయడు. జనులు గంజాయి త్రావుదురు. కల్లు త్రావుదురు. వారు శివలింగమును ధరించినచో చాలును. కాని యతనిభార్య వైష్ణవురాలు.

“వింగడంబైనట్టి ముంగిట నెలకొన్న

బృందావనికి మ్రుగ్గువెట్టుదాన;

దళమినాడేక భుక్తముసేసి, యవలి నాఁ

డోర్చి జాగరముతో నుండునిట్రు;

బారసిపో నీదు; వైనిద్రఁబాటుట
 క్కలుపాడు మత్పుణ్యకథలఁ ద్రోయు;
 సేమంపు మూనాళ్లు కామింప దధినాథు
 మఱునాఁడు కన్నును మనసుఁదనియ
 నారజపువన్నెఁ బ్రియునెజ్జకరుగుఁ గూర్చి
 నరుగుచో నాభిఁదుడిచి కప్పరపు నాభిఁ
 జెట్టు; నిట్టుల మధ్యక్తి పుట్టియును ని
 జేకునెడ భక్తిచెడదు మదిష్టమగుట."

(వింగడము - విస్తారము; సుందరము)

అనిచెప్పి భగవంతుడిట్లనును. "బ్రహ్మాయ శివుఁడును నా శరీరములే వారిపూజ వా పూజయే. అయినను తారతమ్యము కలదు.

ఆ రాజు తామసప్రవృత్తితో ప్రవర్తించుచుండెను. అందుచేత నా భక్తులను నిరాకరించుటకప్ప. ఆ రాజుభార్య నా భక్తులకు రహస్యముగా దానములు చేయుచుండెను. విష్ణుభక్తులు రాజగృహముయొక్క వడమటి ద్వారమునచేరి యామెవలన దానములుమొదలైనవి గ్రహింతురు. అప్పుడి యామువాచార్యుఁడు రాణివద్దకుపోయి యామెతో తాను వాదముచేసి కైపులను గెలిచెదననెను. ఆమె సంతోషించి యా రాత్రిపూట రాజుతో చెప్పెను.

'భూవల్లభు "డెట్టెట్టా !

తావాదమునేసి శివమతంబు జయింపం

గా వచ్చెనో ? చూతముగా,

రావింపు'మటన్న నాఁటిరాత్రి చనంగన్"

మరునాడు యామువాచార్యుఁడు రాజదర్శనమునకు పోయెను. అతడు వాకిటనున్న రావిచెట్టును సాక్షిగాచేసి లోనికిపోయెను. అతనినిచూచి జిట్టనియెను.

'సంగతియె యోయి యిసుమంత తింగళాపు

తత్త్వనిర్ణయవాదంబు దరమె నీకు !

నోడితేనియుఁబట్టి మొట్టోయనంగ
లింగమును గట్టకుడుగ, మెఱింగినొడువు.

సంగతియనగా నొకప్రయోజనముండి రాజదర్శనమును వాంచింతుట.
లింగదా—అనగా పొట్టిగుఱ్ఱము. ఆ వాదములకు నియమములు యామునా
చార్యుఁడోడినచో రాణియు నతఁడును లింగములు ధరించవలయును. అతఁడు
గెలిచినచో తాను చక్రాంకితములు వేసికొనును. వైష్ణవులు చక్రాంకిత
ములు వేసికొందురు. అనగా సన్నని లోహచక్రమును కాల్చి భుజములమీద
నంకితము వేసికొందురు.

అంత యామునాచార్యుఁడు కైపులనందఱను గెలిచెను.

“నీ వేమంటివి రమ్మం
చావలివానికిని మగిడి యట్లనె వానిం
గావించి, యొకఁడొకఁడు రా
నా విప్రుఁడు వాదసరణి నందఱఁగెలిచెన్.”

విష్ణుచిత్తుఁడు వాదించునప్పుడు కూడ నీ పద్యమునే రాయలవారు
ప్రవాసిరి. “నీ వేమన్నావు? రా” అని వాదములోనాడుట గడుసుదనమని
రాయలవారి యుద్దేశ్యము కావలయును.

అప్పుడు యామునాచార్యుఁడు విష్ణుదేవుండె పరతత్త్వమనియు,
విశిష్టాద్వైతంబు మతంబగుటయున్ బ్రతిష్ఠించినన్ :

ఆ యెడను నొక్కపలు కెడు
రై యుండెడు పిప్పలమున నాయెను విన” నో
హో! యిది నిక్కము నృప! నా
రాయఁడె పరంబు, కొల్వమతని” నటంచున్.

ఆ రావిచెట్టుమీద నిట్లు వినిపించెను. కైపు లోడిపోయిరి. రాజు
వైష్ణవుఁడయ్యెను.

పాండ్యదేశమునకు నెప్పుడును మేనల్లుడు రాజ్యాధికారియగును.
అందుచేత రాజు తన చెల్లెలిని యామ్మ చార్యునికిచ్చి పెండ్లిచేసెను.

అరణ్యముగ నతని కర్దరాజ్యమిచ్చెను యామునాచార్యుడు రాజై దిగ్విజయము చేయుటకు బయలుదేఱగా వర్షాకాలము వచ్చినది. అగి శరత్కాలమున బయలుదేటుమని మంత్రులుచెప్పగా రాజుగెను. ఇచటనొక పెద్ద వర్షాకాల వర్ణనమున్నది.

ఇల్లులుదిరుగ నొక్కింతబుబ్బ శిఖ; యబ్బె
నే నింటిలోఁ బూరియిడి విసరక
రాజదు; రాజిన రవులు కోల్వాసాలఁ
గాని కల్గదు; మఱి దానఁగలిగె
నేనికూడగుట మం దైనఁ బెన్పొగ, సుఖ
భుక్తి సేకూర; దాభుక్తి కిడిసఁ
బ్రాగ్భోక్తలకె తీటు బహుజనాన్నము; దీఱ
నారుల కొదవుఁ బునఃప్రయత్న
మాజ్యపట ముఖ్యులయమెన్న; కాలయాంగ
దారులయమెన్న రంతిక కారజనిక,
పచన నాంధోగృహిణి రామిఁబడుకమరుడు
వెడువెడనె యార్పఁగొలి రజ్జడిని గృహులు.”

(శిఖ - నిప్పు.)

శ్రీకృష్ణరాయలవారి వర్ణనలు పరమసహజములుగానుండును. కాని కొన్నికొన్ని మాటలు జాగ్రత్తగాచదివి తెలిసికొనవలయును. తెలిసికొన్నచో నెంతయైన యానందము కలుగును.

తలువాత మరలనంతటి శగద్భుతు వర్ణనమున్నది. అప్పుడా యమునాచార్యుడు దండయాత్ర బయలుదేటి సగ్వరాజులను గెలిచి యింటికివచ్చి యజ్ఞములుచేసి భోగము అనుభవించుచు కూర్చుండెను.

ఇతఁడు జన్మచే రాజుగాదు. నిజముగా నతఁడుపొంగవలసినది యోగసామ్రాజ్యము. ఇది వ్యతిక్రమము. ఇఁనీతాత ఎఱిగో వైష్ణికుఁడు. ఇతని రాజ్యవ్యసనము నెవరు మాన్పింతురు? అని శ్రీరామమిత్రుడన్ని వండితుడు భావించెను. అతడు యామునాచార్యుని పితాపహుడైన నాథమునికి

శిష్యుడైన పుండరీకాక్షునకు శిష్యుడు. ఆయన యీ యామునాచార్యుని భోగలాలననుగురించి భయపడి యామునాచార్యునకు అలర్క శాకమలపాటు చేయించెను. అలర్కమనఁగా ముళ్లయుచ్చింత కూర. అది యొకరుచిగా నుండును. దానిని తిన్నచో విజ్ఞాననాశంబగును.

ముల్లు దలకొనని నవకపుర
బల్లవములతోడ ముక్తిభామ చెవులకుం
బల్లెరుఁ బువ్వులగు పువు
లుల్లసిలు నలర్కశాక మొదుగుగ గొనుచున్.

మోహలక్ష్మి చెవులకు ఈ ముళ్లయుచ్చింత పువ్వుల పల్లెరుపువ్వుల వలె నుండుట.

ఈ రామమిత్రుఁడు ప్రతిదిన మాకూర తెచ్చియిచ్చును. రాతైన యామునాచార్యునకది చాలరుచిగానుండెను. రాజునకు ప్రతిదినము నొక బ్రాహ్మణుఁడు తెచ్చియిచ్చుచుండెనని తెలిసెను. యామునాచార్యుఁ డతని విలిపించి నీ కేమికావలయును? అనియడిగెను. అతఁడు “మీ పెద్దలుకూర్చిన నితేపమొకటి కావేరీనదియొక్కలంకలోనున్నది. దానిని నీకుచూపవచ్చితి” ననిచెప్పి రాజునచ్చటికి దీసికొనిపోయి శ్రీరంగవతిని చూపించెను.

అంతట యామునాచార్యునకు వైరాగ్యము కలిగెను. అతఁడు తన కొడుకునకు రాజ్యమిచ్చి తాను సన్యాసించి వెడలిపోయెను.

మాలదాసరి కథ

ఈ కథ యొక యాశ్చర్యమైన కథ. శ్రీ రాయలవారి యనేక పద్యములు ఇతరకవుల పద్యములవలె నోటికివచ్చునట్లుండవు. అర్థగాంభీర్యము కొఱకు నెమ్మదిగా చదువుకొనవలయును. మాటలకూర్పులో గడుసుదన ముండును. పలుకుబడిలో కుదింపు ఉండును. నడుమనడుమ నిఘంటువులలోని మాటలుండును. పాఠకుఁ డీ శ్రమకోర్చినచో బ్రహ్మానందము నందును.

ఒక పేర్కొనరాని కులమునందు విష్ణుభక్తు డొకఁడుకలఁడు. శ్రీమహా విష్ణువు చామనావతారము వహించిన పుణ్యభూమికి మూడామడదూరమున

నొక పల్లెటూర నతడు నివసించును. అతఁడు బ్రాహ్మవేళ చనుదెంచి యా స్వామిని మంగళకైశిరాగముతో పాడి నేవించును. ఇచ్చట నితని యాకారము వర్ణింపబడినది. అతఁడు తన చెక్కిళ్ళయం దానందాశ్రువు లుబురగా పాడి తనబరువులను దించికొని తాండవమాడును. అతని చేతిలో వీణయుండును. అది కిన్నరవీణ. దానిపేరు చాండాలిక. అది చిన్నది. దాని కొక్కటియే తంతియుండును. అతఁడు ప్రొద్దెక్కువఱకు పాడును.

“అట్లు దడవుగఁగొల్చి సాష్టాంగ మెఱంగి

గర్భనుంటపిఁ గడిగిన కలఁక జలము

లోని రా తొట్టినిండి కాలువగఁ జాఁగి

గుడి వెడలివచ్చునది శూద్రుఁడిడఁగ గ్రోలి.

ఇట్లు దినములు గడుచుచుండగా నొకనాటి యర్ధరాత్రమున కోళ్ళ గుడిసెలో నొకపిల్లదూరగా కోళ్ళఱచెను. అతఁడు వేళయైనదని బయలు దేఱెను. దారిలో మరులతీగెత్రొక్కెను. మరులతీగెత్రొక్కినచో మనుష్యులకు దారి తెలియదు. అడవిలో నూరక తిరుగుచుందురు. అతఁడిట్లు తిరిగి తిరిగి చివరకు తెల్లవాఱునప్పటికి నిర్జనమైన యొకయడవిలోనికి చొచ్చి వెళ్లు చుండెను. ఆ సీచు నానా ఘోరముఁగనుండెను. పాత్రేను ఉత్తరేణు, కసింద కోరింతపాదలు. పూర్వమెప్పటివో వడ్లగరిసెలక్రింద లాగలుశ్రవ్విస యెలుకలు. చీమలు బియ్యమునులాగగా అవియెండి యేవో లేచినమొక్కలు. తిండిలేక మీసాలాడించు బక్కపిల్లులు. పూర్వమది యూరుకావలయును. పాదై పోయిన యేతాలు. అతఁడు కాళ్ళలో గ్రుచ్చుకొనిన ముళ్ళను, పల్లెరుకాయలను జాగ్రత్తగా తీసికొనుచు పోవుచుండెను. పోయిపోయి యితఁడొక పెద్ద మట్టిచెట్టును చూచెను. అచ్చటనొక సన్నని కాలిత్రోవ చూచి దానివెంటపోయెను. ఆ త్రోవ మరియు కళ్ళలముగానుండెను. ఆ దారిలో మెడడుజుట్టివైచిన మనుజులపుట్టెలు, దంతములతో మాంసమును గీరిన బొమికెలు. మానవశరీరములలోని బొమికెలకోసము పోరాడుచున్న కుక్కలు—ఇట్లు కనిపించెను. మరియు నాడకుండు ముంగాళ్ళమీద సాగి వైకి దొంగచూపులు చూచుచూ బొమికెలెత్తుకొని పారిపోవుచుండెను. అనగా చెట్టుమీద నెవరోయున్నారు. వారు చంపుదురనిభయము. మాంసపు

ముక్కలు తోరణముగా నెండకట్టబడినవి. వానినికన్ని రావులుగులెత్తుకొని పోవుచుండెను. ఎవరోకొట్టగా దెబ్బతిని రొండినచేతులుపెట్టుకొని కోతులు పారిపోవుచుండెను. దానిని చూచి మాలదాసరి వైన నెవడోయన్నాడు, వాడు మనుష్యుడుకాదని నిర్ణయించుకొనెను. అప్పుడు వానికి వాడు కనిపించెను. వాడు చచ్చినమనుష్యుని శవమును గోచిగాపెట్టుకొనెను. తల్లక్రిందులుగానున్న ఏనుగుతలకాయలవలెనున్నది వానిమొగము. పాయగా తీసిన పెద్ద గడ్డముతో కోరలతో వానిమొగమట్లు కన్పించుచుండెను. వాడు ప్రేవులను జుండెముగా వేసికొనెను. ఆ జుండెము జారుచుండగా దానిని కసరి సర్దుకొనుచుండెను. వానికింత పెద్దపొట్ట. భేతాళికలను బండతిట్లు తిట్టుచుండెను. వానిపేరు కుంభజానువు. వాడొక బ్రహ్మరాక్షసుడు.

మాల దాసరివానిని చూచి తప్పుకొందమనుకొనెను.

“వాడునుఁ గంటిబోకుమని వ్రాలె మహి నిట్టపాళి నుగ్గుగా పీడును మున్ను రేవగటివేళకు మానిసియొటఁ బోరిలో
వాడిమిఁ గొంతకాలమిల వ్రాబట, లావరియొట, నిల్చియా
వాడిశరంబుచే నడువ, వాడది ద్రుంపుడుపీడు నుద్దతిన్.”

కనపడినావులే పారిపోకుము, అని వాడు చెట్టు దూకివచ్చెను. మాల దాసరి పూర్వము యుద్ధభటుడు. బలవంతుడు. బాణముతో కొట్టెను. వాడా బాణమును త్రుంచెను. వాడుచొచ్చినప్పు డితఁడుదూకెను. వాడు కొట్టినచో తప్పుకొనెను. వాడు వైనబడగా పిడికిళ్లబలిమిలోఁ బడక నిలిచెను. వాడు చంపుటకురాగా పీడుగ్రుద్దెను. చివరకు మాలదాసరి తప్పించుకొని పారిపోవ యత్నింపగా వాడు తన రాక్షసీచయమును పిలిచెను. ఆడరాక్షసులు వచ్చిరి. వారును వచ్చిరి. అందఱు పట్టుకొనిరి. మాలదాసరి పెనగుచునేయుండెను. చివరకు దాసరిని మఱుచెట్లువద్దకులాగిరి. పానిని కట్టి వేసిరి. ఆ రాక్షసుడిట్లనెను. “నన్నింత బాధపెట్టిన నిన్ను వ్యాయముగా చంపనురా” అని దాసరిని కోలుకొక్కెఱగా వడఁద్రోసెను. కోలుకొక్కెఱయనఁగా నెడ్లకు లాడములువేయుటకు వగ్గములు వేసి వడఁద్రోయువద్దతి. (ఈమాట బహుగ్రంథములయందు బహువిధములుగా నున్నది. ఒక గ్రంథములలో ‘గోలగరెర’ యనియున్నది.) వానినిజంపుటకు

వానినెత్తురోడ్డుటకు కత్తిని, పాత్రను తేబించెను. అప్పుడు దానరి దైన్యము లేకుండ ధర్మమును చెప్పెడువానివలె నిట్లుచెప్పెను :

వినుమొకమాట రాత్రిచర వేగిరమేటికి ? నిన్ జయింతు రే
యనిమిషమై న ? భాజనగతాన్నము నే నిక నెందుఁబోయెదన్ ?
బిరగక ప్రాణరక్షణ ముపేక్షయొనర్చుట పాపమిందుకై
కనలరు, నాకు మేనియెడఁ గాండుయలె దిదివోపుతేయురున్.

ఓయి రాత్రిచరా ! రాక్షసుడా ! అనిమిషమై నఁ దేవతలై న, నిన్ను జయింతురా ? నేను భాజనగతాన్నమును. అనగా కంఠములో వడ్డించుకొన్న అన్నమువంటివాడను. నేను నీతో పెనగితిని. ప్రాణరక్షణ చేసికొనకపోవుట పాపము. అని అస్మిహత్య క్రిందికివచ్చును. కోపవడకు నా కీ శరీరము మీద పెద్దకాంక్ష లేదు.

హీనజన్మ మటుట ఎవ్వడే నొకప్రాణి
సంగసిలుట ముక్తిపొంత గనుట
మేలెకాదె; శిబిముప్పొంతిగాఁడె న
శ్చరవు దేహముమ్మి పరిము గొనుట.

నాది హీనజన్మము. చండాలుజన్మము. అది పోవుచున్నది. ఎవరో ఒక ప్రాణి ! నీవు సంపాదించుచున్నావు. నేను మోక్షము పొంతకుఁ బోవుదును. శిబిచక్రవర్తి నొందుచోపు శరీరమునుమ్మి మోక్షము పొందినాడు. అది మేలుకదా

మనుజునకు మృత్యువనేక విధములుగా వచ్చును. ఈ శరీరమూరకే పోకుండ అలిచే బాధనడువాని నొక్కని రక్షించుట న్యాయముకదా ! నీవు దేవయోనివి. జంతువులలో మానవులకంటె మీకు శక్తి ఎక్కువ. మీకు జ్ఞానముకూడ నొక్కవ. మనుష్యమాంసము తినుట దురాచారము. చని పోయినతరువాత మత్తమలోకములు చెడుదుఁగదా ! నేడుగాకున్న రేపైనను మీరైనను చచ్చెడుదే ! మీరును దేవత లన్నదమ్ములు. వారు సాధువులై యుండగా మీరసాధువులై యుండుటచేతనేకదా, వారికి పరముకలుగుట. మీకు పరముచెడుట జరుగుచున్నది. అనగా బ్రహ్మరాక్షసుడిట్లనెను :

“చంపకు చదువుల, మేము ప

రింపని శాస్త్రములే? మా పరింపని శ్రుతులే?

యింపవని నమ్మజే 'బ్రథమాం

పిబితేవహ్ని' యనెన నూటవుగాదే!

ఓయి! అగ్నిహోత్రుడు సర్వాశికదా! ఆయన దేవతయేకదా! దేనిని పడినదానిని తినునుగదా! గరుత్మాంతుడు హరికి శ్రీ విష్ణుమూర్తికి హితుడు కదా! అతడు పాములనుచంపి తినుచుండునుగదా! మాకు మీరు జాత్యన్నము.

నిదురయుఁ గూడుఁబోఁ జదివి, నేనిటఁ గన్నదియేమి? యెవ్వఁ డీ చదువుల యర్థవాదపు మృషల్వినిజేల్పడు, నీవు మాయెడఁ జదువుల మాటలాడి కనఁజాల వొకానొక మెచ్చు, నొక్కఁ 'డి చదివిన కూరనింతచవి, చాలఁగఁ దె' మ్మిను మెచ్చదక్కగన్.

ఓయీ! నేను బ్రహ్మరాతనుడను. అనగా పూర్వము బ్రాహ్మణుడను. నేను నిద్రాహోగములులేక చదివి యేమి జాగుపడ్డాను? మాదగ్గఱ చదువుల మాటచెప్పి నీవు ప్రశంసపొందలేవు. ఇతఁకును నీవు చదివినకూరపు అది యెక్కువ రుచి.

అనగా దాసరి నీవు సర్వజ్ఞుడవు. శాస్త్రములు చదివినవాడవు. నీతో నేను వాదించగలనా? నాదొక ప్రార్థనఁబున్నది వినుము. ఈ సమీపమున కురుగుడిలో వైకుంఠుఁడున్నాఁడు. నేను ప్రతిదినము నతనిని పాడి వత్తును. అది నాకు వ్రతము. నేఁడు చివరిరోజు. నన్ను పదలుమనెను.

అంచునతండు నల్క దరహాసినఁ జెక్కిలిగొట్టి తెన్న పం డించితివోయి దాసరి! పనిందెరవాటులు గొట్టికొట్టి మే న్వెంచి విరక్తి దాసరివి నిన్నుఁ దా యయివాడ పిమమున్ గొంచెముఁజేసి త్రొక్కిటికి కోదలపోసెదు మెచ్చితి నిన్నున్.

ఏ రాజ్యంబు నరుండునోరి కడివో నీబోధ మాలించు? నిం కేరాజ్యంబు నరుండు జానకయిమే నీదాన యేతెంచు? డి

పార న్నేఁజననీమియున్మగిడి నీవారామియుండెల్ల; మే
లారంతు ల్పలు పల్కు లంత్యకుల యేలాచింత లేలావగల్.

తెరవాటులు - దారిదోపిళ్లు;

త్రాగ్గోటికి కోడలపోసెను - ఏ రాజ్యపు మానిసిరా నీ మాటలు
నమ్మును? ఏ రాజ్యపు మానిసిరా మాట నిలబెట్టుకొనుటకు మేనీయగా తానే
వచ్చును? నేను నిన్ను వదలను. నీవు మరలరావు.

ఇందులో ఏ రాజ్యపు మానినవనుట క్రొత్త పలుకుఁబడి. ఆనాఁడు
కొంతమేఱ విజయనగరరాజ్యము, కొంతమేఱ గజపతులరాజ్యము-ఇట్లుండె
డిది ఇది యానాటిమాట.

అనగా మాలదాసరి చెవులుమూసికొని హరిహరి, యని నేను రాఁ
పోయినచో విష్ణువుతో నింకొకవేల్పును సరిగా లెక్కించిన పాతకినోదును!
అని ఒట్టువేసికొనెను.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు వానినినమ్మి వదలెను. వాఁడుపోయి చాండాలిక
మీద స్వామినిగూర్చి పాడి తిరిగివచ్చి రాక్షసునితో నిట్లనెను.

నీ చెఱఁజాసి పోయి రజనీచర చక్రిభజింప ముక్తి పొం

దే చెర, యే చెఱందవులనే, నిఁక నుండగఁజూడు; పంచుచో

నేచరణంబు లేయుదర మేయు ర మేళిర మేకరంబు లీ

వాచరణంబు లాయుదర మాయు ర మాళిర మా కరంబులున్.

చెఱ - చెరసాల; రజనీచర-రాక్షసుఁడా?; ముక్తిపొందు-మోక్షము
యొక్క కూడిక: ఏచెర - వృద్ధిపొందినదయ్యా!, నేను వెళ్ళునప్పుడు
నా యవయవము లెట్లున్నవో మరలనట్లున్నవో లేవో చూచికో అనగా
రాక్షసుఁడు వాని నిజానికి నబ్బరవడి యొడలుపులకరించగా మధ్యాహ్నపు
తెండకు వాని బట్టతల మాడుచుండగా పిచ్చియొక్కన యేనుగువలె వాని
చుట్టు ప్రదక్షిణించి వాని పాదములమీద పడి దాసరియొక్క యొక్కొక్క
పాదము తన దంతములమీద నెత్తిపట్టుకొని “ఓయీ! నీకు సాటియెవ్వరు?

నీ దైర్ఘ్యమును నీ నిజమును చెప్పరానివి. వీనియందు కురుంగుడినంటి కృపావలంబివైన నీకు నెవ్వరును సరిపోలరు.

అనఁగా-దాసరి రాక్షసుని కౌగలించుకొని :

“ఓయీ ! నీ దయవలన నీ నాఁడు నావ్రతము చెల్లినది.”

“బాసలు బండికండ్లు మఱి ప్రాణభయంబున లక్షసేసి నం గ్రాసము కృచ్ఛలబ్ధిముడు గన్వసమే ? యిది నీకెల్లెనో ! భూసురవంశ్య ! పుణ్యజన పుణ్యజనాంకము దావకీనమే పో, సమకూరెడిం గులముపొత్తున దైత్యులకెల్ల నం కతన్.

బాసలు - వాగ్దానములు; బండి కండ్లు - బండి చక్రపుటాకులు; గ్రాసము - తిండి; కృచ్ఛలబ్ధిము - కష్టముమీదగాని దొరకడు. ఉడుగన్ వశమే - భోజనము మానివేయుట సాధ్యమా? పుణ్యజనా! - ఓ రాక్షసుడా!; రాక్షసులకు పుణ్యజనులనిపేరు. రాక్షసు లందఱు నీ మూలముగా పుణ్య జనులై నారు.

[శబ్దమునకు రెండర్థములుండును. ఒకటి యోగికార్థము. రెండు రూఢ్యర్థము. యోగికార్థమనగా వ్యుత్పత్త్యర్థము. రూఢ్యర్థమనగా వాడు కలీనున్న యర్థము. పంకజము-రూఢ్యర్థము తామరపువ్వు. యోగార్థము- బురదయందు పుట్టినదియని. సంభావన - యోగార్థము, గౌరవము; (రూఢ్యర్థము) యాచన; అట్లే పుణ్యజనుడు. రూఢ్యర్థము రాక్షసుడు. యోగార్థము పుణ్యముకల మనుష్యుడని.]

అని మరల దాసరి యిట్లనెను. “కడుపాకలితో నకనకలాడఁగా నన్ను వదలిపెట్టితివి. మేము మీజాతికి అన్నము. నామీదనొట్టు. నన్ను భక్షింపుము.” అనగా రాక్షసుడు “ఏమయ్యా! ఇట్లనుట న్యాయమా? ఈ మనుష్యమాంసముతో నీ శరీరము నెన్నొట్లు పోషించితిని? ఎవడో మహానుభావుడు రాడా నన్ను రక్షించడా? అని యెదురు చూచుచుండగా

మహానుభావుడవగు నీవు వచ్చి యిట్లనుట న్యాయమటయ్యా! నా శరీరము తినుమనుట దయయా! నన్ను రక్షించుమనుట దయగాని. నీవు దయతో నీ వీనాడు ప్యామినిగూర్చి పాడినపాటయొక్క పలితమిమ్ము. నే నీ దుష్ట జన్మబాసెదననెను. అంత దాసరి యిట్లనెను : “ఓయీ! ఒకనాటి సంగీత ఫలమే! ఒక్క- నిమనము పాడినఫలముగూడ నీవును, దేనికీయవలయును? ఈ శరీరముకోసమా?

దీక్షుల తనువెత్తి తిరిపి తనువుదోన

యెన్నిమార్లెత్త మీయేను నీవు?

గౌసరి తనువెత్తి కీట తనువుదోన

యెన్నిమార్లెత్త మీయేను నీవు?

చూశంగ తనువెత్తి మశళ తనువుదోన

యెన్నిమార్లెత్త మీయేను నీవు?

ధగణీశ తనువెత్తి నానశనువుదోన

యెన్నిమార్లెత్త మీయేను నీవు?

సోమయాజుల యెన్నిమార్లము, శ్వపచ

ఖినులుల మెన్నిమూలులు గాము, సోమ

గాములము నెన్నిమూలులు గాము వెండి

కంప రిపు భక్తుల మొకండె కాముగాని.

ఎన్ని జన్మలెత్తితిమి కాము? విష్ణుభక్తులము కాముగాని ఈశరీరము కోసము పుణ్యమమ్ముట వచ్చకర్పారమిచ్చి యుప్పు తీసికొన్నట్లు” అనగా రాక్షసుడు.

సంగీత భంబున గో

సంగీతగమైన దయపొందగ నీవే; మీన్

మ్రుంగిన గ్రుక్క న్వారిధి

కిం గొరితయే? కొదయే విష్ణుకీర్తన కనినన్.”

గోసంగి - మాలవాడు; చేప సముద్రములో నొక గ్రుక్కెడు నీళ్లు త్రాగినచో సముద్రమునకు లోతా? నాకుఁ గొంత యిచ్చినచో నీ విష్ణు కీర్తనకు కొడువయగునా?

అనగా దాసరి యిట్లనియె :

“ఏలా నొంచెద దేహమిట్లడిగి? యెంతే. బాస మేనం బలం బో, లీలావటు గీత కీర్తనఫలంబో, నీయెడ న్నున్నపా (బే) తాళప్రశ్నలు మాని మేన్గొనుము; బేతాళచ్చలోక్తిన్ రుషం దూలింపం దలఁ తేని; పుట్టుమఱి నూతుల్లివ్వ బేతాళముల్.”

ఓయీ! అదేహము-దేహముకాని దానిని; అడిగి ఎందుకు బాధించెదవు? మన యిద్దఱి నడిమి యొప్పందమేమిటి? నా శరీరములోని మాంసమా? కీర్తనఫలమా? పాతాళప్రశ్నలు మానుము. చిక్కుప్రశ్నలని యర్థము. రాక్షసులు పెట్టెడు మిషమాటలుపెట్టి నన్ను ఢింకాకొట్టింపఁ దలఁతేని నూతులుత్రవ్వగా బేతాళములుపుట్టును. (ఈమాట లోకములోని సామెత.)

అనగా సాలకటంకచేయుండు అనగా రాక్షసుండు. సాలకటంకట - అన్నది ప్రజాపతి సృష్టిలో నొకానొక రాక్షసస్త్రి పేరు. దాని సంతానము సాలకటంకచేయుండు. వాడు సాల కటకటంబడి యిట్లన్నాడు. “అయ్యా! విష్ణుభక్తులకు దయవలదా? పూర్వము రామానుజాచార్యుండు గురువు చెప్పినమంత్రమును శ్రీరంగమునందలి గోపురమెక్కి యందరకు చెప్పఁగా గురువు కోపించగా నేమనెను. “స్వామీ! నే నొక్కడను రౌరవనరకమునఁ బడుదును. విన్న ప్రజలందఱు మోక్షములకు పోవుదురుకదా” అనగా గురువు సంతోషించెను. ఇట్లు రాక్షసుడెన్నోచెప్పి దాసరి పాదమ్ములమీద పడి ఆపాట ఫలములో సగమువద్దు పాతిక యిమ్మునెను.

దాసరి యీయననెను, అప్పుడు రాక్షసుడు “కానిమ్ము నీవు నేడు స్వామినిగూర్చి యనేక కీర్తనలు పాడియుండువు. చివరి కీర్తన ఫలమైన

నిమ్ము. ఈయనిచో నేను నీకాళ్లు వదలను.” అని మొండిపట్టు పట్టగా చివరకు దాసరిగుండెలో జారి యుదయించెను. జాలికలిగి యిట్లనెను : “ఓయీ ! స్వామియొక్క కైంకర్యమునకు ఫలితమింతయని నేనెట్లు చెప్పగలను ? కొంత తీసికొమ్మనుటకు నేనెవ్వఁడను. నిన్ను భగవంతుఁడే రక్షించును. ఊరిడిల్లు మనగా మాలదాసరి నోటిమాట వానినోటనేయుండెను, బ్రహ్మరాక్షసుఁడు వాని రాక్షసత్వము పోయి - పూర్వమతఁడు సోమశర్మ యన్న బ్రాహ్మణుఁడు—ఆ సోమశర్మయై నిలచెను. అతడు మహాభాగవతశ్రీ పొందెను. మాలదాసరికి ప్రదక్షిణముచేసెను. వానిని స్తోత్రముచేసెను. అతఁడు మరల పెండ్లాడలేదు. శీర్ఠయాత్రలు సేవించెను.

కనుక విష్ణుకీర్తనవంటిది మరియొకటి లేదు.

వ సు చ రి త్ర

ఈ గ్రంథము తెలుగు భాషలో నున్నదని చెప్పఁబడు పంచ కావ్యములలో నొకటి. ఈ గ్రంథమును వ్రాసిన యాయన పేరు రామరాజ భూషణుడు. భట్టుమూర్తి యని యాయన కింకొక పేరు. ఇది మహాశ్లేష కావ్యమని చెప్పుదురు. రెండవములు గల కావ్యములు వేతే యున్నవి. రాఘవ పాండవీయము, నల హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, రావణ దమ్మీయము మొదలైన గ్రంథము లున్నవి. అవి రెండు కథల జోడింపులు. ఇందున్నది ఒక్కటయే కథ. కాని యిందనేకములైన శ్లేషలున్నవి. ఇంచుమించుగా ప్రతి పద్యమునందు శ్లేషలు కొల్లలు కొల్లలుగా నుండును. ఈయన పెద్ద పండితుడు. ఈ కథ చమత్కారమైనది.

చేది దేశము కలదు. వింధ్యకు దక్షిణమున చేది, చేర, పాండ్యాది దేశములు పూర్వముండెడివి. అందులోనిది యీ చేదిదేశము. ఆ దేశమునకు రాజధాని అధిష్ఠానపురము. సామాన్యముగా మన పూర్వకావ్యము లందొక పట్టణమును జెప్పెదరు. ఆ పట్టణము నందలి వాల్గు వర్ణములవారిని, కోటను, అగడితను, పూవులమ్మెడువారిని మిక్కిలి వర్ణింతురు. ఇందు నల్లే కలదు. ఆ యూరి ప్రక్క శుక్తిమతి యన్న నది ప్రవహించుచున్నది.

చెన్నగు నన్నదీ పులిససీమల దాగిలిమూత లాడుచున్
వెన్నెల రేలు కప్పురపు విప్పటనంటుల నీడ నీగు రా
కన్నెల తోయనన్నలకుఁ గన్నులు మాయు దదీయ వాసనల్
మన్ననఁ గాంచి కప్రపు దుమారము రేచు సమీర డింభముల్.

ఆ నదియొక్క యిసుకలయందు రాచకూతుండు వెన్నెల తేలయందు దాగుడుమూత లాడుదురు. అచటనున్న గాలి కుట్టవాండు కప్పురంపు పొడి వారి కన్నులలో చల్లి వారికి సహాయపడుదురు.

ఆ రాజధానికి రాజు వసు నృపాలుడు. ఆయన పేరు వసువు. పెద్దన్న గారు మను చరిత్రమును వ్రాసిరి. ఈయన వసుచరిత్రమును వ్రాసెను.

సామ్యము వట్టి పేరునందే ! మనుచరిత్రలో నున్నది మనువుయొక్క కథ కాదు. మనువుయొక్క పుట్టుక కథ. ఈ పుస్తకము మాత్రము నిజముగా పసువన్నరాజు కథ.

దేవతలలో పసువులని కొందఱున్నారు. వారెనిమిదిమంది. వారిలో నొక్కడే భారతమునందు భీష్ముడై పుట్టినాడందురు. ఈయన కూడ వారిలో నొక్కడే—యిచ్చట రాజై పుట్టినాడు.

హిమవత్సర్వతము కుమారుడైన కోలాహలమన్న పర్వతము శుక్తి మతీనది కడ్డముగా వచ్చి నిలువఁగా నీ వసురాజు తన కాలి బొటనప్రేలితో వానిని గవ్వను మీటినట్లు మీఱెను. అప్పుడు దేవేంద్రుఁ డితనితో స్నేహము చేసెను.

ఆ కోలాహల పర్వతము పాపము ! ఆ రాజుయొక్క కాలివగ్గఱ ప్రాణాచారము పడియుండఁగా రాజు దానిమీద దయపూని దానిని కేళి శైలముగా మన్నించెను.

అతఁ డీరీతిగా మహా శౌర్యవంతుడై యుండఁగా వసంత ఋతువు వచ్చెను.

లలనాజనాపాంగ వలనావసదనంగ

తుల నాభికాభంగ దోఃప్రసంగ

మలసానిలవిలోల దళ సాసవ రసాల

ఫలసాదర శుకాలపన విశాల

మలి నీల గరుదనీక మలిసీక్యతధునీ క

మలిసీ సుఖతకోక కులవధూక

మతికాంత సలతాత లతికాంతర నితాంత

రతికాంతరణతాంత సుతనుకాంత

మకృత కామోదకురవ కావికలవకుల

ముకుల సకల వనాంత ప్రమోదచలిత

కలిత కలకంఠకుల కంఠకాకలి వి

భాసురము మోల్పు మధుమాస వాసరంబు.

పద్యముయొక్క యర్థమట్లుంచి తాత్పర్యమేమనగా వసంతకాలపు దివసము వచ్చెను అని.

ఈ భట్టుమూర్తి గొప్ప సంగీత విద్వాంసుడు. ఇట్లు పద్యము వ్రాయుట మరియొక్కనికి సాధ్యము కాదు.

అట్లుండ నుద్యానపాలురు వచ్చి రాజుతో పూదోటలోని సౌందర్యమునుగూర్చి చెప్పుచుండిరి. ఈ మీ పూదోటతో చైత్రరథమును సాటి చెప్పటకు వీలులేదు. కుబేరుని పూదోటకు చైత్రరథమని పేరు. ఇక్కడ నున్న యొక్కొక్క చెట్టే చైత్రరథము. తమరు వచ్చి పూదోటమఁ జూడ వలయునని ప్రార్థించిరి. అంత రాజునకు పూదోటను జూడవలయునని పించెను. దానికోసము రథమును దెప్పించెను. దానిమీద నెక్కి పుష్పిద్యానమునకు వెళ్లెను. వెండి బెత్తాలవారు 'సాంగు భళా' యనగా తేరుఁ దిగి తోటలోనికి పోయి తోటలోని సౌందర్యమంతయుఁ జూచుచుండెను.

ఆ పూదోటలో ననేక దోహదక్రియలు జరుగుచుంచెను. దోహదము లనగా వేళకానివేళ వృక్షములను పూయించుటకు, ఫలింపజేయుటకు జేయు ప్రయత్నములు.

అప్పు డా కొండమీద నున్న ఒక కిన్నరదంపతులు “ఓ రాజా! నీకు కొద్దిలో అన్యధురాసదమైన యొక శుభము కలుగబోవుచున్నది” అని చెప్పి వెళ్ళిరి.

అంతట నా రాజు తనకు కలుగఁబోవు శుభము కొఱకెదురుచూచు చుండెను.

రాజులకు నర్మ సచివు లుందురు. అనగా వారు రాజున కెప్పుడును సంతోషము కలిగించుచుందురు.

అప్పు డొక నర్మసచివుడు రాజుతో నిట్లనెను : “రాజా! నా చే చాయన చూడుము. ఆ యాకాశములో నల్లని మబ్బులో కొన్ని చెట్లు గలవు. అవి నందన వనములోని వృక్షములు” అని అనగా రాజు నవ్వి

“ఓయీ ! అది మన క్రీడాపర్వతము. అది యింద్రనీలమణులతోఁ గట్టిన ప్రదేశము. అవి నందనవనములోని చెట్లు కావు.”

ఆ నర్మసచివుఁడు చాల సేపా కొండను పొగిడెను. వారిద్దఱును నా కొండ నెక్కి విశ్రమించుచుండఁగా వారి కొక్క కలస్వనమ్ము విన వచ్చెను.

“వీనులవిందై, యమృతపు
సోనల పొందై, యమంద సుమచలదళిని
గానము క్రందై, యాస్వన
మానందబ్రహ్మమైన నధిపతి వల్కెన్.”

అప్పుడు రాజు

“నానాగాయన గాయనీమణుల గానం బుర్వి నాలింపమో
నానాటన్ నగభేది వీటఁగల గన్ధర్వాప్సరోగీత వి
ద్యా నై పుణ్యము తెన్ని యేని వినమో ! యందైన నిందైన విం
దై నాదం బొనగూర్చునే మదికి నిట్లానంద సందోహమున్.”

అనఁగా నర్మసచివుఁ డిట్లనెను : “ ఓ రాజా ! ఎవరో వీణతో కలిపి పాడుచున్నారు. ఆ సంగీతమునకు కోకిలలును, నెమళ్ళును ప్రతిస్పృశించుచున్నవి.” అనఁగా రాజునకు మనస్సలో నొక యనురాగము కలిగెను. కలిగి నర్మసఖునితో “ఆ పాడెడివారెవ్వరో చూచి రమ్ము. మనముఁ గూడ నచ్చటికి పోదము” అని వానిని పంపెను. ఆ నర్మసఖుఁడు వెళ్ళి శుకశారకల మోక్ష ఘుమఘుమితంబైన కోస నొకదానిని గనెను. అచ్చట నొక దివ్య మందిరమును జూచెను. అందులో స్త్రీలుండిరి. ఇతఁడు చెట్లచాటున నుండి చూడఁగా

తరువుల పొంత పొంచి పసుధావరమిత్రుఁడు గాంచె నచ్చటం
దరుణిఁ దమోవిసీలకచఁ దామరసోదరప్రభం
దరళవిలోచనం దతనితంబఁ దటిన్నిభగాత్రవల్లరిం
దరుణ శశాంకఫాల నొక తన్వీఁ దరంగవళిం దలోదరిన్.

ఆమె వీణావాదనము చేయుచున్నది. అంతట నర్మశఖుఁ డామెను జూచి యామె సౌందర్యమున కాశ్చర్యపడి తన రాజును దీసికొనివత్తునని వెల్లెను. వెళ్ళి రాజుతో చెప్పెను. “అయ్యా! అక్కడ వీణ వాయించు నొక్క యలివేడినిఁ గంటిని.”

అని యామెను చాల పద్యములమీద వర్ణించెను. అందులో నిది యొక పద్యము.

నానా సూనవితాన వాసనల నానందించు సారంగ మే
లా నన్నొల్లదటంచు గంధఫలి బల్కాకన్ దపంబంది యో
షా నాసాకృతిఁ బూని సర్వసుమనస్సారభ్య సంవాసి యై
పూనెన్ బ్రేక్షణమాలికా మధుకరీ పుంజంబు నిర్వంకలన్.

ఇది ప్రసిద్ధమైన పద్యము. స్త్రీయొక్క అనేకావయవములు వర్ణించు టలో నామె ముక్కునుఁ గూడ వర్ణించెను. దీని కొక కథ యున్నది. ఈ పద్యమును పారిజాతాపహరణ గ్రంథకర్తయైన సంది తిమ్మన్న వ్రాసె ననియు, అందుచేతనే యాయనకు ముక్కు తిమ్మన్న యని పేరు వచ్చిన దనియు, ఆయనవద్ద నీ భట్టుమూర్తి యీ పద్యమును డబ్బిచ్చి కొన్నాడనియు, కొని యీ పద్యమును తన గ్రంథములో పెట్టుకొన్నాడు. ఇది కథ.

కథ నిజమో కాదో కాని పద్యముయొక్క గొప్పదనమును మాత్రము చెప్పుచున్నది. సారంగము-తుమ్మెద; గంధఫలి-సంపెంగపువ్వు. ముక్కును సంపెంగపువ్వుతో పోల్చురు. స్త్రీలయొక్క కంటి కాంతులను తుమ్మెదల వరుసగా చెప్పదురు. తుమ్మెద యనఁగా, తేటి, యనఁగా తేనెటీగ. అన్ని పువ్వులమీద వ్రాలును గాని సంపెంగపువ్వుమీద వ్రాలదు. పువ్వులు స్త్రీలు, తుమ్మెద పురుషుఁడు.

ఇట్టివానిని కవి సమయము లందురు. మన కావ్యములలో చాల భాగము కలిగెడి శోభ యిట్టి కవి సమయముల నవలంబించియే పుట్టుచున్నది. అన్ని పువ్వులమీద వ్రాలెడి తుమ్మెద నామీద నేల వ్రాలదని సంపెంగపువ్వు

తపస్సుచేసి ఆ స్త్రీయొక్క ముక్కుగా జన్మించినది. ఈ సంపెంగియైన ముక్కునకు రెండు వైపులను చూపులను తుమ్మెదల జారులు వెలసెను.

“ఓయి రాజా ! నేను వారి యెదుటికి పోలేదని వారినిఁ జూచి నీకు చెప్పుటకు వచ్చితిని.”

అనఁగా రాజున కతని మాటలు తాను విన్న సంగీతముకంటె మధురముగా నున్నవి. ఆ రాజునకు వెంటనే యామెమీద ప్రేమ కలిగెను. విరహ బాధ యుదయించెను. ఇంతకు ముందేకదా కిన్నర దంపతులు నీకు శుభమగు నని చెప్పిరి. రాజునకు తొందర యొక్కవయ్యెను. ఇద్దఱును కలిసి పోయిరి. రాజు వెళ్ళి అచట బంగారపు మేడఁ జూచి తీరగల చాటుననుండి చివురు టాతుల సందుగా నామెను చూచెను.

కనుక వ పూర్ణ కామమగుఁ గన్గవకన్నఁ బూర్ణ కామమే
మనమతి చిత్రవృత్తి యగు మానవవృత్తికి మున్న చిత్రమై
తనువు రసోత్తరంగమగుఁ దత్తనువై ఖగికన్న సంధ్రమం
పెరసి రసోత్తరంగమగు నీప్పిశమానఁ మానభేషికిన్.

కన్నులు పరిస్పృష్టిపొందినవి. సంపూర్ణమైన స్పృష్టిపొందినవి. అంత కంటె కూడ మనస్సు శృప్తమైనది. అయి చిత్రమైన వృత్తి కలిగియుండెను. మనస్సుకంటె కూడ అతని శరీరము రసోత్తరంగమయ్యెను. ఆ రాజు యొక్క కోరిక ఆ శరీరము కంటె రసోత్తరంగమయ్యెను. ఇది యాశ్చర్య కరమైన పద్యము :

జననాథోత్తము డింతి జూడ ననిమేషత్వంబుఁ గాంఠించు; న
య్యనిమేషత్వము కాంత కాంతముఖ చంద్రాసేన నానందవా
సనఁ బ్రాపించినఁ గోరునప్పు డనిమేష స్వామిభావంబుఁ గ
న్గన నెందున్ నృపులు త్తరోత్తర పనానూనస్పృహ చంచలుల్.

అనిమేషులు — దేవతలు; నిమేషము — తెప్పపాటు; దేవతలు కను తెప్పలు మూయరట; అందుచేత ననిమేషు అనగా దేవతలు. అనిమేష స్వామి — ఇంద్రుడు; నృపులు—రాజులు; ఉత్తరోత్తర పదానూన స్పృహ చంచలుల్ — ఎప్పటికప్పుడు వైచైకి పోదమన్న అశచేత స్థిరత్వములేనివారు

ఈ లతణము రాజునకు ఆమె పాదమునుండి మొగమువఱకు వ్యాపించిన దృష్టిలో కూడ నున్నట్లు తరువాత చెప్పబడినది. చివఱకు రాజు ఇంకొక యూహయే లేనివాడయ్యెను అప్పుడు నర్మసఖుడు దగ్గఱకువెళ్ళి లతణు రాజుతో మాటాడువఱకు రాజునకు స్మృతి లేదు. నర్మసఖుఁ డిట్లనెను : “నేనొక సన్యాసివేషము వేసికొని, మహారాజా ! ఆమెవద్దకు పోయి ఆమె పుట్టుపూర్వోత్తరములు తెలిసికొని వచ్చెదను, నన్ను పంపుము” అనెను. రాజునెనుగదా ! “చాల జాగ్రత్తగా వెళ్ళి రావలయును. నీ తెలివి చూతును గదా, వెళ్ళు” మనెను.

ఇతఁడు యతి వేషమును బూని వెళ్లెను. అప్పు డామె చెలికత్తెలలో నొకతె

“గంధగజయానగీతి ప్రబంధకలన
నలరి యతి వియ్యమై వచ్చు నరిది మగువ
లార ! కనుఁగొంటిరే యను నాళి వాక్య
మొకటి విననైన నిదె వేళ యొదవె ననుచు”

అతివియ్యము—ఈ అతిలోనున్న ‘అ’కారము తెలుగులో సంధివలన ‘య’ అగును. అప్పుడు యతి వియ్యమగును. అందుచేత యతి వచ్చుచున్నాడని నీకెట్లు తెలియును ? అని శ్లేషమీద చమత్కారము చేసెను.

తరువాత యతి వెళ్ళగా నా స్త్రీలందఱు లేచి గౌరవించిరి. మీరెవ్వరని యడిగిరి. ఈ దొంగయతి తన పేరు గౌతముఁడని చెప్పెను. అని “ఓ వలమాన మీన మిథునోపమ లోలివిలోచనాంత కాంతా !” అని పిలిచెను. రెండు చేపలతో సమానమైన కన్నులుగల యాడదానా ! యని యర్థము. కాని కూర్పు బాగుగా నున్నది కదా !

తెలుగులో చాలమంది కవులు పద్యములయందు ఒక్కొక్క చరణము రమణీయముగా చేయుదురు. తక్కిన పద్యము దానికి తీసిపోవును. దానికోస మా పద్యమంతయు నేర్చుకొనవలయును.

అంత నా యోగి తాను వసురాజు నాశ్రితుఁడనని తాను నా రాజును ఉద్యానవనమునకు చూచుటకు వచ్చితిమని, యిచ్చటనే యీ పిల్లను చూచితి

మని యామెను చూడఁగా తనకును రాజునకును వాత్సల్యమును, జాలియు, నాశ్చర్యమును గలిగినవనిచెప్పి "యామెను జూడఁగా లక్ష్మియో, పార్వతియో యన్నట్లున్నది. ఈ యమ్మాయి యెవ్వరో చెప్పము".

అట్లుపటలో లక్ష్మి యనుటకు సింధునందన యని, పార్వతి యనుటకు అచలేంద్రనందన యని వాడెను. సింధువనగా సముద్రము. అచలేంద్రమనగా కొండ. అప్పు డా చెలికత్తెలు ఈమె సింధు నందన, అచలేంద్ర నందన ఇద్దఱును. అనగా నీమె సింధువనగా నది - నదికి పుట్టినది. కొండకును పుట్టినదియని యర్థము.

అసలు విషయమేమనగా శుక్తిమతి నదిని మొట్టమొదట కోలాహల పర్వతము అడ్డగించగా నీ పిల్ల పుట్టినది. ఇక్కడి చమత్కారమో యేమో యేమనగా నది స్త్రీ పర్వతము పురుషుడు. వాఁ డామెను బలాత్కార ముగాఁ బొందెను. అప్పుడు పుట్టిన బిడ్డ యీమె. ఈమె బలాత్కార సంయోగ సంతానము. అప్పుడుకూడ మంచి పిల్ల లే పుట్టుదురు కాబోలు ! ఆ చెలికత్తెలు ఆమె యీ జన్మ వృత్తాంతమును చెప్పిరి. కాని వర్ణించవల యును గదా ! ఈ శుక్తిమతి నర్మదా బహుదా వేత్రవతీ సరస్వతీ ముఖ్య నదులు చెలికత్తెలుగా ప్రతిదివము బ్రహ్మను సేవించి వచ్చుచుండును. ఒక నాడు తిరిగి వచ్చుచుండఁగా కోలాహలుడను పర్వతుడు శుక్తిమతి కెదు రయ్యెను. వాడు చాల అంపగాడు. ఇవట నొక సీస పద్యము కలదు. అతఁడు తక్కువవాడు కాదు. అతఁడు

అనుషమ భాగ్యకాలి కచలాధిపమౌళిః బుద్ధుఁడై జగ
జ్జనని కనుగు దమ్ముడయి, శంకరు ముద్దుమఱింది కుఱ్ఱయై
మనుతన భాగధేయ మహిమంబున మిన్నులు ముట్టివచ్చు ధ
న్యుని నతనిన్ భజించి నదియున్ విచారుంబున నోరయైచనన్

అతఁడు హిమవంతుని కుమారుడు. పార్వతీదేవికి తమ్ముడు. పరమేశ్వరుడైన శివునకు మఱిది. అతనిని చూచి శుక్తిమతి తప్పికోనబోయినది. ఆమెను జూచి యా కోలాహలుడు కామపరవశుడయ్యెను, అతఁడు తన ధైర్యమును గోల్పోయెను. ఆ నాటినుండి కోలాహలుడు శుక్తిమతి

మీద మనస్సుంచి జాడపడుచుండెను. అప్పటినుండి శుక్తిమతికూడ నతనియందనురాగవతి యయ్యెను.

ఆ కోలాహలుడు తన కోరికను పట్టుకొనలేక ఒకనాడు శుక్తిమతి దగ్గరకు వచ్చెను. శుక్తిమతి యతనిని బూజించెను. మిక్కిలి గౌరవముగా మాట్లాడెను. 'తమ రిచ్చటికి వచ్చుట నాయందు ప్రేమచేత కదా !' యనెను. అతడు నవ్వి 'నీవు మంచి తెలివి కలదానవు. నా రహస్యమును వెంటనే కనిపెట్టితివి. నేను నిన్నెప్పుడును మనస్సులో భావించును.

“ఆ పద్మాదభవు నోలగంబునకు దివ్యద్వీపిను ల్నిచ్చ రా
రో, పోరో. మఱియెందఱేనియును వారున్ మేము సంధింపమో
యే పద్మానభావికం జెలియ ! నిన్నీక్షించినట్లుండదే
లా పల్మాటలు పూర్వజన్మ కృతముల్గాఱోలు నీ నెయ్యముల్.

ఓలగము—సభ; ద్వీపినులు—నదులు;

ఈ పద్యము చాల సుకుమారమైన పద్యము. నీవు నాకెప్పుడెదురు పడినను తొలగి పోయెదవు గాని నిన్నెట్లు పొందుదునని నేనెప్పుడును దుఃఖ పడుచునే యుందును. నీ దయకోసము వచ్చితి ననెను. నన్ను రక్షించు మనెను.

అప్పుడు శుక్తిమతి భయపడి వినయముతో తన తక్కువదనమును చెప్పుకొనెను.

ఈ పద్యము లన్నియు శ్లేషము. సామాన్యముగా చదివినచో తెలియును. చదువవలయును.

అప్పుడు కోలాహలుడు చిన్నబోయి మరియు దీనముగా మాట్లాడెను. శుక్తిమతి యిట్లనెను : “అయ్యా ! నన్ను పొందినచో నీవు తేలిక వాడవగుదువు. పోయి తీర్థయాత్రలు చేయుము. నీవు కోరినచో రంభాద్య పుర స్త్రీలు వత్తురు,” అనగా కోలాహలుడు మిక్కిలి దీనుడై రాగాంధుడై యామెను పట్టుకొనెను.

వేణి చలింపఁ గంపితనవీన మృణాళ భుజాగ్ర కంకణ
 శ్రోణి నటింప, లోల శఫరినిబిరిస కటాక్షకాంతి వి
 స్నానము చూప, హంసక గణకృతనంబులు మీఱ; నైకత
 శ్రోణి వివర్జితాబ్జ ముఖశోభితయై కడు సంభ్రమించినన్.

వేణి — 1. జడ, 2. నీటిపాయ; మృణాళము — తామరకాడ;
 కంకణము — 1. గాజు, 2. నీటిబొట్టు; శఫరినిబిరిస కటాక్షకాంతి — శఫరి-
 అడు చేప.

నైకత శ్రోణి; వివర్జితాబ్జముఖ శోభిత వీనియందు విగ్రహ వాక్య
 ములు చెప్పటచేత స్లేషలు సిద్ధించును. చేపలే కన్నులు — లేదా చేపలవంటి
 కన్నులు, నైకతమే శ్రోణి భాగము లేదా నైకతమువంటి శ్రోణి భాగము
 కలది. అబ్జమే ముఖము లేదా అబ్జము వంటి ముఖము.

“ఈ రీతిగా నాగద్దటి యమ్ముద్దరాలి బెద్దయుం బ్రొద్దు నిరోధించు
 సమయంబున.”

అప్పుడు శుక్తిమతి వసురాజును రక్షింపుమని యటచెను. ఆమె
 యొక్క శోకార్త నినాదములు వీరును వారును పోయి వసురాజుతో
 చెప్పిరి. “అయ్యా! మహారాజా! ఎవడో యొక వర్షతుఁడు శుక్తిమతి
 నడ్డగించెను. గ్రామములు చెడిపోయెను. ఇండ్లు పడిపోయెను. జంతువులు
 తిరుగుటకు వీలులేకుండెను.”

ఈ రీతిగా చెప్పిరి. ఇందులో మన్న చమత్కారమేమనఁగా — ఒక
 నదికి కొండ యడ్డముగా వచ్చినచో నేమగును? నది పొంగిపోయి యూళ్ల
 మీద పడును. దీనిని కవి యొకానొక పురుషుడొక స్త్రీని మానభంగము
 చేసినచో కలిగెడి ధర్మముయొక్క యుపద్రవముగా జెప్పెను.

అంత రాజు అభయమిచ్చెను. ఆయన పెద్ద సైన్యముతో బయలు
 చేరెను.

ఆ రాజు వచ్చుచున్నాడని యా వర్షతము కూడ భయపడ సాగెను.
 ఆ రాజు వచ్చి యా వర్షతమును తన కాలి గోటితో మీఞెను. ఆవర్షశ
 మెగిరి దూరాన పడెను.

ఈ దొంగ యతి ఆ రాజు చెలికాడు. వాని కీ కథ యంతయు దెలియును. వీడు మొదటనే తాను వసురాజు కృపచేత బ్రతుకుచుంటినని చెప్పెను. ఆ పిల్ల ఈ సందర్భములో పుట్టినదని వారు చెప్పబోవుచున్నారు. ఒక్కని కథ యొక్కరికి పూర్వమే తెలిసినట్లున్నది. మరి యెందుకయ్యా యింత రగడ పెంచుట యనగా -

పర్వతము. నది. దీని కది యడ్డము వచ్చుట. ఇద్దటి యందు స్త్రీ పురుష లక్షణము. లోకములో నదికడ్డమైనచో జరిగెడి భూతముల వికారము. ఈ రెంటు నడుమ నభేద ప్రతిపత్తిగా స్లేష సాహాయ్యముతో విలక్షణమైన యొక కవితా పద్ధతిని వెలయించుటకు.

ఒక కొండ యడ్డము వచ్చుట - నది పొంగుట పాయలు వాటుట తరంగములు లేచుట - గల్లెగపాటుట. పడులు లేచిపోవుట - జనమిబ్బంది పడుట - ఇట్టి పరిస్థితులలో నదులు వరదలమీద నున్నప్పుడు చూచుటొక సరదా. మనమందులో కొట్టుకొని పోకపోయినచో దూరమునుండి చూచుట యొక యాశ్చర్యము. ఒక యానందము.

ఒక చమత్కారపు మాట యున్నది, స్వామీ ! నక్క కుడివైపునుండి యెడమవైపునను తీర్చుట మంచిదా యెడమవైపుననుండి కుడివైపునకు తీర్చునా యని యడిగెనట.

ఒక చమత్కారమైన శాస్త్రీగారు చెప్పిన సమాధానమేమనగా 'నెట్లు పోయిననేమి మనలను కరవకుండ పోయినచో చాల మంచిది.' అని. ఆ రీతిగా పాంచభౌతికములైన విప్లవములు ద్రష్టల కాశ్చర్యజనకములు. సంతోషదాయకములు. చనిపోయినవారికి కాదు. బ్రతికియున్నవారికి. ఈ కథలోని రమ్యత సగమచ్చట నున్నది.

అప్పుడు పుష్పవర్షము కురిసెను. ఇంద్రుడు తదితర దేవనాథులతో రాజును చూచుటకు వచ్చెను. రాజేంద్రునకు నమస్కారము చేసెను. ఇంద్రుడు రాజును మిక్కిలి మెచ్చుకొనెను. ఇంద్రుడు వసురాజున కొక విమానమును బహుమానము చేసెను. ఆ విమానము ప్రతి దినమును బోతె

బంగారు నాడెములను కురియును. ఈ విమానము ముందు పువ్వుక విమానముకూడ సరికాదట. అంత నిండ్రుడు వెడలిపోయెను.

అంతట నా రాజునకు శుక్తిమతి తాను విహరించు దిగుడుబావి, కోలాహలము క్రిడా పర్యవముగా నుండెను.

అప్పుడు శుక్తిమతి గర్భవతి యయ్యెను. ఆమె యొక కుమార్తెను నొక కుమారుని గనెను. కోలాహలుడు తన కామెయందు బిడ్డలు కలిగినందుకు చాల సంతోషించెను.

అచటి మౌను లాపిల్ల పేరు 'గిరిక' యని పెట్టరి. ఆమెను కాంతార దేవతలు ప్రోచుచుండిరి.

ఆ కోలాహలుడు తన కూతునకు సంగీతము నేర్పెను. ఈ రీతిగా నా చెలికత్తె దొంగ యోగికి ఆ పిల్ల యొక్క పేరును దాని పుట్టుకయును చెప్పగా చాల సంతోషించెను.

ఈ కథయంతయు రాజు చాటునుండి వినుచుండెను కదా ! ఆ రాజీ కథ యంతయు విని యీ పిల్ల తన సొమ్మనుకొనెను.

దొంగ మౌని యిట్లనెను. "మేము దివ్యదృష్టితో చూచితిమి. ఈ పిల్లను వసురాజేంద్రుడు పెండ్లియాడును." అని జోస్యము చెప్పెను. అప్పుడా చెలికత్తె "అయ్యా ! ఆ రాజెప్పుడు వచ్చును, ఎట్లు వచ్చును. ఈమె నెన్నడు పెండ్లియాడును." అని యాదుర్దా పడగా నా యోగి యిట్లనెను. "నీకంత భయముగా నున్నచో మా మంత్రశక్తిచేత నా రాజు నిప్పుడే రప్పింతు"నని 'మఱ్ఱ' యని యటచెను. రాజు "ఇదేవేళ" యని యెదుటికి వచ్చెను. ఆ రాజునుదూచి చెలికత్తె లందరు చకితలై లేచి నిల్చుండిరి. రాజు వారి దగ్గరకురాగా దొంగమౌని యాశీర్వదించెను. అచట నొక బంగారు పీటమీద కూర్చుండెను. ఆయననుజూచి గిరిక తానెంతయో రుతుక మూని యిద్దఱు నొకరినొకరు చూచుకొనుచుండిరి. వారిలో నొక చెలికత్తె పేరు మంజువాణి. ఆమె రాజును పొగడెను. గిరికను పొగడెను. మీ యిద్దరి సమాగమము చాల గొప్పగా నుండుననెను. రాజు తన నర్చనలుడై న యా దొంగమౌనిని పొగడెను. ఆ దొంగమౌని చాటునకువెళ్ళి తన వేషమును

మార్చి మరల నచటికి వచ్చెను. ఆ చెలికత్తెలు ఈ రాజయొక్క స్నేహితునిజూచి వాడే వీడనుకొనిరి. అంత గిరిక సిగ్గుపడి చాటునకుబోయెను. రాజామెచాటునకు పోవుటకు సంతోషపడలేదు. ఆ చెలికత్తెలువెళ్ళి యామెను దీసుకొనివచ్చిరి. బలవంతముగా తీసికొనివచ్చిరి. అయిన నామె మరల వెడలి పోయెను. రాజామెయొక్క వెడలిపోవుట కోర్వలేక యామె పోయిన జాడనే పోయెను.

అంతట రాజు తన నర్మనఖునితో తన కామమీదగల ప్రేమయంతయు దానిమీద దీని మీదపెట్టి యొలుకబోసికొనుచుండెను. చివరికి రాజు తన యూరునకు వెళ్లెను. రాజామెనుగూర్చి మిక్కిలి దుఃఖపడుచుండెను.

ఈత డిట్లుండెను. ఎందుచేత ? మన్మథుడట్లుచేసెను. ఆ మన్మథుడూరకుండెనా ? ఆమెనుగూడ నట్లేచేసెను. అక్కడ నామె యిబ్బంది పడుచుండెను. ఆమె చెలికత్తెలు ఆమెకు కొంత యోర్పుతెచ్చుటకు వనవిహారము జరిపిహారము చేయించిరి.

ఈ లక్షణములతో విరహవర్ణనలలో మన్మథుని, వాయువును, చంద్రుని, తిట్టుట కావ్యములయం దొక లక్షణము.

“కొండటవిల్లు వేదలల కుండలిరాజుట నారి యమ్మ నం
తుండట బైటిపల్లియలు తున్నినవాడట యొందురెండు భ
ర్గండిది నిండు పౌరుషమొకో యని గెల్వవె ముజ్జగంబు లు
ద్దండత నొక్కతుంట విలుదాలించి యంటిన కందుతూపులన్.”

ఇది మన్మథుని పొగడినవద్యము. శివుని త్రిపురాసుర సంహారము వర్ణింపబడ్డది. విల్లుకొండయట ! నారి ఆదిశేషువట, బాణము అనంతుడు విష్ణుమూర్తియట. మూడుపల్లియలు త్రుంచివాడట. ఇది గొప్పయాయని యోయి ! మన్మథుడా నీవు తుంటవిలు గైకొని మూడు లోకములు గెలువవా ?

‘లోకత్రయీ జయోత్సేకమ్ముఁ దెలుపు నీ
పడగ నారాయణ ప్రథమమూర్తి’

మన్మథుని బావుటామీద చేసయుండును. అతడు మత్స్యకేతనుఁడు. దశావతారములలో మొదటిది మత్స్యవతారము. అందుచేత నిట్లు వ్రాయుట వాగ్దత్తమైన గొప్ప చమత్కారము. ఇట్లు పసుచరిత్ర కవిత్వములో వంద లుండును.

ఆ గిరిక చివరకు మూర్ఛపోయెను. ఇచ్చట నొక పద్యమున్నది. ఇది మహాప్రసిద్ధమైన పద్యము.

మోహపదేశతమోముద్రితములైన
కన్నదమ్ముల హిమాంబు లునుపరాదు
శ్రమబిందు తారకాగమఖిన్నకుచకోక
ములఁ జంద్రనామంబుఁ దలఁపరాదు
శీర్షదాశాప్యంత శిథిలితాసుల తాంత
మసియాడ వీవన న్విసరరాదు
పటుతాప పుటపాక పరిహీనతను హేమ
మింకఁ బల్ల వపు టార్చిఁగరాదు
లలన కానంగ కీలికీలా కలాప
సంతతాబీడ హృదయ పాత్రాంతరాళ
పూరిత స్నేహపూరంబు పొంగి పొరలఁ
జల్లని పటీరసలిలంబుఁ జల్లరాదు.

మోహమును చీకటిచేత ముద్రితములైన కన్నలను తామరపూవు లందు మంచునీరు చల్లరాదు. తామరపూవులు రాత్రిపూట ముకుళించును. వానిమీద మంచు కురిసినచో నీలకను ముడుచుకొనిపోవును. ఇచ్చట నామె విరహాణిగనుక విరహతాద తగ్గుటకు విరహజ్వరము తగ్గుటకు మంచు నీళ్లువయోగింపరాదని యర్థము.

ఇట్లే పద్యమంతయు. ఈ పద్యముయొక్క గొప్పదనము ఈ శ్లేష లలో లేదు. ఒక లోకోత్తరమైన శబ్ద చారుత్వములో నున్నది. ఈ పద్యములో భట్టమూర్తియొక్క శైలి పొందిన యొక యనిర్వచనీయమైన మాధుర్య పౌకుమార్గములు శబ్దశిష్టత కలసిన యొకగుణము మరియొకచోట లేదని

చెప్పవచ్చు. మరియు నీ మొదటి రెండు చరణములలోని సౌందర్యము దాని కదేసాటి.

ఏ మంద మేమి సేయుద
మే మందని మందలింతమే మందమొ యిం
దే మందయాన నడుగుద
మేమందఱ మనుచుఁ దరళ హృదయాంబుజతై .

ఇదియొక రచన.

అంత నా చెలికితై లామెను విహార భవనమునకుఁ దీసికొని వెళ్ళిరి. అంత సూర్యోదయమయ్యెను. దాని వర్ణనయుండెను. మరల ప్రోద్బుక్తుంకెను. చంద్రుఁడు వచ్చెను. అంతలో నామె చెలికితై - దానిపేరు మంజువాణి. ఆమె వసురాజును పిలిచికొనివత్తునని వెళ్లెను. ఇచ్చట చంద్రదూషణము కలదు.

“రా జీవాతులనేచు పాతకివి చంద్రా ! రాజవాపీవు నీ రాజత్వంబునఁ జక్రముల్మనియెనో, రంజిల్లి సత్సంతతులొ తేజంబందెనో, డిందెనో యహిభయోద్రేకంబు, తాఁజెల్ల రే రాతై పుట్టుట రశ్మిమాత్రఫలమే, రాజౌట దోషార్థమే.”

ఓయి ! చంద్రుడా ! నీవు రాజీవాతులను బాధించెడి పాతకివి. రాజీవము-తామరపువ్వు. చంద్రుఁడు రాజీవములకు విరోధి - ఆ విరోధము వాని కెంతదూరము పోయినది ? ఆ రాజీవములవంటి కన్నులుగల స్త్రీలను గూడ బాధించుచున్నాడు. చక్రము - 1. భూమి. 2. చక్రవాకపక్షి; సత్సంతతులు - 1. సత్పురుషుల సమూహములు, 2. సత్కృతముల సమూహములు, అహిభయము - 1. శత్రుభయము; 2. రాహుభయము; డి. కిరణము, 2. ధనము. దోషార్థమే. 1. దోషములకొఱకా ? 2. దోషమునగా రాత్రికూడ.

ఇ.తులనేచు పాతకమదింతట నంభటబోదు పాంథ లో

కాంక్షిక ! నిన్ను ఘోరతమమై, ఘనమై యజహత్కళంకమై

వంతలఁబెట్టి యాటుపది వ్రక్కలుసేయక పూర్వపక్ష పుం
గంతులకేమి చూచెదవుగా తుది నీ బహుళార్థి భేదముల్.

పాంథ లోకాంతక ! — పాంథులనఁగా బాటసారులు. వారు భార్య
లను వదలిపెట్టి యుందురు కనుక విరహులనిచెప్పబడుదురు. వారికి యముని
వంటివాడా ! అజహత్ కళంకమై—జహత్ వదలుచున్న. అజహత్—వదలని;
వదలని కళంకమై అనగా నిత్యము మచ్చకలవాడవై యని యర్థము.

ఆరుపది వ్రక్కలు — పదునాటు కళలు; పూర్వపక్ష పుంగంతులకేమి—
శుక్లపక్షమునాటి దర్బాలకేమి ! బహుళార్థి భేదముల్—బహుళ — అనేకము
లైన; లేదా బహుళపక్షమునాటి ఆ గ్రిభేదములు.

పండితులు వాదనచేయునప్పుడు పూర్వపక్షము సిద్ధాంతము నని
రెండుండును. చెప్పినది సరిగాలేదని దోషములు చూపించుట పూర్వపక్షము.
దోషములు నిరాకరించి విషయమును స్థాపించుట సిద్ధాంతము. ఈ శ్లేషలో
ఆ చర్చాలక్షణము స్ఫురించుచున్నది.

కమలించెగాక యంగజపిరోధి శిరోధిఁ
దలకెక్కఁ జాలెనే హలహలంబు ?
క్రాచెఁగాక పయోధి కాండ ప్రకాండంబుఁ
బై కిఁ గొంగింతినే బాడబంబు
తూరెఁగాక ముకుందకుంద ప్రఘూణంబు
వెడలెనే యెఁగ గాలి విపిన కీలి ?
యడఁచెఁగాక శిలోచ్ఛయచ్చదా హంకృతు
లరచెనే నీరుగా నురపహేలి

నీ కరణి నట్లు దయలేక లోకమేర్పు
నీ కరణియైన యాలయస్త్రి నేత్రమునకు
ఖర కరాలోక గాఢ నిష్ఠురతపోగ్నిఁ
బెజిలివడ కున్ని భగమె ? కృపీట జన్మ !

కృపీఽజన్మండు — నీటియందు పుట్టినవాడు. కృపీటము — జలము;
చంద్రుండు అత్రిమహర్షిజన్మండు — పుట్టివాడని యొకవధు. అ — అపిరోధి—

శివుడు. శిరోధి - మెడ; హాలాహలము శివునిమెడను కమలించినదిగాని తలమీదికెక్కినదా? బాడబము సముద్రమును పొంగించినదా? ముకుందుడు - శ్రీకృష్ణుడు; తుందము - కడుపు, ప్రహూణము - ముంగిలి;

ఇదియొక విలక్షణమైన యూహ - చాల గడుసుగా చెప్పబడినది. ఇట్లు కొంతసేపు మన్మథుని తిట్టి మరికొంతసేపు చల్లగాలిని తిట్టెను. చివరకు

“అ జాబిల్లి వెలుంగు వెల్లికలడాయంలేక, రాకానిశా
రాజశ్రీ సఖమైన మోమునఁ బటాగ్రంబొత్తి యెగ్గెత్తి యా
రాజీవానన యేడ్చె గిన్నరవధూ రాజత్కరాంభోజ కాం
భోజీ మేళవిపంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబుగాన్.”

జాబిల్లి - చంద్రుడు; రాకానిశా రాజశ్రీ సఖము - పున్నమనాటి చంద్రునికి చెలియైన మొగము; పటాగ్రము - చీరయంచు; కిన్నరవధువు యొక్క ప్రకాశించుచున్న చేతియందున్న కాంభోజీరాగమునకు మేళవించిన వీణాధ్వనివంటి ధ్వనియొక్క యమృత ప్రవాహముతోరమ్ముగాన్ నిండుగా నామె యేడ్చెను.

ఈయన గొప్ప సంగీతవిద్వాంసుడు. ఏ రాగమునం దేభావముండునో యతనికి చక్కగా తెలియును. అందుచేత నీ దుఃఖము కాంభోజీరాగములో నుండునని నిరూపించినట్లున్నది.

మనుచరిత్రలో “పాటున కింతులోర్తురె కృపారహితాత్మక” యన్న పద్యము; పాఠజాతాపహరణములో “ఈసునబుట్టి డెందమున హెచ్చిన” యన్న పద్యము,

ఇందులో నీ పద్యము;

కథానాయిక లేడ్చుచున్నట్లు చెప్పబడినవి. దీనిమీద తెనాలి రామ కృష్ణయ్య చమత్కారముగా నొకమాట యన్నాడని చెప్పకొందురు.

పెద్దన్న ప్రియముగా నేడ్చెను.

ముక్కుతిమ్మన్న ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను.

భట్టమూర్తి బాపురుమని యేడ్చెనన్నాడట.

ఏది ఎట్లున్నను వసుచరిత్రలోని యనేక పద్యములు పెద్దన్నగారి యనేకపద్యముల ననుసరించి వ్రాయఁబడినవి.

అట్లుండఁగా వారియెదుట యెఱ్ఱనికాంతి కనిపించెను. ఏమిటయ్యా ఆ యెఱ్ఱనికాంతియనగా మంజువాణి రాజయొక్క యెఱ్ఱని యుంగరమును దీసికొనివచ్చెను. ఆ యుంగరమును జూపించి యా మంజువాణి యిట్లనెను. “నేను చాల తొందఱగా పోయితిని. రాజసౌధమును చేరితిని. ఆ రాజసౌధమును చూచితిని. అచట రాజుగారి కేళినదనమును జూచితిని. అచట నెండతో యందగతైలను జూచితిని. ఆ స్త్రీలు రాజునకు నిద్రలేదని చెప్పకొనుచున్నారు. ఆ మాటలు విని నేను సంతోషించితిని. అచట నొక గొప్ప మంచమున్నది. ఆ మంచముమీద పూవులపొడి యొక్క పరుపుమీదనొత్తిగిల్లి యొక చిత్రఫలకమును వీక్షించు రాజును చూచితిని. ఆ పటములోనున్నది మన చెలికత్తెయో యింకొకస్త్రీయోయని నేనచట చాటునదాగి చూచితిని. ఆ రాజు మిక్కిలి బాధపడుచున్నాడు. ఆ బొమ్మతో మాట్లాడుచున్నాడు. ఓసి ! ప్రియురాలా ! నీ కారిన్యము వదిలిపెట్టుమనుచున్నాడు. నా బొమ్మ మన చెలికత్తెదియేయని తెలిసెను. నేను బ్రహ్మానంద మందితిని. ఆ రాజు మంచమువద్ద యంత్రపుత్రికామండలి యున్నది. అనగా యంత్రములతో చేసిన బొమ్మల సమూహము. ఆ బొమ్మలు ప్రమాణము చేత సౌందర్యముచేత స్త్రీలవలెనే యున్నవి. నేనందులో నొక్కరైగా నిలుచుండి పకపకనవ్వి యిట్లుంటిని : “ఓయి ! రాజా ! ఆ బాలిక నెందుకు తిట్టెదవు. ఇంతులు తమంతతాము వరింతురా ? మగవారిని నమ్మవచ్చునా ? అందులో రాజులనా ?” అన్నంతలో రాజు “ఇది యే దేవతాస్త్రీయో ! ఆ శుక్తిమతి యొక్క చెలికత్తెయైన మంజువాణియో !”యని యూహించి మంచముమీద నొఱగెను. నేను మన చెలికత్తె గుర్తుగానిచ్చినది నేను తీసికొనివెళ్ళినదియైన మణిహారము నాతని కంఠమునందు వేసితిని.

ఆ రాజు హారములనుజూచి యీహారమును నేనెచ్చటనో చూచితిని. ఈ హారమును బొమ్మలోనున్న కన్య మెడలోని హారము నొక్కటియే” అని యీ హారమును సంబోధించి యిట్లనెను :

“కమనీయ ద్యుతిధామమా ! విమల ముక్తాదామమా సేమమా ?” అంచు నేదేదియోచెప్పి నన్ను రత్నపుత్రిక యనుకొనుచున్నాడు గదా అందుచేత నన్నుజూచి నీవుసేమమా ? యని నన్నడిగెను. అప్పుడు సేను రాయియైన యపాల్యస్త్రీయైనట్లు సేను సేనై నీ కథయంతయు తెప్పితిని. అంత రాజు చిన్నగానవ్వి “ఓసీ ! నీ చెలికత్తెయందు నా ప్రేమను వీచే చూచితివికదా ? మీ గిరిక గురుజనాధీనురాలు. తండ్రి యీవలె సేను గ్రహించవలె. ఇంద్రుడు వా హృదయము నెఱిగి నాబదులు తాను వెళ్ళి మీ గిరికను నాకొఱకు కోలాహలు నడుగునట. అందుచేత సేనూరకున్నాను. ఈ సంగతి మీ చెలికత్తెతో చెప్పమని రా జీ యుంగరమును నాకిచ్చెను. ఆ గిరికకు ఆ యుంగరముమీద రాజుగారి పేరు చూచుటతోడనే రాజును చూచినట్లే సిగ్గుకలిగెను. అంతట రాత్రి వచ్చెను. ఆ రాత్రి వర్ణనసాగెను.

ఇది నాల్గొశ్వాసముల కథ. తక్కిన రెండొశ్వాసములలో ఆ ఇంద్రుడు వచ్చుట సంబంధము కుదుర్చుట, చివరకు పెండ్లియగుట జరుగును.

కథ తక్కువ. వర్ణనలెక్కువ. ఈ గ్రంథముయొక్క గొప్పదన మంతయు వర్ణనలచేత స్లేషలచేత మరి భాషాగతమైన యితర లక్షణములచేత కొన్ని పద్యముల గడుసురచనచేత ప్రకాశించుచున్నది. ఆంధ్ర సాహిత్యములో మరియు ప్రబంధములలో పద్యరచనయొక్కటి మిక్కిలి గొప్పవిషయము. కృష్ణరాయలనాటి కవులలో నెక్కువమంది కవుల కీర్తివ్రతిపట్లు వారి పద్యరచనమీద నాధారపడియున్నవి. సీసపద్యములమీద నాధారపడి యున్నవి. ఈ గ్రంథములోని కొన్ని సీసపద్యముల మొదళ్ళు చూడుడు.

1. ఇమ్ములై మరు హజారమ్ములై పొదలుంధ

పూజలికెలు వేఱె పూనవలదు

2. ఒకచాయ ననపాయపక గేయ సముదాయ

మొకసీమ నానా మయూర నినదము

3. తనకొప్పు నెఱిగొప్పుననె పూని గౌరీ స

మాఖ్య మించ జనించినట్టి యార్య

4. ఈ జాలచోరాదు హేరాళము జవాది
ఈ రాలనడు చక్కినేల వలయు
5. అతులైవలవతీకతము లీనెడు నీకు
నా యిచ్చు విమలార్ధ్య తోయమెంత ?
6. తలిరు బ్రాహ్మము వాని నల రాజు వలరాజు
నలరాజు తెగడు సోయగము వాని.

ఇట్లెన్నైనను జూపించవచ్చును. మరియు తక్కువ వృత్తములలోగూడ పద్యపు లెత్తుగడలు దింపుగడలు చిత్రచిత్రములుగా నుండును.

కావ్యము మొత్తముమీద శ్లేష లెంతయెక్కువో వృత్త్యనుప్రాసములు యమకములంత యెక్కువ. వృత్త్యనుప్రాసమనగా వచ్చినయక్షరమే మరల మరలవచ్చుచుండుట. యమకమనగా రెండక్షరములుగాని రెంటికన్న నెక్కువ యక్షరములుగాని మాటిమాటికి వచ్చుచుండుట.

కవి నేర్పుకొలది యిట్టిరచన సౌందర్యమును, మాధుర్యమును పండించుచుండును. కవి యప్రతిభుడైనచో విసుగుపట్టించును. శావనమ్మి కలిగి చేసిన పద్యరచనలో నీ శబ్దాలంకారములు కవియొక్క ప్రతిభకొలది రామణీయకమును పండించిపోయును.

కాశీ ఖండము

ఈ గ్రంథ రచయిత శ్రీనాథుడు. శ్రీనాథుడు ఆంధ్ర భాషలో బహుగ్రంథములు వ్రాసినవాడు. అందులో కొన్ని గ్రంథములు నిత్యమునాంధ్రులు చదువుచుందురు. శృంగార నైషధము, హరవిలాసము, భీమఖండము, కాశీఖండము-ఈగ్రంథములు చదువని సాహిత్యవేత్తయుండడు. శ్రీనాథుడు తెలుగు కవిత్వములో గొప్ప ధారాశుద్ధి యనుగుణమును పద్యమునకు ప్రధానముగా స్థాపించివెళ్లెను. భట్టుమూర్తి నరసభూపాలీయ మన్న గ్రంథమును వ్రాసెను. అది తెలుగుభాషలో నొక యలంకార గ్రంథము. అందులో బహుకవుల రచనాగుణములను జెప్పుచు శ్రీనాథుని గుఱించి యిట్లనెను - శ్రీనాథుని పదప్రసిద్ధ ధారాశుద్ధి' యని.

శ్రీనాథుడనగా శ్రీనాథకవి, విష్ణుమూర్తి - రెండర్థములును. పదములచేత ప్రసిద్ధమైన ధారాశుద్ధియని కవి పరమైన యర్థము. పాదముల యందు ప్రసిద్ధమైన ధారాశుద్ధియనగా గంగానది - అది విష్ణుపరమైన యర్థము.

శ్రీనాథుడు కొండపీటి రెడ్డిరాజులు పాలించిన కాలమువాడు. ఆయన గొప్ప పండితుడు. హంపి విజయనగరమువెళ్ళి యక్కడ డిండిమభట్టు అన్న యొక పెద్ద పండితునోడించి వాని ధక్కా పగులగొట్టించెను. సామాన్యముగా తెలుగు కావ్యములలో నవతారికలలో కృతీభర్త యొక్కయు కృతిభర్త యొక్కయు గొప్పదనములు సారస్వతములో రత్నములనదగిన పద్యములలో చెప్పబడియుండును. ఈయన కావ్యములలోకూడ నట్లే యున్నవి. మరియు నీయననుగురించికూడ చాల పద్యములుకలవు. దేశములు తిరిగి పలుచోట్ల శత్రువులనోడించి దిగ్విజయముచేసి కవితాజయస్తంభమును నాటిన మొదటి తెలుగుకవి యీయనయే యనవలయును. ఈయన పద్యము లఖండధారా సమన్వితములైయుండును. ఆంధ్ర సారస్వతములో తరువాతి తక్కిన సర్వకవులకు నీర పద్యరచనయం దీయనపెట్టినదే భిక్ష.

ప్రధానముగా సీసపద్యపు పంపిణీ యీయన తిక్కన్నగారివద్ద నేర్చెను. కొంత నాచన సోమన్నవద్ద నేర్చెనుగాని సీసపద్యము నీయన తనమార్గమునఁ దాను పెంపొందించెను. ఈయన తెలుఁగు మాటలు సంస్కృత సమాసములు చిత్రచిత్రములుఁగా గుంపించి సీసపద్యములను వందలుగా కురిపించెను.

ఇతఃపూర్వము వ్రాయఁబడిన కవులందఱు కొందఱితనిని కొన్ని విషయములందు మించిపోయినను నీయన శిష్యులనియే చెప్పవలయును. ఈయన పద్యముల నకళ్ళే ఈయన ప్రయోగించిన తెలుఁగుశబ్దములే సమాసములయందు కొన్నిభాగము లీయనవే. అటువంటివాఁడు శ్రీనాథుఁడు.

కాని పరమసాహిత్యరస గహస్యదృష్టితో చూచినచో చాలమంది యీయనకంటె నధికము, అందకనియే వారు మిగిలినారు. లేనిచో నీయన దీప్తిముందు తెలుఁగులో మరియొకకవి నిలువలేకుండెడివాఁడు. తరువాత కవియే లేదనుటకు రాడనుటకు పుట్టుటకు వీలులేదనుటకు తగినంత భాషా శక్తియు, పద్యరచనాశక్తియు విడంబించిచూపి వెళ్ళినవాఁడు శ్రీనాథుఁడు.

వింధ్య గర్వాపహరణము

ఒకనాఁడు నారదుఁడు తీర్థయాత్రలు సేపించుచుండెను. దక్షిణ దేశమున ననేక యాత్రలుచేసి వింధ్యపర్వతమును చూచెను. అప్పుడు వింధ్యము —

“స్థావరంబైన రూపంబు జలదబిధి
నావరించుచు మొదలనున్నట్ల యుండ
జంగమంబైన రూపంబు నవదరించి
యెదురుగా వచ్చె విద్య నుపీధరంబు.”

ఆ కొండ నారదమహర్షికి నమస్కరించి “స్వామీ! నా యంతటి పర్వతముస్పృష్టిలో మరియొకటి యున్నదా? నాతో సమానముగా చెప్పు దగినది మేరుపర్వత మొక్కటియే! ఈమధ్య నాకు నతనికి కొంత సరిపడుట లేదు. మీరు పతాపతముమాని మాయద్వారాలో నెవ్వరధికులో చెప్పవలసినది.” అనఁగా నారదుఁడు “ఔనయ్యా! మేరుపర్వతముకూడ నాతో నిట్లేయన్నది.

మీయిద్దఱు గొప్పవాండ్రే. మీ శారతమ్య మెంతవారికిని తెలియ" దనెను. వింధ్యపర్వతమున కీ మాటలు గిట్టలేదు. ఆ పర్వతమిట్లన్నది :

“కంటికి నిద్రవచ్చునె ? సుఖంబగునే రతికేళి ? జిహ్వాకున్
వంటక మిందునే ? యితర వైభవముల్ పనివేలు మానసం
బంటునె ? మానుషంబుగల యట్టి మనుష్యున కెన్నఁడేనియున్
గంటకుడైన శాత్రవుడొకండు దనంతటివాడు గల్గినన్.”

“అయ్యా, నా కీ యీర్ష్య యొక జ్వరముగా పట్టుకొన్నది. ఇప్పుడు పోయి మేరుపర్వతముమీద దూకి నాశనము చేయుదునుగాని ఆ యింద్రుఁడు మా టెక్కలనుశ్రుంచెను. సూర్యుఁడు మేరుపర్వతము చుట్టు తిరుగునట. నే నా సూర్యుఁడు కదలకుండజేసెదను” అని వింధ్యపర్వతము విజృంభించి పెరిగెను. అంతలో సూర్యోదయమయ్యెను.

ఇచ్చట శ్రీనాథుఁడు కొన్ని పద్యములను వ్రాసెను. వానిని కావ్యము చదివితే గ్రహించవలయును. సూర్యునిరథము మింటికి అంఘించెను. ఆ సూర్యురథము అచ్చటగ్గుట తిరిగి :

“నడచు రవితేరుమింటి నన్నడిమి చక్కిఁ
బ్రగ్గనగఁ దాకె వింధ్యపర్వతము చఱులఁ
గతిస నిర్దోష నిర్భూత ఘట్టనమునఁ
బంకజాత భవాండ కర్పరము వగుల.”

ఈ గీతపద్య మొక సీసపద్యము చివరది.

ఈ రీతిగా ననేక సంవత్సరములు సూర్యురథము నడచుటకే వీలు లేకపోయెను.

రెండువేలును నిన్నూటరెండు యోజ
నంబు లర్ధనిమేష మాత్రంబునందు
నంబరంబునఁజాటు తీవ్రాంశు రథము
నిలిచె బహుకాలమిట్టిదే నియతిమహిమ.

సూర్యుని గమనవేగ మీ పద్యమునందు చెప్పబడినది. సూర్యురథ వేగము-అర్ధనిమేషమున రెండువేల రెండువందల రెండు యోజనములు

వెళ్ళునట. నేటి ఈ పాశ్చాత్య ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు భూమి, నక్షత్రములు, చంద్రుడు, సూర్యుడు మొదలైనవాని గమనవేగములనుఁ జెప్పిరి. ఈ తెక్కలన్నియు మన పూర్వగ్రంథములందుఁ గూడఁగలవు. కాని కాలము గతించి యానాటి యోజనము మొదలైన దూరమును వారు చెప్పినవాని పరిమాణములు తెలియక యిప్పటి తెలిసిన పరిమాణములతో వానిని పొంతన పరచక యాధునికులు అవి తప్పని సుంభముఁగాఁ జెప్పుచున్నారు.

ఇదియంతయు ఖగోళ శాస్త్రవిషయము. జ్యోతిశ్శాస్త్రములో రెండు భాగములు. 1. సిద్ధాంత భాగము. అనగా మానవుల జాతకములు, దేశముల జాతకములు మొనలైనవి. రెండవది ఖగోళ సిద్ధాంతములు. ఆకాశము, నక్షత్రములు, గ్రహములు. వాని నడకలు — ఇవి.

ఈ విషయములో నన్నయ్యగారొకరు, తరువాత శ్రీనాథుఁ డొకడు గొప్పగా తెలిసి వ్రాసినవారు.

సంస్కృతములో కాళిదాసు గొప్ప జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞుడు. ఆ కవికులగురువు యొక్క గ్రంథములలో ఖగోళ విషయము లవంతములు కలవు. తెలుఁగులో నన్నయ్యగారిలో నొండురెండు గలవు, శ్రీనాథునిలో చాల కలవు.

ఈ కాళిదాసులో ననే యొక్కవఁగా కలవు.

ఇట్లు సూర్యగమనావరోధము ఒరుగగా

పూచిన కొరవి పూఁబొదరింటి చంచానఁ

గత్తెర యొక్కచోఁ గదలకుండె

నొకచోఁ దగుల్పడె నుపకారి కొఱటికిఁ

దరమైన రోహిణి తారకంబు

నొకచోఁ బునర్వసు పూఁగె వృక్షముకొమ్మ

సుడివడ్డ ముత్యాల సోఁగువోలె

శయనించె నొకచోట శ్రవణ నక్షత్రంబు

గుంటమీదటి ప్రత్తికొడుపువోలె

స్వాతిచిత్తలు తోరణస్తంభయుగము

ననుకరించుచు నొక్కచో నత్తమిల్లెఁ

జిటుశవోయిన మూకుటి చెలువుఁదాల్చి
హతై నొకచో విశాఖ వింధ్యాద్రియందు.

కత్తెర-కృత్తి కా నక్షత్రము.

ఈ గ్రహములుకాని, కొన్ని నక్షత్రములుకాని బహు నక్షత్రముల గుంపులు. కృత్తి కా నక్షత్రము మహాగ్నిజ్వాలల సమూహము. ఈ నక్షత్రమే శివాకృతి యందురు.

మనదేశములో ఇప్పుడు కత్తెర, శుభ కార్యములుగాని వివాహములుగాని చేయకూడదందురు. ఈ కృత్తి కానక్షత్రము పూచిన యెఱ్ఱగోరింట పొదవలె నున్నదట. కొరవి యనగా ఎఱ్ఱగోరింట. కొరడు ఒక యాయుధము. లేదా మ్రోడు. ఈ పద్యమంతయు నక్షత్రములయొక్క లక్షణములను చెప్పనదే! వాటి స్వరూపములట్టివి యని.

ఇట్టి విజ్ఞానము మన దేశములో పూర్వమునందు చాల సార్వజనీనముగా నుండెడిది. నేటికిని వల్లెటూళ్ళలో వృద్ధులైన రైతులకి విషయ పరిజ్ఞాన మెక్కువ.

అప్పుడు దేవతలును మునులును బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్ళి బ్రహ్మను స్తుతించిరి. బ్రహ్మకు మీరు వచ్చిన పని తెలియును. బ్రహ్మ యిట్లనెను : 'మీరు వచ్చిన పని నాకు తెలియును. కాశీక్షేత్రమున నగస్తుండెడు తపస్సు చేయుచున్నాడు. మీరు పోయి యాయన నభ్యర్థింపుడు. ఆయన పూర్వము వాతాపీల్చులును రాక్షసులను చంపినవాడు. అనగా వారు వారణాసీ పట్టణమునకు పోయిరి. వారణాసీ యందు సర్వక్షేత్రములను సేవించిరి. అగస్త్యుని దర్శించుటకు పోయిరి, అగస్త్యుడు వారికి నాతిభ్యమిచ్చి వారు వచ్చినపని యడిగెను. వారు అగస్త్యుని భార్యయైన లోపాముద్రాదేవిని గూడ స్తుతించిరి. స్తుతియించి యగస్త్యునితో తమ వచ్చినపని చెప్పిరి. బ్రహ్మ తమరిని యాయన దగ్గఱకు పంపించినాడని చెప్పిరి. అగస్త్యుడు ప్రయత్నము చేయుదుననెను.

వారు వెళ్ళిన తరువాత నగస్తునకు కాశీక్షేత్రమును వదలుట యిష్టము లేకపోయెను. ఆయన కాశీ పట్టణమును వదలి పోవుటకు చాల

కష్టపడెను. అచ్చటి గంగ, లోలార్కుడు, కేశవుడు, విశాలాక్షి, వటుక
తైరవుడు అందఱి దగ్గఱ సెలవు దీసికొనెను.

కలహంసి ! రారాదె కదలి నాతోఁగూడి

నీవేల వత్తమ్మ నెమ్మినుండి

కదళికాకాంతార ! కదలిరా ననుఁగూడి

నీవేల వత్తమ్మ నెమ్మినుండి

శ్రీ విశాలాక్షి విచ్చేయు నాతోఁగూడి

నీవేల వత్తమ్మ నెమ్మినుండి

నాతోఁడఁగూడి యంతగ్గేహ ! యేతెమ్ము

నీవేల వత్తమ్మ నెమ్మినుండి

రండు ననుగూడియో పరివ్రాట్టులార !

వత్సలతగ్గి మీరేల వత్తురయ్య

పరమ నిర్భాగ్యుడై న నా పజ్జఁబట్టి

కటకటా ! సాఖ్యజలరాశిఁగాశించి.

ఇది సీసపద్యములో శ్రీవాదుడు ప్రవేశపెట్టిన యొక లక్షణము. సీస
పద్యము మొదటి నాలుగుచరణములలో మొదటి సగము క్రొత్తగా వ్రాసి
కడమ సగమును మొదటిచరణముయొక్క సగముతోనే నింపుట. ఈ పద్య
ములో అగస్త్యుని కాశీ విరహబాధ నాల్గుచరణముల రెండవ సగములలో
మాటిమాటికి చెప్పుటచేత నధికముగా భాసించుచున్నది. నీవు సుఖముగా
నుండి నీవెందుకు వత్తువు. అన్నమాటలో వారి సుఖము తనకు లేదన్న
దుఃఖము ప్రతిచరణము నం దధికముగా కనిపించుచున్నది.

మహాకవులు తిరిగి తిరిగి చెప్పినను దానియందు భావమును నిండిం
తురు. భావము నిండియున్నచోలే మరల వాచింతురు. ఏది హృదయమును
తాకునట్టి భావమో ! యేదికాదో వారి కే తెలియును. ఒకానొకప్పుడొక
చిన్నమాట కొద్ది భావము సందర్భమునుబట్టి హృదయముదాక పోవును.
దానిని మహాకవులే యెరుగుదురు. దీనినినూచి తరువాతి కవులు చాల
మంది నిగూఢభావ పరిజ్ఞానము లేనివారు పద్యములు దొర్లింపనారంభించిరి.

ఆ యగస్తుడు వదలిలేక వదలిలేక కాళి వదలి పెట్టెను. కాళీ నగరమును వదలిపెట్టవలసి వచ్చెనన్న భావముచేత నాయనకు కోపమెక్కువయ్యెను.

అట్టివానిని వింధ్య పర్వతము చూచెను. చూచి నమస్కరించి 'నీ యాజ్ఞ యేమియో చెప్పు'మనెను. అనగా నగస్తుడు డిట్లనెను :

"వింధ్యా చలేంద్ర ! పృథ్వీభృక్కులశ్రేష్ఠ !
దక్షిణావధము తీర్థంబులాడఁ
బోవుచున్నార మీ పువ్వుంబోడియు నేను
బెద్దకాలమునాటి పెరువగాన
లావు చాలదు జరాకై బృంబు కతమునఁ
బొడ వెక్కునవుడుడిగెడు నవుడును
నశ్రంకపములై న యానీ శిరశ్శృంగ
శృంగాటకము లిట్లు చిటుతపటిచి
యనఘ ! నేఁ గ్రమ్మరగవచ్చునంతదాఁక
నుండవలయు ధరిత్రిలో నొదిగి నీవు
చేయు నా యాజ్ఞ తెప్పయోఁ జేయకున్న
నెఱిగెదవుగాక రజ్జాడ నేల యివుడు ?

ఇదియు సీసపద్యమే. దీనినడక యెట్లున్నది? ఏచరణమునకాచరణము తీర్చిలేదే ! సామ్యము గలిగిన భావములను మాత్రమే చెప్పట కాదుగదా ! ఇంక నిట్టి పద్యములు శ్రీనాథునిలో చాల గలవు.

సీసపద్య మనేక ప్రక్రియలకు కవు లుపయోగించిరి. శ్రీనాథుఁ డా రహస్యము తెలియనివాఁడు కాడు. ధారాశుద్ధి కలిగి ఏపాదమున కాపాదముగా తీర్చిన శ్రీనాథుని సీసపద్యములకు మోహపడెడి పాఠకులవలె శ్రీనాథుడు సీసపద్యముయొక్క గొప్పశక్తిని తెలియనివాఁడుకాడు.

అగస్తుడు చాటిపోవుటకు వింధ్యము తలవాల్సెను. అగస్తుడు "నేను తిరిగివచ్చు వఱకు నిల్లేయుండు"మని యాజ్ఞాపించెను.

ఇంకేమున్నది మేర వర్వతము లేదు. స్పర్శయు లేదు. నేటివఱకు వింధ్యపర్వత మట్లేయున్నది.

“ముని జటాధారి శివభక్తుడనఘమూర్తి
యెవ్వఁ డేతెంచునప్పు డట్టై చూచుఁ
గుంభ సంభవుడను కోర్కి కొనలుసాగ
వసుమతీధర యతఁడేల వచ్చు మరలి?”

ఇక్కడికి కథ యెప్పోయివది. కాని నడుమ రత్నాలు, వజ్రాలు వంటి పద్యములెన్ని చాటవేసికొంటిమి.

ఈ కథలో నొక యందమున్నది. వింధ్యపర్వతము పెరుగుట మూలముగా నేమైనది? సూర్యరథగమన మాగినది. సూర్యరథగమన మాగినచో సేమగును? పవలులేదు, రాత్రిలేదు. పక్షములులేవు, నెలలులేవు. ఋతువులు లేవు. సంవత్సరములులేవు. రాజ్యములు లేవు. బ్రాహ్మణుల తపస్సులులేవు యజ్ఞములులేవు. దీనియంతకు గారణమెవ్వరు? సూర్యుడు. ఆ సూర్యరథగమనము. అది యాయువుపట్టు. అందుచేత శ్రీనాథుడు వింధ్యపర్వతము పెరిగినతరువాత వింధ్యపర్వతమువద్దకు సూర్యరథము వచ్చువఱకు నాలుగైదు సీసపద్యములుచ్రాసి పర్వత మడ్డగించినప్పటి దుస్థితిని పూచిన కొరవి పూబొదరింటి చందాన యన్న పద్యములో చ్రాసెను. ఇప్పుడు సూర్యునకు తెలిసి వచ్చెనుగదా! సూర్యరథము నడచుటను మరల మూడు సీసపద్యములలోచ్రాసి కథనుపసంహరించెను.

కథయొక్క మొదలు చివళ్ళను కలుపుట యొక శిల్పము.

స్ఫటిక భూములయందు బ్రతిబింబములు చూచి
యితరాశ్వ బుద్ధి హేషితమొనర్చు
బద్ధురాగోపల ప్రస్థ భాగములందుఁ
జరమసంధ్యా శంక జాడ్యమందు
మరకత మణి శిలామధ్యంబునందు దృ
శ్యా దృశ్యమూర్తులై యలఁచునూతు
వైడూర్య మణిమయవ ప్రాంతములయందు
సలిలాఖిలాష నౌదలలు హంచుఁ

గిన్నరస్త్రీలఁ జూచి లంఘింపఁ జాటుఁ
 గావరంజెత్తి యుద్ధామకామ వికృతి
 వాయు జవములు రవితేరి వారువములు
 వేల్పుగుబ్బలి ప్రస్థాన వీధియందు.

ఇదియంతయు సూర్యుని రథమునకు కట్టఁబడిన గుఱ్ఱముల వర్ణన.
 స్పటికపురాళ్లు కలిగిన దేశములయందు ఆ గుఱ్ఱములు తమనీడలు తామె
 చూచుకొని వేలుగుఱ్ఱము లనుకొని సకిలించును. ఎఱ్ఱుని తాళ్ళచోట సంధ్యా
 కాలము వచ్చినదనుకొని కొంచెము నడకను మందగించును.

ఇది మేరుపర్వతమునందు సూర్యరథము పోవుచున్నప్పటి కథ.

అకుపచ్చ రాళ్ళయందు అనగా మరకతమణులందు సూర్యునిగుఱ్ఱము
 లాకువచ్చనివి గనుక కనపడీ కనపడవు.

దేవయోనులలో కిన్నరులొక్కరు. కిన్నరులు, కింపురుషులు మొద
 లుగా గలవారు. కిన్నరుల మొగములు గుఱ్ఱపుమొగములు. ఆ కిన్నరస్త్రీలను
 జూచి వారాడగుఱ్ఱములను కొని వారిమీదికి పోనెంచును. ఈ గుఱ్ఱములు
 వేల్పుగుబ్బలి ప్రస్థానవీధియందు — వేల్పులయొక్క కొండ మేరుపర్వతము,
 ప్రస్థానము — బయలుదేరి వెళ్ళుట.

యా అన్నధాతువునకు ప్ర అన్న ఉపసర్గ చేర్చినచో బయలుదేలుట
 ప్రయాణముచేయుట యని యర్థము. 'స్థ'యనగా నుండుట; ప్రస్థయనగా
 వెళ్ళుట. ప్రస్థానవీధి — సంస్కృతశబ్దము. వేల్పుగుబ్బలి — తెలుగుశబ్దము.
 ఈ తెలుగు సంస్కృతములు కలుపుటలో శ్రీనాథునకున్న పేర్లు మరియొక
 కవికుండదు.

తమతనుచ్ఛాయ మేఘములు పచ్చని పన్నె
 నుభయ పక్షములునై యూఁగియాడఁ
 గళ్యాంబులెగిన సృక్వముల క్రొన్నెత్తురు
 లాననంబులకుఁ గెంపా వహింప

నుడు పథంబున యందు నుండిన గతి ధార
 గమన వేగంబునఁ గానఁబడగ
 శుకముఖ ద్విజకోటి సులభకౌతూహల
 వ్యతిషంగమునఁ జేరి యనుచరింపఁ
 జిలుకలునుబోలె హేమాద్రిశిఖర శృంగ
 కల్పవృక్షాటవీ వాటికలఁ జరించె
 మహిధరము సేయునంకిలి మానుటయును
 వనిజవన బాంధవుని తేరి వారువములు.

ప్రక్కనున్న మేఘములు తమతమ శరీరములయొక్క పచ్చదనముచేత
 పచ్చనై యా సూర్యుని గుఱ్ఱములకు తోక్కలవలె నుండెను. కళ్ళాలచేత
 నోటినెలపులు పగిలి నెత్తురయ్యెను. చివరి గీతపద్యములో బంగారుకొండ
 చివరనున్న కల్పవృక్షపు టడవులలో నివికూడ చిలుకలవలె నుండెను.

ఆకాశవాహిని నై కతంబుల ఖురాం
 చల టంకములుగ్రుంగ జడనుపడిన
 శాత కుంభాచల స్థపుట స్థలంబున
 జక్రాభిహతి వడి చాలకున్న
 బహుల దూర్వాశంకఁ బ్రత దేవకిరీట
 మరకత ద్యుతులై మరులుగొన్న
 నిందు బింబముఁజూచి చెందుప్పుగలు సావి
 యలులైత్తి నాకంగ నాసపడిన
 బసిండి గిలుకల బేర్కొలఁ బరిధవించి
 కఠిన హుంకార మొనరించి కనకరథము
 వారువంబులఁ బఱపె దుర్వారలీల
 బిరుసు తహతహ వినుపీఠిఁ బిచ్చుగుంటు.

పిచ్చుకుంటు—అనూరుండు. సూర్యుని రథసారథి— ఇది తెలుగుమాట.

బిరుసు తహతహ వినుపీఠిఁ బిచ్చుగుంటు. తెలుగులు సంస్కృతములు
 కలుపుటలోని సొగసు. ఈ అనూరుండు సూర్యుని రథాశ్వములను హుంకా

రముచేసి చేతిలోని పసిడిగిలుకల చేర్కొలయనగా కొరడా మ్రోగించియో తాకించియో గుట్టములను నడపినతీరు ఈ పద్యములందు వర్ణితము. ఆకాశ గంగయొక్క యిసుకలలో గుట్టముల కాలిగిట్టలు, క్రుంగినచో శాతకుంభా చలము (బంగారపుకొండ) స్థపుటస్థలము (మెట్ట పల్లములుగా నున్నచోటు). అచ్చట చక్రములు చప్పున పెగిలిరాకున్నచో సూర్యరథము పోవుచుండగా దేవతలు సూర్యునకు సమస్కారము చేయుదురు. వారి కిరిటములలో నాకుపచ్చ మరకతములుండును. ఆ కాంతి దూర్వాశంకన్-వచ్చగడ్డియన్న బుద్ధితో గుట్టములాగినచో దారిలో చంద్రబింబము కనపడును. అందులో సైంధవలవణము రాళ్ళవంటివి కనిపించును. అది యుత్పన్నుకొని ఈగుట్టములు మెడలెత్తి దానిని నాకపోవును. ఇట్టి సమయములందు పిచ్చుకుంట వాని నదలించి తోలును.

ఇవియన్నియు రమణీయములైన కల్పనలు. సంస్కృతములో మయూరుడన్న కవియున్నాడు. ఆయన సూర్యశతకమని యొక గ్రంథమును వ్రాసెను. అది మహాప్రసిద్ధమైన గ్రంథము. శ్రీనాథునకు సంస్కృతములోని సర్వగ్రంథములు కరతలామలకములు. మయూరుడు మురారి భట్ట బాణుడు బిల్వణుడు మొదలైన కవులయొక్క రచనలాయనకు కంఠస్థములు. వారి సమాసములను వారి భావములను శ్రీనాథుడు సమృద్ధిగా వాడుకొనును. ఈ పద్యములలోని భావములన్నియు మయూర మహాకవివి. కాని తెలుగులో వాని నిట్లువ్రాయుట శ్రీనాథుడుతప్ప వేరొకడు చేయలేడు.

కుదేర వృత్తాంతము

కాంపిల్య పురమునందొక బ్రాహ్మణుడు కలఁడు. అతనిపేరు యజ్ఞ దత్తుడు. వేదవేదార్థములు చదివినవాడు. యజ్ఞవిద్యయందు పండితుడు. అతనికి కుమారు డొకడున్నాడు. అతనిపేరు గుణనిధి. వాడు దర్పకునితోడి జోడు సౌందర్యరేఖ. వాని కుపనయనము చేసిరి. చదువజెట్టిరి. కొంత పెరిగినాడు. జూదమాడుట కలవాటుపడినాడు. పవలు రాత్రులు వాని క దేపని.

వాఁడు సజీవ నిర్జీవద్యూతముల రెంటినాడును : సజీవద్యూతమనఁగా గొఱ్ఱలు, మేకలు, కోళ్ళు, దున్నలు ఇట్టి ప్రాణముకల జంతువుల నొడ్డి యాడుట. గుఱ్ఱపు పంఢములుఁగూడ వీనిలోనివే.

నిర్జీవద్యూతమనగా చీట్లపేక, చదరంగము, లాటరీ మొదలైనవి. తాను ధనమోడినచో తల్లిని పీడించి యామె నగల తీసికొని యా డబ్బు చెల్లించుచుండును.

తల్లి బోధించు తత్పరత్వంబుఁ గలిగి
యన్న! మీ యన్న చెప్పిన యట్లుచేయు
ధూర్తవంగతి విడుపు సాధువులతోడఁ
బరిచయము నేయుమని పుత్తుని ననుదినంబు.

అన్న యనఁగా నాన్న. నా + అన్న = నాన్న. మనము నాన్న యందుము. లోకములో తల్లిదండ్రులు బిడ్డలను నాన్న యని పిలుచుట కలదు. మొదటి యన్న తల్లిబిడ్డను పిలుచుట. రెండవయన్న తండ్రినీగూర్చి చెప్పుట.

ఎడవఁదడవఁ దనూభవుం డెచటనుండు
గానరాఁడని గృహభర్త కాంతనడుగ
నింతదడవును నాయొద్ద నిచటనుండి
యరిగెఁ జదువంగనని భర్తకతివమొఱుగు.

స్నానమాడెనె ? వారైనే సంధ్య? యగ్ని
హోత్రమొనరించెనే ? యింతి ! పుత్తుఁడనిన
స్నానమాడెను వారైనను సంధ్య యగ్ని
హోత్రమొనరించె ననుచును నువిదమొఱుగు.

గొడ్డుపీఁగి కన్నబిడ్డండు కావున
నొక్కరుండ కాన నుత్పలాక్షి
ధూర్తుడైనవాని దుశ్శేష్మములెల్ల
నధిపు నెఱుంగనీక యడఁచుచుండు.

అతనికి పదునారేండ్లు దాటిన తరువాత వివాహముకూడ చేసిరి. తల్లి ప్రతిదినమును వానిని మంచిమార్గమున నుండుమని బోధించును. అన్న! నీ తండ్రి కోపగాడు, నీ సంగతి యాయనకుఁ దెలిసినచో మన యిద్దరి ప్రాణముల మీదికి వచ్చును.

సశ్రోత్రియులు ననూచానులు సోమపీ
 ఘలు వైన కులముపెద్దల దలంచి
 రాజమాన్యుడు సత్యరతుడు వినిర్మలా
 చారవంతుడైన జనకుఁ దలంచి
 భాగ్యసంపదఁ బుణ్యవతి దేవతలలోన
 నెన్నంగఁ దగియెడు సన్నుఁ దలంచి
 వేదశాస్త్ర పురాణ విద్యానిరూఢులై
 వాసికెక్కిన తోడివారిఁ దలంచి

చెడ్డయింటి చెడారమై శివుని కరుణ
 నివ్వటిలు నిర్వదేనేండ్ల నిన్నుఁ దలంచి
 పదియు నార్యశ్రమంబుల భార్యదలంచి
 గోరతనములు మానురా! కొడుకుఁగుట్టు!

శ్రోత్రియులు—వేదములు చదివి నిష్ఠగా నుండెడివారు. అనూచానులు—అచారవంతులు; సోమపీఠి—యజ్ఞముచేసి సోమమును త్రావినవాడు. గోరతనములు—దుర్వేషములు.

ఇతనికి ఇప్పటి కిరువదియైదేండ్లు. అతని భార్యకు పదునారేడేండ్లు. ఇంత వయసు వచ్చినను వాడు తన లక్షణములను మానలేదు. పెండ్లికాక ముందే యీ వృత్తిలో నున్నాడు. పెండ్లియైన తరువాతకూడ నిల్లే యున్నాడు.

అఖిల కళాగణగుణగణాయత్త యత్త
 మామ యోదార్య తేజః క్షమామహితుఁడు
 మాతులుండు యశోమహిమాతులుండు
 తనయ! యేలయ్య కైకోపు వినయగరిమ.

అత్తకు గుఱాయత్తయని; మామకు తమామ యని, మాతులుడు మహిమచేత అతులుఁడు—మహిమాతులుఁడు. ఈ యమకముచేత పద్యమున కందము వచ్చినది.

ఇట్లుండఁగా నొకనాఁడు వాని తండ్రి తన యుంగరమును నొక జూదరి చేతివ్రేలి జూచెను.

“దర్శనంబిచ్చె నెద్దానిఁ గోమటి క్రొత్త
పొడమావ నేతెంచి భూభుజనకుఁ,

దనకిచ్చె నెద్దానిఁ ధారాంబు పూర్వంబు
పుణ్యకాలమునందు భూమిభర్త
దానిచ్చె నెద్దాని ధర్మగేహినియైన
సోమిదమ్మకు మనః ప్రేమమలరఁ
దఱిచూచి యిచ్చె నెద్దానిఁ బట్టికీ దల్లి
జూదమాడిన వైడి సుట్టికొనిన

నట్టి నవరత్నమయమైన యంగుళీయ
కంబు యజ్ఞావభృథ పుణ్యకర్మసాక్షి
వీటిలో నొక్క జూదరి వ్రేలనున్నఁ
జూచె గనురెప్పవేయక సోమయాజి.”

వైశ్యోత్తముఁడు మొదటిసారి రాజుగారిని జూడవచ్చి యా యుంగరము రాజునకు బహుమానముచేసెను. అప్పుడు ఈ యజ్ఞదత్తుఁడు రాజువద్దనే యున్నాడు. ఆ యుంగరము యజ్ఞదత్తునకు మొదటిసారి దర్శన మిచ్చినదప్పుడు. ఆ యుంగరమును జూచి యజ్ఞదత్తుఁడు ప్రశంసించె గాబోలు దానినొక పుణ్యకాలమునందు ధారాంబుపూర్వముగా అనగా నీళ్ళతోనహా యజ్ఞదత్తునకు దానమిచ్చెను. దానిని సోమయాజి తన భార్యకిచ్చెను. జూదమాడిన వైడి (బంగారము.) చుట్టుకొనగా దానిని తల్లి కొడుకునకిచ్చెను. (అప్పువచ్చి చుట్టుకొన్నది) అనుట లోకములో నుడికారము. అనగా నింకొకదానిని తోచనియలేదని యర్థము.) యజ్ఞావభృథ పుణ్యకర్మ సాక్షి— యజ్ఞములు చేసిన తరువాత

దీక్షాంతమందు సమంత్రకముగా స్నానము చేయుదురు. దాని పేరు అవ
బృథ స్నానము. దీక్షలో నున్నప్పుడెన్నడును స్నానము చేయరు.

యజ్ఞదత్తుడు వానిని పట్టుకొని యిది నీకెట్లు వచ్చినది. చెప్పుము.
అబద్ధము చెప్పితివా? రాజుచేత దండింపింతు వనెను. ఆ జూదరి గుణనిధి
యొక్క సర్వలక్షణములును తండ్రికి జెప్పెను. ఇది యేమి? యిది
యొక్కటియా? నీ కొడుకు మీ యింటిలో నన్న పశ్యములు గిన్నెలు
సర్వమును పెట్టి జూదమాడుచున్నాడు. మీ యిల్లంతయు నేడు నిర్వస్తు
వుగా నున్నది.

“అక్షధూర్తులలోన నీ యనుగంగొడుకు
దొరయునంతటి యక్షధూర్తుండు లేఁడు
క్షితితలంబున యాగదీక్షితులయందు
గీర్తి నీయట్టి యాగదీక్షితుండు లేఁడు.”

ఈ పద్యములో తండ్రికి కొడుకునకు సద్విషయమున నసద్విషయమున
పోటీపెట్టి వ్రాయుటచేత పద్యమునకు మంచిశోభ వచ్చినది.

సోమజాజికి ప్రైప్రాణములు వైన పోయినవి. మొగము గంటువెట్టు
కొని యింటికి బోయి భార్యను బిలిచి—

అంగోద్వర్తనవేళ నీవు దరహాసాంకూరముల్ లోచనా
పాంగ ప్రాంతములందిగుర్ప నొక సయ్యాటమ్ము కల్పించి నా
యంగుళ్యాభరణమ్ము బుచ్చుకొనవే యా యుంగరమ్మిప్పడి
శృంగారింపని చేతఁ బావకునకుం జేయన్ హవిర్దానమున్.

అంగోద్వర్తనము—అభ్యంజన స్నానము, దరహాసాంకూరములు — పిల్ల
నవ్వులు; లోచనాపాంగములు—కంటికడకంటిచూపు; అంగుళి—వేలు; ఆభ
రణము—నగ; పావకుండు—అగ్నిహోత్రుడు.

అని యతఁడడుగగా నామె మాటలమీద పెట్టనెంచెను. ఆయన పట్టు
పట్టెను. ఆమె చెప్పిన యబద్ధములన్నియు రుజువయ్యెను. ఇంటిలోనున్న
వస్తువులేవియు కనిపించలేదు.

చివరకాబ్రాహ్మణుడు మిక్కిలి కోపముతో కుపుత్రత్వంబు కంటె నపుత్రత్వంబు మేలు. (అనగా కొడుకు దుర్జనుడగుటకంటె కొడుకు లేకపోవుటయే మంచిది.) అని వానికి నివాపాంజలులిచ్చెను. అనగా వాడు చనిపోయినట్లు భావించి వానికి శ్రాద్ధము చేసెను. ఆ భార్యను వదలిపెట్టి మరియొక భార్యను చేసికొనెను.

ఇంక గుణనిధి యాటలేమి సాగుచు? వాడు పోయి దేశమంతయుఁ దిరుగుచుండెను. అన్నము పెట్టినవాడు లేడు అప్పటికే చాల దినములైన దేమో! అనాడు శివరాత్రి

ఆ రాత్రిపూట నొకతైవుడు ఊరిబయట చేసి తానుపవసించి రాత్రియెల్ల జాగరముచేసి ప్రతి జామునకు స్వామికి నైవేద్యములు కల్పించువాడై యచ్చటికి చేసిన వంటకములు తెచ్చెను. ఆ వాసన యీ గుణనిధి ముక్కులకు గప్పుమని కొట్టెను.

ఊరి వెలుపలి శివలింగమైనను నది దేవాలయమే. అప్పుడు గుణనిధి — గుడ్డ బిగించికట్టి తలుపు కిట్టులేకుండఁ ద్రోసి యొరగాఁదీసిన వాకిలితో నుండి దూతి లోని దీపారాధన నూనెయైపోగా వీఁడేదానిని వత్తి ఎగసన ద్రోసి యన్నమునుఁ జక్కఁగాఁ జూచుకొని యావత్తి చాలకపోగా తన కట్టినబట్టలో సన్ననిపీలిక చింపి వత్తిగావేసి యేది యెక్కడనున్నదో చూచుకొని యన్నపాత్ర చేబూని బయటికి వచ్చుచుండఁగా నచ్చట నిద్ర బోవుచున్నవారిలో నొకరికి వీని కాల్పవేలు తగిలెను. అతఁడు లేచి “ముచ్చు, ముచ్చు” అనెను. ఈ గుణనిధి యన్నపాత్ర వదలకుండ పారి పోవుచుండెను. ఆ బ్రాహ్మణుల కేకలకు తలారులువచ్చిరి. పారిపోవుచున్న గుణనిధిని బాణములతోఁ గొట్టిరి. వాడు చనిపోయెను. అప్పుడు వాని కొఱకు యమభటులు వచ్చిరి, కాని శివకింకరులుగూడ వచ్చిరి.

శివకింకరులనుఁజూచి యమభటులు భయపడి “యయ్యా! వీడు దుర్జనుడు. మీరు రా నేమికారణ”మని యడిగిరి. శివకింకరు లిట్లనిరి : “శివ ధర్మాచారములు సూక్ష్మములు. వీడు అన్నము దొరకకయైననేమి శివరాత్రియంతయు నుపవాసముఁజేసెను. అన్న మెత్తుకొనిపోవునమని యైన నేమి తెల్ల వాఱలు జాగరముచేసెను. ఎందులో నన్నము భద్రములు

సమృద్ధిగానున్నవని చూచుకొనుట కై ననేమి దీపమును బెద్దదిచేసెను. అనగా దీపారాధన చేసినవాడయ్యెను. చూడవలయునన్న యుద్దేశ్యము లేకపోయిన నేమి శివపూజ కన్నలారాచూచెను. చచ్చిపోవుట యెక్కడ చచ్చిపోయెను ? శివాలయ పరిసరములందు చనిపోయెను. వాడు పూర్వజన్మమునం దెంత పుణ్యముచేసినాడో ! అనూహితముగా నిట్టికర్మలు జరిగినవి. కనుక నితనిని మేము శివశోకములకు దీసికొనిపోవుచున్నామనిరి. యమభటు లేమి చేయుదురు ? వెడలిపోయిరి.

శివకింకరులు గుణనిధిని దీసికొనిపోయి శివునకు జూపించిరి.

శివుడు వానిని కశింగదేశమునకు రాజుగా జనింపజేసెను. వాడు తన రాజ్యము, తయ శివదీపములు పెట్టించెను. ఎవడు తన యింట శివదీపమును బెట్టడో వాని తల తెగవేయించెను.

ఈ యజ్ఞదత్తియే యనగా గుణనిధియే మేఘవాహనకల్పమునందు కుబేరుఁడయ్యెను.

కృతత్రేతా ద్వాపర కలియుగములు నాలుగు ఈ నాలుగు యుగములు కలిసినచో నొక మహా యుగము. ఇట్టి మహాయుగములు కొన్ని యైనచో నొక మన్వంతరము. ఇప్పుడు మనమున్నది కలియుగము. ఇది వైవస్వత మన్వంతరము. ఇట్టి మన్వంతరములు కొన్ని కలిసినచో నది కల్పము. ఇప్పుడు మనమున్నది శ్వేతవరాహ కల్పము. పూర్వమెప్పుడో కొన్ని కోట్ల సంవత్సరములకుఁ బూర్వముమేఘవాహన కల్పమని యుండెను.

కల్పమునకు కల్పమునకు దేవతలు మారుచుందురు. మన్వంతరములకు కొందఱు మారుదురు. ఈగుణనిధి మేఘవాహనకల్పములో కుబేరుడైనాడు. అతఁడే కాశీపట్టణమున శివలింగ స్థాపన చేసినవాడు. అచట నతఁడు చేసిన శివపూజ ఆశ్చర్యముగా నుండెను. అతఁడు విజ్ఞానదీపమును వెలుంగఁజేసెను. చివరకు శివుడు సంతోషించి వానిని నీకేమి కావలయునని యడుగగా యాజ్ఞదత్తి “స్వామీ ! మీ శ్రీపాదపద్మములు దర్శించునట్టి సామర్థ్యము కృపచేయు”మని ప్రార్థించెను. శివుఁడతనికి దివ్యదృష్టి నొసంగెను. వాడు అనగా యజ్ఞదత్తుడు దివ్యదృష్టి వచ్చిన మొదటి మాపులో వీసాక

పాణియైన శివునియొక్క యెడమవైపున నొక పదునారేండ్ల ప్రాయపు బాలికను జూచెను. ఆమె వచ్చి తన భుజము ఫాలలోచను భుజముతో నొటయంగా నిలువగా గుణనిధి యిట్లనుకొనెను :-

ఎవ్వతెయొక్కొ ! యీ యిందులింబానన

జగదేక సౌభాగ్య జన్మభూమి !

కమలాయతాక్షి నాకంటె నగ్గలముగా

నెటుచేసెనొక్కొ తానీ తపంబు !

పరమేశ్వర డీ బింబఫల పాటబాధర

నను మీట మన్నించివాడు మేత ?

భాగ్యంబు గాకేమి ? బాలేందు శేఖరు

కృపగాంచె నీ రాజ కీరవాణి

యనుచుఁ గ్రేగంట నీరసం బంకురింపఁ

గినుపు కిలికించితము నాత్మఁ గీలుకొనఁగ

సవతి వీక్షించు ప్రాధ యోషమును బోలె

బ్రాహ్మణుఁడు చూచెఁ బర్యతరాజ తనయ.

వాఁడు పార్వతీదేవిని జూచి యీర్ష్యపడెను. అతఁ డెన్నో యుగములు శివునిగూర్చి కవస్సు చేసెను. ఈమె యెవరురా ? నాకంటె స్వామి సన్నిధిని చూపుగా నున్నది యని ప్రాధురాలైన స్త్రీ భర్తయొక్క యింకొక భార్యనుచూచి యీర్ష్యపడ్డట్లుగా వచ్చెను

అప్పుడు పార్వతీదేవి శివునితో “స్వామీ ! వీఁడెక్కడి దురాత్ముఁడు ? నన్ను కంటిచివళ్ళయందు చూచును. వికారములు పోవును. వీనికి నీవిత చనవిచ్చితివి” అనగా శివుఁ డిట్లనెను :

“మనమునయందు నీ నెగులు మానుము పర్యతపుత్రి ! వీడు నీ తనయుఁడు. నందనుల్ బహువిధంబుల ధౌర్త్యము లాచరించినం గినియునెల్లి భావమున ? గీల్వరికించిన దేవతావలం బన రతి భావమై పరగు భావవిలాసము లీవికారముల్”

కీలు పరికించినచో దేవతల నవలంబించు యన్నది రతిభావముగా నుండును. అనగా స్త్రీ పురుషు లొకరినొక రెట్లాశ్రయింతురో, యొక్క రన్నచో నొక్కరు ఎట్లు పడిచతురో, సర్వదా యొకరి నొకరు భావించు చుండురో, ఒకరు లేకుండ నొకరు బ్రతుక లేమని యెట్లునుకొనుచుండురో, యట్టి తాదాత్మ్యము నట్టి తన్మయత్వమును దేవతావిషయమున పొంది నప్పుడే. భక్తి పండినట్లు. వీడు నీ బిడ్డ.

ఇతనికి నేను వరమిత్తును. నీవుగూడ వరమిమ్మనెను. అని శివుడు వానికి కుబేరత్వము నిచ్చెను. అనగా వాని యెడమ కన్ను గవ్వవోలె నూగుచుండును. కుడికన్ను క్షల్లమైయుండును.

అప్పుడు పార్వతి యిట్లనెను :— నా సౌందర్యమునకు నీవు చుప్ప నాతి తనము పొందితివిగాన నీవు కుబేరుడవగుదువుగాక !

కుబేరుడనగా బేరము — శరీరము; కుత్సితమైన బేరము కలవాడు. చెడ్డ శరీరము కలవాడు. అతడు శివభక్తుడు గనుక దిక్పాలకు డయ్యెను. పార్వతినిఁజూచి యీసు పొందినాడు గనుక కుబేరుడయ్యెను.

ఈ కథకును పాండురంగ మాహాత్మ్యములోని నిగమశర్మ కథకును చాల పోలిక యున్నది. ఇది శివభక్తి కథ. అది విష్ణుభక్తికథ. తెలుగులో ఈ గుణనిధి కథను మొదట వ్రాసినవాడు శ్రీనాథుడు. నిగమశర్మ కథ తరువాత వ్రాయబడినది.

శ్రీనాథుని రచన మధురమైనది. రామకృష్ణుని రచనప్రాధమికమైనది.

ఈ కథలో మొదట నై దారు గీతపద్యములు కలవు. గీతపద్యములట్లు వ్రాసి వానియందు సాహిత్యముద్ర కల్పించుట సాధ్యముకాదు.

ఇచట గుణనిధికి శివలోకములు వచ్చినవి. అచట నిగమశర్మకు విష్ణు సాయుజ్యము వచ్చినది. కాని భేదమున్నది. నిగమశర్మకు విష్ణుసాయుజ్యము వచ్చుటలో పూర్వజన్మ సంస్కారము హేతువుగా చెప్పబడినది.

ఇక్కడ నట్టి ప్రసక్తి లేదు. కథలో పూర్వజన్మ సంస్కారముని నేను వ్రాసితిని. గ్రంథమందు లేదు. శివధర్మములు సూక్ష్మములనుటలో నున్నది.

అనగా నేమగుచున్నది? ఉపవాసము, జాగరము, దీపారాధనము, శివదర్శనము, మృత్యువు సర్వమును వాని మనస్సులో లేవు. మనస్సునకు, నూహకు, బుద్ధికి, అహంకారమునకు, సతకరణమునకు సంబంధములేని పనులు జరిగినవి. ఆ పనులు శివభక్తికి సంబంధించినవి. శివారాధనకు సంబంధించినవి, జరిగిన వెప్పుడో శివరాత్రినాడు. అనగా కాలమునకు ప్రాధాన్యమువచ్చినది. తత్కాలమునకు సంబంధించిన తత్క్రియలకు ప్రాధాన్యము వచ్చినది.

ఆ సమయము నందట్లు జరుగుట కాలస్వరూపుడైన పరమేశ్వరుని సంకల్పమన్నట్లుగానైనది. ఇదియొక మహాసహస్రము. ఇచ్చట మరదేదియు లేదు. అంతయు దైవసంకల్పము. శివదర్శనము దీని మీద నాధారపడి నట్లున్నది.

హ ర వి లా స ము

ఇదియు శ్రీనాథ మహాకవి వ్రాసినదే. ఆయన వీరశైవుడని చెప్పవలయును. ఆయన వ్రాసిన కొన్ని కథలు వీరశైవాచారములను వెల్లడించును. కుబేరుని కథ వీరశైవమే కదా ! ఆధునికులైన కొండలు విమర్శకులు శ్రీనాథుడు వీరశైవుడనియే వ్రాయుచున్నారు.

ఈ హరవిలాస మేడాశ్వాసముల గ్రంథము. ఇందులో ద్వితీయాశ్వాస మంతయు చిటుతొండ నఁచి కథ. ఇది నిష్కంశయముగా వీరశైవ కథ.

తొలుత నొక విషయమును చెప్పవలయును. మనదేశములో ననేక దర్శనము లున్నవి. అనేక మతము లున్నవి. కొన్ని వైదికములు. కొన్ని అవైదికములు. సాంఖ్యము. యోగము, బౌద్ధమతము. ఇవి అవైదిక మతములు. తక్కినవి వైదికములే ! వీరశైవ మవైదికమని చెప్పవచ్చును అచ్చముగా నట్లు చెప్పటకును వీలులేదు.

వైదికమతములోకూడ భేదము లున్నవి.

అద్వైత మతము సంపూర్ణముగా సుపనిషత్పాతము. జీవుడు పరమేశ్వరుడు అనేకములైన యుపాసనలు వీనినన్నిటిని గుఱించి యుపనిషత్తులు చెప్పినంత గాఢముగా మంత్రము చెప్పలేదు. మంత్రమనఁగా నాల్గువేదములును, మంత్రము, ఉపనిషత్తు, బ్రాహ్మణము. ఈ మూడింటికి కలిపి వేదమని పేరు. అందుచేతనే వేదమునకు త్రయీ అని పేరు.

కాని యుపనిష్పుర్వ భేదంబు నేమతమునకును తోతుండదు. శ్రీనాథుని వీరశైవము కొన్నిచోట్ల యుపనిషత్తులతోను కల మతము. మరియు నీ చిటుతొండనంబి కథ. శివభక్తి శివభక్తియే. శివాచారము శివాచారమే. వానియందలి వీరత్వము వీరమే. కానీ యుపనిషత్తులతోని కొన్ని తోతులు కల కథ.

ఈ హరవిలాసముయొక్క ప్రథమాశ్వాసములో నొక తుంబురుడు శపింపఁబడి చిటుతొండనంబిగా పుట్టెనని చెప్పఁబడినది.

శివుని కైంకర్యము చేయువారిని ప్రమథులందురు. వారిలో నొకని పేరు తుంబురుడు.

భారతదేశమునందు కాంచీనగరమున్నది. అచ్చట చిటుతొండ డన్న చైశ్మోత్తముడు కలడు. అతడు నిత్యము జంగమారాధనలను చేయుచుండును.

తైలాసమునందు పార్వతీ పరమేశ్వరులు మాటాడుకొనుచుండగా శివుడు పార్వతితో బసవేశ్వరుడు తన కెట్టి భక్తుడో చిటుతొండనంబి తన కట్టిభక్తుడని చెప్పెను. బసవేశ్వరుడు ప్రసిద్ధుడు. వీరశైవమతమును స్థాపించినవాడు. కర్ణాటభాషలో కొన్ని వేల శివకీర్తనలు వ్రాసినవాడు. పశ్చిమ చాళుక్యరాజ్యమునకు కళ్యాణనగరమునందు మంత్రి. శివుడెక్కునంది బసవయ్యగా పుట్టెనని చెప్పుదురు. ఆయన యెంతభక్తుడో యీయన యంతభక్తుడనుటచేత పార్వతి యతనిని చూడవలయునన్నది. శివున కతని భక్తిపారమ్యము పాగ్వతికి చూపించవలె ననిపించినది.

అప్పుడు శివుడు ఇంద్రుని పిలిపించి కంచినట్టణమున నిరువదియొక్కదినములు ఎడతెఱిపిలేకుండ వానలు కురిపించుమని చెప్పెను. అతడు కురిపించెను. ఆ వానల కెవ్వరు తట్టుకొనగలరు? ఆ వానలకు నిలువలేక కంచినట్టణమున నున్న సర్వభిక్షుకులు లేచిపోయిరి.

వానలిట్లు కురియుచున్నను చిటుతొండడు జంగములకు సంతర్పణములు చేయుచునేయుండెను. చిటుతొండని కుమారునిపేరు సిరియాళుడు. అతని దాదిపేరు చందనిక.

వంట చెలుకులు లేకున్న వాములైన
వస్త్రములు తైలమున ముంచి వహ్నిసూర్పి
వంటకంబులు వండి యవ్వారి గాగ
పెట్టు శివభక్తతతికి నంబి ప్రభుండు.

ఇట్లుండగా నావాన వెలసెను. ఈ చిటుతొండడు ఒక్కడైనను జంగమ ప్రమథునకు భోజనముపెట్టకుండ తానుతినడు. అది యతనిప్రతము. తాను ఆనాడు శివారాధనముచేసి వాకిటవచ్చి చూచెను. ఎప్పుడతని వాకిట

జంగములుందురు. ఆనాఁ డొక్కఁడైనను లేఁడు. లోనికిఁబోయి — ఆయన భార్యపేరు తిరువెంగనాంచి — యామెతో తానొక శివయోగిని వెదకి తెచ్చెదనని పోయెను. ఆ మహానగరమంతయు వెదకెను. ఒక్కఁడును కనిపించలేదు.

ఆ యూరిజయట నొక పాడుగుడిలో నెనుబదియేండ్ల వాఁడు మిక్కిలి ముసలి, మరియొక యెనుబదియేండ్ల ముసలి గ్రుడ్డియవ్వు పాదము లొత్తు చుండగా పులిచర్మముమీద పండుకొని యున్నవానిని చూచి నమస్కరించి వారిద్దఱిని తన యింటికి నాఁడు శివార్చనకు రమ్మనెను.

అనఁగా నా ముసలి “నీ వెవరవు ? నీ వెవరవైన నేమిలే, నేను వత్తును. కాని నే నొక నిరాహారదీక్షలోనున్నాను. ఏడాదినుంచి యన్నము తినుటలేదు. నే నావ్రతమున కుద్యావసము చేయవలెను. నాకు నరమాంసము కావలయును. వాఁడు పిన్నవయసువాఁడు కావలయును. వాని తల్లి దండ్రులు వాని మాంసమును వండి వడ్డించఁగా గృహస్థును వానికొడుకును నా పంక్తిని కూర్చుండితినఁగా నే నావ్రతమును పూర్తిచేయుదు”ననెను.

అనఁగా చిటుతొండఁడు తా నల్లేచేయుదు ననెను.

అప్పుడు వృద్ధుడు “అది యేమయ్యా ! నీవు అంగీకరించిన కాదు. నీభార్య అంగీకరించవలయును. ఒకవేళ నీ భార్యయు నొప్పుకొనునందము. నీ కొడు కొప్పుకొనవలదా ?”

అనఁగా చిటుతొండఁడు తనభార్యయు తనకొడుకు తనమాట కెదు రాడరని తెలిపి యతనిదగ్గఱ విభూతి తీసికొనెను. తీసికొని యింటికి వెళ్ళి భార్యతోచెప్పెను.

అప్పుడు శివుఁడు మారువేసము వేసికొని పాతశాలయందు చదువు చున్న సిరియాలుని దగ్గఱకుబోయి వానితో నిట్లనెను :

“అన్నా ! యీ చిటుతొండనంబియను పాపాత్ముడు మీ తండ్రీయే ! యన్నిర్భాగ్యుఁడు జోగిక్కొక్కరునికిన్ హాలామదోన్మాదికిన్ నిన్నుంజంపి మహేశహారముగ వండింపంగ నున్నాఁడు సం పన్న స్నేహముతోడ నీకు నెఱిఁగింపన్ వచ్చితిం జెచ్చెరన్.”

నిన్ను చంపి యొకజోగికి విందుచేయుచట. 'నీ తండ్రి' రాక్షసుడుగాని మనుష్యుడుకాడు. కనుక నీ వెచ్చటికైనను పారిపోయి యీ గండము తప్పించుకొనుము.

అనవుడునుం గుమార సిరియాళుడు పీనులు మూసికొంచు నో
యనఘచరిత్ర ! నీకు నిటులానతి యీదగునయ్య నీకుఁ గా
దని పలుకంగ భయమయ్యెడుఁగాక పరార్దమై తనూ
ధనము వ్యయింపఁ గల్గుటగదా జన్మనైకఫలం బెఱింగిరన్."

అని యా కుష్టువాడు వేదాంతముజెప్ప నారంభించెను. అప్పుడు శివుడు వీడు తండ్రికంటె నధికుండని వానికొక మూఁపు తెప్పించెను.

ఆ గుమారసిరియాళుడు చనిపోయెను. కాని యా గురువు వాని మొగమునందు భస్మమునల దెను. వాడు బ్రతికెను.

అంత చిటుతొండఁడు ఈ ముసలియొగిని తన యింటికి తెచ్చెను. అతనిని భుజముమీద నెక్కించుకొని తెచ్చెను. అతనికి తలంటిపోసెను.

అప్పుడు శివాజ్ఞచేత :

"పల్లియచోటనుండి యెల ప్రాసఁగు టడ్కులు జక్కిలంబుబున్
జెల్లపుటచ్చులున్ నెనగజేడలుఁ జమ్మిలి నువ్వులుండలున్
జెల్లగనంబి వియ్యములు పెద్దటికంబు బ్రియంబునొప్ప మే
నల్లనకుం గుమార సిరియాళునకుం గొనితెచ్చి రర్పిలిన్."

ఈ పద్యములో నాహారపదార్థములు పేర్కొనఁబడెను. శ్రీనాథుని కవిత్వములోనున్న మరియొక విశేషమేమనగా భోజనము వంటకములు తినెడి కమ్మని పదార్థముల వర్ణన. కొతిమేర పచ్చిమిరపకాయలు మొదలైన వానితోడి కమ్మని వంటకములు వాని సువాసన యిట్టివెన్నియో వర్ణింపఁ బడుచుండును.

శివ పార్వతులు కొడుకును చిటుతొండ నంబిచేత చంపించి పరీక్షింప వలయును. ఆ సమయమున పార్వతీదేవి యింకొక యెత్తెత్తెను. తాను వేటొక తాపన స్త్రీవేషమువేసికొని వారింటికి వచ్చెను.

ఫాల వట్టికయందు భస్మ త్రిపుండ్రంబు
 గర్జంబులను రాగి కమ్మదోయి
 కంఠమం దిత్తడికంబంపుఁ గంటియ
 మనకుచెంబులమీదఁ గావి గంత
 కటి మండలంబుచు గరకంచుఁ బుట్టంబు
 కుడి నంది గిరి పెండ్లికొడుకుఁ గుఱ్ఱ
 కేలుఁ దామరయందుఁ గేదార వలయాంబు
 జడకుచ్చమీదఁ బచ్చడపుఁ గండ
 సంతరించి పదాలు వర్షముల వయసుఁ
 బచ్చిబాలెంతచాలు తాపన పురంద్ర
 సంభిభామినిఁ దిరువెంగనాంచి జేరి
 పాలు పోయింపుడమ్మ పాపనికి ననియె.

ఈ హరవిలాసము శ్రీనాథుఁడు వ్రాసిన చివరి పుస్తకమై యుండ
 వలయును. ఆయన వ్రాసిన తక్కిన పుస్తకములు నిండుగా ప్రవహించు
 కాల్యలవలెనుండును. ఇందులోని కైలి చాల సుకుమారమైన సౌకుమా
 ర్యములో మాధుర్యము తొణికిసలాడుచుండును.

తిరువెంగనాంచి తాను బిడ్డను చంపబోవుచున్నానన్న లక్షణముకూడ
 లేకుండ ఏ దిగులు లేనట్లుగా నామెకు పాలుపోసెను. పార్వతీదేవి దయచేత
 కఱగిపోయెను.

శ్రీనాథుఁడు పార్వతీనిఁగూర్చి యిచ్చట నొకమాట వాడెను. ఆమె
 పేరు శూలినాంచారు. శూలి — శివుఁడు. నాంచారు, నాంచారి — ఈరెండు
 మాటలు తెలుగులో పార్వతీదేవినిగూర్చి చెప్పనవి. కొన్నికొన్నిచోట్ల
 నాంచారమ్మ గుడులుకూడ గలవు. నాంచారి, నాంచారు అన్నశబ్దములలో
 'డ'కారాంతమైన శబ్దము అనఁగా నాంచారు భక్తులకు మిక్కిలి ప్రేయమైన
 శబ్దము. గౌరు, నాంచారు ఈ మాటలు తెలుగుదేశములో శివభక్తులకు
 ప్రేయములైన శబ్దములు.

అట్లు పాలు పోయించుకొని పార్వతి తిరువెంగనాంచితో నిట్లనెను:
 “ఏనమ్మా? యూరిలో చెప్పకొనుచున్నారు. మీ యాయన యెవడో శివ

యోగికి కొడుకును జంపి యోగిరముగా బెట్టునని. జోగులు కపటులు వారిని నమ్ముదురా ?

ఆవగింజంత భూతి మై నలదికొనిన
వెలది గుమ్మడి కాయంత వెట్టిపుట్టు
కటకటా ! యెటుల తనబుద్ధి కాటగలియ
నిసువు చంపంగ నెంచెనో నీమగండు "

అనఁగా నామె తన శివభక్తి ననుసరించి మాట్లాడెను. పార్వతి లాభములేదని వెదలి పోయెను. పిల్లవానిని పాతశాలనుండి తీసికొని వచ్చిరి. అతనికి తలంటిపోసిరి. అలంకరించిరి. వానితోఁ జెప్పిరి. "నాయనా ! నిన్నుచంపి యొక శివయోగికి శివార్చనము చేయబోవు చున్నాము. నీకిష్టమేనా?" యని యడిగిరి. అతఁడు దానికంగీకరించెను.

తల్లి చన్నిచ్చుటాగున వానిని తొడలపై పండుకోబెట్టెను. చందనికి తన చేతులతని తలక్రిందఁ బెట్టెను. సిరియాళుఁడు చేతులు మొగిడెను. అప్పుడు తండ్రి కొడుకుతో నిట్లనెను :

"మది శంకింపకుమన్న! మావలని ప్రేమ స్నేహవాత్సల్య సంపద వాటింపకుమన్న! నాలుకతుదిన్ బంచాక్షరీ మంత్రముం బదిలంబొప్ప బరింపుమన్న! పరమబ్రహ్మార్థ సంసిద్ధి యయ్యది సుమ్మన్న! యనుంగునందన! సిరాలా! వీరకైవ ప్రతా!"

ఈ పద్యములో పరమ బ్రహ్మార్థ సంసిద్ధి యని యున్నది. పరమ బ్రహ్మముయొక్క అర్థముయొక్క సంసిద్ధి. లేదా పరమ బ్రహ్మము అను నర్థముయొక్క సంసిద్ధి. ఆ బ్రహ్మసిద్ధి శివసాయుజ్యమో శివసారూప్యమో అయినచో బ్రహ్మ శబ్దమును వాడనక్కఱలేదు. బ్రహ్మమునకు శివునకు నభేద ప్రతిపత్తియైనచో వాడవచ్చును. కాని బ్రహ్మార్థ సంసిద్ధి బదులు శివార్థమైన శబ్దము వాడవచ్చును. వాడలేదు

అంత తండ్రి కొడుకుమెడ తెగప్రేసెను. తెగిన శిరస్సు పంచాక్షరీ మంత్రమును జపించుచుండెను. ఆ కొడుకు మొగమునందేమియు దుఃఖము లేదు. దిగులులేదు. విచారములేదు. తలిదండ్రులు సంతోషించిరి. వారి

కెట్లున్నదనగా పంఠముపెట్టి గెలిచినట్లున్నది. అప్పు చక్కగా తీర్చినట్లున్నది.

మిరియము నుల్లియున్ బసుపు మెంతియు
నింగువ జీరకంబు శ
ర్కరయును జింతపండును గరాంబువు
గమ్మనినేయి తైలమున్
బెరుగును మేళవించి కడుఁబెక్కు విధంబులఁ
బాక శుద్ధి వం
డిరి సిరియాళునిం గటికి డెందమునం
దరళాడులిద్దఱున్.

శ్రీనాథుఁడు వంటకములు భోజనములు మొదలైనవానిని గుఱించి యెక్కువ వర్ణించుచుగదా ! ఇది యట్టి పద్యము. తరువాతి సీసపద్యము కూడ నిట్టిదియే !

ఈ రీతిగా వంట సిద్ధముజేసి యా వృద్ధ దంపతులను దీసికొనివచ్చి వారినిర్పించి చిగురుముదురు కాని నిడుపువెడల్పుఁగల యరటియాకు నడిమియినె తీసి పఱచి కడిగి చక్కగా వడ్డించి వానిద్దరను ఆరగించి రక్షింపుడని యడిగెను.

అంత భైరవయోగి వడ్డించిన మాంసపదార్థములన్నియుఁ జూచి యిందులో తలలోని మాంసము లేదు. మా వ్రతము భగ్నమైరదని యల్లరి చేసెను. అప్పుడు చందనిక యిట్లన్నది. “ఈ యోగులు తెచ్చెడు బెడంద నాకు దెలియును. అందుచేత దానిని వేటపాకము చేసితి”నని వడ్డించెను.

అప్పుడు యోగి యిట్లనెను : “నీవు నా పంక్తిని కూర్చుండక నేను భోజనము చేయను. మగబిడ్డలేని నిర్భాగ్యుని ఇంట నేను భోజనము చేయను. నేను మొగటనే చెప్పితిని. నీవు నీకొడుకును పిలిపింపుము. మువ్వరము కలిసి భుజించెదము.”

అనఁగా చిటుతొండడు “నాకింకొక కొడుకున్నాడు. వాడాటలకు పోయియుండును. వాడు వచ్చువఱకు కూరలు చల్లనారిపోవును” అనెను.

నిజానికి చిరుతొండనికి సిరియాలుడొక్కడే కొడుకు. ఈ సంగతి తొలుత చెప్పినచో శివయోగి భోజనమునకు రాడని చెప్పలేదు. సహవంత్రిని గూర్చుండి భోజనము చేయుటకు మరియొక కొడుకు లేడు ఇంత వ్యవహారము వృథాయైపోవునట్లు తోచెను.

అప్పుడు శివయోగి యిట్లనెను: “నీ భార్యను నీ కొడుకును పిలుపు మనుము. నాలుగు దిక్కులందు పిలుపుమనుము. అతడు వచ్చినచోసరే ! లేనిచో మనమే భుజితము. లేనిచో నా యింతటి వ్రతమును నేను పాడు చేసికొందునా ?”

అనగా తిరుచెంగనాంచి నాలుగు దిక్కులనిట్లు ఎలుగెత్తి పిలిచెను.

రారా పడిగ్వంశ వారాశిహిమధామ !

రారా వికస్వరాంభోరుహోక్ష !

రారా మహాఘోర వీరశైవాచార !

రారా ఘనోదార్య రాజరాజి !

రారా కుమార కంఠీరవేంద్ర కిశోర !

రారా సమగ్ర ధీరాహిణేయ !

రారా మనోభవాకార యాపవిత్రాస !

రారా యసార సంసార దూర !

రార నావన్నెవడుగ ! రారా తనూజ !

రార సిరియాల ! రార నా ప్రాణ వదమ !

రార నా కుఱ్ఱ ! నాజియ్య ! రార యనుచు

జీరుఁ గారావుఁ గొడుకు రాజీవనయన.

అత్తనవ్వంగి సమస్త దిక్కులను పర్యాయ క్రమంబొప్పుగా నొత్తై జిన్నికుమార రారయని యత్నుచై ప్రశ్నశింజీవినం జిత్రంబుబృగ వచ్చె బాలుడు మహా శీఘ్ర ప్రచారంబుసన్ దత్తద్వీంజన పాకగఁధ్యవహన స్థాన ప్రతానంబుశోన్.

ఈ కథలోనున్న కట్టంజయు నీరెందు వద్యములలో నున్నది. చచ్చిన వాడు కూరలుగా వండబడిన మాంసము కలవాడు. బ్రతికినచుట్టయెట్లు? ఇది యసంభవముకదా !

అగస్త్య మహర్షి వాతాపియను రాక్షసిని చంపెను. ఇల్వలుడు వానిని గొట్టెనుచేసి యా మాంసము నగస్త్యుచకు వండిపెట్టెను. అగస్త్యుడు తిన్నంతసేపు “వాతాపి జీర్ణం—వాతాపి జీర్ణం” అనుచు తినెను. తరువాత నిల్వలుడు వాతాపిని పిలువగా వాడు రాజెను. జీర్ణమైపోయెను. అనగా జీర్ణమైనచో మరల బ్రతుకుట సంభవము కాదుగాని జీర్ణముకానిచో బ్రతుక వచ్చునన్నమాట!

బ్రతుకుట యనగానేమి? ఈ శరీరావయవములు సంతన పడగా ప్రాణములు వచ్చి యందులో చేరుట.

సంజనపడుట యెట్లు? ఎంత ప్రకృతిశాస్త్ర మహావిజ్ఞానమైనను మనుష్యులను సృష్టించుట లేదుగదా! గుండెలు మార్పువు. రక్తమెక్కింతువు. మరియొకరి యవయవములను దీసి మరియొకరికంటింతురు. మానవులయొక్కయు జంతువుల యొక్కయు శరీరములు నిర్మింపబడుటకు స్త్రీ గర్భమందు నిక్షిప్తమైన పురుషుని రేతస్నే కారణముగా గర్భించుచున్నది. అది వట్టి భగవదధీనము. ఈ శరీరములను భగవంతుడు సృష్టించుచున్నాడు. పెంచుచున్నాడు. ఇచట ప్రకృతి శాస్త్ర దురహంకారము పనిచేయదు. ఆ దురహంకారము దురహంకారముగానే మిగులును. అది యితరులమీద ప్రయోగించుటకు పనికివచ్చును గాని సృష్టి చేయుటకు పనికిరాదు. ప్రకృతి శాస్త్ర పరిజ్ఞాన మతుకులమారి బొంత. నృజన శక్తి కలది కాదు.

దైవముయొక్క విలాసముచేత సృష్టి కలుగుచున్నది. పెరుగుచున్నది. కొంగకాలము పట్టుచున్నది. కాలముకూడ భగవంతుడే. వాడు తలచినచో కాలముకూడ నక్కఱలేదు. దీనికెన్ని యుదాహరణములు కలవు! ఇది శాస్త్రగ్రంథము కాదుగాన వ్రాయుటలేదు.

అసలీశరీరము నిర్మింపబడవలసిన యవసరమేమి? జీవుడు తన కర్మ ఫలము ననుభవించుటకు. ఈ శరీరముండుటతోడనే దీనిలోనికి ప్రాణములు వచ్చిచేరుచున్నవి. అవి యెచ్చటనుంచి వచ్చుచున్నవి?

నానా దిక్కులనుండి వచ్చుచున్నవి. అనగా సర్వదిశలును ప్రాణ భరితములని యర్థము. సంభూతములయందు ప్రాణములున్నవని యర్థము.

జీవుడుగా కావలసిన ప్రాణముల లక్షణము వేఱు. అది భగవంతునికే తెలియును.

ఇవి యతీంద్రియ విషయములు. అతీంద్రియ విషయములు వేదములే చెప్పగలవు.

సామాన్యులు మరణింతురు. యోగులు సిద్ధులు మరణింతురు. వారికి పునర్జన్మ లేదు. కర్మబద్ధులైన జీవులకు ప్రాణసంపుటి చెడదు. సిద్ధులకు యోగులకు ప్రాణసంపుటి చెడిపోవును.

ఈ మహా విషయము ఇంద్ర బ్రాహ్మణములో కలదు. అది బృహదారణ్యకములోని చతుర్థాధ్యాయములోని ద్వితీయ బ్రాహ్మణము. అచ్చట నిట్లున్నది :

తస్యప్రాచీడిక్ ప్రాంచః ప్రాణాః

దక్షిణాడిక్ దక్షిణే ప్రాణాః

ప్రతీచీడిక్ ప్రత్యంచః ప్రాణాః

మొదలుగా ఏ దిక్కు ప్రాణములాదిక్కునకు పోవును. అప్పుడు ప్రహ్లాద పదార్థము మిగులును.

ఈ మహా రహస్యమును శ్రీనాథుఁడీ కథ చివర ననుసంధించెను.

ఆ సిరియాలఁడు బ్రతికెను. బ్రతుకుట యెట్లొ శ్రీ నాథుఁడు వేదముయొక్క సాక్ష్యమును చూపించెను.

రెండవ పద్యములో నాల్గవ చరణములోని యర్థము, కవితాగుణముతో కూడియున్నది. అనఁగా కల్పనా చమత్కార సహితముగా నున్నది.

అనఁగా నాపిల్ల వాని యవయవములు పెట్టిన పోవులవాసనలు వేయుచున్నవట.

అప్పుడు శివుడు ప్రత్యక్షమయ్యెను. వరములిచ్చెను.

భీమేశ్వర పురాణము

ఈ గ్రంథమునుగూడ శ్రీనాథుడే రచించెను దీనిని భీమఖండమని కూడ నందురు.

వ్యాసుడు కాశిని వదలిపెట్టిన కథ

పూర్వము మహర్షులందఱు కాశీ పట్టణమునందు నివసించి యుండెడి వారు. అచ్చటనుంచి వదలిపెట్టుట కెవ్వరికిని ప్రాణములొప్పెడివికావు. తప్పనిసరికి వదలి వచ్చెడివారు.

కాశి అవిముక్త జేత్రము. ఆనందకాననము. అగస్త్యుడు పూర్వ మెప్పుడో వింధ్యాచలమును శిక్షించుటకొఱకు దక్షిణదేశము వచ్చెను. మరల నాయన వెళ్ళుటకు వీలులేదు. ఈయన తిరిగి వెళ్ళినచో మరల నా వింధ్య పర్వతము లేచును. అది లోకమున కుపద్రవకరము.

కొన్నాళ్ళకు వ్యాసమహర్షి కాశినుండి వచ్చెను. మహర్షులిద్దఱు కలిసికొనిరి. వ్యాసునిమొగము వెలతెల పోవుచుండెను. అతని కన్నులయందు దైన్యము కనిపించుచుండెను. అగస్త్యుడు వ్యాసునిట్లడిగెను.

లోలార్కునకు నీకు లోలోన నేమేని
బోటు పుట్టదు గదా మాట మాట
వెనకయ్య శ్రీదుంఠి విఘ్నేశ్వరస్వామి
ధిక్కరింపడుగదా తెగువ నిన్ను
నాకొన్న నిన్ను మధ్నాహ్న కాలంబున
నరయకుండదుగదా యన్నపూర్ణ
నెపమేమియునులేక నీయెడఱుమున
బాటి దప్పడుగదా భైరవుండు

ఎట్టుపాసితి మిన్నేటి యిసుకతిప్ప
 లెట్టుపాసితి వాస్తలం జేను కోసు
 లెట్టు పాసితి వవిముక్త హట్టభూమి
 యెట్టు బాసితి విశ్వేశు నింధుధరుని.

లోలార్కుడు శివుడు. శివునకు నీకు లోలోన స్పర్ధ కలుగలేదుకదా!
 తేనిచో మాట మాట పట్టింపు రాలేదుకదా ! అని మొదటి ప్రశ్న.

అనగా ఆ మహర్షులును శివుణును ఒకపాయ వారన్నమాట, అని
 మరికొన్ని ప్రశ్నలు వేసెను.

ఆప్పుడు వ్యాసుడిట్లు సమాధానము చెప్పెను.

“మేము అనగా నేను నా మూడువందలమంది శిష్యులు కైమిని,
 వైలుడు, సుమంతుడు మొదలైనవారు — మేము — భూమి యంతయు
 తీర్థయాత్రలు చేయుచు కాళికి వచ్చితిమి. (కాళికి వెళ్ళితిమికాదు. అది
 వారి స్వస్థలమన్నమాట) ఏ శకునమున చొచ్చితిమో ! ఏదనాళ్ళువహస
 ముంటిమి.

“గేహములకేగి భిక్షాం

దేహీ యనస్వీట నొక పతివ్రతయైనన్

సౌహార్ద్రంబునఁ దెడలె

దాహారము పెట్టదయ్యె నాదినములలోన్. ”

ఏ పతివ్రతయు ఒక తెడ్డెడన్నము పెట్టలేదుట. ఈ మాట వాడుట
 చాల అందము. శ్రీనాథుడిట్టి తెలుగు మాటలు వందలు వాడును.

మేమేడు దినములిట్లు గంగ యిసుకతిన్నెలమీద నుపవాసములుచేసి
 యుండగా నాకు కోపము వచ్చినది. నా చేతిలోనున్న భిక్షా పాత్రము రాతి
 మీద వేసి పగులఁ గొట్టితిని. నేను శివునిగాని గంగానదినిగాని విఘ్నేశ్వరుని
 గాని కాలభైరవునిగాని తెక్కచేయలేదు. కాళిని శపింపఁ బూనితిని. గంగా
 జలమునుఁ దీసికొంటిని. శిష్యులందఱు కోప ముపసంహరింపుచుని బతిమాలిరి.
 నాకు కోపమాగలేదు, కాళి నిఖిలకై వల్య కళ్యాణనిలయము. శివునియిట్లు.

అచట గంగ యున్నది. ఏమని శపించవలయును ? ఏమని శపించవలయునో యాలోచించి నిర్ణయించుకొంటిని. ఆ నిర్ణయమిది.

మాభూతైపురుషీవిద్యా
మాభూతైపురుషంధనమ్
మాభూతైపురుషీ భక్తిః
కాశ్యాని వసతాం సదా."

ఈ కాశిలో నివసించెడు జనులకు మూడుతరాలు చదువుగాని, డబ్బుగాని, భక్తిగాని లేకపోవుగాక ! యని. ఇంక శాపజలమందు కొనుటకు నా చేయి యాడలేదు.

అప్పుడు కాశిలోని సోమపీఠియందొక యింటిలోనుండి యొక ముసలి యామె వచ్చెను. ఆమెకేబది యేండ్లు. తల నరసినది. ఆమె వక్షోజములు జారియున్నవి. చేతి కంకణములు ఘలుఘలురాడ కాళి మట్టియల మ్రోత ముల్లోకములయందు మ్రోగగా పీఠి గడప ముందునకు కాలుపెట్టి మన్న ఘుని బావుటాయైన చేపల కాంతికి చుట్టాలైన కన్నులు మిక్కిలి విశాలములుగా నుండగా వీరా ధ్యనివలె కంఠమెత్తి "యోయి ! బ్రాహ్మణుడా ! శపించకుము. ఇటురమ్మ" అని నన్ను పిలిచెను.

"సంతసమంది యేనపుడు శాప జలంబులు పాఱజల్లి వే
దాంత వచోమహోపనిషదర్థమయిన్ శుభరూప వృద్ధ సీ
మంతినిఁ గాళికానగర మధ్యనివాసిని విశ్వనాథు శు
ద్ధాంతముడాయఁ బోయితిఁ బ్రియంబును భక్తి
యునుం దలిర్పగన్."

ఆ పిలిచినది పరమేశ్వరియని నాకు తెలియును. ఆమె మహోపనిషదర్థమయి. ఆమెయే మహోపనిషత్తులయొక్క యర్థము. ఉపనిషత్తులున్నవి. అందులో కొన్ని మహోపనిషత్తులున్నవి. అవి యుపాసనా భాగములు. ఈమె సాక్షాత్పరమేశ్వరి. శ్రీచేరి. అందుచేత మహోపనిషదర్థమయి. ఈ "మహో" శబ్దములోనున్న రహస్యమిది. ఆమె విశ్వనాథు — శుద్ధాంతము అనగా — అంతఃపుర స్త్రీ

నేనుపోయి యామెకు నమస్కారము చేసితిని. ఆమె నన్ను చేరఁ బిలిచి యిట్లు నేను. భిక్ష లేదని కాశిమీద యంత కోపము చేయుదురా? నీమనశ్శుద్ధి తెలియుటకు నీలకంఠుడిట్లు చేసెను. అంతియే కాని కాశిలో కూడేమిజ్ఞాతి! తిండికి లోపమా?

“ఏడు దినమ్ములన్నమున కెడ్డముపుట్టిన యంతమాత్రంలో నేడుచుచున్నవాడవు మునీశ్వర! నేడునునీదు ధీరతతో పాడటి పోయేనే శివుని భార్యకుఁ రాశికిఁబుణ్యరాశికిన్ గాదు నొనర్పఁజూచెదవు కంఠపుఁగ్రోధము పెచ్చులెచ్చగన్. క్రొన్నెల పువ్వుదాల్పునకుఁగూరిమిభోగపురంధ్ర కక్కటా యిన్నగరీలలామునకీ వరిపాటికినిట్టి కోపమే లన్న మటించె దోమునికులగ్రణి! నిక్కమువో బుభుక్షితః కిన్నకిరోతి పాప మను కేవలనీతిఁ దలంచిచూడగాన్.”

ఆమె పరమేశ్వరి. వ్యాసుడంత మహర్షి నేమచుచున్నది. తిండి లేక యేడ్చుచున్నావన్నది. ఈ నగరీలలామము. — అనగా ఈ మహానగర రాజము క్రొన్నెల పువ్వు తాల్పునకు అనగా శివునకు ఈమె కూరిమి భోగ పురంధ్ర. పేమ కలిగిన వలపు టిల్లాలు. “బుభుక్షితః కింన కరోతి పాపం” ఆకలియైనవా డేపాపము చేయడు? అని యర్థము. ఈ మాట యెంత విచిత్రముగా నున్నది. మానవులు రాజ్యములు సిద్ధాంతములు నేటి సర్వ నాగరకతయు నొక్కమాటలో చెప్పినట్లున్నదే! నీవు బ్రాహ్మణుడవు. కానీలే భిక్షకు రమ్ము.

అనఁగా నేనిట్లంటిని :

“తల్లీ! యిన్ని దినాలకేనియు సుధాధారా రసస్వందియై యుల్లంబున్ సుఖియింపఁజేయు వలుకెట్లో వింటి నివ్వీటితోఁ బెల్లకొన్నకతాన నేనొకడనే భిక్షానకున్ వత్తునో యెల్లన్ శిష్యులఁగొంచు వత్తునో నిజం బేర్పాటుగా జెప్పుమా.

నేనొక్కడనే భోజనమునకు రానా యెల్లన్ శిష్యులను గొంచు వత్తునా యని యడిగినాడు. ఇందులో యెల్లన్ విశేషణము. శిష్యులు విశేష్యము. విశేషణమైన యెల్ల శబ్దమునకు చివర నకారముండరాదు. ఎల్ల

శిష్యులని యుండవలయును. ఎల్ల రాజులు, ఎల్ల స్త్రీలు, ఎల్ల కామినులు అనవలెగాని ఎల్లన్ రాజులు, ఎల్లన్ జనులు అనరాదు. కాని యిచ్చట శ్రీనాథుడు ఎల్లన్ శిష్యులన్ అని వ్రాసినాడు. లేనిచో గణము పోవును. ఇది శ్రీనాథుని ప్రయోగము. అందుచేత కాదనుటకు వీలులేదు. “కాదు, నీవు నాకొక్కనికే భిక్ష పెట్టెద వేని దానినే మేమందరమును పంచుకొని తిని ప్రాణములు రక్షించుకొందుము.”

అనఁగా నామె చిరునవ్వు నవ్వి యందఱను రమ్మనెను. వారందరు గంగలో స్నానముచేసి వచ్చిరి. ఆ మేడమీద సున్నము వేసిన రెండరుగు లున్నవి. వీరు పోయి కూర్చుండిరి. మేము వచ్చితిమని శంభశీ జనములు చెప్పిరి. శంభశీ జనములనఁగా ద్వారపాలకులు: సేవకులు. ఆమె - ఒక బంగారు గొడుగు, కాళ్ళకు పావలు, గిలకలు, - ఒక సౌందర్యవతి తాంబూల కరండ వాహిని - యామె చేయి పట్టుకొని వచ్చి మమ్ము గౌరవించి మమ్ము కూర్చుండఁజెట్టి లేత చిగురు అరటాకులు వేయించి పంక్తిపంక్తికి వచ్చి గౌరవించుచుండెను. అపోశనమ్ములు పట్టించునుండెను. మే మిట్లను కొంటిమి. అన్నము వండిన పద్ధతి లేదు, పొగపు వాసనలేదు, వంటపాత్రలు లేవు. త్రాగుటకు చెంబులు లేవు. ఈమె వట్టి మాటలు చెప్పుచున్నది. ముందరమాత్ర మరటియాకు లున్నవి. ఆమె గంధాక్షతాది విశేషములతో పూజించెను. శాంతి పాఠములు చదివితిమి. ఏమి చేయవలయును ? నేడు కూడ నిన్నటివలె నగుననుకొంటిమి. అచ్చటి స్త్రీలు మాకాపోశనములు వడ్డించిరి. ప్రొద్దుపోయినది భోజనము చేయుఁడనిరి. మేమేమి చేయవల యును ? ఇంతలో

“పప్పును బిండివంటలునుశాయనముల్ ఘృతముల్ గుడంబులం
గుప్పలుగాగ జుట్టుననుఁ గూర్చుగఁ గూడిన యేరు త్రాల తె
ల్లప్పుర భోగి వంటకము గమ్మని తాలిపు సొజ్జెపిండితో
నొప్పులుగా భుజించిరి బుధోత్తములాడటి చిచ్చుపెంపునన్,”

ఈ ఘట్టమంతయు శ్రీనాథుడు గొప్ప విందులు గొప్ప సంతర్ప రణలు జరిగెడి యాంధ్రదేశ త్రాహ్మణ వివాహాది శుభకార్య లక్షణములు వర్ణించెను.

అందఱును భోజనములు చేసిరి. ఆ మేడ నడుమనున్న పెద్దయరుగు మీద వీరందఱును కూర్చుండిరి.

ఆ సమయమునందు గౌరియు శ్రీ విశ్వనాథుఁడును బంగారపు పాదుకలు మెట్టుకొనుచు, నొకనొకరి బుజాలు పట్టుకొనుచు నా యున్నచోటికి వచ్చిరి. వారి వెంట పరిచారిక లేవ్వరును లేరు ముందర నందికేశ్వరుఁడు వచ్చుటలేదు. ఆ వ్రథమ దంపతులిద్దఱు తొందఱపాటేమియు లేకుండవచ్చిరి. గౌరి యందు కారుణ్య సంపత్తి కనిపించుచున్నది. తల్లిని చూచినప్పుడు సంతోషము కలుగుచున్నది. స్వామిని చూచినప్పుడు భయము కలుగుచున్నది.

కాళి శివునకు శుద్ధాంత కాంతగాన
దానిపై నల్లి కోపపాత్రంబునైతిఁ
గాళి గౌరికి సవతియౌగాన నేను
దానిపై నల్లి ప్రేమపాత్రంబునైతి.

అప్పుడు మేము లేచి యెదురేగి సమస్కారములుచేసి ప్రక్కలను నిలిచి యుంటిమి. పార్వతీ పరమేశ్వరులు విజయంచేసి వేదికాస్థలమ్మున కూర్చుండిరి. అప్పుడు పరమేశ్వరుఁడు కోపముతో నా దిక్కుచూచి “ఫీ” యని యిట్లనెను :

ఓరి దురాత్మ ! నీవారముష్టింపచా
భాన ! యోజనగంధి వ్రథమపుత్ర !
దేవరన్యాయ దుర్భావనా పరతంత్ర !
బహు సంహితా వృథా పాఠపఠన !
భారతగ్రంథ గుంభన పండితంమన్య !
నీవా మదీయ పత్నికి నశేష
కైవల్య కళ్యాణ ఘంటావధముచకుఁ
గాళికాపురికి నిష్కారణంబ
కాపమిచ్చెదనని యనాచార సరణి
నడుగువెట్టినవాడ వహుఁకరించి
పొమ్ము నిర్భాగ్య, మాయూరి పొలము వెడలి
యెచటికేన్ శిష్యులు నీవు నీ క్షణంబ.

సీవారముప్పిం పచాభాస ! — నివ్వరి ధాన్యమును అనగా చెఱువుల ప్రక్క నీళ్ళలో వానియంతట నవి పెరిగిన పరిమొక్కల కంకుల ధాన్యము. అవి యొక గుప్పెడు దెచ్చికొని వండి తినెడివాడా ! దరిద్రుడా !

యోజనగంధి ప్రథమపుత్ర — మత్స్యగంధి మొదటి కొడుకా ! మత్స్య గంధిని శంతనమహారాజు పెండ్లి యాడకముందు ఆమెయందు ఈ వ్యాసుడు కలిగెను. పరాశరునకు గలిగెను.

దేవరన్యాయ మనగా — అన్నదమ్ములలో సంతానము లేకుండ సోదరులు చనిపోగా వారి భార్యలందు మిగిలిన సోదరుడు కులమును నిలుపుటకు వారిని స్వీకరించుట. ఇది దేవరన్యాయము. ఈ దుష్టమైన భావన యందు పరతంత్రుడా !

బహు సహిత లనగా సర్వ వేదములు — వాని నన్నిటిని వృథాగా చదివిన వాడా !

భారత గ్రంథమును గుంభనముచేసితిని కూర్చితిని. అందుచేత నేను పండితుడ ననుకొనెడివాడా !

కాశీ పట్టణము కైవల్య కళ్యాణ ఘంటాక్షయ్య - కైవల్యము నడిపితి.

ఇది సీసపద్యము. వ్రాసినది శ్రీనాథుడు. తక్కిన సీస పద్యముల వలె లేదే ! ఇందులో పరమేశ్వరుని కోపమంతయు నున్నది. రాద్రరస మంతయు వ్యజ్యమానమగుచున్నది. ఈ పద్యమున కున్నంత ప్రశస్తి శ్రీనాథుని యితర పద్యముల కున్నదో లేదో తెలియదు.

తెలుగు సారస్వతములో సీసపద్యమున కున్నంత విస్తారత మరియొక దానికి లేదు. ఒకానొక పెద్ద భావము తక్కిన పద్యములలో నిమిడును. ఇరుడదు. సీసపద్యమెంత భావమునైనను నిమిడించికొనును. తిక్కన్నగారు సీసపద్యము నెంతైన చేసెను. శ్రీనాథుడు తన పెక్కు సీసపద్యములందు తన ధారచేత తనసమాసగుంభనచేత నొక హద్దులలో పెట్టెను. తరువాతి కవులు ఆ సీసపద్యరచనకు మోహపడి సీసపద్యముయొక్క విశ్వరూపమును మరచిపోయిరి.

“పోక నడగొట్టి తేనియు

రాకింతుఁజుమీ మొగంబు రాచట్టు పయిం

శ్రీకాళిక నిందించిన

నీకింతట నేలపోవు నీచచరిత్రా!”

నీవు వెళ్ళకపోయితివి. నీ మొగమును రాచట్టుమీద రాకింతును. ఇచ్చట శ్రీనాథుడు రాకించునన్న ధాతువును వాడెను. ఈ సందర్భమును బట్టి రాయు అన్న యర్థము చేసికొనవలయును.

శ్రీనాథుఁ డిట్టి తెలుఁగు ధాతువు లెన్నియో వాడెను. పెక్కు తెలుఁగు పలుకుబళ్ళు వాడెను. వాని నన్నింటిని కృష్ణరాయల సభలోని కవులందరు చక్కగా వాడుకొనిరి.

అని శివుఁడనఁగా-ఎట్టి మాటలనెను. చెవుల కొనరని మాటలనెను. (అన్నది పరమేశ్వరుఁడు. అనిపించుకొన్నది భగవంతుడైన వ్యాసుఁడు. ఏమి చమత్కారము ! తక్కినవట్లుంచి భారత గ్రంథ గుంఫన పండితండు న్యూడా ? అనుటయా ! అన్నవాఁడు శివుఁడు గనుక సరిపోయినది. శివుఁడు గనుక అనగలఁడు. ఆయన కీ భారతము లెక్కయేమి ! వేదములే లెక్కలేదాయె ! ఆయన పేరు పశుపతి. పశువునకు రెండర్థములు - ఒకటి ప్రాణులు, రెండు వేదములు. ‘పశవోవై ఛందాంసి’ అని వేదము.

నేను కాళి వడలిపెట్టి వచ్చుచుంటిని. నేనా దుఃఖమునకు ఆ గుండె దిగులునకు నేమి కావలయును ? అప్పుడు పార్వతీదేవి నన్ను జూచి యిట్లనెను

వెలవకుమో కుమార, పదివేల విధంబులనైన నిన్ను నే
మఱవ మఱేడకుం జనుట మాని సుఖంబున దక్షవాటికిన్
దుఃఖ గలిగొన్న సమ్మదముతో గమనింపుము భీరునాయకుం
డఱగఱ లేనివేల్పు నఖిలాభ్యుదయంబులు నీకు నయ్యెద్రున్.

తుఱఁగలిగొన్న - ప్రకాశముచు పొందిన.

పార్వతి వ్యాసుని ద్రాక్షారామమునకు వెళ్ళమనియెను. పార్వతి యీ మాటలు వ్యాసునితో శివునకు తెలియకుండ జెప్పెను. ఇతఁడు కాళి నుండి వెడలిపోవునప్పుడు చెప్పెను.

పూర్వము మనదేశమునందు సవతి కయ్యము లెక్కువగా నుండెడివి. వాని పద్దతులుకూడ మన కావ్యములం దధికముగా నుండెడివి. జానపద గేయములలో గంగాపార్యతుల, రుక్మిణీసత్యభామల కయ్యములు పెక్కుగా నుండెడివి. ఈభావమును పురస్కరించుకొని చాలమంది ప్రాసరి. శ్రీనాథుఁ డిచ్చట ఈ భావమునకు ప్రాధాన్యమిచ్చెను.

ఇచ్చట వ్యాసుఁడు కాళి వెడలివచ్చి ద్రాక్షారామమునకు వచ్చి యచ్చటనున్న యగస్త్యమహామునితో నీ కథచెప్పి యిట్లనెను :

“అనవధానత యావగింజంత సూవె
పర్వతంబంత యపరాధభరము కొలిపి
కాళి వెడలంగ మొత్తినఁ గాసిబొంది
తిరుగుచున్నాఁడ నిదె యేను దిక్కుమాలి.

అనవధానత — అశ్రద్ధ, మన యశ్రద్ధ ఆవగింజంత. శివుఁడు దానిని పర్వతంబంత చేసినాఁడు.

అని వ్యాసుఁడు కాళిలోనున్న దేవతలను గురించి యీ మాట చెప్పినాఁడు.

కడు దయాళురు దేవతాగణము లెల్లఁ
గాలభైరవు చిత్తంబు కఠినపాక
మీరసము పెద్దడుంఠి విఘ్నేశ్వరునకుఁ
గాళి మనబోంట్ల కెలనుగాని బ్రతుకు.

ఈ పద్యము చాల చిత్రమైన పద్యము. కాళిలో సర్వదేవతలు కలరు. అందఱు దయావంతులట! ఈ మాటలో పార్వతీదేవియున్నది. కాలభైరవుని చిత్తము కఠినపాకము. డుంఠి విఘ్నేశ్వరునకు ఈరసము పెద్ద. ఈరస మనగానీర్వ్య. కాలభైరవుని చెప్పెను. డుంఠిని చెప్పెను. ఒకటి చెప్పుకుండ వదలిపెట్టెను. ఆ వదలిపెట్టినది శివునియొక్క లక్షణము. ఆయన చాల కోపియనుట. ఆయన యావగింజంత యశ్రద్ధను పర్వత మంతజేయునని చెప్పినాఁడుకదా!

శివుని పేరెత్తకుండ వ్యాసుడు తన భావమును చెప్పెను. చివరి కేమనెనగా

కాళి మనబోంట్ల కెల్లను గాని బ్రతుకు.

మరమందఱును ఋషులము. తపస్సుచేయుదుము. అప్పుడప్పుడు మనకు కోపమువచ్చును. మన మెవ్వరినైన శపింతుము. ఇవతల మన మాడినది యాట పాడినదిపాట. ఆ కాళిబో మనకట్లు కుదురదు. పైన శివుడున్నాడు. మనము చేసినపని యాయన కిష్టమగునో కాదో ! కానిచో మన బ్రతుకులు బండలెక్కినట్లే. మన మొగములు రాచట్టులమీద రాపించును.

ఇట్టి వలపోతయంతయు నీ రెండు పద్యములనిండ నున్నది. ఈ పద్యములలోనిదియంతయు ధ్వని. ఇట్లు వ్రాయుట చాల కష్టము.

తన మనోభావములన్నియు చెప్పటకు వీలులేదు. మనసేమో బాధ పడుచున్నది. ఒకటి రెండు మాటలకన్న నెక్కువచెప్పరాదు. తాను చెప్పదలచుకొన్న దా రెండుమాటలవలన వ్యక్తము కావలయును ఇంతియే.

శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము

త్రిపురపతిదగ్గఱనున్న మహాక్షేత్రము శ్రీ కాళహస్తి. ఆ యూరిపేరు వట్టి కాళహస్తి కాదు. శ్రీకాళహస్తి. శ్రీయనగా సాలెపురుగు. కాళమనగా పాము. కాలాహి. హస్తియనగా ఏనుగు. ఒక సాలెపురుగు. ఒక పాము. ఒక యేనుగు. నీ మూడును నెప్పుడో పూర్వయుగములందు నక్కడ శివ సాయుజ్యమును పొందెను. అందుచేత నా యూరునకు శ్రీకాళహస్తియన్న పేరు వచ్చినది. ఈ మహాగ్రంథము వ్రాసిన యాయన పేరు ధూర్జటి.

ఆయన జన్మస్థలము, నివాసస్థలము శ్రీకాళహస్తియని చెప్పదురు. ఆయన కైపుడు.

అయన కవిత్వము మధుర సుకుమారము. ఒకచాటువున్నది. “స్తుతి మతియైన యాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేలగల్గెనో యతులిత మాధురీ గరిమ...” మొదలైన పద్యము. ఆయన మాటలయందు సాటిలేని మాధుర్య మున్నదని సర్వజను లంగీకరించిరిని యర్థము.

ఈ ధూర్జటి వ్రాసిన రెండు గ్రంథములు నేడు ప్రశస్తిలోనున్నవి. 1. ఈ శ్రీ కాళహస్తి మహాత్మ్యము. 2. శ్రీ కాళహస్తిశ్వర శతకము. కొన్నిచోట్ల గ్రంథమునకంటె శతకమునకే యెక్కువ గౌరవము కలదేమో! అభిమానముమాత్రము నిస్సందేహముగా పలుమందికి శతకమునందే కలదు. మన యాంధ్రభాషలో ననేక శతకములుకలవు. ఈ శతకమును వాని యన్నింటిలో తలకట్టు మానికముగా మన్నించుటకలదు. తెలుగులో చాల గొప్ప శతకములు అనగా మహాకావ్యములతో తులనాగగలవి కలవు. వానిలో ఆంధ్ర నాయక శతకమొకటి. ఈ శ్రీ కాళహస్తిశ్వర శతకము ఆంధ్ర నాయక శతకముకంటె చాల పూర్వము. చాల శతకములున్నవి. గడుసుగడుసు శతకములున్నవి. వీరనారాయణ శతకమని యొకటికలదు. దాని నెక్కువమంది యెఱుగరు. అది యాధునికమైన శతకము. అది వేఱు మాట.

చెలదిపుర్వ కథ

కృతయుగమునందు సాలెపురుగొక్కటికలదు. అది గొప్ప వాస్తుశిల్పి. దానికి శివపూజ చేయవలయునని యూహ కలిగెను.

నేడు కాశహస్తీ క్షేత్రమున్నచోటు ఆ యుగములో వట్టియడవి. శ్రీకైలము నట్టిదియే !

శివలింగములు కొన్ని సహజోద్భూతములు. తరువాత తరువాత స్థాపితములై యాలయములు నిర్మింపఁబడినవి. ఆ మొదట వట్టి మహాసముద్రములనుండి భూమి యేర్పడినప్పుడు ఘనీభవించినప్పుడు కొన్ని కొండల మీద మరికొన్నిచోట్ల సహజముగా దేవతాకృతు లేర్పడియుండెను. ఈ శివలింగములు భూమి పుట్టుకతోనున్నవి. అవి సహజోద్భూతములు. శ్రీ కాశహస్తీ శ్వర లింగము, శ్రీకైల మల్లికార్జున లింగము, కాశీ మహానగరమునందలి శ్రీ విశ్వేశ్వరలింగము మరియు కొన్నిలింగములు భూమితో నేర్పడినవి. ఇవి యనాది శివమూర్తులు. తరువాత తరువాత జనులు వాని చుట్టు నాలయములుకట్టి పూజలారంభించిరి.

ఇది యొకటి, రెండవది సాలెపురుగు. దానికి విజ్ఞానము కలుగుట.

కొన్ని మతములవారు ఆత్మయే లేదందురు. కొన్ని మతములవారు ఆత్మయనునది మానవులకే యుండునందురు. మనమతము పరమేశ్వరుడు సర్వాంతర్యామి యనును. ఎందు ప్రాణమున్నదో అందు వివేకమున్నది. వివేకమనఁగా జ్ఞానముయొక్క లక్షణము. ఆత్మలేకుండ ఈ జ్ఞానముండదు. అందుచేత చెలది పుర్వనకుగూడ జ్ఞానమున్నది. దాని కాత్మయున్నది. అది శివునకు పూజచేయవలెననుకొనెను.

అది మహాటవి, ఆ పురుగు స్వామికి

ప్రాకారములు గోపురములు కొలుపు కూ

టములు, నర్తన మందిరములు, కోశ

గేహము ల్పండిళ్ళు. కేళీ నివాసంబు

అంతః ప్రదక్షిణాయతన వీధి

యువహారభోగమంటవము, గర్భగృహంబు
పరిణయ ప్రామ వైభవ నిశాంత
మంతాపురంబు, కఙ్గాంతరంబులు, జాల
కంబులు, మేడలు గరుణతోడ

నిభముఖానలజాత చండీశ పుండ
రికలోచన మాతృకాలోక నయన
దక్షిణామూర్తి వటుకాది దైవతముల
నిలయములు గట్టి నత్యంత నిష్ఠతోడ.

ఇభముఖుడు - విఘ్నేశ్వరుడు, అనలజాతుడు - అగ్నిహోత్రుని
కుమారుడు కుమారస్వామి; వటుకుడు - కాలభైరవుడు. వీగందరకు ఇవి
యన్నియు గట్టెను. ఇచ్చట నొక చిన్నప్రశ్న. అది కృతయుగము. అది
మహాటవి. జనమేతక్కువ. దేవతల నిట్లు కొలుతురన్న జ్ఞానమేలేదు. ఈ సాలె
పుగుగుసకు నీ జ్ఞానమెట్లు కలిగెను? దీనికొక్కటియే సమాధానము. పూర్వ
జన్మ సంస్కార విశేషము. అనగా యుగము లనంతములు. ఈ సృష్టి యిట్లే
జరుగుచున్నది. ముక్తిపొందని జీవులందఱు మరలమరల నుడయింతురు.
వారి కా పూర్వజన్మ సంస్కారములుండును. ఇది మన మహాసిద్ధాంతము.

నేనీ వ్యాఖ్యానములు వ్రాయుచు వలసినచోటనెల్ల ఇట్టివిషయములు
చెప్పుచున్నాను. ఇవి చాల యవసరము. మన పూర్వకవులందఱు వీనిని
విశ్వసించినవారు గాన నాయాకథల నట్లట్లు వ్రాసిరి. ఈ మహాసిద్ధాంతములు
లేనిచో పరమార్థమున నివి వట్టి పిచ్చికథలగును.

ఇట్లు కట్టిన ప్రాకారాదులు

ప్రాతఃకాల తుషారశీకరచయప్రాప్తిన్ అనన్యైక్తికో
వేతాగారములట్లు చెల్లెనగి, తద్బిందుచ్చటాజాత ఖ
ద్యోతచ్ఛాయలః గొంతసేపు బహు రతోద్దిర్ఘ గేహంబులై
లూతాకల్పిత తంతుసదృశములు వొల్పుం జెప్పఁ జిత్రంబులై.

ఈ దారములతోడి గుళ్లుగోపురాలు ప్రాతఃకాలమునందలి మంచు
బిందువులవలన మౌక్తిక-ముత్యములతో, ఉపేత-కూడుకొన్న, ఆగారములు-

ఇళ్ళవలెనున్నవట ! ఆ మంచుబిందువులలో ప్రతిఫలించిన ఖద్యోతచ్ఛాయలచేత అనగా సూర్యకిరణములచేత రత్నగేహములవలె నున్నవట. తంతు సదృశములు దారపు మేడలు. లూత-సాలెపురుగు. చెలదిపుర్వ్య. మర్కటక కీటకము; ఇవి దానిచేర్లు.

కాని వట్టి యడవికదా ! రాత్రులందు రివ్వుమని గాలిపీచును, ఈ మేడలు పడిపోవును. దారాలు తెగిపోవును. ఆ చెలదిపుర్వ్యనకు వేటుపని లేదు. గాలికి తెగిపోయిన పోగులు, జారినపోగులు నెప్పుడు నడికించు చుండును.

అనగా నేమని యర్థము - ఆ పురుగునకు నిత్యము శివపూజయే, శివసేవయే !

ఇట్లుండగా శివునకు దాని నియమమును పరీక్షింపవలెనని వుట్టెను. ఆ శివస్థలమునందు నిత్యముగా దీపమొకడుండును. ఈ దీప మెచ్చటిదన్న ప్రశ్న. అడవులలో కొండలలోనున్న యిట్టి దేవతామూర్తులకు నెవడో యెంతదూరమునుండియో వచ్చి వారానికొకసారి పదిదిసాల కొకసారి కానిచో నెలకొకసారి దీపారాధనచేసి పోవుచుండును. ఇది యనాదిసిద్ధమైన వ్యవహారము. ఆ దీపము-లేదా ఈ సహజోద్భూతమైన దేవతామూర్తుల దగ్గఱ చర్మచతుస్సులకు గనపడని నిత్యాగ్నిహోత్రములు, నిత్యదీపములు నుండునేమో ! స్వామి యా దీపజ్వాలనుండించి చెలదిపుర్వ్య కట్టిన సర్వ సౌధములను తగులబెట్టెను. ఆ చెలదిపుర్వ్య తన యింతపని వృథాయగుట జూచి యిట్లు నుకొనెను.

“ఇది పెక్కెడులు పట్టెన్

‘సదనంబులుగట్ట నాకు శంఖునికొలుకున్

దుదిఁ గుమ్మరి కొకయేఁడును

గుఁడొక పెట్ట ‘న్నమాటకున్ స్ఫురివచ్చెన్.”

పాపమది యెన్నోయేడ్లు కష్టపడి కట్టి నది. ఇచ్చట కుమ్మరితాను, గుదియకాదు శివుడు. ఆ చెలదిపుర్వ్యనకు తెలియదా ? కాని స్వామియందు దోషము నిరూపించుట దానికిష్ట ములేదు. ఈ లోకములక్షణము ఆ దోషమును ప్రక్కవారిమీద పెట్టుదురు,

ఈ పనియంతయు దీపముచేసినది. దీనిని మ్రింగుదునని యా పురుషుని శృయించెను. దీపమును మ్రింగుటయనగా నేమి? అది యగ్నిహోత్రము కదా! దానిని మ్రింగుటయనగా దానిలో పడి చచ్చుటయే!

అట్లు చేయఁబోవుచుండగా స్వామి ప్రత్యక్షమై నీ భక్తికి మెచ్చుకొంటిని నీకేమి కావలయునని యడిగెను. ఆ పురుగు తనకు కైవల్యమునిమ్మని కోరెను.

కైవల్యమనగా మోక్షమని చెప్పదురు. కాని కేవల శబ్దము మీది తద్దిత కైవల్యము, కేవలమనగా నేమి? మరియొకదాని యంటు సొంటు లేని లక్షణము; కేవల తార్కికుడు; తర్కశాస్త్రము తప్ప వానికింక నేమియు తెలియదని యర్థము. అట్లే కైవల్యమనగా ప్రపంచకముతో సంబంధములేని పంచేంద్రియములు, మనోబుద్ధి వాక్కులు, సత్త్వరజస్తమోగుణములు మొదలైన వేవియు లేని శుద్ధబుద్ధాకారము సాక్షాత్పికృత్యము. ఇది కైవల్యము. శివుఁడాపురుషును తనలో చేర్చికొనెను.

ఎక్కడజూచినన్సరము నీశ్వరదానవ మానవాహిపుల్
మ్రొక్కుచు నన్నుతించు రవముల్ ద్రువమండలవిధి నిండఁగా
దిక్కులు ముంచుకొన్న తన తేజములోపల నూర్ణ నాభమున్
గ్రక్కునఁ గూర్చెడన్మయముగా శివలింగము భక్తలోలతన్.

దేవతలు ఋషులు మ్రొక్కుచున్నారు. అట్టి తన తేజములో—నూర్ణ నాభమనగా నీ చెలిదిపురుష—స్వామి దానిని చేర్చికొన్నాడు.

కాలసర్వ హస్తల కథ

సాలెపురుగు కథ కృతయుగములోనిది. ఈ కథ త్రేతాయుగములోనిది. ఈ యుగములు ఇప్పుడు జరుగుచున్న మహా యుగములోనివో పూర్వమహా యుగములోనివో చెప్పబడలేదు.

పూర్వ కథలో సాలెపురుగుయొక్క కథ చెప్పబడినది. అది వట్టి పురుగు. దానికే జ్ఞానము భక్తియు నున్నప్పుడు ఈ కథలోనున్న సర్పమునకు నేనుగనునకు జ్ఞాన భక్తులెందుకుండరాదు? పరమేశ్వరుఁడంతర్వామి. ఆయనయొక్క సర్ప లేకుండ ప్రాణమేరాదు, ప్రాణమున్నప్పుడు గతన

జ్ఞానము మొదలైనవి యుండును. తత్తజ్ఞంతువుల శరీర ప్రమాణములు వాని యవయవములు వానికనురూపముగా నుండును. అందుచేతనొక జంతువులో జీవుడున్నాడు. ఒక జంతువులో జీవుడు లేడనుకొనుట వివేకశీలి చేయదు. మనుజులలో నెక్కువ వివేకులున్నారుగనుగ మనుజునిలోమాత్రమే జీవుఁడుండును ఇంత వివేకములేని జంతువులలో నుండడు అనుకొనుట కర్మ సిద్ధాంతమెరుగని వారనుకొనవలయును. ఆ జంతువులాజన్మ యెత్తిన వనగా వాని వాని పూర్వజన్మ సంస్కారములే !

వివేక తారతమ్యమునుబట్టి జీవుని యునికియు జీవుని లేమియు నిర్ణయింతుమేని కొందఱు మనుజులలో జీవుఁడు లేడనవలయును. పశువులు ఆకలియు (స్త్రి) పురుష సంగమము మొదలైనవానిని గుఱించి మాత్రమే యెఱుఁగును. అది జ్ఞానము కాదు. దానిపేరు పసి. ఇంగ్లీషులో నీమాటను instinct అందురు. ఈ పసి జ్ఞానము వేఱు, జ్ఞానము వేఱు, ఆలోచనవేఱు అని సిద్ధాంతములు చేసినచో కొన్ని కథలు పొసగవు. కొన్ని విషయములందవు. పామువగ యొకటి ప్రసిద్ధము. ఏనుఁగు వివేకముకూడ చాల ప్రసిద్ధము. వీనినిగూర్చి నేటికిని కథలు జరుగుచునే యున్నవి. జీవుఁడనగా జ్ఞాన తారతమ్యముచేత నున్నాడని లేడనిచెప్పబడెడివాఁడుకాదు. కర్మానురూపముగా బహుజన్మలై తైకివాఁడు. ఒక్కొక్కప్పుడు మూఁడుడై పుట్టును. మనుజుడై పుట్టి పశువుకన్న కనాకష్టమై యుండును, పశువులలో కూడ మనుజులలోకంటె నధిక జ్ఞానముకలిగిన జంతువులుండును.

భక్తికూడ నొక మనోభావమందము. దేవుఁడు లేడనువారు మనుజులలో లేరా? అంటే దేవుఁడున్నాడన్న జంతువులుండును. ఇక్కడ 'అన్న' అను శబ్దమునకు ప్రాధాన్యములేదు. ఈ 'అను' భాతువు అనుకొను అర్థమిచ్చు భాతువు. మరియు మన పూర్వగ్రంథములు పూర్వ యుగములలో జంతువుల కధిక జ్ఞానము కలిగినట్లు చెప్పును. మనుజులింతకంటె నధిక బుద్ధి మంతులుగా చెప్పును ఆ గ్రంథముల ప్రకారము కాలము పోను పోను ఊడించుచున్నదందురు.

రామాయణములో కోతులు రాముని పక్షమున యుద్ధమునుఁజేసినవి. కోతులు కోతులే. కత్తులు కటారులు లేవు. వానికిని కోటలు, రాజులు

మంత్రులును గలరు. భారతములో నట్టి జంతువులులేవు. అదియొక యుగములోనిది. ఇదియొక యుగములోనిది. యుగ ధర్మములు మారుచుండును.

ఇది యంతయు వ్రాయుట యెందుకనగా నీ కథలు నీతి చంద్రిక కథలవంటివికావు. ఇవి నిజముగా జరిగినవి. ఇవి యర్థవాదములు కావు. అర్థవాదములనగా నొక విషయముయొక్క ప్రాధాన్యము చెప్పుటకు చెప్పబడెడు కథలు. అందుకోస మిహితక వ్రాయబడుచున్నది. విశ్వసించిన నాడు విశ్వసించును, లేనివాడు లేదు. విశ్వాసమో ఆ విశ్వాసమో, మానవుడు బ్రతికియున్నంతవఱకే! తదనంతరమెట్టిదో యోగులకు సిద్ధులకు మహావ్రతులకు తెలిసినచో తెలియవచ్చును. తక్కిన సామాన్యజనము వకు తెలియదు. మనకు తెలిసినది యీ లోకము. దానియందు రమింతము. తెలియనిది తెలిసినట్లు ప్రవర్తించుట యెందులకు ?

అందుచేత ఈ కథకూడ చదువుదము.

త్రేతాయుగము చివర నొక్క మహాసర్పము పాతాళమునుండి దివ్య మాణిక్యములను దీసికొని వచ్చి ప్రొద్దుననే శ్రీ కాళహస్తిశ్వరస్వామికి ఆ రత్నములతో పూజచేయును. వెడలిపోవును. ఆ సర్పము పాతాళలోక నివాసి. ఏదో మహాసర్పము. మరలమరునాడు ప్రొద్దుట వచ్చును. నిన్నటి మణులు తీసివేయును. క్రొత్త మణులు సమర్పించును,

ఇట్లుండగా ద్వాపరయుగము వచ్చెను. అప్పుడొక యేను శ్రీ కాళహస్తిశ్వర లింగమును జూచెను.

ఆ స్వామికి శ్రీ కాళహస్తులు చూచి సేవించి మోక్షము పొందిన తరువాత శ్రీ కాళహస్తిశ్వరస్వామియని పేరువచ్చినది. తక్షాస్వరూపయన పేరేమి? వట్టి యీశ్వరుడు. వట్టి శివలింగము. ఇది చాల చమత్కారము కదా! ఈ మువ్వరితో నాయనపేరే మారిపోయెను. లేదా అంతకు పూర్వము పేరులేదు. వీరితో నాయనకు పేరువచ్చెను.

అదివఱకు వట్టి శివలింగము తాయి. వట్టి బ్రహ్మస్వరూపము. ఈ మువ్వరకు మోక్షమిచ్చునప్పటికి "కావోయీ! యీయర భక్తులను రక్షించు

వాడు. నిత్యమైన తన శివస్వరూపము మాత్రమేకాదు. భక్త రక్షణ తాత్పర్యము కలిగిన మూర్తి అని తెలిసినది. అప్పుడు పేరువచ్చినది.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు తాను మహాచక్రవర్తి. సహజముగా పండితుడు. అయిన గ్రంథములు వ్రాసి పెద్దన్న మొదలైన కవులను పోషించిన తరువాతకదా కవులాయనచుట్టు మూగినది. అట్లు చేయనిచో తక్కిన రాజులవంటివాడే.

అప్పుడు శ్రీ కాళహస్తీశ్వరుడై నాడు. అప్పుడు భక్తులు మూగినారు. తత్పూర్వము వట్టి శివాకృతి. లింగాకృతి.

ఈ యేనుగువచ్చి స్వామిని చూచినది. వచ్చిచూడలేదు. స్వామియచ్చట నున్నాడని తెలిసి వచ్చినది.

శ్రీ కాళహస్తీ ప్రక్కన సువర్ణముఖి నది ప్రవహించుచున్నది. అనదిలో పూర్వము మొగలిపాదలు నిండియుండెడివి. అందుచేత నానదికి కేతకీనదియనికూడ పేరు వచ్చినది. తెలుగులో మొగలేరు అందురు.

ఆ యేనుగు వచ్చి స్వామిని చూచినది. స్వామిమీద రత్నములు మణులునున్నవి. అవి రత్నములని మణులని యెవరోచేసిన పూజయని యేనుగున కేమితెలియును ! ఈ యేనుగు కేతకీనదికిపోయి స్నానముచేసెను. అడవులు చెరువులు తిరిగెను. మారేడురెమ్మలు, కలువపూలు, తామరపూలు కోసితెచ్చెను. సర్పమర్పించిన మణులను పోద్రోచెను. తాను తొండమునందు నిండించికొనివచ్చిన నీటితో స్వామి కభిషేకమునుజేసెను. తానుదెచ్చిన పూలతో పూజించెను. తాను వెడలిపోయెను.

మరునాటిప్రాద్ధన కాలసర్పము వచ్చెను. వచ్చిచూచెను. తనపూజలేదు. “ఎవడువాడు ? నా పూజయైన రత్నమును గగ్గులకాటుగలిపి ములుకంపలు తీవలువెట్టి నాకెగ్గొనరించెను ? నా భాగ్యమునిట్లు నిష్ఫలపాలుచేసిన యామదాంధు నేమనవలయును ?” అని చాల దుఃఖపడి యేనుగు చేసిన పూజను త్రోసిపారవేసి మనసులో నీర్వలయు, భక్తియు పెనవేసికొని యుండగా తాను మరల మణులతో స్వామినిపూజించి వెళ్లెను.

అటు తెల్లవాలుచుండఁగా పామువచ్చును. ప్రొద్దెక్కిన తరువాత సేనుఁగువచ్చును. ఆ యేనుఁగువచ్చిచూచెను. తనపూజలేదు. “వీఁడెవఁడురా? బుద్ధిహీనుఁడు! స్వామిని పూజతోఁ బూజింతుగుగాని రంగుల రాళ్ళతో పూజింతురా?” అని ఆ రాళ్ళను మరల తీసివేసి తాను బిల్వదళములు పువ్వులతోపూజించి వెళ్లెను. మరునాఁడు ప్రొద్దుననే పామువచ్చెను. మరల పూవులునాకులు. ఆ లోపలనున్నది శివలింగము. ఆ సందులలోనుంచి కనిపించుచున్నది శివలింగము. ఆ సర్పరాజు దుఃఖపడుచు నట్లే నిలిచిపోయి యా సందులలోనుండి స్వామినిచూచెను. నా జన్మయెందుకు? అనుకొనెను

కొంతసేపటికి తెప్పరిల్లి “కానీ రేపుగూడనిట్లేయైనచోఁ జూతము అది సరేకాని, యారీతిఁగా నెవఁడోచేయఁగా స్వామి యెట్లూరకుండెను? ఈయనకూడ నా శత్రువుతోచేరెనా? ఓయిశివా! పులకరించిన యమ్మవారి చేతి గ్రుచ్చుకొనుటయందు సుముఖుఁడవే. ఈ కంటకములందెట్లు సుముఖుఁడవు? స్వామీ! నీకు మూడవకన్నుకలఁదు. మఱచిపోయి తివికాబోలు!” అని మనస్సు దిటముచేసికొని యెన్నపూజలు పోఁద్రోచి వైదుమ్మను బుస్సునపోనూది తాను మరల రత్నముల నర్పించి యింటికిఁబోయెను. పోయెనుఁగాని దానికి మనశ్శాంతి యెక్కడిది?

భోగవతీ ఝరంబునఁ జొచ్చి, బోటుల
తోడనాడెడు జల్లీడలుడిగి,
పువ్వుఁబోలులుఁ దానుఁ బొత్తుల భుజియించు
మధుర సుధాహారవిధిఁ దొఱంగి
బహువిధతాన సంపన్న గానంబుల
నిక్కి-చొక్కెడు తననేర్పు వదలి
ప్రాణనాయికతోడఁ బర్యంకసీమల
మనకానఁ జెనఁగు సంభ్రమము విడిచి

నిద్రవోయెడు సుఖమెల్ల నేలఁగలిపి
ప్రతిదినంబును దాఁజేయు రత్నపూజ
శివునివై నుండకుండినఁ జింతనొంది,
రాత్రి శివరాత్రిగా జాగరమ్ముఁజేసి.

పాతాళమునందున్న గంగానదిపేరు భోగవతి. భూలోకమునందున్న గంగానది భాగీరథి. స్వర్గలోకమునందున్న గంగానది 'మందాకిని'. యురము-ప్రవాహము; బోటులు - స్త్రీలు. తానసంపన్నగానంబులు - సంగీతముతో నుచ్చైస్వరమున పాడు సంగీతమునకు తానమనిపేరు. పర్యంకము-ప్రక్క; మసకాన - ఆడపాములు, మగపాములు కలిసికొనుచానికి మసకమందురు. ఆ సర్పరాజు పవలెల్ల నిట్లుగడిపి రాత్రి శివరాత్రిగా జాగరమ్ముజేసెను.

ఆనాడు పాము రత్నములుపెట్టి వెళ్ళినతరువాత మరల నేనుగూ వచ్చెను. నిన్నటివలె మొన్నటివలె మరల రాళ్లుండెను. ఏనుగూ చిన్న బోయెను. అంత పెద్దజంతువు చిన్నబోవుట యేమిటో! 'వీడెవడు? నాతో పట్టుదలయా?' అని శివునితో నిట్లనెను :

“అచ్చపు నీలవర్ణ దృషదావళి నల్లనికొవ్వలే? కడుం

బచ్చనితాలు బిల్వనవ పత్రములే? యదుణాశ్శ భంగముల్

విచ్చిన యెఱ్ఱదామరలే? విశ్వవతీ! విరసోపలంబు లే

ట్లచ్చుదలయ్యె నీకు? నవి యందునె గంధమృదుత్వ శైత్యముల్?”

నీలవర్ణ దృషదావళి - నల్లనిరంగుగల రాళ్ల సమూహము, బిల్వనవ పత్రములు - క్రొత్తమారేడు దళములు; అరుణాశ్శ భంగములు-ఎఱ్ఱరాళ్ళ ముక్కలు; విరసోపలములు - రసవిహీనములైన రాళ్లు; అవి గంధము - సువాసన; మృదుత్వము-మెత్తదనము; శైత్యము-చల్లదనమును పొందునా?

“ఉనికి శిలోచ్చయంబు, నిజయోష శిలోచ్చయ రాజపుత్రినీ

ధనువు శిలోచ్చయంబు పురదాహ! రథీకృత రత్నగర్భ! నీ

మనమున కీ శిలాశకల మండనమెట్లు ప్రియంబుసేసె? నే

మనఁగలవాడ నిన్ను? వ్రతహానియొనర్చు దురాత్ముడుండగన్.

ఉనికి - ఉండుస్థలము; శిలోచ్చయము-కొండ; నిజయోష-నీశార్య; కొండకూతురు; నీవు పురదాహుడవు - మూఁడు పురములను దహించిన వాడవు. ఆ సమయమున నీ ధనుస్సు - శిలోచ్చయము - మేరుపర్వతము; నీవు రథీకృత రత్నగర్భుడవు. (ఆ సమయమునందే) రథముగా చేయబడిన భూమికలవాడవు. ఇంత రాళ్ళ వ్యవహారముండఁగా ఈ శిలాశకలములు

ఈ రాళ్ళముక్కలు, మండనము—నగగా; ఎట్లు ప్రియమైనది. నా వ్రతహాని చేసిన దురాత్ముడుండగా నిన్ననుట యెందుకు ?

“పోనీ నేటికి నాయెడోయె గడు దుర్బుద్ధిన్విచారింప నేలా ? నిత్యంబును నీశ్వరుంగొలుచు వేశంగాక; చేపాడి రాగా, నరాచ్రవత హంతగన్న, నది భాగ్యంబే వివేకింప; వాడె నేనా, నొకజాడబోయెదము; లేదా జీవమింకెటికిన్.”

అప్పుడెనుగు ‘వాడె నేనా’ వాడోనేనో యనియర్థము. మరి వాడే నేనేనన్న ప్రయోగమేమి ? దుఃఖము వట్టి వ్యక్తిగతమైనచో విరోధము వ్యక్తిగతమైనచో కోపము వ్యక్తిగతమైనచో వాడో నేనో, అనుట తగును. ఇక్కడ దోషము శత్రువునందుకాదు శివునియందు. శివుడు ఈ పూజల కంగీకరించి యూహకయుండుటలో నున్నది దోషము. ఆ శివునకు వాడగును నేనగును. అయినచో వాడు భక్తుడగును. లేనిచో నేను భక్తుడగుదును. శివుడు నిర్ణయించవలయునని యర్థము.

రేవుకూడ నిశ్లేయున్నచో నా ప్రాణము లిచ్చటనే వదలిపెట్టెదను. విచారమెందులకు ? ప్రాణములంత తీపియా ?” అని ఆ యేర్గు స్వామికి పూజచేసి వెడలిపోయి యిదిమాత్రము తక్కువదా ?

పెడి యేనుగులవెంటఁ బడిపోక యుడుగని
వెడవిల్లు వేడిమి విడుపు చూపఁ
గరమున నుడకంబు కడుఁ జల్లుకొనకున్నఁ
దెమలని మిహిరదాహము దొలంగ,
సరసునఁజొచ్చి తామరతూండ్లు మెసఁగక
మానని యాకటిమంట లార,
సింహపోతములు ఘోషింపఁబట్టిన భయా
తంకాగ్ని తహతహఁ గ్రుంకబాఱ,

కెట్టివెట్టలుఁ దనమీద నెక్కలేక
పంచబంగాళమై పోవఁబ్రాణలింగ
పూజనావిఘ్నమున యందుఁ బుట్టినట్టి
చింతయన్ వేడి తను లోనుచేసికొనియె.

పెడియేనుగులు - అడ యేనుగులు. వెడవిల్తుడు - మన్మథుడు ;
 మిహిరదాహము - సూర్యునియొక్కవేడి ; మెనగుట - తినుట ; పంచ బం
 గాళమై పోవుట - పటాపంచలగుట. అనగా ఆ మన్మథాగ్ని ; సూర్యుని
 యెండ ; ఆకటిమంట ; సింహములు పోషింపగా బుట్టిన భయవహ్ని - ఈ
 నాలుగును తనమీద నేమియు పనిచేయలేదని యర్థము. చింతయన్ వేడి -
 చింత అను జ్వరము. వేడి - జ్వరము.

అక్కడ సర్పమిట్లే బాధపడినది. ఇక్కడ యేనుగిట్లే బాధపడు
 చున్నది. ఇద్దటి భక్తియు సమానమని యర్థము. ఆ భక్తియొక్క సమా
 నత్వము వారికి గలిగిన దుఃఖములయొక్క సమానత్వము చూపించుటకు
 ధార్మటికవి యక్కడను సీసపద్యము వ్రాసె నిక్కడను సీసపద్యము వ్రాసెను.

ఎప్పుడ స్తమయమగును ? ఎప్పుడు రాత్రి గడచును ? ఎప్పుడు మరల
 సూర్యోదయమగును ? అని యేనుగు తహతహ పడుచుండెను.

ఇచ్చట సూర్యాస్తమయము, రాత్రి పడుట, మరల సూర్యోదయము
 దీనినంతయు కవి వర్ణించెను. కథను చెప్పకొని పోకుండ నీవర్ణనలెందుకు ?
 అన్నప్రశ్న. కాలము గడచుచున్నది. అక్కడ పాము బాధపడుచున్నది.
 ఇక్కడ నేనుగు బాధపడుచున్నది. ఒకటి వారి భక్తియొక్క లోతులు చూచు
 టకు, చెప్పటకు. రెండు పరమేశ్వరునకివి పట్టవనుటకు. మూడు ఆ
 మరునాడు బరుగఁబోవువారి యిద్దటి పగసాధించుకొనుటలలోని నైశిత్యము
 పాతకుని హృదయమునకధికముగా భాసింపజేయుటకు.

మరునాడు తెల్లవాటినది. కుంభీనన వల్లభుడు అనగా పాముల
 రాజు బయలుదేటి వచ్చెను. ఎట్లువచ్చెను ? పగ చంపఁగవచ్చు కటారికాని
 చందమునవచ్చెను. కటారికాడు - కత్తితో శత్రువులను పొడిచి చంపెడి
 వాడు. వచ్చిచూచెను. తన చేసిన పూజలేదు, తానా మారేడుదళములు
 కలువపువ్వులు మొదలైనవి నీగ్నటివలె తీసివేయలేదు. రానీ వాఁడెవఁడో
 చూతము. వానిని చంపుదును. లేదా నా ప్రాణములు శివునికర్పింతును.

అది పాతాళ లోకములోని మహాసర్పము. పాతాళమునందలి సర్ప
 రాజులుకూడ కామచరులు. ఆ సర్పము తాను చినపామైనది, ఆమారేడు

దళములు తామరపువ్వులయొక్క కాడలలో దాగుకొన్నది. అది కాలఫణి. నల్ల పాము. అందుచేత దానిపడగ మారేదాకువలె నున్నది. దాని శరీరము తామరతూడువలె నున్నది. ఏనుగు వచ్చినచో తెలియదు.

యేనుగు నిన్నటికంటె తొందఱగా వచ్చినది. చూచినది. తనపూజ చెడిపోలేదు. ఇట్లనుకొన్నది.

“ఈ సకలేశ్వరుండు కరుణాక్షణుడయ్యెను ? విఘ్నకర్త సం-
త్రాసము నొందెనో ? వ్రతము ధన్యత నొందెనో ? పూర్వజన్మ వే-
ళాసుకృతంబు పందెనో ? కళానిధిశేఖరమౌళి నేడు నే-
జేసినపూజ నిల్చె”నని శీఘ్రమున న్మృదమంది క్రమమృణా.

స్వామికి దయపుట్టినేమో ! నాశత్రువు భయపడినాడేమో ! విఘ్న-
కర్త — నా పూజకు విఘ్నము చేసినవాడు, సంత్రాసము—భయము. కళా-
నిధి — చంద్రుడు. శేఖరము — తల. చంద్రుడు శేఖరమునందు కలవాడు
చంద్రశేఖరుడు. ఆయన మౌళిన్ — శిరస్సునందు ;

ఏనుగిట్లనుకొనుచుండగా పామునకు తన శత్రువెవ్వరో తెలిసినది.
పాము దగ్గఱకురానిమ్ము అని కూర్చున్నది. ఏనుగునకీ కీడు తెలియదు. ఆ
ఏనుగు మరలపోయినది. స్నానముచేసెను. క్రొత్తపూలు మారేడు దళము
లును దెచ్చెను. నిర్మాల్యమ్ము తుడుచుటకు కరమ్ము సాచెను. కరమనగా
తొండము. నిర్మాల్యమనగా నిన్నటిపూజ.

“శుండాంబుకరంబుసాచ పణిరాజునైచ్చి ‘నా పూజభ-
గ్గండీవేళ ననుగ్రహించె’ నని ముక్కుం గ్రోళ్ళలో నెక్కి యు-
ద్ధండక్రిడఁ దదీయకుంభ కుహరస్థానంబునం ద్రిమ్మరన్
గొండల్కాలంగ నెత్తి మొత్తుకొని, దిక్కుల్పూట గీచెట్టుచున్.

శుండాంబు - ఏనుగు ; భగ్గుడు - శివుడు కుంభకుహరస్థానము—
కుంభమునందున్న గుహాస్థానము. ఈ పామచ్చట త్రిమ్మణుచున్నది. ఈ
యేనుగొండలు కూలంగ నెత్తి మొత్తుకొనుచున్నది. తనతలను కొండలకు
వేసి కొట్టుకొనుచున్నది. గీచెట్టుచున్నది.

మొగలేటి మడుగునఁ మునిగి తుండమ్మన
 నుదకమాకర్షించి యూడి యూడి,
 కడుగపాలము దాకి కలంగంగఁజక్కగాఁ
 జేసాచి జిట్టునఁ జీడి చీడి,
 యిలమీదఁ దలదాకనీప్రక్క నా ప్రక్కఁ
 బెడమరులుగా బొడ పెట్టి పెట్టి,
 యుడివోని వేదననున్నచో నుండక
 పనిలేని పరువులు పాటి పాటి

పెద్దమాఁకులతోఁ గుంభ పీఠయుగముఁ
 దోముకొనుచును జెట్టులు దూటి తూటి
 పాముసేసిన దుఃఖంబు సామజంబు
 దీర్చుకొను వెర వెఱుంగక ధీరబుద్ధి.

మొగలేటి మడుగున - స్వర్ణముఖి నదియొక్క మడుగులోననగా
 తోతైన చోటిలో.

ఈ పద్యమొక యాశ్చర్యము. ఇది యెవ్వఁడును వ్రాయలేడు.
 ధూర్జటియే వ్రాయవలయును. ఆ ధూర్జటి మహాభక్తుఁడుగనుక తానుపోయి
 యా యేనుఁగులోదూటి యా పాము తన మెదడులో నెక్కినదనుకొని
 తానేమేమి చేయునో యూహించికొని వ్రాసినట్లున్నది. మహా కవిత్వమని
 చెప్పకొనదగిన లక్షణములలో నిదియొకటి. అందరు కవులు తాము రచించు
 పాత్రలతో నంతో యంతో యేకీభావమును పొంది వ్రాయుదురు.
 వారంతోయింతో కవులు. ఇట్టి యొక మహా భయంకరమైన పరిస్థితిలో నం
 దులోనొక యేనుఁగువంటి జంతువుతో తాను తన్నయీభావమును పొందుట-
 యిదిమాత్రమాశ్చర్యము.

అయినచో నిట్టివాఁడు మహాకవులలో మహాకవి కావలయును.
 లేనిచో మనస్సులోనెదో పురుగుండి అది యొక వ్యాధియై అది యచ్చట
 తిరుగుచున్న చెప్పరాని దురద తాద్ర యనుభవించినవాఁడు కావలయును.

అప్పుడు ఏనుగిట్లనుకొనెను :

“ఏనాచచ్చట తప్పదిప్పుడు, నుమాధీశోపకంఠంబునన్
దానూజావక చంపనోప దురగేంద్రంబెక్కుడి దుఃఖమే
లా నాకున్నరి చంపి చచ్చట జనాహ్లాదంబుగాదా? యవా
చీన స్థాణునగంబెవధ్యశిలగా సేవింతుఁగాకింతటన్”

ఉరగేంద్రము - పాపరాజు ; ఉమాధీశుడు - శివుడు ; ఉపకంఠము -
సమీపము ; అవాచీన స్థాణునగమ్ము - ఈ దక్షిణ కైలాసము ; ఇది యే
వధ్యశిల.

అని యాయేనుఁగు శివునిదిక్కు మొగమై యీ పాము ఏ కనుచు
వెంటపోవునోయని తుండమిటియబట్టి నోటితో క్రుక్కికొని, వెనుక వెనుక
వెళ్ళి తలవంచి చెప్పరానంత వేగముతో నాకొండను భగ్గునఁదాకెను. దాని
కుంభస్థలము పగిలిపోయెను.

కొండ కొండతోడ గుండులుఁగూలంగ
దాకినట్లు దోచె, దళితకుంభ
సీమనున్న పాము చిదిసె, నేనుంగును
బడియె ; నెత్తురచటఁ బడియకటై.

ఈ వధ్యములోనున్న సొగసేమనగాఁ దళిత - చీల్చఁబడిన ; కుంభ
సీమలోనున్నపాము చిదిసెన్ - చిదియు అన్న ధాతువును వాడుట.

మనమొకరాతిమీద నొక సన్నని వస్తువుపెట్టి మరియొక రాతితో
కొట్టినచో నావస్తువేమగును? చిదియును. ఆ వస్తు వప్పుచ్చివలెనైపోయి
దానిలోనినీరు మొదలైనవలునిటు వ్యాపించి దానితోక్కూడ మిగుల
కుండ చెప్పటకు వీలులేనంత చీకాకైన లక్షణము కనుపించును. తెలుఁగు
జాతి యీ చిదియు ధాతువునట్టి యర్థమునందుపయోగించును. ఈ కవి
యిచట పామైమేనదో యెట్టి స్థితినిపొందినదో చెప్పటకాశ్చర్యమును వాడెను.
ఇదియొక యాశ్చర్యము.

ఆ రెండు జంతువులు రుద్రగణాకారమ్ములు దాల్చిరి. ఆ లింగ
మధ్యమ్మునుండి ఎద్దుమీదవెక్కి స్వామివచ్చి “మీకేమికావలయు”నని యడి

గెను. వారు నిత్యసుఖమిమ్మని యడిగిరి. స్వామి వారిని తన సర్వవ్యాపక జ్యోతిలో చేర్చికొనెను,

ఆలిం గూడుచుఁ గ్రమ్మఱ
నాలింగమునందుఁ గలనె నది మొదలుగఁ జం
ద్రాలంకారుఁడు జగతీ
పాలక ! శ్రీ కాళహస్తివతి యనఁబరగెన్.

కన్నప్ప కథ

ఈ కన్నప్పకే తిన్నడనికూడ పేరు.

“పొత్తపినాటిలో వివినభూమిఁ గిరాతులకాటపట్టు, లో
కోత్తరవన్యవస్తు ‘వుడుమూ’రను పక్కణమొప్పుఁ దద్రమో
దాత్త మహాత్తవమద్భుతరసావహ మూహయౌచర్య, మేదిని
భృత్తు నిర్భరాంబురుహ బృందమరంద సుగంధవాహమై.”

మన తెలుఁగుదేశములో కొన్ని కొన్ని భాగములకు నాడు అని పేరులుగలవు. తెలుఁగుదేశములోనున్న వైదిక బ్రాహ్మణులందఱు నాడులకు సంబంధించినవారు. కొందరు వెలనాడులు; కొందఱు తెలఁగనాడులు, మురికినాడులు, కాసలనాడులు. ఈ రీతిఁగానుందురు. పూర్వమొక్కొక్క ప్రాంతమున కొక్కొక్క నాడు అనిపేరు.

అట్లే శ్రీ కాళహస్తి చుట్టుపట్ల దేశమునకు పొత్తపినాడు అనిపేరు.

ఆ నాటిలోనున్నయడవిలో కిరాతులుండెడివారు. ఆ భూమి లోకోత్తర రమ్యవస్తువు. లోకోత్తరమైన యందములైన వస్తువులు కలది. అందులోనొక పల్లెటూరున్నది. ఆ యూరిపేరు ఉడుమూరు.

అచ్చటనున్న రమా - లక్ష్మియొక్క. ఉదాత్తమైన మహాత్వము ఆద్భుతమును గలిగించును.

మేదినిభృత్తు అనగా కొండ; దాని ప్రక్కనున్న నెల యేళ్ళలోని తామరపువ్వులలోనిగాలి చాల చక్కగానుండును. ఆ యూరిలోని జనులు సర్వసమృద్ధి కలవారు. అడవి పందుల కోరలయందలి ముత్యములు వారికి రేగుపండ్లవంటివి; మహా సర్పముల వడగలమీది ముత్యములు వారికి గురి

వెందలు, జవ్వాది, కస్తూరి, పునుగు కలిపి, యిండ్లలుకుదురు. కాని వారి వృత్తులనువారు మానరు. పట్టుచీరలు కట్టకలుగుదురుగాని పారుటాకులే కట్టుదురు. మాణిక్యములలంకరించు కొనగలరుగాని గురివెంర పూసలే ధరింతురు.

వాళ్ళ పోలాలకు దిప్పిబొమ్మలు పెట్టుదురు. ఆ బొమ్మలు అగురు చెట్ల కొయ్యలతోచేసి కస్తూరి మసిగాపూసి చమరీ మృగముల తో కలు జుట్టుగాపెట్టి యేనుగు కుంభములలోని ముత్యాలు కనుగ్రుడ్లుగా పెట్టుదురు.

అచ్చటి చెంచెతలు చాల సౌందర్యవతులు. వారును వారి భర్తలును యధేచ్ఛముగా విహరింతురు.

ఆ యూరనొక యొలుకు రాజుకలఁడు. అతనిపేరు వాఢనాథుఁడు. అతని భార్యపేరు తందె.

ఆమె గర్భవతి యయ్యెను. ఆమెకు నెలలునిండి యొక బిడ్డను కనెను. శివభక్తి ముందువుట్టెను. తరువాత వాఁడు పుట్టెను.

వాఁడును వాని చెలికాండ్రును ఎన్నో క్రీడలాడుదురు.

చిట్టిపొట్లాకాయ, సిరిసింగణావత్తి
గుడుగడుగుంచాలు, కుందెనగుడి,
డాగిలి మ్రుచ్చులాటలు, గ్రచ్చకాయలు,
వెన్నెలకుప్పలు, తన్నుబిల్లి;
తూరన తుంకాలు, గీరన గింజలు,
పిల్లిదీపాలంకి, బిల్లిగోడు,
చిడుగుడువ్వల పోటి, చెండుగట్టినబోది,
యుల్లియువ్వనఁబట్టె అప్పళాలు,

చిక్కనాబిల్లి, లోటిళ్లు, చిందతాది
యైనైతైశవక్రీడా విహారసరణిఁ
శెంచుకొమరులతోడ మద్దించుకాడుఁ
దిన్నఁ డభినవ బాల్య సంవత్సరగుఁచుఁ.

అతఁడు పెద్దవాఁడైనాఁడు. విల్లుపట్ట నేర్చినాఁడు.

విల్లుపట్టిన నెల వదినాళ్ళలోన
వీకకగలిగిన తడవిల్లు వెదురువిల్లు
నెలను విల్లును మొదలైన చేగవిండ్లు
చులుకఁచాఁదీసి, శబరేంద్ర నూనుఁడేయు.

పై సీస వద్యములో నాంధ్రదేశమునందలి జాలుర యాటలపేర్లు. ఇందులో నాటవికుల విండ్లపేర్లు. ఈ కథలో మరియును కొన్నివచ్చును. మందులు మాకులు చానిపేర్లు వరుసఁగా నుండును. ఇదియునొక కవితా శ కి.

అంతనాయడవిలో వేటకొక అధిదేవత కలదు. దాని జాతరచేసిరి.

తరువాత తిన్నఁడు వేటకు బయలుదేఱెను. ఆ వేటలో సతఁడు చాల నేర్పుకలవాడు.

తిన్నఁడొకనాఁడు వేటాడి సొలసిపోయి యొడలు తెలియక నిద్రించుచుండెను. అతనికొక స్వప్నము వచ్చెను. ఆ స్వప్నములో

“ఒడలందెల్ల విభూతిపూత, పులితోటొడ్డాణ, మల్లాడుకెం
జడ, లాతైక్ర విచారనిశ్చలదృగ జ్ఞాతంబు, లచ్చైనక
చ్చడ మంసంబున, రుండమాల గళదేశస్థాణువుంగ్రాలఁ గా
నొడయందొక్కరుఁ డక్కుమారుకలలో నుద్యత్కృపామూర్తియై.”

కెంజడలు — ఎఱ్ఱని జడలు ; ఆత్మవిచారమునందు నిశ్చలములైన దృగ్జ్ఞాతములు — తామరపూలవంటి కనులు ; అంసంబున — బుజమునందు ; కచ్చడము-బొంత ; రుండమాల-బొమికలపేరు; ఉద్యత్కృపామూర్తియై— ఉదయించుచున్న దయామూర్తియై ; ఒడయందు — రాజు ; క ని పించి “ఓయీ ! మొగలేటి దగ్గఱ శివుఁడున్నాఁడు. అతఁడు భక్తులపాలిటి కల్పకము. సీవతనిని సేవించు”మని చెప్పెను.

తిన్నఁడదరిపడి లేచెను. తక్కిన వేటకాండ్రు మరల వేటకు బయలుదేరిరి. కాని తిన్నఁడు ఆ శివుని చూడవలయుననియే భావించుచుండెను. కాని యతనికొక యడవివంది కనిపించెను. ఇతఁడు దానిని వెన్నాడు

చుండెను. ఆ యేకలము వానిని సరిగా శ్రీ కాళహస్తిశ్వరస్వామి యున్న యెడకుఁ దీసికొనివచ్చెను. తిన్ననికి స్వామి కనిపించెను. వానిలో పూర్వ జన్మార్థితమైన శివభక్తి యంతయునొక్కసారి పొడసూపెను. అ లింగమునుఁ జూచి,

“ఓ సామీ ! యిటువంటి కొండదరిలో, నొంటిం బులుల్ సింగముల్ గాసింజెట్టెడు కుట్రనట్టడవిలోఁ గట్టువ్వి క్రీసీడ, నే యాసంగట్టితి వేటిగడ్డ నిలు ? నీవాఁ కొన్నచోఁ గూడు నీ శ్లే సుట్టంబులు దెచ్చిపెట్టెదరు ? నీకించేటికే లింగమా ?”

ఇటువంటి కొండదరిలో ఇటువంటి కొండప్రక్క కట్టువ్వి క్రీసీడ — రాయదగ్గఱ పెరిగిన జువ్విక్రింది నీడలో ఏటిగడ్డన్ - నదిప్రక్కనున్న రాతి మీద, ఇల్లు ఏయాసను కట్టితివి. మాయూరికిపోదము ర మ్మ నె ను. “మాయూరికిరమ్ము. లేళ్ళ మాంసము, దుప్పల మాంసము, పిట్టల మాంసము నీకు వండిపెట్టెదను.

ఓ లింగమ ! విను నివ్వరి
ప్రాలును, నొండిపిళ్లు. గునుకుఁబ్రాలును వెదురుం
బ్రాలును, సవరపు మెకముల
పాలును, గలవచటనీకుఁ జాయసమునకున్.

పుట్టతేనియ పెరతేనె పుట్టజన్ను
తొట్టు తేనియగల, వండుఁ దోచి తోచి
కాలి దులదులనై పిండిపోలెరాలు
నట్టినింజెట్లు గెవు నీ కారగింప.

నేరేడుపండులు నెలయూటి పండులుఁ
కొండమామిడిపండ్లు దొండ పండ్లుఁ
బాలపండులు నెమ్మి పండులు బరివంక
పండులుఁ జిటినుటి పండ్లుఁ గలివె
పండులుఁ దొడివెంద పండ్లుఁ దుమ్మికిపండ్లు
జానపండులు గంగరేను పండ్లు
వెలగపండులు పుల్లి వెలగ పండులు మోవి
పండ్లు నంకెనపండ్లు బలునుపండ్లు

బీరపండ్లును బిచ్చక బీరపండ్లుఁ
 గొమ్మిపండ్లీ తపండును గొంజిపండ్లు,
 మేడిపండ్లును మొదలుకాఁ గూడిమాడి
 చెంచెతలు దెత్తురిత్తు విచ్చేయుమయ్య.

మొదట క్రీడావిశేషములు, తరువాత ధనుస్సులు, ఇచ్చట బియ్యములలోని భేదములు, ప్రాలసనగా బియ్యము. మరియు నడవులలో దొరకు పండ్ల పేర్లు. ఈ రీతిగా పెద్దపెద్ద జాబితాలు. తరువాతి తరువాతి కవులలో నిదియొక పెద్ద కవితాలక్షణమయ్యెను. ఒకజాతికి సంబంధించిన పేర్లెన్నియో చెప్పట అది యా కవియొక్క ప్రతిభగా పరిణమించెను. ప్రతిభ యానా కాదా? ప్రతిభ నిస్సంశయముగా నగును. అది కవితయా? కావచ్చును. కాకపోవచ్చును. బహువిషయ పరిజ్ఞానమొక ప్రతిభ. వానినుచితముగా ప్రయోగించుట వేటొకమైన ప్రతిభ. ఇచ్చటనే బాలక్రీడా విశేషములు చెప్పట పెద్ద కవిత్యము క్రింద లెక్కగాదు. ఈ పండ్లపేర్లు వరుసగా చెప్పట కవితాలక్షణము ఎందుచేత? ఇచ్చట తిన్ననియొక్క అటవికమైన అమాయకత్వము వ్యజ్యమానమగుచున్నది. ఇది కొంత కవిత్యమగును. ఆ మొదటిది నిఘంటు బుద్ధి. ఇంతియేకాదు

చుటుకుఁ జూపునఁ గాలిన కొఱత నుటుకు
 నుటుకుఁ జూపునఁ బుట్టించి నెటుకువారి
 యిటుకువలి గుబ్బ పాలిండ్ల యిగురుఁబోండ్ల
 సేవకిచ్చెద నీకు విచ్చేయుమయ్య!

తనకటువంటి పరిచారికలు కలరు. అట్టి వారిని శివునకిత్తుననును. ఇదియుకూడ నతని యమాయకత్వమునకు వ్యంజకము.

అని తిన్నఁడు స్వామిని తనయూరికి రమ్మని పట్టుబట్టి కూర్చుండెను. కదలఁడు

అప్పుడు తక్కినబోయలు తమ చిన్నదొర యొక పందిని తఱుముచు పోయెను. ఏమైనాడోయని వెదకికొనుచు వచ్చిరి. వచ్చిచూచిరి. అతనిని ఉడుమూరునకు రమ్మని ప్రార్థించిరి. అప్పుడు తిన్నఁడు వారితో—

ఈ లింగము నావెంటవచ్చిన నేను వత్తును. లేనిచోరాను. నేనిచ్చటనే చనిపోదును.

వనచరులు చేయునదిలేక వెడలిపోయిరి.

‘ఎన్నాళ్ళనుండియో ప
స్తున్నాడీ యడవిలోన నొంటి మహేశుం
డిన్నెగులు మాన్పవలదా
కన్నారంగనిన బంటు గల ఫల’ మనుచున్.

అని తిన్నఁడు అడవిలోనికిఁబోయి యొక పెద్ద యడవిపండిని చంపి తెచ్చి దాని మాంసమును దొప్పలలోఁబెట్టి స్వామికారగింపుమని యిచ్చెను. లింగము లింగముగా నే యున్నది.

ఇచ్చటనుంచి నాలుగైదు కందపద్యములు కలవు. అన్నియు నాశని యమాయక భక్తికి చిహ్నములు. సరిగా కాలలేదాయని, ఆకలికాలేదోయని; నాయందేమైన దోషమున్నదా యని; నీవు తినకపోయినచో నా బ్రతుకెందుకని చివరకు తిన్నఁడు తానచ్చటనే చత్తుననెను. వట్టిమాటకాదు. నిజముగా చచ్చినట్లున్నాడు.

శివుఁడు అంత కష్టపడి వాని కలలో కన్నడి భక్తుని పిలిచి తెచ్చుకొన్నాఁడుకదా! ఏమిచేయును? అప్పుడు స్వామి తన రూపమంది యేడుపుమాన్చి తినెదనని యొప్పుకొన్నాడు. తిన్నఁడు మాంసఖండములందిచ్చట - శివుఁడు తినుట - తిన్నఁడు ప్రతిదినమడవికిపోయి యే జంతువునో చంపి తెచ్చి యా మాంసమునుకాల్చి స్వామికి పెట్టుచుండును. ఆయన తినుచుండును.

అది వారి యిద్దరికేతెలియును. స్వామి దేవతారూపముదాల్చి వచ్చి తినుచున్నాడని యెవరికిఁ దెలియును? తక్కినవారికి అచ్చట శివలింగముండును. శివలింగము కన్పించును. చుట్టుపక్కలంతయు కశ్మలము. బొమ్మి కలు, నెత్తురు మరకలు, చంపఁబడిన జంతువుల శవములు. కాల్చిన నెగళ్లు; ఎండిన మాంసపు ముక్కలు.

ఇట్లుండగా నొక శివబ్రాహ్మణుడు వచ్చెను. అతడు పూజారివంటి వాడు. అతడువచ్చి యీ కశ్యపము చూచి యంతయు జాగుచేసి మరల ప్రతి దినము వచ్చుచు మరల జాగుచేయుచు, నొకనాడిట్లనెను.

“కులదై వంబని యల్కిపూసి గుడ్డిముగ్గుల్ వెట్టి కై సేయ లో
వలికిల్లెంగిలి మంగలంబులగు దొప్పల్ రాకతంజేమి? ని
ర్మల తోయన్నపనం బొనర్చిన శరీరంజేటికి న్నిడువ
ట్టులుగట్టెం? భవదాత్మకుడ్డికిది గూడుంగా మహాపేయముల్.”

తోయన్నపనము - నీళ్ళ స్నానము ; నీరు వట్టులుగట్టుట - ఇక్కడ సేమనవలయుననగా నీటిచారలు కట్టుట యనవలయును. కానిభాషలో నీర్వట్టు అన్నమాటకు దప్పిక, దాహము వేయుటయని యర్థము. ఇచ్చట నా యర్థము కుదురదు.

ఇట్లే శివుడు ప్రత్యక్షమైన పద్యములో కచ్చడము అన్న శబ్దము న్నది. భాషలో కచ్చడమనగా కాపినము, గోచి ; “కచ్చడాల్ కట్టుకొను మునిముచ్చలెల్ల తామరన నేత్రలిండ్ల బండాలు గారె” అని పెద్దన్నగారు వ్రాసిరి.

కచ్చడమనగా కాపినమనిగాని, నీరువట్టు అనగా దప్పిక యనిగాని కవులు ప్రయోగించిన ప్రయోగమునుఁ బట్టియే యర్థ నిర్ణయము చేయ బడినది; ఆ తెక్కప్రకారము ధూర్జటి ప్రయోగముననుసరించి కచ్చడము నకు, నీరునట్టునకు, బొంతయనియు, నీళ్లెండిన గారలనియు నర్థములు చెప్పవచ్చునుగదా !

శివబ్రాహ్మణుఁ డిట్లు కటకటంబడి యిది చేసినవాడెవఁడు? వాడు నీకుఁ జుట్టమా ? నీ స్నేహితుడా ? నిన్నుగురించియున్న కథలలో నీవు భక్తుల కొఱకు చాల పిచ్చిపనులు చేసితివని యున్నది.

నీ కిది యిష్టమైనచోగానీ, నా కా పాపాత్ముఁ జెప్పినన్ పది లక్షలు. లేకున్న కూడుగబట్టి సేను ప్రాణము విడుతును. అని వీఁడును పంతమువట్టి కూర్చుండెను.

అప్పుడు శివుడు తిన్నని విషయము చెప్పెను. చెప్పి “వాని భక్తి నీకు చూపింతును. కనబడకుండ నీవిచ్చట చెప్పుటైన దాగియుండుము. వాడిప్పుడే వచ్చును” అనగా శివభక్తుడు తానొకచోట దాగియుండెను. అప్పుడు చెంచు వచ్చెను. వాడు రెండు దొప్పలలో మూలము పెట్టికొని, వచ్చెను. స్వామికి స్నానము చేయించుటయెట్లు? పుక్కిటనిండ నీళ్ళుపట్టు కొనివచ్చెను. స్వామిమీద నిన్నటిపూజ తీసివేయుట యెట్లు? దొప్పలు క్రింద పెట్టి చేతితో తుడువవచ్చును. కాని ఆ దొప్పలు క్రిందబెట్టినచో స్వామి యాహార మపవిత్రమగును.

ఏమి సూక్ష్మమైన ధర్మములు! అందుచేత వాడు తన చెప్పకాలిలో లింగముమీది నిర్మాల్యము ప్రోద్రోచెను. మాంసపుదొప్పలు నేలబెట్టినచో నపవిత్రమగునా? చెప్పకాలితో శివలింగముమీది నిర్మాల్యము తుడువ వచ్చునా?

ఎవరి భక్తి వాని వివేకప్రమాణమైనది. మన లౌకిక జ్ఞానమునకు దేవతా భక్తియొక్క లక్షణమునకు సంబంధములేదు. ఆ భక్తియొక్కలోతు వేలు. ఈ లౌకిక పరిజ్ఞానముయొక్క స్వరూపమువేలు.

అంత కన్నడు తాను పుక్కిలిబట్టి తెచ్చిననీటితో స్వామికి స్నానము చేయించెను. తాను తెచ్చిన మాంసఖండములు స్వామి కందిచ్చెను.

స్వామి కడచిన యేడుదినములుగా నెట్లు తిన్నాడో యీ చాడట్లు తినలేదు. తిన్ననికీ భయమువేసెను. ఇంతలో స్వామి యొకకంట కన్నీరు కార్చ మొదలుపెట్టెను. ఆ కన్నీరు వృద్ధిమగుచుండెను. అప్పుడు తిన్నడు ఓహో! స్వామి కంటికి జుచ్చుచేసినది. ఆ బాధతో యన్నము తినుటలేదు. అని చెప్పరానంత దుఃఖముపొంది

కోకపొట్లం బావిగొన నూదియొత్తుచు

గవణోష్ణకరభ భాగమునఁ గాఁ

నె తితంగేడాకు మె తి, రేచకినిమ్మ

పంటినిరున నూటి పట్టువెట్టి,

తెల్లదింటెనపువ్వుఁదెచ్చి తద్రసమిడి
 కలివె పువ్వులు గోసి నలఁచిపిడిచి
 పేరిన నెయ్యిపెట్టి, పెరుగు వత్తులువైచి
 చనుఁజాలతోరాచి, సంకుచమిరి,
 విన్నమందులు, తా సరికన్నమందు
 లడిగి తెచ్చిన మందులు, నడవిమందు
 లెన్నిచేసిన మానక, యిందుమౌళి
 కన్నుతొడిఁబడి నెత్తురుగాఱుటయును.

కోకయనఁగా కట్టు పుట్టము. స్త్రీ పురుషులెవరు ధరించిననుసరే!
 కాని తరువాత తరువాత నిది స్త్రీలు ధరించెడి చీరకే పేరైనది.

నేటికిఁగూడ మనయిండ్లలో కన్నెఱ్ఱపడినచో, కొద్దిగా నొప్పిగా
 నున్నచో బట్టను పొట్లముగాజేసి నోటిలో బెట్టుకొని యావిరి యూది యా
 చిరువెచ్చని గుడ్డతో కన్నునొత్తుదుము. అట్లు నాలుగైదుసారులొత్తగా
 కంటిబాధ తగ్గును. రెండవది రెండుచేతులు చివరిభాగపుటుబ్బుగల చోట్లు
 రాచినప్పుడు వెచ్చబడును. ఆ వెచ్చదనముతో కన్నులద్దుకొందురు. ఇవి
 రెండును సహజములైన చికిత్సలు. తక్కినవి సరే! పేరిన నెయ్యిపెట్టి
 పెరుగువత్తులువైచి, చనుఁజాలతోరాచి...అడవిలో నివియెట్లు తెచ్చెనని
 ప్రశ్న. ఈ సందేహము అడిగి తెచ్చినమందు లన్నమాటతో తీరినది.

ఎన్నిచేసినను కన్నీరు మానలేదు.

పట్టపు దేవిన్ హిమగిరి
 పట్టన్ మాయమ్మఁ జూచి పదరినకతనన్
 నెట్టవిసెనా? నేమందుల
 మట్టిఱుగనో? కంటికిం బ్రమాదం బొదవెన్.

హిమగిరిపట్టి — పాఠ్యతి, ఆమెమీద కనరుకొనఁగా కన్నదిరినదేమో!
 నాకే మందులమట్టు (రహస్యము) తెలియదో! సీసి! సేనెంత మూర్ఖుడను.
 కంటికి కన్నే మందు. అనుకొని బాణముతో తనయొక్క గ్రుడ్డును బెల్లగించి
 లాగి శివుని కంటికి బెట్టెను.

అంతట స్వామికన్ను నిమ్మదించెను

“మున్నిటి కన్నుకంటె గడుమోహనమై తనకన్ను వచ్చిన
 నృన్ననఁజూచి మెచ్చక, యుమాపతి రెండవకంట శోణిత
 క్లిన్నతఁజూపిన, న్నగి పుళిందుఁడు నీ కృపచేతఁగన్న మం
 దున్నది, దీనికి న్వైటవ, నొక్కటినావ్రతమింక శంకరా!”

తిన్నఁడు తనకన్ను పెకలించిపెట్టినంతమాత్ర నీరుకారుచున్న స్వామి
 కన్ను పూర్వపు కంటికంటె బాగుగానుండెను. కాని స్వామి మెచ్చలేదు.
 మెచ్చక రెండవకంట నెత్తుకార్చ నారంభించెను. అప్పుడు తిన్నఁడునవ్వి
 ‘నీ కృపచేత కన్నమందున్నది.’

అని రెండవకన్ను బెకలించఁబోవుచు నిట్లనెను : “నీకు మూడు కన్ను
 లున్నవి. నాకు రెండే కన్నులున్నవి. నీ రెండుకన్నుల వ్యాధులు నా
 రెండు కన్నులతోఁ దీర్చెదను. నీ మూడవకన్నుఁగూడ జబ్బు చేసినచో నా
 ప్రాణములు నీకిత్తును కంటికి ప్రాణములకు సంబంధమేమనగా ఈ ప్రాణ
 ములు మనోదృష్టిక మూలములు” అన్నాడు.

ఇక్కడ చమత్కారమున్నది. తన రెండవ కంటితో స్వామి రెండవ
 కన్నుకూడ కుదురును. అప్పుడు స్వామి మూడవకంట నెత్తుకొని కార్చినచో
 నది తిన్ననికెట్లు తెలియును. అప్పుడు ప్రాణములెట్లిచ్చును ఇక్కడనున్నది
 రహస్యము.

అందుకనియే ధూర్జటి మహాకవి ‘మనోదృష్టి’కి మూలంబగునాడు
 ప్రాణముల నీ కిత్తున్ అని వ్రాసినాఁడు. తిన్ననికి మనోదృష్టి యున్నది.
 అనగా మూడవకన్నతనికిఁగూడ నున్నదన్నమాట. తనకు రెండుకన్నులు
 లేకపోయినను స్వామి మూడవ కంట కన్నీరు కార్చినచో నితనికి తెలియు
 నట. ఎట్లు తెలియును? ఇతని మనోదృష్టికి తెలియును. అనఁగా తిన్నని
 మనస్సు శివభక్తి పారవశ్యముచేత విజ్ఞానమయమైనది.

అని చెప్పుకాలితో నెత్తురు కారుచున్న శివుని రెండవకంటి నదిమిపట్టి
 తన రెండవకన్ను పెకలించుటకు బాణము తీసెను.

కన్నుఁదివియఁ బూను కన్నప్ప తీవ్రత

కన్నమున్ను గాఁగ ఖండపరకు

వాశుగంబుఁ జేతనంటంగఁ బట్టుక
“నిలువు నిలువు” మన్న యెలుగు తోడ.

ఖండ పరశువు — గొడ్డలిముక్క. అది శివునియొక్క యొక యాయుధము. తనకన్ను లాగుటకు కన్నపు యెంత తొందరపడుచున్నాడో అంతకంటె తొందరగా శివుఁడు ప్రత్యక్షమై తన చేతిలోనున్న ఖండ పరశువు, కన్నపు చేతిలోనున్న ‘అశుగము’ (బాణము) రెండు కలిపి పట్టుకొని ‘నిలువు నిలువు’ మన్న యెలుగు (ధ్వని) తో —

హరి, యరవిందసూతి మును లవ్విశాపతులాదిగా వియ
చ్చరులిరు వంకలంగొలువ నత్వరత న్నిజలింగ నిర్మలాం
శరముననుండి, శితవసుధాధరకన్యక ముద్దుఁగేలుఁ దా
మర కడప్రేమపట్టుకొని, మన్నుఁ డన్ననీకిం బ్రసన్నుడై.

హరి — ప్రియవు; అరవింద సూతి — బ్రహ్మ; తామరపూవునుండి పుట్టినవాడు; వియచ్చరులు — భేచరులు, దేవతలు.

శితవసుధాధరకన్య — చల్లనికొండ కూతురు. అవిడయొక్క ముద్దు చేయి తామర చిపిరివేలు పట్టుకొని శివలింగమునుండి వెలువడి తిన్ననీకి ప్రసన్నుడై నాడు.

పరమశివుఁడు తిన్ననీకి ప్రసన్నమైన అడఁగము రెండువిధములుగా నున్నది.

ఒకటి బ్రహ్మ మహేశ్వరులయు దేవతలయు కొలువు చేయించికొనుచు, తాను సర్వ జగత్తునకు నధినాథుఁడన్న ప్రభ యొక్కటి.

రెండవది పెండ్లి నాఁడు శర్ర భార్యయొక్క కొనప్రేలు పుచ్చుకొని తిరుగును. అనాటి వ అ పు లో పెండ్లియొక్క వసిమియంతయు ప్రేమ యొక్క సచ్చి యంతయునున్నది. పరమ సుప్రసన్నత యున్నది. రెండవ అడఁగమిది.

అంసుకనియే ధూర్జటి పార్వతికి మరియొక్కపేరు వాడక శితవసుధా ధరకన్యకయని యొక ముద్దుపేరు వాడినాడు. అమ్మవారికేలు (చేయి) ముద్దు కేలట! అది తామరయట! ఆ స్వామియొక్క సర్వ ప్రసన్నతయు నీ శబ్దములయందున్నది.

అప్పటికి శివబ్రాహ్మణునకు తిన్నని భక్తి తెలిసెను. ఇద్దరును శివుని స్తుతించిరి. పరమేశ్వరుడు వానిద్దరిని తనలో కలుపుకొనెను.

ఈ తిన్నని పూర్వజన్మ యున్నది. అట్లే చెలది పురుషునకు, సర్పమునకు, వాస్తవీ పూర్వజన్మలున్నవి. చెలదియు, సర్పమును, నేనుగను వారు పూర్వము ప్రమధులు. అనగా శివగణములోని వారు. శాపములుపొంది యట్లైరి.

ఈ తిన్నడట్లుకాదు. ఈ తిన్నడు పూర్వజన్మలో నర్జునుడు. ఇక్కడనున్నది యాశ్చర్యము.

అర్జునుడు కౌరవులను గెలుచుటకొఱకు శివునివద్ద పాశుపతాస్త్రమును సంపాదించెను.

ఈ కథ ప్రసిద్ధమైనదియేకదా! అర్జునుడు తపస్సు చేయుచుండెను. శివుడు కిరాతచూపమున వచ్చెను. ఒక పందిని తరుముకొనివచ్చెను. శివుడు బాణమువేసెను. అర్జునుడు బాణము వేసెను. ఇద్దఱి బాణములు తగిలి పంది చచ్చెను. ఇద్దఱును చచ్చిన పంది, తనది తనదియని వివాద పడిరి. యుద్ధమాడిరి. శివుడర్జునుని అమ్ముల పొదిలో బాణములులేకుండ జేసెను. అర్జునుడు గాంధీవముతో శివుని శిరస్సుమీదఁ గొట్టెను. ఇద్దఱును కొంత సేపు మల్లయుద్ధము చేసిరి. చివరకు శివుడర్జునుకు ప్రసన్నుడై పాశుపతాస్త్రమునిచ్చెను.

ఇంతవఱకు కథ సర్వత్ర సమానము. ఈ శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యములో చివరియాశ్వాసములో వీరందఱి పూర్వజన్మ కథలు కలవు. ఈ గ్రంథములో ఈ కథను మించి మరియొకటి యున్నది. అది యేమనగా నర్జునుడు శివుని పాశుపతాస్త్రమేకాదు మోక్షమునుగూడ నిమ్మని యడిగెను.

ఇక్కడనున్నది రహస్యము. అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుని చెలిమికాడు. భగవద్గీత యుద్ధభూమియందు శ్రీకృష్ణుడు అర్జునునకు పదేశించెను.

ఏ భగవద్గీత సర్వజగత్తునకు మోక్షమిచ్చునన్నదో! యిచ్చుటకు సంకల్పింపఁబడినదో! ఆ భగవద్గీతను శ్రీ పరమేశ్వరునుండి ప్రత్యక్షముగా

నువచేశము పొందిన యర్జునుడు పాశుపతాస్త్రమును పొందుచు తనకు శివుని మోక్షమిమ్మని యడుగుటయేమి? కాదు భగవద్గీతోపదేశము చాల తరువాత జరిగినది. ఈ యడుగుట కొన్ని యేండ్లకు పూర్వము జరిగినది. ఒప్పికొందము. మరి అర్జునునకు తిన్ననివలె జన్మమెత్తవలసిన యవసరము లేదే! ఎత్తినాడు కదా! అతనికి మోక్షమువచ్చినదివ్వుడు. భగవద్గీత ఏమైనది?

ఇది ఇట్లుండగా పాండవులు చనిపోయినారు. ధర్మరాజును స్వర్గము నకు తీసికొని వెళ్ళుచు ద్రోణవధ సందర్భమున 'అశ్వత్థామహతః శుంజరః' అన్న విషయముతో ధర్మరాజు బద్ధమాడినాడు, ఆడలేదుకదా! ఆ కొంచెము పాపమునకు ధర్మరాజును దీసికొనిపోయి యూరకే నరలోకమును చూపించి తెచ్చిరి. ధర్మరాజక్కడకు పోగా నక్కడ జాధననుభవించుచున్న జనులు ఒక పుణ్యాత్ముని సన్నిధానముచేత ప్రాణములు చల్లబడి సంతోషించుచు నేడ్చుచుండిరి.

ధర్మరాజు మీరెవ్వరని యడిగెను. ఆ యేడ్చెడివారిలో అర్జునుడు, భీముడు, నకుల సహదేవులుకూడ కలరు. తక్కినవారిమాట యట్లుంచి భగవద్గీత యువచేశమును పొందిన యర్జును డందున్నాడు. గీతోపదేశమువలన నతనికి మోక్షము రాలేదన్నమాట! అర్జునునితోనున్న జీవుని యొక్క స్వరూపమెట్టిదో!

జీవులయొక్క లక్షణములెట్టివో! ఇది యనూహ్యముగానున్నది. కొందఱు జీవులు జ్ఞాననిష్ఠులు. కొందఱు జీవులు భక్తి నిష్ఠులు. కొందఱు వైరాగ్యనిష్ఠులు.

'అహం బ్రహ్మాస్మి' అని పరాకాష్ఠ పొందెడు జీవుడు వేఱు.

'శివోఽహం' అనుకొను జీవుడు వేఱు.

ఇట్లెన్నియైన భేదములుండవచ్చును. ఈ కథయొక్క పరమార్థము ఈ చిక్కులలోపడినది.

దీనిని గుఱించి యింకను విచారించవలయును. నరనారాయణు లిద్దఱు నిత్యములు. నరుడు నిత్యుడు. ఆ నిత్యత్వ లక్షణమువేఱు. అతనికి ముక్తియేమి? తెలియదు.

ముక్తి రెండు విధాలుగానుండునని చెప్పబడినది. ఆ తోట పాసన చేసెడువారు వేరు. వారు 'అహంబ్రహ్మస్మి' అన్న భావమునందు నిష్ఠులైనవారు. కొంఠలు ప్రతీకలనుపాసింతురు. 'ఓం' మొదలైనవి బ్రహ్మ ప్రతీకలు.

మరికొందలు దేవతలనుపాసింతురు. వీరందఱకును ముక్తి వచ్చును, ఆ ముక్తులలో భేదములున్నవి.

ఒకఁడు శివునిలో సాయుజ్యము పొందును. మరియొకఁడు విష్ణు సాయుజ్యమును పొందును. వారికి పునరావృత్తిలేదు. కాని వారు బ్రహ్మ పదార్థములో కలియురు. ప్రళయంతము ఆయా లోకములయందుండి చిరకలు కలియుదురు.

ఇతఁడు నరుఁడు. అందుచేత నితనికట్టి ముక్తియే న్యాయమేమో!

సత్పీరుని కథ

దక్షిణదేశమున మధురానగరమున్నది. ఆ నగరము మహా ప్రసిద్ధమైనది.

కాళీ విశాలాక్షి కంచి కామాక్షి మధుర మీనాక్షి - ఈ ముగ్గురు తల్లులకు ప్రసిద్ధమైన శ్మశ్రములలో మధుర యొకటి.

అచట వాలవాయి చొక్కనాథుఁడన్న రాజుకలఁడు. ఆయన భార్య మీనేతఁడు. అచ్చట ద్రావిడ భాషా పీఠ శంకరాలకము కలదు.

తామ్ర పర్ణినదికి సవతియైన వైఘనది కలదు.

అచ్చట పరమశివుఁడు పాండ్యరాజు నల్లుడై యుండెను.

ఆ పట్టణమును పాండ్య భూపాలుని కూతురును పరమేశ్వరుని భార్యయైన పార్వతీదేవి రక్షించుచుండును.

ఆ పట్టణమును పాండ్య రాజేలుచుండెను.

అగస్త్య మహర్షి ద్రావిడభాషకు వ్యాకరణము, అలంకారము, నిఘంటువు, ఛందశ్శాస్త్రము మొదలైనవి వ్రాయదలచి పదునెనిమిది యక్షరములతో మూలపీఠిక వ్రాసి పాండ్యరాజునకా ఫలకమునిచ్చి యిట్లనెను.

“ఈ శంక ఫలకమును నీదగ్గర నుంచుకొనుము. ఈ ఫలకముమీద నెంతమంది యైన కూర్చుండవచ్చును. ఎంతమంది కూర్చున్నను మరియొకనికి స్థలముండును. ఒక్కడు కూర్చున్నప్పుడునంతే! మరియొకనికి స్థలముండును.”

అగస్త్యుడిట్లు చెప్పి వెళ్ళిన తరువాత పలుమంది రాజులు రాజ్యము చేసిరి.

కొన్నాళ్ళకొక రాజు వచ్చెను. అతడు మరియు భాషాపోషకుడు. ఆ సభలో పంచెందుగురు కవులు నిలచిరి. వారిలో నత్కిరుడు మేటి, వారందరును ప్రశంసించినగాని ఆ శంకఫలకముమీద మరియొక్కనికి చోటు రాదు. ఆ సభ మెచ్చనట్లు కవిత్యము చెప్పచో రాజు బహుసంపదలించును.

ఇట్లుండగా దేశమునందు దుర్భిక్ష ముదయించెను. కాటకమువచ్చెను. తిండిలేక జనులు పురమును వదలి జేచిపోనెంచుచుండిరి.

అట్లుండగా ఆ మహానగరమునందు మూలస్థానమునందలి శివ బ్రాహ్మణుడు లేచిపోనెంచెను, శివునకు దయకలిగెను. శివుడు వానికి బ్రసన్నుడై యిట్లనెను.

‘ఓయీ! నేనీ రాజుమీదనొక పద్యము వ్రాసితిని. అది శృంగార రసము, నీవీపద్యమునుఁ దీసికొనిపోయి రాజునకిమ్ము. ఆ రాజు నీకు వేయి మాడలించును. ఇంక నీనేమి కొదువ? నీ వేయిమాడలు వ్యయమగులోపున కలుపు తీరును. వానలు కురియును.”

అనగా నా శివ బ్రాహ్మణుడా పద్యమునుఁ దీసికొనిపోయి రాజు సభలో చదివెను.

అందులోని యర్థమిట్లున్నది.

“సింధుర రాజు గమనాధమ్మిల్ల బంధమ్ము సహజ గంధమ్ము”. సింధుర రాజు — ఏనుగులరాజు, దానివలెగమన — నడిచెడి — స్త్రీ; ఆమెయొక్క ధమ్మిల్ల బంధమ్ము — జుట్టునుండి; సహజ గంధమ్ము — సహజముగా ను వాసన కలది. (వాసన తైలములచేతగాని, పుష్పములలంకరించుకొనుట చేతగాని వచ్చిన వాసనకాదు.)

దానికి నత్కిరుడు నవ్వి “ఇదియేమి” తలవెంట్రుకలకట్టి సహజమైన వాసనయేమి! పో! పో.

తప్పిది చెప్పరాదు కవితాసమయంబున కొప్పుగాదు నీ
విప్పగిదిన్ రచింపదగునే యన విప్రుడు చిన్నబోయి, “నా
కప్పరమే శ్వరుండు వసుధాధిపుడై రచించియిచ్చి నా
దొప్పను దప్పనేనెఱుగ నుత్తములార!” యటంచు గ్రమ్మెఱన్.

కవితా సమయము - కవితా సమయములని చాలకలవు. ఆడకోకిల
కూయును, ఇదియొక సమయము. కాని కూయునది మగ కోకిల. ఆడనెమలి
నృత్యము చేయును, నృత్యము చేయునది మగనెమలి. ఆడనెమలికి పింఛ
ముండదు. మగనెమలికే యుండును. నదులలో తామర పూవులుండునని
కవి సమయము. నదులలో నెప్పుడును తామర పూవులుండవు. శుక్ల పక్షమం
తయు వెన్నెల. కృష్ణపక్షమంతయు చీకటి. ఇది కవి సమయము. ఇట్లుకాదు
శుక్ల పక్షము సాయంసంధ్య మొదలుపెట్టి వెన్నెల. కృష్ణపక్షము ప్రాతస్సంధ్యకు
పూర్వము వెన్నెల. స్త్రీయొక్క మొగము చంద్రుడు ; తామర
పువ్వు. కన్నులు కరములు తామర పువ్వులు ; - ఇవి యన్నియు కవి సమ
యములు. వీనినన్నిటిని కవులు వ్రాయుచునే యుండురు.

కాని సింధురరాజ గమనాధమ్మిల్లి బంధమ్ము సహజ గంధమ్మునుట
కవి సమయముకాదు. కవి సమయములయందు చాల నిజములుకావు. అయి
నను కవిసమయములు గనుక వానిని జనమొప్పుకొనుచున్నారు. ఇదియు
నిజముకాదు. కాని దీనినొప్పుకొనుటలేదు.

అప్పుడు శివ బ్రాహ్మణుడేమిచేయును.

“ఉత్తములారా ! నాకిది తెలియదు” అన్నాడు. ఉత్తములారా !
అనుటలో నతఁడువడిన దిగులంతయు నున్నది. అతఁడు వడిన భయమంతయు
నున్నది. సరే ! నీవిత సాహరమెందుకు చేసితివని యడుగుదురేమో! “నాకిది
భగవంతుడు వ్రాసియిచ్చినాఁడు నేను తెచ్చితి” ననినాఁడు.

అతని ముఖ లక్షణములు చూడగానది నిజమే యనిపించుచున్నది.
అందఱు నూరకుండిరి. అతనిని పోనిచ్చిరి. అతఁడు బ్రతుకు జీవుడాయని
బయటవడినాఁడు.

ఈ సంగతులన్నియు కవి చెప్పడు. పాఠకుడర్థము చేసికొనవలయును.

అతఁడు తిరిగి దేవాలయమునకు వచ్చెను. వచ్చి స్వామితో నిట్లనెను. “నిన్ను నమ్మిపోయి సభలో సిగ్గుచెడితిని. ఉన్న కథలు చెప్పనేల?” అని మొదటిమాట. ఉన్నకథలు అనఁగా నిన్ను నమ్మినవారందరు సిగ్గుచెడుదురని యర్థము. పరమేశ్వరుఁడు ధనమిచ్చునా? వైరాగ్యమిచ్చును. అనఁగా సిగ్గు చెఱువును. గోపికావస్త్రాభరణములలోని రహస్యము.

“తానెఱిగిన విద్య నృపా

స్తానములో నెఱపఁ గీర్తి సమకూరుంగా

కే నరునకుఁ బరవిద్యా.

ధీనత భూపాల సభలఁ దేజముగలదే?”

పరవిద్యాధీనత — పరవిద్య యనగా ఇతరులయొక్క విద్యయని, మోక్ష విద్యయని. “మోక్ష విద్యకు రాజసభలలో పాటింపు లేదు. రాజులు, రాజకీయ జనము అధికార ధూర్వహులై పరమును లెక్కజేయరు” అని ధ్వని.

నీ మాటలు నమ్మి నేను మోసపోయితిని. నత్కిరుఁడు నన్నెన్ని మాటలన్నాఁడు? ఆ మాటలు పశుటకంటె ఈ కరువుతో చచ్చిపోయినను బాగుండెడిది. అని సదృశనిధియని సంబోధించినాడు.

అనఁగా నా శివ బ్రాహ్మణుఁడు తాను సదృశుఁడు కాడని తన్ను తాను నిందించుకొన్నాడని యర్థము.

అని శివ బ్రాహ్మణుఁడు మరియు నిట్లనెను. “స్వామీ! నా యశ్రష్ట మిట్లుండగా నిన్నును నత్కిరుని అన్నఫలమేమి? ఎక్కడికైననుపోయి బిచ్చ మెత్తుకొందును. నీకు భద్రమగుగాక! నన్ను వదలిపెట్టుము.

అనఁగా శివునకు దయకలిగి యిట్లనెను :

“కటకట! యన్నత్కిరుం

డట! కవితయుఁ దప్పువట్టెనఁట! యటుపదమీ

యెటువలెనో తెలిసెద!” నని

నీట లాడుఁడువచ్చి కుంభినీపతి సభలోన్”.

ఆ నత్కిరుఁడు — అన్నత్కిరుఁడు. రెండు నొక్కటియే. కాని యుచ్చారణలో అన్నత్కిరుఁడనుటచేత తిరస్కారమున్నది. ఆ నత్కిరుఁడ

న్నచో నంత తిరస్కారము భాసించదు. ఆ నమ్మిరుండన్నచో ఆ లక్షణములు గల నమ్మిరుండని మాత్రమే వ్యంగ్యము. ఇది సూక్ష్మమైన విషయము. పాఠకుని ప్రతిభచేత మాత్రమే తెలిసికొనదగినది.

‘అటుపదమీ ! యెటువలెనో ! తెలిసెద’.

ఎటువలెనో - ఎట్లాగో : అర్థమిదిగాని యెటువలెనో అని విడబఱచి చెప్పటలో (వై గా ప్రాసయు గణమునిట్లే కుదురును) నొక యాతేపము న్నది. ఒక తిరస్కారమున్నది. లోకములో నొక్కొక్కప్పుడు కోపము వచ్చినప్పుడు కొన్నిమాటలను విడబఱచియందుము. అవి కోపమునకు వ్యంజకములు.

ఇది యంతయు వ్యంగ్య ప్రపంచకము. తెలిసికొనినచో రసావిష్కారము జరుగును. ఇది కావ్యపఠన పరమార్థము.

అని శివుడు రాజసభకు వచ్చి -

శివ బ్రాహ్మణుడు రాజ సమ్ముఖంబునకుబోయి - అని వ్రాయఁబడెను. ఇచట నిటలాడుడు వచ్చి కుంభనీపతి సభలోన్ అని వ్రాయఁబడెను.

రాజసమ్ముఖమునకుబోయి యనుటలో శివ బ్రాహ్మణుడు రాజదర్శనము లభించుటకు పడిన కష్టము రాజసమ్ముఖమన్న శబ్దముచేత తెలియుచున్నది. ఇచట శివుడువచ్చి సభలో నిట్లన్నాడు. అని యున్నది. దీనిలో శివుడు నచ్చిన పటాటోపము, ద్వారపాలకులను లెక్కచేయకపోవుటఁ జూపిన లక్షణమునుఁజూచి ద్వారపాలకులడ్డగింపకపోవుట తెలియుచున్నది.

ఇట్టివన్నియు రహస్యములు. ఇందేమియు విశేషములు లేవని సామాన్య పాఠకుడనుకొనును. కొందఱు కవులు వీనినిఁగూడఁ జెప్పుదురు, కొందఱు గడును కవులు ప్రయోగించిన శబ్దములచేత దానిని పాఠకుఁడూహించగలిగినచో నూహించుటకు వదలిపెట్టుదురు. ఇచ్చటనేమియులేదు, కాని యున్నది.

ఇట్టి వదలిపెట్టుటలు కథలోనున్న ప్రధాన లక్షణములకు భంజకములు గావు. కాని కథాగమనములోని గడుసుదనమునకు చాల యుపయోగించును.

శివుడు వచ్చి యిట్లనెను!—

“ఈ రాజన్యని మీద నే కవిత సాహిత్యస్ఫురన్మాధురీ
చారు ప్రాధిమ్యం జెప్పి పంప విని మాత్యర్యమ్ముచాటించిన
త్కిరుండురక తప్పవట్టెనట! యేదీలక్షణంబో, యలం
కారంబో, పదబంధమో, రసమో? చక్కంజెప్పుడా తప్పనన్.”

ఈ పద్యములోని యర్థము సరిగానట్టి సమయములో సమర్థుడైన
యొక మహాకవి యన్నమాటలే!

‘సాహిత్య స్ఫురన్మాధురీ చారుప్రాధిమ్య’ అన్న సమాసము మాత్రము
తన కవిత్యము చాల గొప్పదియని యా వక్త చెప్పుచున్నాడన్నది యర్థమే
గాక ప్యంగ్యముకూడ భాసించుచున్నది.

లోకములో సామాన్యముగా “నేను బ్రహ్మాండముగా చెప్పితి”
నందురు. అప్పుడు గొంతు పెద్దది చేయుదురు. ఆ భావము వక్త యొక్క
తొమ్మిలో కంఠములో మొగములో భాసించుచుండును. ఈ సమాస
గ్రంథసమాలక్షణములన్నింటిని ధ్వనించుచున్నది.

అనగా నత్కిరుండు పూర్వమువలెనే మరల తప్పనెను. అంత శివుడు
“గిరితనయా ఘనకచ భారమ్ము సహజ గంధం” బన్నాడు. పార్వతీదేవి
ధమ్మిల్లము సహజగంధ మన్నాడు.

అనగా నత్కిరుండు “పార్వతీదేవి కై నచో నగుగాఁక! లోకములోని
స్త్రీలకు కాదు” అనెను. అని నిరాకరించెను.

ఇచ్చట నెన్నియో రహస్యములు కథలోనున్నవి. శివుడుగా
వచ్చెనా? రాలేదు. శివుడేమో యన్న సందేహము కలుగునట్లు వచ్చెనా?
అట్లు వచ్చియుండవచ్చును. పార్వతీయొక్క జుట్టు సహజగంధ మనుటకు
సామాన్యుడెవడు, శివుడే యనగలడు. ఆతడట్లన్నప్పుడు నత్కిరుండు
తటపటాయించినాడు. పార్వతీదేవి ధమ్మిల్లమ్ము సహజ గంధమో కాదో
నీవెవడవురా చెప్పుటకు అన్నడా? అనలేదే! పార్వతీకై నచో కావచ్చును.
తక్కిన స్త్రీలకు కాదన్నాడు. అనగా నత్కిరునకు వాడు శివుడేమో
యన్న యనుమానము లేకపోలేదు.

ఈ యనుమానము అన్నియు వెనుకబెట్టి ధూర్జటి జరిగిన సంభాషణను వ్రాసెను. ఇదియొక విశిష్టమైన రచన.

ఇట్టి రచన కథలు వ్రాయుటలో చేయవచ్చుగాని అనునీకములైన వ్యక్తిగతానుభవములు వ్రాసెడు కవితలో నిట్టివ్యంగ్య వైభవము చూపుటకు వీలులేదు.

కథా కవిత్వమైననే రసోదయము కలుగును. వ్యక్తిగతానుభవములను రచించుట యందెప్పుడును రసోదయము కలుగదు.

కవితా సమయములు సర్వజనాంగీకృతములు. వ్యక్తిగతానుభవములు కవిత్వమునకు పనికిరావు. ఎవరో కొందరు వాదిలో వారు సంకృప్తి పడవలయును. ఈ మహార్థము నిచ్చుట నశ్శీరుడు నిరూపించినాడు. అట్టి వాదము 'గగనప్రసూనవాద' మన్నాడు.

అచ్చట నశ్శీరుడెవడు? ఆ పాండ్య రాజు ద్రవిడ భాషా పీఠ శంఖ ఫలక మహాసభ కధ్యక్షుడు. అతడు కవిత్వమునకు శాస్త్ర.

ఈ కథ విచిత్రముగా నున్నది.

నశ్శీరుడు రసప్రధానమైన కవిత్వమునకు ప్రతినిధి. ఇచట శివుడు వ్యక్తిగత కవిత్వమునకు ప్రతినిధి.

నశ్శీరుడు సామాన్య మానవుడు. శివుడు పరమేశ్వరుడు.

నశ్శీరుడు "ఈ లూళామాలపు మాటలు వదులు" మనెను.

శివుడెట్లాలోచించెను. "వీనికి నేను శివుడనో కానో తెలియుట లేదు. వీనికి సందేహముగానే యున్నది. నిజమే చూపించె" నని అన నొసలగల మూడవ కన్ను చూపించెను.

ఇచ్చట నున్నది కథలోని గడ్డు.

అప్పుడు నశ్శీరుడేమనవలయును. సాష్టాంగపడి తమించుము, నీ కవిత్వము జాగుగనే యున్నదనవలయును.

అనగా ఒక వ్యక్తి యొక్క గొప్పదనమునకో యొక రాజుయొక్క యధికారమునకో యొక సంఘము యొక్క దౌర్జన్యమునకో తాను

దాసుడై పోవుట. అయినచో నేమగును? యధార్థమైన రసవత్కవితకే ద్రోహము చేసిన వాడగును.

ఎప్పుడు శివుడు కవిత్వము వ్రాయడు. ఎప్పుడు నొకరాజు కొందరు కవులను వెంటవేసికొని యుండడు. సర్వకాలములయందు సర్వదేశముల యందు సంఘము కొన్ని దుష్ట లక్షణములు గలిగిన కవిత్వమునే యభినందించుచుండడు. అందుచేత శివుడునినైన నెదిరించి తీరవలయును. లేనిచో సాహిత్య ద్రోహము జరుగును.

లేనిచో శివుడు తన్ను శపించవచ్చును. మన్మథుని దహించినట్లు దహించవచ్చును. పోనీ అయినచో శానొక్కడే యగును. లేనిచో రసో వైసః, అహం బ్రహ్మాస్మి మొదలైన చుహార్థములకు స్థానభూతమైన రసవత్కవిత భంగపడును.

నత్కిరుండింతటి గొప్పవాడు. అప్పడతఁ డిట్లనెను.

“తలచుట్టు వాఱఁ గన్నులు
గలిగినఁ బద్యంబు దిప్పుగాదన వశమే?
కలదిచ్చట నీ మాయా
విలసనములు పనికిరావు విడువు” మటన్నన్.

నత్కిరునకు శివుడు శివుడని తెలిసెను. శివునకు ఫాలమునందు కన్నుకలదు. ఒక్క ఫాలము నందుకాదు. తలచుట్టును కన్నులుండనిమ్ము తప్పు తప్పే యన్నాడు. దీనియందెంతో యర్థమున్నది. అనంత కల్పముల యందు శివులనేక మంది యుందురు. వారు మోక్షమిత్తురు. సాయుజ్య మిత్తురు. ఈ మోక్ష సాయుజ్యములు కల్పాంతము వఱకే. రసము నిత్యమైనది. అహంబ్రహ్మాస్మి లక్షణము కలది. అనియెడు గొప్ప అత్యైవత సిద్ధాంత ప్రతిపాదనము జరుగుచున్నది.

శివునకుఁ గోపము వచ్చినది.

శపియించెం బ్రతి భాషలఁ
గుపితుండై రుద్రుడతని “గుప్త వ్యాధిం
దపియింపు” మనుచు దానికి
నసరిమిత భయమ్మునంది, యతఁ డిట్లనియెన్.

ఈ పద్యము మొదట మూడు మాటలు ఆరారు మాత్రలతో చేసి మొదటి రెండు రెండు అక్షరములు రెండు రెండు మాత్రలుగా చేయుటలో వచ్చిన నడకచేత వారి వాదన లక్షణము శివునకు వచ్చిన కోపలక్షణము ద్వనితమగుచున్నది.

మహాకవిత్వ మనగా నిట్లుండవలయును. కవులది తెలిసికొని వ్రాయ వలెను.

తెలిసికోకుండ వ్రాసినవాడు కవి. తెలిసి వ్రాసిన వాడు మహా కవి. మహాకవి లక్షణము లింకను చాలకలవు. ఇది యొక లక్షణము. ఇది ప్రధానమైన లక్షణము. రచనకు సంబంధించిన లక్షణము.

అప్పుడు నత్కిరుండు స్వామి పాదముల మీద పడి రక్షించు మన్నాడు. శివుడు “నీవు కైలాస పర్వతము చూచినచో నీకీ కాపము తీరు”నన్నాడు.

నత్కిరునకు కుష్టవ్యాధి వచ్చెను.

తరువాత చాలా కథయున్నది.

అతడనేక తీర్థ యాత్రలు చేసెను. నత్కిరుడొక భూతము చేతికి చిక్కెను. అచ్చట నతనికి సుబ్రహ్మణ్యస్వామి ప్రత్యక్ష మయ్యెను.

కైలాసమునకు పోవుట సాధ్యముకాదు గదా? అప్పుడు కుమార స్వామి వానికి నొక కీలకమును చెప్పెను. స్వామి కైలాసమృన్నాడు కాని ఉత్తర దిశా కైలాసమనలేదు కదా! నీవు దక్షిణ దిశా కైలాసమునుఁ జూడుము. అనగా శ్రీకాళహస్తి.

అనగా నత్కిరుండు శ్రీకాళహస్తి పురమువచ్చి స్వామిని సేవించెను. అతని కుష్టవ్యాధి మానెను. అతడు నూరు పద్యములతో శివస్తోత్రమును వ్రాసెను. స్వామి సంతోషించెను. ప్రత్యక్ష మయ్యెను.

ప్రత్యక్షంబగుచున్ “భవద్భవము సాఫల్యంబు నుం బొందె; సా హిత్య శ్రీవర! నీకు నింపగు వరం జే నిచ్చెదన్ వేడు, భీ తిత్యాగం బొనరించినాడ” నన నత్కిరుం డుమాజానికీన్ బ్రత్యగ్జోతికి మ్రొక్కి మ్రొక్కి, ప్రమద ప్రాయంత రంగంబుతోన్.

ఈ పద్యములోనున్న సొగసేమనగా శివుడు నత్కిరుని “సాహిత్య శ్రీవర!” అని సంబోధించెను. అనగా శివుడు నత్కిరుని సాహిత్య సిద్ధాంతము నంగీకరించినాడని యర్థము. పట్టుదల చూపించినది శివుడు. నత్కిరుడు కాదు.

నత్కిరుడేమి చేసినాడు? భీతిత్యాగం బొనరించినాడు. అనగా భయమును వదిలిపెట్టినాడు. భయము జంతువుల లక్షణము. జంతువుల లక్షణములు నాలుగు. ఆహార నిద్రా భయ మైదునములు. నత్కిరునకు జంతులక్ష మప్పుడే లేదు.

అతడు ముక్తుడు. ముక్తునకుండవలసిన ప్రధాన లక్షణ మతని యందున్నది. అతడు రసనిష్ఠుడు. ఐనచో నీ కుష్టువ్యాధి యేమి? ఈ సంచరించుట యేమి! ఇది యంతయు ప్రారబ్ధము.

శివుడు చివరకతనికి సాయుజ్యమిచ్చెను. ఈ కథయందు మన మతము యొక్క సర్వరహస్య మిమిడి యున్నది.

ఉత్తర హరివంశము

ఉః ర్వ శి క థ

నరకాసురుఁడు స్వర్గ లోకము మీదికి దాడి వెడలి దేవతల నందఱు జయించెను. అష్టదిక్పాలకులను జయించెను. రాక్షసులు దేవలోకములో చేయరానన్ని చెడ్డవనులు చేసిరి. స్వర్గపుర మంతయును దోచిరి. అనేక ఘాతుక కృత్యములు చేసిరి. ఆ దుష్టపు వసులన్నియు జూచి నరకాసురుఁడు నవ్వుచుండెను. అతఁడు ఇంద్రుని యొక్క మందిరమునకు వెళ్లెను. ఈ లోపు ననే యింద్రుని యొక్క భార్యలందఱు రహస్యముగా పారిపోయిరి. ఇతఁడంతఃపురమును ప్రవేశించెను. అతఃపురములో నింద్రుని భార్యలకోసము వెదకెను. వారెవరును గనిపించలేదు.

అప్పుడువచ్చి సఖామంటపమున రత్నసింహాసనము మీద కూర్చుండెను. దేవత లెవ్వరునులేరు. తానొక్కరుఁడును గూర్చుండెను. తాను తన రాక్షస మంత్రులును గూర్చుండిరి.

ఆ నరకాసురునకు కొన్ని యేండ్ల నుండి యూర్వశి మీద మమకారము. రంభ, ఊర్వశి, తిలోత్తమ — వీరందఱును అప్పరః స్త్రీలు. అనఁగా దేవలోకములోని వెలయాండ్రు.

ఈ యూర్వశిని నారాయణ మహర్షి తన తొడకోసి యా లోపల నుండి తీసెను. అనఁగా సృష్టించెను. అందుచేత నీమె శ్రీమన్నారాయణుని కుమార్తె.

బ్రహ్మ సర్వజీవులను సృష్టించెను గదా! అతఁడు పితృస్థానమునందుండును. ఆయనయే సరస్వతిని గూడ సృష్టించెను. అందుచేత సరస్వతి బ్రహ్మకు కూతురు. ఆమెను పెండ్లియాడెను. ఇది దోషముగా నిప్పటికిని జనులు చెప్పుదురు.

వేదమునందొక కథయున్నది. మొట్టమొదట ప్రజాపతి యుండెను. ఆయన తానొంటరిగా నున్నాడని భయపడెను. ఇంకెవరైన నున్నప్పుడు భయము గాని తానొక్కడే యున్నప్పుడు భయమెందుకు ? ప్రజాపతి సాక్షాత్ ఆత్మ స్వరూపుడు. అల్ప యొక్కటియే కదా ! ఆత్మ నిర్భీకమైనది కదా ! ప్రజాపతియు నిట్లే తలంచెను. తలంచి తాను వడ్డ భయమున కర్థమేమియని ప్రశ్న వేసికొనెను. ఇది భయముకాదు. ప్రజాపతి సృష్టించ వలయును. సృష్టించుట యెట్లు ? ప్రజాపతి యూహించెను. తన పరిష్కంగమున కనుకూలమైన మరియొక వ్యక్తిని సృష్టించవలయును. ఆ వ్యక్తి శ్రీ యైనది. ఇచ్చట సరిష్కంగ మన్న శబ్దము చాల అగాధమైన యర్థము కల శబ్దము.

అది యట్లుంచి ప్రజాపతి తాను సృష్టించిన శ్రీయందు తాను సృష్టి చేయవలయును. ఆమె తనకు కూతురు. బెండ్లి యాడుదురా ? కూతునందు సంతానము గందురా ? కన్నచో మహారాక్షసు లుదయింతురు. ఇట్టి కథ శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యమునందు కలదు.

అందుచేత ప్రజాపతి యీ శ్రీ పురుష ద్వంద్వ లక్షణమును బరస్కరించుకొని మేకలను గొఱ్రెలను గుఱ్ఱములను సృష్టించెను అందుచేత నది ప్రథమ సృష్టియైనది. ఆ కథ కిచ్చట ప్రసక్తిలేదు.

ఇక్కడనున్న ప్రసక్తి యెంతవర కనగా నూర్వశి నారాయణ మహర్షి కూతురన్నంతవరకు. నరకాసురుడెవ్వడు ? నరకాసురుడు భగవంతుడైన నారాయణుడు వరాహావతారమెత్తి నప్పుడు భగవంతునకును భూదేవికిని కలిగిన సంతానము అనగా వీడు నారాయణుని కుమారుడు. ఊర్వశి నారాయణుని కూతురు. వీరిద్దఱు నన్నయ చెల్లెలు. వీని కామె మీద మోహము. ఇది రాక్షస ప్రవృత్తి.

ఒక దుష్టమైన యూహ యెందుకు కలుగును ? వానియందు రాక్షస ప్రవృత్తి యుండవలయును. అది యెందుకుండును ? వాని పూర్వజన్మ దుష్ట సంస్కార వశమున నుండును.

ఇట్టి యూహలకు ఫలమెప్పుడును దుష్టముగానే యుండును.

వాఁడు దేవేంద్రాదులను గెలిచెను. చక్కగా స్వర్గము నేలుకొన వచ్చును. వానికి నాశన మానస్సము కాఁబోవుచున్నది. వాని కూర్వశి మీద కోర్కె యున్నదని యెవ్వరిని తెలియదు.

వాఁడు రత్నసింహాసనమునఁ గూర్చుండి “ఊర్వశిన్ దోడి తెమ్మ” నెను. ఈ మాట హఠాత్తుగా ననెను.

ఈ కవి నరకునిచేత నీ మాట నంత హఠాత్తుగా ననిపించెను.

అంత హఠాత్తుగా ననిపించిన దాని వ్యాఖ్యానమే పూర్వము చేయఁ బడినది.

ఆమెను దోడి తెమ్మని యొక్కనిఁ బంపెను. పది మంది వెళ్ళిరి. ఈ లోపుగా నర కాసురుఁడు గంధర్వుల సంగీతము వినుచు కూర్చుండెను.

“తడవం బోయిన దైత్యులు

పొడగని, యూర్వశి, తొలంగి పోనేల ? నినుం

దొడి తెమ్మనె మారా జదె

జడి బడి వచ్చెదరు వేగ పనిబను మనినన్.

వెనుకఁబోయిన రాక్షసు లూర్వశిని చూచినారు ఆమె తొలంగి పోఁబోవుచున్నది—ఆమె తొలంగిపోఁబోవుచున్నదన్న విషయము వీరన్నదాని వలెనే తెలియవలెను—వారన్నాడుకదా! “నినున్ దొడితెమ్మనె మారాజు.” తొడితెమ్మ — ఈ శబ్దము నిజముగా తొడితెమ్మ అని యుండవలెను. కాని యీ కవి “తొడిగా”వాడినాఁడు. ఇతరకవులెవ్వరు నిట్లు వాడలేదు. ‘తొడి’ యన్న క్తార్థకము తిక్కనాదులు వేతే యర్థమునందు వాడుదురు. యుద్ధ పీఠులు యుద్ధమునకు బయలుదేరునపుడు “తొడిపూసికట్టి” అని వాడుదురు. ‘తొడి’ యనగా నిను ఏకవచనమునఁ దొడిగి కొని యనియర్థము. తొడుఁగు అన్న ధాతువు చివరి ‘గ’కారము పోయి తొడు ధాతువగును. దీనిమీద నుండియే తొడవు అన్న శబ్దము వచ్చెను. తొడవు అనగా నలంకారము. కట్టి యనగా దిండుకట్టి. శిరస్తాిణము పెట్టుకొనుటకు తలచుట్టు దిండువలె పెట్టుకొందురు. పూసియనఁగా పీఠగంధమునుఁ బూసికొనుట.

కాని నాచన సోమన్న ‘తొడి తెమ్మనె’ అని వ్రాసినాఁడు.

బడిబడి వచ్చెదరు. వెంబడివెంబడి వచ్చుచున్నారు. అనఁగా మారాజు నీకోస మెడతెరిపిలేకుండ మనుష్యులను బంపించున్నాడని యర్థము.

అనఁగా నామె 'దిట్ట'. అనఁగా గడుసరి. ఆమెకు భయమువేసినది.

ఎప్పుడు నర కాసురుఁడు స్వర్గమును జయించెనో ఎప్పుడు రాక్షసులు అమరావతిని దోచుకొనుచుండిరో యప్పుడే యామెయు భయపడెను. ఇంతలో నదేమి యిదేమియని నర కాసురుఁడు తనకోసమే కబురుపంపెను.

అంతకుముందే యామె నగలన్నియుఁ దీసివేసెను. తలలోని పూవులు పారవేసెను. మేనిగంధపు పూత రాల్చివేసెను. ప్రాతచీర కట్టికొనెను. రాక్షసునివద్దకు వచ్చెను. ఆమె పెదపులమీద సహజముగానున్న చిరునవ్వు లేదు.

“దనుజేంద్రుఁ డా తలోడరిఁ

గనుఁగొని చొల్లెంబునిమురు క్రమ్మునఁ బై కొం

గనువుపఱచు గేదఁగిరే

కు నఖంబులఁ జీటు గులుకుఁగోర్కులఁ దేలున్ !

ఈ పద్యము చాల చమత్కారమైన పద్యము. ఇల్లెవ్వరునువ్రాయరు. ఆచ్చు వేసినవారుకూడ సరిగా నర్థముచేసికొన్నట్లులేదు. అతనికి కులుకు కోర్కులు కలిగెను. ఆమె చొల్లెమ్ము నిమరవలెనని యామెపై కొంగు సర్దవలెనని యామెచెక్కిళ్లు గోళ్ళతో గీరవలయునని — యిక్కడ చెక్కిలి బదులు గేదఁగిరేకు వాడినాడు. ఉపమేయముబదులు ఉపమానమును వాడినాడు. ఇది రూపకాతిశయోక్త్యలంకారము.

ఈ పద్యములోనున్న సొగసేమనఁగా నిమురు, అనువుపఱచు, చీరు— ఈ మూఁడు అసమావకక్రియలు కోర్కులు అన్నమాటకు విశేషణములు. అవి మూఁడును తద్దితార్థక క్రియాజన్య విశేషణములు. నిమురు కోర్కి; అనువుపఱచు కోర్కి; చీరుకోర్కి. అని ప్రతి కవియును వ్రాయును. కాని యితఁడు మొదటి రెండువిశేషణములు వెనుక వదలిపెట్టి తరువాత నన్వయము చేయవలసిన గడుసుఁడనము వెలయించెను.

ఈ లక్షణమంతయు నూర్వశి చిత్తములో తెలిసికొనెను. ఎట్లు తెలిసికొనెను ? ఇదియొక యాశ్చర్యము. వాని కన్నులలో వాని భంగిమలలో వాని హస్తాదిచాలనములలో అట్లట్లుచేసెడి కాముకులను మున్నామె యెఱుఁగు గనుక నామె తెలిసికొనెనని యర్థము.

తెలిసికొని వానికిఁ దనయందు కోర్కెకలదని యామె లజ్జను వహించెను.

వెనుకటిభయము పోయినది. ఇంతకు ముందువఱకు తెలియనిస్థితి. ఇప్పుడు తెలిసిన స్థితి. అతఁడు తనయందు ప్రేమకలవాఁడని తెలిసినంతనే యామెకు సిగ్గువచ్చెను. ఆమెకు సిగ్గురాలేదు. ఎందుచేతననఁగా “పూనిన లజ్జన్” అని వ్రాసినాఁడు. లజ్జనామె పూనెను. ఆమెను లజ్జ పూనుకొనుట వేఱు. లజ్జ యామెనుపూనుట వేఱు. ఆమెను లజ్జ పూనెనఁగా నామెకు లజ్జ సహజముగా నుదయించెనని యర్థము. ఆమె లజ్జనుబూనెనఁగా ఆమె సిగ్గు నభినయించినదని యర్థము.

అంతనామె యేమిచేసినది ? ప్రక్కనున్న స్తంభము దగ్గఱకుబోయి యొక బొమ్మవోలె నిలుచుండెను.

సరకాసురుఁ డామెనుఁజూచి యిట్ల నెను. “యర్థములో నింద్రుఁడు నా కోడిపోయెను, దిక్పాలకులందఱు పారిపోయిరి. వారివారి భార్య లెందుఁబోయిరో తెలియదు. నీవుకూడ నమరావతి నెందుకువదలిపెట్టినావు ? — ఆమె వదలిపెట్టి పోలేదుకదా ? లేదా ఆమె వదలిపెట్టి పారిపోవుచుండఁగా నా పంపబడిన రాక్షసుఁడు ఆమె నూరిబయట పట్టుకొన్నాఁడేమో — ఆ యర్థము దీనియందున్నది.

నీ వెందుకు పోవలయును ? నీవు పొత్తులదానవు. అనఁగా నీవొక్కని ప్రీతికావు. పలుమంది వాంఛించఁగినదానవు. పలుమంది నిన్ను వాంఛింతు రనికూడ నర్థము.

అతఁడు రంభకోసము పంపలేదు, తిలోత్తమకోసము పంపలేదు. మరి యెవ్వరికోసము పంపలేదు. ఒక్క తనకోసమే పంపెను. తన సౌందర్యమే యతనికి నచ్చెననియర్థము.

ఒకానొక స్త్రీయొక్క సౌందర్య మీరీతిగా నొకనికి నచ్చినచో నా స్త్రీ సంతోషపడునా? పడదా? పడునో పడదో యట్లుంచి యట్టివానిని తిరస్కరించగలదా? వానియందొక యభిమానముండదా? యుండును.

అతఁడు మరియు నిట్ల నెను.

నాకపురమ్ములో మెఱసి నందనకేళిఁజరించి దివ్య కాం
తాకరతాల వృంత సముదాయ సమీరము సోక రాజ్యముం
గై కొని నేఁడు దిగ్విజయ గౌరవధన్యుడనైన నా సభన్
నీ కనుదోయి వెన్నెలలు నిండక కోర్కులు నాకు నిండునే !

వాచన సోమన్నవాసెడు ప్రతి పద్యమును జాగ్రత్తగా జూడవలయును. మై మూడుచరణములు తన గెలుపును దాను ప్రశంసించుకొనుచున్నాఁడు. నాల్గవచరణములో రచనమెత్తవడినది. 'నీ కనుదోయి వెన్నెలలు నిండక' — ఆ యూర్వశియం దతనిఁగల కోరిక యెంత సుకుమారమైనదో వ్యజ్యమానమగుచున్నది.

తనయందంత మెత్తనివలపుఁ గలవానిని ఊర్వశి యేమనగలదు?

అని యతఁడు మరియు నిట్ల నెను :

“ఆవిగో! యింద్రుని రథములు. ఆవిగో! కుబేరుని యేనుగులు, ఆవిగో వరుణుని గుఱ్ఱములు. ఆవిగో యమునియొక్క వీరావళులు. నాదైత్య భటులు దేవతల సొమ్ములన్నియుఁ దెచ్చినారు. వీనిలో నీ కేవి కావలసిన వానినిఁ దీసికొమ్ము.

తొలుత నీతో నిట్లు మంచిగామాట్లాడి చివరకు నిన్ను పరిత్యజించి పదిమంది స్త్రీలలో నీకు పరాభవముఁ దీసికొనిరాను. నీవు నన్ను పొందినచో సుఖయలోక సుఖమ్ములు నీ లోగిట చేర్చుదును. ఆమె లోగిట—ఆమె యింటి యందు సుఖయలోక సుఖములుచేర్చునట. అనఁగా సుఖయలోక సుఖసాధనములని యర్థము.

నరకాసురుఁ డిట్లనఁగా నామె యేమిచేయును? ఆమె కతనియందనురాగములేదు. ఆ సుఖము లామెకక్కఱలేదు. అతఁడు తన్నంత మెత్తగా

ఉత్తర: హరివంశము

అధ్యాయము

నూహించుచున్నాడు. ఆమె చింతాక్రాంతురాలైనది. ఏమీరా యీసృష్టి! అతడు నన్నింత ప్రేమించుచున్నాడు. అతనియందు నాకు ప్రేమలేదు. ఇతనికి నేనేమిచ్చెదలయును? అన్న దుఃఖమామె నావరించినది.

కానీ యిప్పు డితనినుండి తప్పించుకొనుటయెట్లు? ఇతని ప్రేమ యెంత నిజము? ఇది నిజముగా ప్రేమయా కామ ప్రవృత్తియా? ఆ రెంటిలో నేదియో తేల్చికొనినగాని తానొక నిశ్చయమునకు రాజాలదు. ఆమె యిట్లన్నది -

“చతురవచో విలాస గుణసాగర సాగరమేఖ లావనీ
వతియగు నీకు నింతులొక బ్రాంతియె! నీవిటు గోరుతెల్ల నా
యతులిత భాగ్య; మింతనిజ; మైనఁ గలంగకమున్న వైభవో
న్నతి మెఱయంగవచ్చి యొక నాడయినన్ నను గారవించితే.”

నావుడు రానవేళ్ళరుడు నవ్వుచు నూర్వశితోడ నిట్లనున్
“నీవిటు దూఱనేర్తువని నేరమి వెట్టితి గాకయేను మీ
దేవతలున్న వీటి కరుడెఱునె! మిండఱికంబుచేతకై ?
తావునరాక వేఱొక తలంపున వచ్చినఁ గిడుపుట్టదే?”

అతనిని పొగడినది. నేర్పుగల మాటలలో నిన్ను పోలేడువాడు లేడన్నది. సముద్ర పర్యంతముగల ఛారుణికంతకు వాడే రాజున్నది. అని నామీద నీ కింత ప్రేమయున్నచో నీ వొక్కనాడైనను నావద్దకు వచ్చితివా అన్నది.

అతడేమన్నాడు? నేను చక్రవర్తినిగదా! ఈ పనికోసము నేను నా శత్రువుల యూరునకు రావచ్చునా? నే నెట్లు రాగలను? నీవు నాయందు నేరమునుఁ జూపింతువుగాని. అనఁగా నామె నీవు రాలేవు సరే! నాకు వార్త పంపినచో నేను రానాయన్నది.

దానికతఁ డింకేదైన సమాధానము చెప్పియుండవచ్చును. కాని యతఁడిట్లన్నాడు.

“పగవాడట చేవేందుడు!

మగువా! నీవతని కొలువు మానిసివట! నిన్

దగవు చెడి పిలువఁ బనుచుట

మగతనమే? యిట్టి లంకెమాటలు గలవే.”

ఇంతవఱకతనిప్రేమ మధురముగా మెత్తగానుండెను. ఆమె చొక్కెము నిమురుట, పైకొంగనువుబఱచుట, గేదగిరేకు నఖమ్ముల జీటుట, కనుదోయి వెన్నెలలు - నేను కొఱగానివాడను గాను - ఉభయలోక సుఖమ్ములు నీలోగిట చేర్తును - నీవు నామీద నేరము పెట్టుచున్నావు - ఈ మాటల న్నియు నతనిగుండెలోని గాఢమైన వాంఛయు నతని వలపులోని మెత్తదనముఁ జెప్పుచున్నవి ఇచ్చటికి వచ్చునప్పటికి “ఇట్టిలంజెమాటలు గలవే?” అన్నాడు.

వెంటనే యామెకుఁదెలిసినది. అతఁడు తన్ను లంజె గాఁ జూచుచున్నాడు. ఆమెయొక్క మనస్సులోని సందేహమంతయు విడిపోయినది.

ఇంక వానిని మోసము చేయవచ్చును. ప్రేమ మెత్తదనము, అనురాగము, వానిలోని సౌకుమార్యము సర్వమును పోయినవి.

వానిది సుకుమారమైన వలపుకాదు. అచ్చముగా కామ ప్రవృత్తి, ధూర్తలక్షణముతో కలసియున్న కోరిక.

ఆమె చక్కగా విచారించెను. ఇట్లనెను ;

“లంజియనౌదు నేచు విను లావున నీ వమరేంద్రుగెల్పిన
న్నుంజెఱవట్టి తెమ్మని వినోదము చేసితిగాక చిత్తమె
ల్లంజెడియుండ రిత్తయొడలం జవిచేరునె ? చిల్కివోయినం
బంజరమేమి సేయ ? రసభంగము సంగతిలోన మెత్తురే ?

నవ్వులమాటలో నిజమొ నాకములోన ననేకకన్యకల్
మచ్చపుఁడిగెలందెగడు మానినులుండగ సంతనెన్నడో
జన్వనమమ్ముకొన్న గడసాని ననుంగవయం దలంచితే
పువ్వులు పేడుకై నఁ గడి వోయిన వాళ్ ముకు వంగవచ్చునే ?

ఆమె వెంటనే యామాటనే యంది పుచ్చుకొన్నది. నేను లంజియనౌదును. ఇక్కడనొక చమత్కారమున్నది. ఇది చాల సూక్ష్మమైనది.

మహాకవు లాలోచించి వ్రాయుదురు. నిజమైన భావుకుఁడు వాని నాలోచించవలయును. ఎగురగొట్టఁ దలచినచో నన్నియు నెగురగొట్ట

వచ్చును. సంస్కృతములో “లంజా” యన్న శబ్దమున్నది. ‘చ’, ‘జ’ లు దంత్యములు, తాలవ్యములునని రెండు విధములు. దంత్యమనగా దంతముతో నుచ్చరించెడిది. తాలవ్యమనగా దవడతో నుచ్చరించెడిది. తెలుగులో దంత్యములైన చ, జ లకు మైన తెలుగు రెండంకె వేయుదురు. (చ, జ) యిట్లు.

తెలుగులో అకారముతోకూడిన చ, జ లు దంత్యములుగాని తాలవ్యములుకావు. సంస్కృతములోనున్న లంజా శబ్దమును సీతా వసుధా మొదలైన శబ్దములవలె చివరిదీర్ఘమును దీసివేసి తత్సమములు జేసినచో నున్నదున్నట్లు లుచ్చరించినచో తెలుగులో ‘అ’కార సహితమైన తాలవ్య ‘జ’కారము వచ్చును. తెలుగు దానిని సహించదు. అందుచేత దానిని ‘లంజ’ యని యుచ్చరించవలెను.

ఇట్లుండగా సంస్కృతములోనున్న లంజా శబ్దమునకు రెండుమూడర్థములు కలవు. ఆ యర్థములలో రంకుటాలన్న యర్థముకూడ కలదు. శబ్దరత్నాకర కారుడు దంతముకాకుండ తత్సమము చేసి యీ యర్థమును వ్రాసినాడు. అది పొసగదని కాబోలు! తెలుగులో ‘ఎ’ కార సహితమైన యీ ‘జ’కారముతో లంజెయను శబ్దము వచ్చినది, ఇది నిజమైన తెలుగుమాట. ‘అ’కారముతోకూడిన ‘జ’కారముతోడి యీ శబ్దము తెలుగులో నెవ్వరు వాడినట్లులేదు.

రాజన్ శబ్దము సంస్కృతమున నున్నది. తెలుగులోనికి వచ్చునప్పటికి రాజు అను దంత్యమై యూరకొన్నది. ఈ ‘లంజె’ యన్న శబ్దము ఎకారాంతము. అచ్చ తెలుగు శబ్దములో ఎకారాంత శబ్దములకు వైకల్పికముగా ‘ఇయవ్’ ప్రత్యయముకూడ వచ్చును. గడె - గడియ; విడెము - విడియము; పల్లె - పల్లియ; ఈ రీతిగా లంజె - లంజియ అగును.

ఈ రెండు శబ్దములలో ‘లంజె’ యన్నమాట యూరికే యన్నటులుండును. లంజియా యన్నమాట యూది పలికినట్లుండును. ఊర్వశి యీ మాటను తాను సహించలేదన్న లక్షణము ఈ పద్యము లంజెయన్నమాటలో మొదలుపెట్టుటలోనున్నది. ఇది పరమ సూక్ష్మమైన విషయము. శబ్ద

ప్రయోగములోని గడుసు లోతులు తెలిసినగాని యిది తెలియదు. నీవు నన్ను చెఱపట్టి తెమ్మని పంపితివి. ఇది నీకు విసోదము. నా మనస్సు చెడి యున్నది. నా శరీరము చిలుక లేచిపోయిన వంజరమువలె నున్నది. ఈ మాటలన్నది. ఇది చాల సాహసము. ఇంద్రుని యోటమి తనకంత కష్టముగా నున్నదని యర్థము. దీనిని నరకాసురుడు మెచ్చునా? అనుటకామె సాహసించినది.

ఎందుచేత ? వాడు మరులుకొని యున్నాడు. అట్టివానితో నెట్లయిన ననవచ్చును.

తన జవ్వనమెప్పుడో యంగడిలో నమ్ముకొన్నదంట ! - అనగా నీవు నన్ను లంజెవన్నావుకదా ! నేనిదివఱకే లంజియను. నా వ ల న నీకేమి సుఖము ?

ఆనంగా నతడు—

“అంజెదవుగాక ననుఁ జెం

తంజెరంగ నీక యెంతదఱిగిన మిరియా

లుం జొన్నల సరిపోవే

లంజెతనములందుఁ గొమిరెలన్ గెలువవచ్చె.”

ఇది ప్రసిద్ధమైన పద్యము. నీవెంత యావనము నంగడిలో నమ్ముకొన్నదానవైనను నీ లక్షణము వేఱు. అని యిచ్చట లోకోక్తిని సంగ్రహించినాడు. ‘ఎంత తఱిగిననైనను మిరియాలుం జొన్నల సరిపోవే’ యని ఇట్లు లోకోక్తులను సంగ్రహించుట తెలుగు కవిత్వములోనొక సొగసని జనులు భావించురు. ఈ లోకోక్తులలో కొన్ని గడుసువికలవు. అందులో నిదియొకటి. మరియు నీ లోకోక్తి యితనివలననే లోకోక్తులలోనికి వచ్చినదేమో తెలియదు. నీవెంత ముసలి లంజియవైనను పడుచు లంజెలను గెలువలేవా యన్నాడు.

ఇప్పుడేమైనది. తొలుతటి ప్రేమయొక్క సౌకుమార్యము, మెత్తఁదనము, లోతు అన్నియుపోయి వట్టి కామ ప్రవృత్తి క్రిందకు దిగినది. దీనిని చక్కగా నేడిపించవచ్చును.

వీడొక వ్యూహమోహముతో పడియున్నాడు. తేలికగా వీనిని మోసము చేయవచ్చును.

అందుకని యేమన్నడనగా : నీకింద్రుడొడినాడు. నీవతినిని గెలిచితివి. అతని రాజ్యముకూడ నీకే వచ్చినది. కాని నీయందొక్కటియే లోపము కనిపించుచున్నది. ఆ యింద్రుడు హవిర్గ్రహీత. యజ్ఞ యాగాది క్రతువులలో హవిస్సునాతఁడు గ్రహించును. ఆ పని నీవు చేసినచో నప్పటికి నీవు సంపూర్ణముగా నింద్రుడవగుదువు.

“యాజకులు యజ్ఞ భాగ

భ్రాజిష్ఠునిఁ జేయ నిన్ను భావజ సౌఖ్య

వ్యాజపద రాజుఁ జేసెదఁ

దేజమునూ వలపు దెలుపుఁ దెఱవలకెందున్.”

భావజసౌఖ్య పదరాజును జేసెదనన్నది. ఈ సమాసములోనొక వింత యున్నది. సౌఖ్యవ్యాజ పదము వఱకు సంస్కృత శబ్దములు. రాజు తదృశ శబ్దము. తత్సమముకాదు. తత్సమము సంస్కృత శబ్దము ; త దృ వ ము తెలుగు శబ్దము. నిన్ను తత్సదాధిపతినిఁ జేయుదును మొదలైనట్లుండవలయును. పదరాజు అని సమాసము చేయకూడదు. కాని యాయన చేసినాఁడు యధార్థముగా విచారించినచో దీనికి గతిలేదు. కాని మహారాజు అని యున్నది. ఇది మహారాజ శబ్దమునకే వికృతి యనవచ్చును. ఇంత సమాసముమీద నిచ్చటనట్లనరాదు.

అని నరకాసురుడామెకు తానట్లుచేయుదునని యొడంబడి యామెను పంపించి - తరువాతి కథయున్నది. ఇతఁడు ఋషులను బాధించుట, వారు పోయి శ్రీకృష్ణ దేవునితో జెప్పుకొనుట, శ్రీకృష్ణుడువచ్చి నరకాసురుని సంహరించుట.

అద్యంతమీకథా స్వరూపమిట్టిది. కవులు వీనినన్నింటిని చెప్పరు. పాఠకులు వట్టి పద్యములు చదువుకొంచు బోవుదురు. బాగుగానున్న పద్యములు గొన్నింటిని, లేస్సగానున్న వలుకుబదుల కొన్నింటిని మాటిమాటికి చెప్పి కొనుచు నా కావ్యములు తాము చదివినట్లు తలంతురు. అది యంత న్యాయముగ్గాదు.

ఈ యుత్తర హరివంశము వ్రాసిన గ్రంథకర్తవేరు నాచనసోమన్న. ఇతఁడు వ్రాసినదొక్కటియే పుస్తకము.

ఈయనను కొందఱు తిక్కనగారికంటె కూడ గొప్పకవియని చెప్పుదురు. ఇతని కథా కథనము చిత్రచిత్రములుగా నుండును. ఇతఁడనేక విషయములను దాచి చెప్పుచుండును. “అన్యధాలోచనామృతమ్.” కవిత్వమూలోచించినకొలది యమృతప్రాయము కావలెను. అలోచనయక్కఱలేనిది కవిత్వమగునో ! కాదో !

అర్జునుని పాశుపతాస్త్ర సంపాదన కథ

ఈ కథ భారతములో ప్రసిద్ధమైనది. అర్జునుఁడు భారతవీరులలో నందఱకంటె నధిపతుఁడగుటకు కారణమతని వద్దనున్న పాశుపతాస్త్రము. ఇంతకంటె మహాస్త్రములేదు. ఉండదు.

మన పురాణ ప్రపంచకములో దీనికిఁదీయైనది శ్రీ విష్ణు మూర్తి యొక్క సుదర్శనచక్రమొక్కటియే ! మన పురాణములలో శివకేశవులు యుద్ధము చేయుటకూడ నచ్చటయున్నది. అప్పుడు శివుఁడు పాశుపతాస్త్రము ప్రయోగించినచో శ్రీమన్నారాయణుఁడు సుదర్శన చక్రము ప్రయోగించును. అప్పుడు లోకములన్నియు సంక్షోభించును. బ్రహ్మాంధ్రాదులువచ్చి వారిని ప్రార్థింతురు. వారు వానినుపసంహరింతురు.

అట్టి పాశుపతాస్త్రము శివునివద్దనే యున్నది. ఆ యస్త్రముయొక్క సమంత్రక ప్రయోగము శివున కొక్కనికే తెలియును. శివుఁడు తత్పూర్వమునందుఁగాని తత్పరమునందుఁగాని యీ పాశుపతాస్త్రము నెవ్వరికి నీయలేదు. ఈయలేదు—ఈయడు.

శ్రీ మహావిష్ణువు తన సుదర్శనాయుధమును ప్రయోగించిన సందర్భములనేకములుగలవు. శివుఁడు తన పాశుపతాస్త్రమెన్నడు నెవరిమీద ప్రయోగించలేదు.

బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులలో బ్రహ్మ సృష్టికర్త. విష్ణువు స్థితికర్త. శివుఁడు లయకారకుఁడు. మహాప్రళయకాలమునందు సర్వ సృష్టిని లయము

చేయుటకొఱకు శివుఁడా పాశుపతాస్త్రమును ప్రయోగించును. దాని శక్తి యంతటిది.

శ్రీమన్నారాయణుఁడు తన సుదర్శనాయుధమునెప్పుడు నెవరికీయ లేదు.

శివుఁడే సృష్టిలో నీ యనంతకాలములో నిన్ని మహాయుగములలో నిన్ని కల్పములలో నా పాశుపతాస్త్రమును అర్జునునక్కొనికి మాత్ర మిచ్చెను.

భారతయుద్ధము జరిగినది. ఆ యుద్ధములో నర్జునుఁడు పలుసార్లు చికాకు పడెను. ఒకప్పుడు కర్ణుని చూచి భయపడెను.

అర్జునుఁడు తనవద్దనున్న పాశుపతాస్త్రమును ప్రయోగించి కౌరవ నైన్యమురంతయు కన్నుమూసి కన్ను తెఱచురంతలో దగ్ధముచేయగలఁడు. కాని యాయన యట్లు చేయలేదు. కారణమేమి? ఆయన యంత నియమ వంతుఁడు. అంత నిగ్రహముకలవాఁడు. అంత శీలవంతుఁడు, అంతతపశ్శాలి.

ఆయన నిత్యుడైన నరుడన్న మహర్షి.

పాశుపతాస్త్రము శివునిచేతిలో నెంత భద్రముగానున్నదో యర్జునుని చేతిలోనంత భద్రముగానున్నది.

అర్జునుఁడిట్టి వాఁడని తెలిసియే శివుఁడీ పాశుపతాస్త్రముతనికిచ్చెను.

కనుకనీ పాశుపతాస్త్ర సంపాదనమెట్టిది? ఆ యస్త్రము తనదగ్గఱ నున్నదన్న గొప్పకేతప్పు మరియొకండుకుగాదు. ఆ యస్త్రముతనివద్ద నున్న దని పరులు భయపడవలెను. భక్తితోనుండవలయును. మరియొక కారణము కనిపించుటలేదు

శివుఁడు తన పాశుపతాస్త్రమును సృష్టిలో నెవ్వరికినీయఁడు కదా! అర్జునునకెందుకిచ్చెను. అర్జునుఁడు తనయంతటివాఁడని శివునకు తెలియును కాబోలు! ఇది రహస్యము.

అర్జునుఁడు శివునియంతటివాఁడు. శివుఁడు మాత్రముకాదు.

ఈ రహస్యము తెలియనిచో నీ కథలోని రహస్యము తెలియదు.

లోకములో ననేకులు కవులుందురు.

ఒకకవి ఘట్టములను విస్తరించి ప్రసంగములను పెంచి లోకములోని వ్యవహారమునందలి తన పరిజ్ఞానమును వెల్లడించును.

మరొకకవి వర్ణనాభాగములను విస్తరించి వ్రాసి “అహా!” వుట్టించును.

మరి యొకఁడు లోకములోని రాజకీయములు సాంఘికములు తాను వ్రాసెడి కథలో చొప్పించి యనఁగా దానియందారోపించి యది యొక వ్యాఖ్యానముగా చేయును.

వేటొకఁడు మానవ హృదయాంతర్దేశమునందలి లోతైన స్పందనములను విచిత్రముగా వివరించును.

ఇవి యన్నియు కొలది కొలదిగా భాసించు రచన చేసెడి కవులు కూడ నున్నారు.

ఈపైన చెప్పిన సంగతులయొక్క స్వరూపము లేనివాడు కవియే కాదు. కవి యనిపించుకున్న ప్రతివానియందు నీపై చెప్పిన లక్షణములలో నొకటియో రెండోమూడో యుండుచునే యుండును.

వీరందరను మించిన యొకకవి యున్నాడు. వానియందుగూడ నీ లక్షణములుండును. కాని వీనియన్నింటిని మించిన మహాలక్షణమింకొకటి యుండును. తాను తీసికొన్నకథ యెట్టిది? రాని స్వరూపమెట్టిది? దానిలో నున్న రహస్యమెట్టిది? ఆ మహాకవి ఆ మహావిషయము ధృవితమగునట్లు వ్రాయును. దానికి ప్రాధాన్యమిచ్చును. వాడు ఋషి వంటివాడు. తత్త్వము తెలిసినవాడు. తక్కినవాండ్రు కవిగాండ్రు.

మన తెలుగు పురాణ కావ్యములలో కొన్ని కొన్ని కథలు ఎక్కువ మంది కవులచేత వ్రాయఁబడి వున్నవి. బాణాసుర కథయున్నది. భాగవతములో నున్నది. ఉత్తర హరివంశములో నున్నది. శివపురాణమందున్నది. మువ్వరు కవులు వేలువేఱే.

ఇప్పుడి పాశుపతాస్త్ర సంపాదనకథయున్నది. భారతములోనున్నది. శ్రీనాథుఁడు రచించిన హరివిలాసము నందున్నది. ధూర్జటి వ్రాసిన శ్రీకాళహస్తి మాహాత్యమునందున్నది.

ఇప్పుడు మనము శ్రీనాథ ధూర్జటులు వ్రాసిన కథలను సరిపోల్చి యిద్దఱుకవుల ప్రవృత్తులెట్లుండునో వారెట్లాహింతురో పాచ్చుతగ్గులెట్లుండునో కొంతచూచి కొంత కవితా పద్ధతులను విచారించుకొనవచ్చును.

ఒకానొక విషయమును ఇద్దఱు రెండువిధములుగా చెప్పుదురు. ఒకఁడు తేల్చి చెప్పును. ఒకఁడు దానిని విస్తరించి చెప్పును.

అర్జునుఁడు తపస్సు చేయుచున్నాఁడు, అతఁడు తపస్సు చేయుచుండగా అతనికి 'వినబడెన్ శ్రవ్యమ్ములై కుర్కురప్రకరోదంచిత కంఠనాళకుహళీ భాభా నాదముల్.'

ఇది హరవిలాసములోనిది. వినబడెన్ శ్రవ్యమ్ములై రెండు నేకార్థకములు, ఈ రెండు మాటలక్కఱలేదు. ఒకటి చాలును.

కాని ఒకఁడు విశేషార్థమును చెప్పటకు పూనుకొనును. కొన్ని విధములుగా నెప్పుడు పట్టిన నప్పుడు సమర్థించుటకు వీలుండును. ఇక్కడనిట్లు చెప్పదము, చెవులకు వినిపించినవి అని యర్థము. చెవులకు వినిపించక మరియే యింద్రియములకు వినిపించును? అని ప్రశ్న. విన్నట్లు భ్రాంతిపడినచో ఆ భ్రాంతి చెవులకు వినిపించనక్కఱలేదు. అందుచేత శ్రవ్యమ్ములై యన్న మాట యవసరము.

నీవీ యర్థము చెప్పితివికదా! ఇచ్చటనిది భ్రాంతికాదని చెప్పవలసిన యవసరమేమున్నది? ఎంతయో యున్నది.

అర్జునుఁడు మానవుఁడు. శివుఁడు పరమేశ్వరుఁడు. మానవశరీరము పంచభూతాత్మకము. శివమూర్తి పంచభూతాత్మకముకాదు. అది వట్టి తైజసము. పంచభూతాత్మకమైన శరీరమునుండి వినిగ్గమించిన ధ్వనియే శ్రవణగోచరమగును. ఇప్పుడు శివుఁడు మాయా కిరాతవేషము వేసికొని వచ్చెను. ఆయనవెంట వేదములు కుక్కలై వచ్చెను. ఆ భౌభౌ మహారావములు అర్జునునకు చెవులకు వినిపించెను. శివుఁడు పంచభూతాత్మకమైన శరీరముతోనే వచ్చెను. వేదములును నిజముగా కుక్కలుగ నేవచ్చెను. ఇది యెట్లుసాధ్యము? అన్న ప్రశ్న.

ఈ పంచభూతాత్మకమైన సృష్టిచేసినది పరమేశ్వరుఁడు. ఇది యతని చేతిలోనున్నది, అతడు సృష్టించును, పెంచును, సంహరించును. ఈ లోకము

కొఱకు నీ మూడు కార్యములు జరుగుటకొఱకు పుట్టినదిమొదలు వాని యిష్టముప్రకారము వంద యేండ్ల వఱకు అంతకుమించియో యీ కార్యమును కొనసాగించుచుండును. సృష్టిలయము లొకప్పు డైక కాలికముగాచేయును. పెరుగుటకు మన కాలముప్రకారము కొంతకాలము పట్టినట్లు కన్పించును.

గర్భములో శిశువేర్పడి పుట్టి పెరుగును. ఏర్పడుటకు కర్తయెవరు ? గర్భములో పంచభూతములు పిండముగా నేయేపాళ్ళలో నుండవలయునో యాపాళ్ళను నిర్ణయించిన వాడెవఁడు ? అందులో జీవుని ప్రవేశపెట్టినవాడెవఁడు ?

పంచభూతము లతని యదువులోనున్నవి. అతని యిష్టము వచ్చినట్లు చేయును.

అందుచేత శివుఁడు తనంతటతాను పంచభూతాత్మకమైన కిరాతాకృతి దాల్చిగలఁడు. వేదములను వేటకుక్కులవలె మార్చగలఁడు. అది జరిగినదని యర్థము.

అందుచేత వేదములు కుక్కలగుట నిజము, భౌభౌ అని యరచుట నిజము. అర్జునుఁడు వినుట నిజము. నిజమనఁగా తాకికమైన నిజము అని యర్థము.

ఇక్కడ శ్రీనాథుఁడు కుక్కలైన వేదములను వర్ణించెను.

చాయ గోసులకంటె కేసరులకంటె
బులులకంటెను బిరుసలై పొగరు మిగిలి
జల్లుకొనివచ్చెఁ దైవైని సారమేయ
యూధములు వేదమయమూర్తు లుద్ధతముగ.

ప్రకటలీల నుదాత్తంపు ఫణితిఁ గొన్ని
క్రమముతో ననుదాత్తస్వరములఁ గొన్ని
స్వరితములఁ బ్రచయంబుల వరునఁగొన్ని
ఘోషణము సేయఁదొడఁగె నా కుర్కురములు.

ఈ పద్యములలో వేదలక్షణములైన యుదాత్తానుదాత్తస్వరితములనుపెట్టి కుక్కలరావములను వర్ణించెను. ఈపని ధూర్జటిచేయలేదు.

దీనివలన విశేషమేమి ? ఈ ఉదాత్తానుదాత్త స్వరితలక్షణములు కలిగిన యీ కుక్కల ధ్వనులను అద్భుతుడువిని వానిని వేదములుగా పోల్చుకొనెనా ? పోల్చికొన్నచో వచ్చినకిరాతుని శివుడని గ్రహించెడివాడు. అందుచేత నర్జునునియందా విశేషములేదు. లేదనిచెప్పటకు వ్రాసెనా ? ఊరక యేవ్రాసె ననవలయును.

కాని శివుడు కిరాతుడయ్యెను, యెట్లయ్యెను, ఆ వేషము నెట్లు మార్చెను ? కిరాతునకు శివునకు నేవియో సామ్యము లుండవలయును.

శ్రీనాథుఁ డీ పద్యమును వ్రాసెను.

వికటపాటల జటామకుటికా భారంబు
కలుకైన జుంజులు నెలులుగాఁగఁ
జారు సుధామ శకలావతంసంబు
పెడ కొప్పుపై నుండు పీఠెగాఁగఁ
ఘన లలాటంబునఁ గనుపట్టు కనుచిచ్చు
గై రికద్రవ తిలకంబుగాఁగఁ
భుజ మధ్యమునఁ గ్రాలు భుజగ హారంబులు
గురిజ పూసలగుబ్బ సరులుగాఁగ.

దీనినే ధూర్జటి —

జడకొప్పు కేకిపించుపుఁ ద్రాటిచుట్టగా
బినరుహాహితరేఖ పీఠెగాఁగ,
నెగలుచల్లెడు కన్ను జేగులు బొట్టుగా
శ్రుతిఫణి యాషధ లతికగాఁగ
మెడను బున్కలపేరు మేటి తామరులుగాఁ
దోలుదుప్పటి యొడదోలుగాఁగఁ
జేతిపినాకంబు నెలవింటి బద్ధగా
శూలమేర్పిన యంపకోలగాఁగఁ

రెంటిని పోల్చిచూచినచో నూహ యొక్కటియే. కల్పనలోగూడ సామ్యమేయన్నది. మాటలువేలు. కూర్పువేలు.

చదువరి అనగా పాఠకుడు కవితావిద్యలోనున్న పట్టుగలిగిన ప్రథమ దశా స్వరూపమును దెలిసినచో దీనికాశ్చర్యపడడు. సంతోషించును.

ఇది మహాకథను పోషించు ననేకవిషయములలో నొకటి; యంతకు మించి యేమియును లేదు.

ఇచ్చట ధూర్జటి యొకపద్యమును వ్రాసెను.

“కాకోలాశనకృత మా

యా కోలము సేయఁదొడఁగె నలజడి, ముని రా

జీ కోలాహల మె నఁగఁగ

నా కోలాంగూల కేతు నాశ్రమ భూమిన్.”

ఈ పద్యములో చివరి చరణములో నర్థముపొసగుట కష్టము. అర్జునుఁడు కపిధ్వజుఁడు. కపియనఁగా కోతి. కోతికి గోలాంగూలమని పేరు. కోలాంగూలము కుదురదు. లాంగూలము తోక, గోవువంటి తోక కలది కనుక కోతికి గోలాంగూలమని పేరువచ్చినది.

సంస్కృతములో ననేకములైన నిఘంటువులుకలవు. ఏ నిఘంటువుగో నైన కోతికి కోలాంగూలమని యున్నదేమో తెలియదు. కాని బ్రాహ్మదొర పాఠము —

“నాకోలాంఛన తపోవనాంతర భూమిన్” అనియున్నది

న + ఓకః = నౌకః; ఓకః = స్థానము, ఇల్లు; ఔకః అనికూడ ననవచ్చును. నౌకః అనగా ఇల్లులేనిది. కోతికి వనచరమని పేరుగదా! కనుక నౌక శబ్దమునకు కోతియని చెప్పకొనవలయును.

అర్జునుఁడు బాణమువేసెను. శివుఁడు బాణమువేసెను. బాణములు తగిలి పంది తిరిగినలక్షణము నిర్దణును వర్ణించిరి.

శ్రీనాథుఁడు సంస్కృత శబ్దములతో వర్ణించెను. ధూర్జటి కొన్ని తెలుగు శబ్దములనుగూడ కలిపెను.

ఇచ్చట కొన్నిమాటలు ఆయనయు వ్రాసెను ఈయనయు వ్రాసెను. ఆయనమాటలలో కొంత చమత్కారమున్నది. ఈయనమాటలలో కొంత చమత్కారమున్నది

యుద్ధము చేయకముందు శివునిచేత శ్రీనాథుడు చాలమాట అనిపించెను. అర్జునునిచేత సమాధానము చెప్పించెను. శ్రీనాథుడు కథను ప్రధానముగా వ్రాయుచున్నాడు. అందుచేత పెంచిన్నాడు. ధూర్జటి కన్నప్ప పూర్వజన్మ కథగా చెప్పుచున్నాడు.

యుద్ధమును ధూర్జటి యిట్లు వర్ణించెను.

సూనశరారి యున్న ముచినూదన పుత్రుడు, దివ్యఖాణ సం
ధానమున నృహహవము దర్పమెలర్ప నొనర్ప నొప్పి రిం
తైన గొఱంతలేక తమయందలి తేజము మిన్నుముట్టగా
భానుడు భానుడుం జటులభాను పరంపరఁ బోరుకై వడిన్.

భానుశబ్దము రెండుసార్లు వచ్చినది. ఒక భానునకు సూర్యుడని యర్థము. రెండవభానునకు శివుడనియర్థము. శివునికిగలపేర్లలో భానుడని కూడ నున్నది. శివుడును సూర్యుడును పోట్లాడుకొనినట్లని యర్థము వచ్చును. కాని యిచ్చట యిద్దరిలో నొకఁడు శివుడే. రెండవవాఁడు సూర్యుడుకావలెను. అతఁడర్జునుడు.

సూర్యుడును శివుడును పోట్లాడుకొనిరి. సూర్యుడగ్నిమండలము. శివుడుకూడ రుద్రుడు. ఆయనయు మహాగ్ని మండలము. ఇక్కడ నర్జునునకు వట్టి పోలిక కావలయును. కాని మరికొంత లోతుపోయి చూచినచో నిది చమత్కారముగా నున్నది.

శివుడు సర్వజీవ సమాహారభూతమైన వేల్పు. శాకల్య బ్రాహ్మణములో నొకప్రశ్నయున్నది. రుద్రులెంతమంది? అని శాకల్యుడడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుడు పదునొకఁడుమందియని చెప్పెను. కర్మబుద్ధి, అయిదింద్రియములు, అయిదు ప్రాణములు. కర్మబుద్ధులు ఆత్మమనస్సులు కలసియొకటి. వీరు పదకొండుగురు రుద్రులని తాత్పర్యము. అర్జునుడు నరుడు. ఈ పదునొకఁడు లక్షణములు ప్రతినీధిభూతములై యున్న పురుషుడు. కనుకనిచ్చట భానుడు భానుడున్ అనఁగా ఇట్టి శివుడు నట్టి శివుడునని యర్థమని చెప్పవచ్చును. ఈ వ్యాఖ్యానము సుంతదూరమైనది.

చివరకు నర్జనుడు, శివుడు పార్థునిశాణముల నింకించగా గాండి
వముతో శివుని శిరస్సుమీదఁగాట్టెను. ఇచ్చట శ్రీనాథుడు పెద్ద పద్యము
| వాసెను.

కఱకు వెండ్రుకలలోఁ బఱచు మందాకిని
సుకుమారదేహంబు స్రుక్కఁజాతె
నవతంస కుసుమమాల్యంబైన శశిరేఖ
బ్రహ్మ కపాలరంద్రమునఁ దూతె
నెట్టియంబుగ బిగ్గఁజుట్టిన పెనుఁజాము
బిగియూడి నొసలివై డిగఁగజాతె
నలిక నేత్రముకిత్తి యారజ్యమానమై
తెప్పలనందుల నిప్పు లుమిసె
నగజభయమందెఁ బ్రమధులు బెగడుగుడిచి
రుపనిషత్తులు ఘోషించె నొక్కపెట్టఁ
గాలకంతుని మౌళి శృంగాటకంబు
గాండివంబునఁ దాడింప పాండవుండు.

ఇట్టి పద్యమును ధూర్జటి వ్రాయలేదు. వ్రాయవచ్చును. ఇద్దఱును
కైపులే. ఇద్దఱును శివభక్తులే ! కాని శ్రీనాథుడిట్టి వర్ణనల వైపునకు
మొగ్గును. ధూర్జటిమొగ్గుడు. ఇట్టి వర్ణనలవలన పాఠకునిమనస్సు కొంచెము
చక్కిలిగింత పెట్టఁబడును. అధికమైన ఫలములేదు. కథలో నొకయంశమును
కొంచెము పెద్దదిచేసి వర్ణించుట. దీనివలన శివునకుకలిగిన బాధలేదు. ఆయనకు
నలంకారములుగానున్న వస్తువులు కొంచెము స్లేశముపొందెనని చెప్పుట.
చెప్పుట రమ్యముగానున్నది. అంతవఱకే. మరియు చివర గీతపద్యములో
మొదటి రెండుచరణములు కొంచెముత్పేక్ష. వానివలన నొకవేళ నర్జునుని
పరాక్రమ మతిశయముగా భాసించునని చెప్పినచో చెప్పవచ్చునుగాని యిచట
శివుడు పార్థుననుగ్రహించుటకు వచ్చెను.

ఇద్దఱును మల్లయుద్ధముచేసిరి. ఇద్దఱును మల్లయుద్ధమును వర్ణించిరి
ఇద్దఱు చెటియొకవిధముగా చేసిరి.

శ్రీనాథుని మల్లయుద్ధవర్ణనలో తిక్కనగారి మాటలు కొన్నికలవు.

స్వామి ప్రత్యక్షమయ్యెను. హరివిలాసములో సార్వవిభక్తికస్తవ మున్నది. ఇది యుదాహరణ కావ్యసంబంధమైనది. ఉదాహరణ కావ్యము కొంత దేశిసంబంధమైనది. శ్రీనాథునకు దేశికావ్యములయందు దేశ్యములైన కొన్ని యాచారములయందు మక్కువయెక్కువ. శ్రీనాథుని యర్జునుడు పాశుపతాస్త్రమును మాత్ర మడిగెను. ధూర్జటి యర్జునుడు ముక్తిరమణీ హృదయేశత్యముకూడ నడిగెను. ఇది భేదము. ఈ సంగతి మొట్ట మొదట విచారింపబడినది.

ఈ సామ్యము చెప్పటవలన ప్రయోజనమేమి? యనగా కవితారచనలో భిన్నకవుల దృష్టులు భిన్నముగానుండును. భిన్నకవుల రుచులు భిన్నముగానుండును. ఒకడొకచోట పెంచి వ్రాయును. ఒక డింకొకచోట పెంచివ్రాయును. ఒక వర్ణనాశక్తి మిక్కిలిగాలేనిచో వాడు కవియే కాదుగదా! ఈ వర్ణనాశక్తి ప్రధానముగా రెండువిధములుగా నుండును. ఒకటి ప్రసంగమునుపెంచుట. రెండు విషయములను ప్రపంచించి చెప్పుట.

ఇప్పుడేమగుచున్నదనగా ఒక కవియొక్క గొప్పదనమును నిర్ణయించవలయుననగా రెండే విషయములు మిగిలినవి. మొదటిది అతడు తీసికొన్న కథలోని పరమార్థమాతనికి గాటముగాతెలిసి వ్రాయుట. ఇది పరమోత్తమమైనది. రెండవది ఆ కవియొక్క శైలి - అతనిరచన - అతని యక్షరగుంఘన చాతుర్యము. ఈ రెండవదానికి సహజముగా ప్రాచుర్యము వచ్చుచున్నది.

శ్రీనాథ ధూర్జటులలో శ్రీనాథునకున్నంత ప్రతిష్ఠ ధూర్జటికేదు. కాని కొన్నిచోట్ల ధూర్జటి నాచనసోమన్నయైత్తిన యెత్తుగడలెత్తగలవాడు. నాచన సోమన్నకూడ నచ్చముగా నతని శిల్పశక్తిచేత ప్రసిద్ధికి వచ్చినవాడుకాదు. అతనికొక ప్రత్యేకమైన రచనాసామర్థ్య మున్నది. దానిని పురస్కరించుకొని వచ్చినవాడు.

పాఠకుడు కావ్యములను పరిశీలించిచూచి భిన్నశైలీ పద్ధతులను విచారించి రసానుభవమును పొందవలయును. ప్రసిద్ధులైన కవులందఱియందు పాఠకునియం దానందము సమకూర్చు కొన్ని లక్షణములుండును. కొందఱికి కొన్నిటియందు మమకారము పోచ్చు. ఈ మమకారము ఇతరకవుల గుణములయందు వాని నంధునిచేయరాదు. విషయములు సర్వంకషమముగా తెలియవలయును. అప్పుడనుభూతమగు నానందమందు భేదముండును. అప్పుడల్పకవులు మహాకవులుగా భాసించరు.

విజయ విలాసము

ఈ గ్రంథమును వ్రాసినకవి చేమకూర వేంకటకవి. ఆయన రెండు గ్రంథములు వ్రాసెను. మొదటిది సారంగధర చరిత్రము. రెండవది యిది. ఈ కావ్యములో ననేకములైన శ్లేషలు, చమత్కారములు, స్ఫూర్తులు, అన్యార్థములు కలవు. త్రవ్వినకొలది క్రొత్తక్రొత్త యర్థములు పుట్టును. దీనికి “పిల్ల వసుచరిత్రము” అనిపేరు. శ్లేషార్థములను పురస్కరించుకొని వచ్చిన పేరేగాని మరియొకటికాదు. వసుచరిత్ర లక్షణము వేలు. దీని లక్షణము వేలు. ఈ గ్రంథములో కొంత మెత్తదనమెక్కువ. వసుచరిత్రలోని శృంగారరసము మిక్కిలిగా కవి సమయములమీద పోవును. ఇందులోని శృంగారరసము లోకమునందలి మాటలు, పలుకులు, ఊహలు—మొదలైన వానిమీద నెక్కువ నడచును.

ఎవరో కవి చేమకూర మంచి పాకమునపడ్డది అన్నాడట.

సామాన్యముగా నే కవి వ్రాసిన గ్రంథము తీసినను భారత భాగవత రామాయణములందువలె వర్ణనలు కథాప్రాధాన్యమును బలపరచునవిగా నుండవు. ఈ కావ్యములలో వర్ణనములనే కథ బలపరచవలయును. అనేకములైన శృంగారవర్ణనలు — ఆ కథలోననేకాదు ఏ కథలోనైనను చేయవచ్చునన్నటులుండును. ఈ వర్ణనా బాహుళ్యమువలన కొన్ని కావ్యములలో ప్రధానకథ యేమి ? ఎక్కడనున్నది ? అన్నవిషయము వెదకికొనవలసి వచ్చును. ఆ ప్రధానకథను పట్టుకొన్నగాని కవిచేసిన కల్పనయొక్క పరమోత్కృష్టత తెలియదు.

కథ యెప్పుడును పై భాగముననుండును. వర్ణనలు క్రిందిభాగమునందుండును. చాలమంది కవుల రచనలలో వర్ణనలు పై భాగమునకువచ్చి కథ అట్టడుగున పడిపోవును.

మొదట చెప్పబడినదికదా ! కావ్యములు వర్ణనా ప్రధానములైనవి. భారత భాగవత రామాయణములను చూచినట్లే కావ్యములను జూడరాదు. వానిని వీనితో పోల్చురాదు. నేడు చేయబడుచున్న యన్యాయమిదియే !

ఈ కవులందఱు నొకానొక ఘట్టమును చిత్రచిత్రములుగా వర్ణింతురు.

ఈ చేమకూర వేంకటకవి ప్రతి పద్యమునందు తానేదో విశేషము పెట్టకుండ వ్రాయడు. ఇతని శక్తి యెక్కువ శ్లేషలమీదను, యమకముల మీదను నడచును. ఇచ్చటనొక భాగముతీసి - కథకెక్కువ ప్రాధాన్యముగల భాగమును తీసి చూపించుచుచున్నాను.

అర్జునుఁడు యతివేషమున ద్వారకానగరము వెళ్ళెను. కృష్ణుఁడు సుభద్ర నాయన పరిచర్యకొఱకుంచెను. ఇద్దఱు నొకరినొకరు పూర్వము చూచినవారుకారుగాని, మేనత్త మేనమామ బిడ్డలగుటవలన నితని పరాక్రమమువిని యామెయు, ఆమె సౌందర్యమును విని యితఁడును పరస్పరము ప్రేమించుకొన్నవారే ! చిన్నప్పుడెప్పుడైన నొకరినొకరు చూచుకొనిరేమో తెలియదు. ఇప్పుడర్జునునకు గడ్డములు, మీసములు, కావిగుడ్డలు.

ఒకనాఁడు సుభద్ర పరిచర్యచేయుటకు వచ్చెను. ఇతఁడు యోగిగనుక కొంత జ్యోతిషము చెప్పెను

“చెలువ ! నినురాజకీరంబు చెట్టవట్టె
గలికి ! నినురాజ హంసంబు కాలుద్రొక్కె ;
మంచిశకునంబు లివిగొ ! నామాటఁజూడు
కన్నె , యీలోనఁ బెండ్లి గాఁగలదు నీకు.”

ఇవి శకునములని. నీ వెంటనే చిలుకవచ్చినది. హంసము నిన్ననుసరించినది. ఆమె బుజముమీద చిలుక వ్రాలినది, పెంపుడుచిలుక. ఇది సహజమే. రాజహంసము కాలు త్రొక్కినది. నీవు రాజహంసమువలె నడతువు అని యర్థము. నీ నడక హంసగమనముతో సరిపోవును.

లోకములో ‘నక్కనుద్రొక్కి వచ్చినాఁడు’ అందురు. అనఁగావాని ప్రయాణములో వానికి నక్క దారిలో కనిపించెనని యర్థము. ఈ త్రొక్కు ధాతువునకు తెలుగులో నా యర్థమున్నది. ఇది శకునము గనుక కాలు త్రొక్కెనన్నమాట యందము, రాజకీరము, రాజహంసము - ఉత్తమజాతి చిలుక, ఉత్తమజాతి హంస - లేదా ఇవి రెండును శ్రేష్ఠవాచకములై గొప్ప రాజుఅని యర్థము వచ్చును. లేదా ఉపమానోత్తర పదకర్మ ధార

యములై చిలుకవంటిరాజు. హంసవంటి రాజు ననగామంచి వాణ్ని పుణుడు గొప్ప వంశమునందు పుట్టినవాడు - అని యర్థములుకూడ వచ్చును.

హంస శబ్దమునకు జీవుడని యర్థము. ఉత్తమ జీవుడు. అర్జునుడు పూర్వము నరుడన్న మహర్షికదా ! ఆ స్ఫూర్తి యున్నదన్నను నున్నదన వచ్చును. మంచి శకునమ్ములివి. భవిష్యదాగామి శుభలక్షణములని యర్థము. శకునమనగా ఒకటి పక్షి - రెండు - శుభసూచియైన విషయము.

ఆ యర్థముకూడ పక్షిమీదనుండియే వచ్చినది. ఇవిగో ! మంచి శకునములు. ప్రక్కనున్న రాజహంసమును రాజ కీరమును జూపించుచు నన్న మాటలు. అవి మంచి పక్షులు. కాదనుటయెట్లు ? అనగా నేను జోస్యము చెప్పటలేదు. నేను యతినిగాను. అని వెనుకనున్న యర్థము.

“ఈ లోనఁ బెండ్లికాగలదు నీకు” - ఈ కొద్ది లో నీకు పెండ్లి యగును.

అనవుడు లజ్జావనతా

నన తామరసయయి, ‘వీరు నాఁగ మహాత్ముల్ ;

తనచేసిన సేవకుఁగా

మనమరి వచించి’ రనుచు మదినుత్సుకయై.

అనగానామె సిగ్గుచే తలవంచి వీరు నాఁగ మహాత్ములు. వీరనగా మహానుభావులు. నేనతనికి సేవచేసితిని. అతని మనస్సు సంతోషించెను. ఇట్లు చెప్పిరి. అని మనస్సునందు కోరిక కలదై.

ఈ పద్యములో శ్లేషమేమియులేదు. వట్టి పద్యము. ఇట్టి పద్యములు విజయ విలాసములో సామాన్యముగా నుండవు.

అట్లే మరియు నొక పద్యము.

అవుగా మీరిట మున్నగన్గొనిన చాయల్లేవుగా నాటనుం

డి విశేషంబులు గొన్ని మిమ్మునడుగన్ వేడ్కయ్యెడున్నాకు, నె య్యవిగన్గొంటిరి పుణ్యభూము ? లట రాజ్యంబుల్ మనోజ్ఞుంబు లే య్యవి ? యేయేపురముల్ గనంబడియె మీకందంద మార్గంబునన్.

వసు చరిత్రకారుఁడిట్టి పద్యములలో గూడ శ్లేషలు పెట్టును. ఈ యిద్దఁ టికి కల కొంచెము భేదమిది.

మీరింద్ర ప్రస్థము గని
నారా ? పాండవులఁజూచినారా ? సుఖులై
వారందఱు నొకచో ను
న్నారా ? వీరాగ్రగణ్యు నరునెఱుఁగుదురా ?”

ఈ పద్యములలో కనినారా, చూచినారా, ఉన్నారా, ఈ మాటలచేత పద్యమునందొక సన్నని యందము పుట్టినది. ఎఱుఁగుదురా దానిలో విడిగి పోయినది. వట్టి “రా”యే మిగిలినది.

తరువాత నొక సీసపద్యమున్నది.

“ఎగుబుజమ్ములవాఁడు మృగరాజ మధ్యమ్ము
పుడికి పుచ్చుకొను నెన్నడుము వాఁడు.”

ఇట్టి పద్యములు తెలుఁగు కావ్యములలో శ్రీ కృష్ణునిగూర్చి చెప్పఁ బడివున్నవి. ఈ పద్యములలో గూడ శ్లేషాలులేవు.

తరువాతి పద్యము.

తడవాయె భూప్రదక్షిణ
మడరింపఁగ బోయి యామహామహుఁడు, పదం
పడి పుణ్య స్థలముల నె
న్నఁడు మీరందఁడు నరుగ నరుఁగానరుగా ?

చివరి చరణములలోనున్న “నరుగ నరుగానరుగా” అన్న యమకమే యీ పద్యమునకు శోభ - శోభ యరఁగా చేమకూరకవి కూర్చుఁగలిగినశోభ. ఆయన పద్యమునకు తెచ్చెడి యందముల్లిట్టివానిమీదనే యెక్కువగా నాధార పడియుండును.

ఈ వరుసలో అతఁడు యతి వేషముతోనుండుట - దానిని చాటుచేసి కొని చెప్పుట. తన్ను వెల్లడించుకొనుట. ఆమె సిగ్గుపడుట - మొదలైనవి

రచన యున్నది. ఈ పరుస పద్యములలో నరుసగానొక పది పద్యములు స్తోత్రముల యమకములు మొదలైనవి లేకుండ వట్టి కథగా నడచి:

కాని కొందఱు కొందఱు కవులు కొన్ని కొన్ని మాటలు తమ పద్యములకు సౌందర్య సంపాదనార్థము ప్రయోగింతురు. అవి వారివారి వైలక్షణ్యములు.

ఈ కవి కొన్ని సంధులు బాహోటముగా నితర కవులు ప్రయోగించినవి ప్రయోగించును.

‘వేడ్కయ్యెడున్ నాకు’ ఇచ్చట విసంధి చేయుట మంచిది.

వేమాలు గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి నీవేమడిగెదవు. గ్రుచ్చి + ఇప్పుడు = గ్రుచ్చి యిప్పుడు అనవలె. ఇది క్షార్వర్థక ఇకారము. దీనికి సంధిలేదు. ఈ కవి ఈ క్షార్వర్థక ఇకార సంధులు మరి నాలుగైదుచోట్ల చేసినాడు.

‘నన్ను గాంధర్వంబునను బెడ్లి యాడవే
సిగ్గేలపడియెదే చిగురుబోడి.’

ఈయన తంజావూరువాడు. అప్పుడు యక్షగానముల యొత్తిడి కలదు. ఎంత కాదన్నను వాని వాసనపోదుకదా! మద్దెలయు శ్రుతియు తాళమును కలిపి యక్షగానములలో నిటువంటి వాక్యములుండును. దాని వాసన దీనియందున్నట్లున్నది. అనగా రచనయందు బిగువు తక్కువ. సాహిత్యముద్ర తక్కువ. మహానుభావులైన ప్రబంధ కవుల వలుకుబడిలోని గడుసుదనము తక్కువయని యర్థము.

ఇట్టి రచనయందు మనము రమించమని లేదు. మనము రమింతుము. యక్షగానములచూచినంతోపించనూ? భావములయం దెప్పుడును దాత్తతయ, ననుదాత్తతయ కలవు. భావములందే కాదు చెప్పుటయందుగూడ నుండును. ఇది క్లిష్టమైన వ్యవహారము. పాఠకుడు తనబుద్ధిని మహా నిమయములచేత పరిష్కృతము చేసికొని యుదాత్తముగా దీర్చి దిద్దికొననిచో మహాకవులకు, కొన్ని కళలు తక్కువ కవులకు భేదము నేర్పరించుకొనలేదు.

